

IFMC

iktisat dergisi

aylık dergi

sayı: 433 - 434 3.000.000 TL.

savaşın gölgesinde ortadoğu

adil baktıaya - michael brzoska - e. zeynep güler
metin kutal - yariv oppenheimer - gencer özcan
cenk pala - selim somçağ - faruk sönmezoğlu
gülşay günlük şenesen - halil şimşek
merdan yanardağ - ergin yıldızoğlu

“İktisat’ın dama taşları II”

ÇIKTI!

İktisat’ın Dama Taşları’nda yolculuğumuza 2000 yılında başladık. Her zaman öğrenecek daha fazla şey vardır diyor, yola devam ediyoruz.

“İktisat’ın Dama Taşları I” ve
“İktisat’ın Dama Taşları II” kitabını
İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti’nden ya da
kitapçılardan edinmek mümkün.

İKTİSAT FAKÜLTESİ MEZUNLARI CEMİYETİ
Cumhuriyet Cad. Ceylan Apt. No: 27/6 80090 Taksim / İSTANBUL
Tel.: 0.212 250 50 34 - 235 61 55 • Faks: 0.212 255 17 73
E-posta: dergi@ifmc.org.tr • web sitesi: www.ifmc.org.tr

iktisat

dergisi

AYLIK DERGI

Sayı: 433-434 Ocak-Şubat 2003

Fiyatı: 3.000.000.-TL.

ISSN 1302 3535

İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları
Cemiyeti'nin hakemli yayın organıdır.
İktisat Dergisi, aylık olarak yayınlanır.

Kurucuları:

Nihat Batur, Oktay Emed, Reşat Umur

Sahibi:

İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları
Cemiyeti adına

Yönetim Kurulu Başkanı:

Alpay Biber

Genel Yayın Yönetmeni:

Serhat Aligil

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:

Hikmet Akçipek

Yayın Kurulu:

Hikmet Akçipek, İker Aktökün, Serhat Aligil,
Fuat Ercan, Gökhan Karabulut, Oğuz Oyan,
Yasemin Öztürk, Metin Sarfati,
Emine Tahsin, Kurtar Tanyılmaz

Editörler Kurulu:

Özlin Akgöç, Erdoğan Alkin, Mehmet Altan,
Kaya Ardic, Cengiz Arın, Taner Berksoy,
Ercan Eren, Nihat Falay, Tamer İşğüden,
Kuvvet Lordoğlu, Türkel Minibaş,
İzzettin Önder, Murat Özyüksel, Nail Satılğan,
Ümit Şenesen, Gül Günver Turan

Yayın Kurulu Sekreteri:

Z. Canan Özatalay

Reklam Sorumlusu:

Ebru Edgüer

Kapak Tasarım:

Yorum Ajans

Yönetim Yeri:

Cumhuriyet Cad. Ceylan Apt. No: 27/6
80090 Taksim / İSTANBUL
Tel.: 0.212 250 50 34 - 235 61 55
Fax: 0.212 255 17 73

E-posta: dergi@ifmc.org.tr

bilgi@ifmc.org.tr

Web: www.ifmc.org.tr

Ofset Hazırlık ve Baskı:

Kurtiş Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Tel.: 0.212 518 11 28 - 458 06 89
Fax: 0.212 517 40 10

E-mail: kurtis@kurtismatbaa.com

Web: www.kurtismatbaa.com

Dağıtım:

DPP

Abone Koşulları:

Yıllık: 30 milyon TL.

Üye, Öğrenci, Arş. Gör. ve Öğretim Üyesi:

(Yıllık) 24 milyon TL.

Yurtdışı: 60\$

Abone Hesap No:

Garanti Bankası Harbiye Şubesi: 6299680

Akbank Taksim Şubesi: 41007

İş Bankası Taksim Şubesi: 709365

Dergide yayınlanan yazılar Cemiyeti bağlamaz;

görüştür yazarlara aittir.

Yayınlanacak yazılar hakem denetiminden geçer.
Yayınlamak amacıyla gönderilen yazıların iki nüsha
olarak mümkünse bilgisayar disketi ile birlikte
ulaştırılmasını rica ederiz.

editörden

Savaşın gölgesinde Ortadoğu sayısının ön hazırlıklarına başladığımızdan bu yana yaklaşık altı ay geçti. Altı ay öncesinde, ABD'nin Irak müdahalesinin nedenleri üzerine yoğunlaştığımız bir dönemden geçiyor, Irak'ta savaşın meşruluğu ile savaşın karşısında engelleyebilen bir pozisyonda olabilmenin gerekliliği üzerinde duruyorduk. Bundan dolayı savaşın gölgesinde; "Ortadoğu'ya", siyasi ve iktisadi unsurların ötesinde askeri gücün ölçütü olan "savunma ekonomisine" ve de "petrole" bilim insanlarının, araştırmacıların gözü ile bakmaya karar verdik. Bu sayıda yer alan çalışmaların hemen hemen hepsi Irak savaşı öncesinde kaleme alındı. Aradan geçen sürede ortaya çıkan gelişmeler, savaşın yansımalarının daha farklı boyutlarla irdelenmesi ihtiyacını gerektiriyor; dolayısıyla önümüzdeki sayılarda savaşın yansımalarını irdelemeye devam edeceğiz.

Bugün Ortadoğu yeniden yapılıyor, bölgedeki paylaşım savaşı ise Ortadoğu halklarının kaynaklarının zenginliği ve coğrafi konumlanışlarının bir bedeli olarak yaşamlarını bir dram haline getirmeye devam ediyor. Bir yanda en ileri teknoloji ile üretilen Apache helikopterini alt eden yaşlı Iraklı çiftçinin sevinci, diğer yanda ABD ordusuna üniversite bursu için katılan askerlerin Bağdat'taki bir saraya üniversite bayrağını asmaları, savaşın çelişkilerinin ötesinde iki ayrı toplumun gerçeklerini gözler önüne seriyor. Kendilerini tüm dünyanın belirleyeni olarak görenlerin askerleri ve ülkesinin işgali karşısında "savunma" çabasına giren halkın dramı-çaresizliği ile ortaya çıkan bu karşıtlık, kapitalizmin Ortadoğu'ya yansımaları olarak okunabilir. Bir yanda Ortadoğu halklarının, zenginliklerine rağmen çağ dışı yaşam biçimlerine mahkum edilmeleri, diğer yanda Batı'nın Ortadoğu'yu ne pahasına olursa olsun sahip olunması gereken bir kara parçası olarak görmesi. Bu olguların hepsi bugün insanlığın utancından başka birşey ifade edemiyor.

Haritalar yeniden çizilirken, Ortadoğu'nun yeniden yapılanması, soğuk savaş sonrasında şekillenen güç dengelerinin değişmesi anlamına da geliyor. İkinci Dünya savaşı sonrasında bizzat ABD öncülüğünde kurulan uluslararası kuruluşların etkinliği sorgulanır, ABD'nin BM'ye rağmen Irak'a savaş açmasına tanıklık edilirken, dünyadaki güç dengelerinin yeniden tanımlanacağını söylemek abartı olmayacaktır. ABD ile İngiltere'nin Irak savaşını; Kuveyt, Ürdün, Türkiye, Kıbrıs, Bulgaristan, İspanya, Portekiz, Polonya, Avusturya'dan; kimi ülkelerdeki üsleri, kimlerinde ise hava ve deniz sahasını kullanarak gerçekleştirmesi, ABD emperyalizminin dünya üzerinde kurduğu egemenliğin boyutlarını gözler önüne seriyor. Bu yeni paylaşım savaşında Rusya'nın, Fransa'nın, Almanya'nın ABD'ye "karşıt" konumlanışı, Ortadoğu kaynaklarından pay kapma kaygısından öteye geçemiyor. ABD egemenliğine karşı en anlamlı yanıt ise tüm dünyada alanlara çıkan, savaş karşıtları tarafından verilmiş olunuyor.

Türkiye'nin ise savaş koalisyonunun bir parçası olduğu vurgusu, benimsemiş "tüccar siyasetin" ürünü olarak ABD'den mali destek alma hevesi ile Irak kaynaklarının paylaşılmasında söz sahibi olma beklentisinin kamuoyu nezdinde meşrulaştırılma çabası, dünya halklarının barış istemi ile tezatlık oluşturmaktadır. Ülkemizin bölgeye barışı getiren başlıca aktörlerden biri olarak tanımlanması bizlerin en temel arzusunu oluşturuyor.

Eşitlikçi bir dünyada ülkelerin zenginliklerini birbirini ezmeden, sömürmeden de paylaşabileceği yarınlara hep birlikte gidebileceğimiz gerçeğini görmemiz gerekiyor. Bu noktada taraf olmamız gerekiyor; savaşa ve yarattığı yıkımlara karşı insandan ve yaşamdan yana taraf olmamız gerekiyor. Tıpkı Nazım'ın dizelerinde dile getirdiği gibi:

"Ya ölü yıldızlara hayatı götüreceğiz,
Ya dünyamıza inecek ölüm..."

Barışla kalın.

Emine Tahsin

Son Baskı Tarihi: 15 Mayıs 2003

İçindekiler

<p>anma 3
<i>esat çam ve murat sertel'in
ardından</i></p>	<p>67 halil şimşek
<i>agsp-nato ilişkileri ve ortadoğu
paylaşımına yansımaları</i></p>
<p>yuvarlak masa toplantısı 4
<i>uluslararası sistem ve ortadoğu</i></p>	<p>75 e. zeynep güler
<i>2000'lerde filistin'de yine savaş</i></p>
<p>adil baktıaya 24
<i>ortadoğu'da demokrasi ve abd</i></p>	<p>83 yariv oppenheimer
<i>ortadoğu'da barış çabaları</i></p>
<p>söyleşi: ergin yıldızoğlu 33
<i>abd'nin yeni yönelimleri</i></p>	<p>85 cenk pala
<i>"doğu-batı enerji koridoru"nun ilk
basamağı gerçekleşiyor:
bakü-tiflis-ceyhan ham petrol boru
hattı projesi</i></p>
<p>gencer özcan 37
<i>ankara'nın kutsal topraklara
yolculuğu: türkiye-israil
yakınlaşması</i></p>	<p>94 metin sarfati
<i>ekonomi ve savaş</i></p>
<p>gülây günlük şenesen 44
<i>türkiye'de savunma harcamaları:
bütçe temelinde değerlendirme</i></p>	<p>97 temel kavramlar
<i>"uzun dalga" teorileri ve savaşlar</i></p>
<p>michael brzoska 56
<i>soğuk savaş sonrasında
silah ithalatları</i></p>	<p>99 kitap tanıtımı
<i>derleme</i></p>

Düşünce dünyamızı aydınlatan iki bilim insanını birbirinin ardı sıra yitirdik. Saygıdeğer hocamız Esat Çam 10 Şubat 2003'te, Murat Sertel 25 Ocak 2003'te aramızdan ayrıldı. Kendilerini saygı ile anıyoruz.

prof. dr. esat çam'ın ardından

İ.Ü. İktisat Fakültesi'nin emekli profesörlerinden Esat Çam'ı geçtiğimiz günlerde kaybettik.

1961'de asistanlık yabancı dil sınavına Esat Çam'la birlikte girdik. Rahmetli Hocamız Süleyman Barda önce Fransızca bir metni bize yazdırdı, daha sonra bunu Türkçe'ye çevirmemizi istedi. Yurt dışında her ikimiz de doktora öğrenimimizi yeni tamamlamış gençler idik. Aynı günlerde o siyaset bilimi kürsüsüne, ben sosyal siyaset kürsüsüne asistan olduk.

Esat Çam sayesinde Siyaset Bilimi Kürsüsü yeni bir dinamizm kazandı ve Fakültemizin diğer disiplinleri arasındaki gerçek yerini aldı.

Meslek hayatımızı hep birlikte yaşadık. Rahmetli Hocamız Haydar Furgaç'ın vefatından sonra Esat genç yaşlarda İktisat Fakültesi'nin Dekanlığına seçildi. İlk yardımcısı bendim.

Ancak artık Türkiye'nin bunalımlı yılları başlamıştı. Bunlar '70'li yıllardı. Her gün teröre kurban giden gençlerin cenazeleri üniversiteden çıkıyordu. Sadece öğrenciler değil, aynı yıllarda Ümit Yaşar Doğanay, Cavit Orhan Tütemgil gibi seçkin bilim adamlarını Dekanımız Esat Çam'la birlikte toprağa verdik.

Aynı yıllarda İletişim Fakültesi'nde, o zamanki adı ile Gazetecilik Enstitüsü'nde sırası ile yöneticilik yaptık. Fakültemizin bilimsel katkıları ile yeni kurulan Bursa (şimdiki Uludağ) Üniversitesi'nde yıllarca ders verdik.

Kısaca söylemek gerekirse İktisat Fakültesi'nde meslek hayatımızı birlikte geçirdik ve rahmetli arkadaşımız Prof. Dr. Yüksel Ülken'le aynı yıl emekli olduk.

Kader kısa bir süre sonra bizi Kadir Has Üniversitesi'nde yeniden bir araya getirdi. Bu kez aynı bölüm içinde yan yana odalarda hocalık yapıyorduk, mutlu idik.

Bayram tatilini geçirmek için gittiği Bodrum'dan birkaç gün sonra ölüm haberini aldık.

Kırk yılı aşkın beraberliğimizde o kadar çok acı, tatlı hatıralarımız var ki, hangisini anlatsam? Şimdi hepsi boş!

En iyisi örnek insan Esat Çam'ı birkaç cümle ile tanımlamak, gelecek nesillere tanıtmak.

Bence Esat'ın üç belirgin özelliği vardı: Birincisi siyaset bilimi alanında çok iyi bir eğitim almış olması idi. Fransa'da iki devlet doktorası yapmış pek az kişi vardır. Esat bunlardan biri idi.

İktisat Fakültesi'ne girdikten sonra kendini sürekli geliştirmiş ve çok sayıda eser vermiştir. Şu halde sağlam bir alt yapı ve kendini geliştiren bilim adamı kimliği.

İkincisi İktisat Fakültesi'ne ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'ne yaptığı katkılar. Esat Çam Fakültemize katılmadan önce diğer kürsülere nazaran daha az gelişmiş bir konumda olan Uluslararası İlişkiler Kürsüsü İktisat Fakültesi'nde layık olduğu yere Esat Çam sayesinde kavuşmuştur.

Üçüncüsü Esat Çam'ın çok sayıda akademisyene hocalık yapması, onları yetiştirmesidir. Bugün Türkiye'de ya da yurt dışında siyaset bilimi alanında çalışan bir çok akademisyen Esat Çam'ın asistanlığından yetişmiştir. Böylece sadece öğrencilere değil, yeni bir siyaset bilimi kuşağına da hocalık yapmıştır. Kendisinin bu özelliğine her zaman gıpta etmişimdir.

Üniversitelere yaptığı ciddi katkılar, yetiştirdiği binlerce öğrenci ve akademisyenler, yayımladığı ciltler dolusu eserler Esat Çam'ı mutlu bir fani yapmaya yeter.

Aziz kardeşim, meslektaşım Esat Çam nur içinde yat!

Prof. Dr. Metin Kutal
Kadir Has Üniversitesi

prof. dr. murat sertel

Prof. Dr. Murat R. Sertel, 1963'te Robert Kolej İş İdaresi ve İktisat Yüksekokulu Ekonomi Bölümü'nden B.A. (Econ) derecesiyle mezun olup, Oxford Üniversitesi'nde (1966) İktisat'tan lisansüstü B.Phil. (Econ) derecesi ve Massachusetts Institute of Technology (1971)'de doktora (Ph.D.) derecelerini aldı.

1979'dan itibaren Boğaziçi Üniversitesi Ekonomi Bölümü'nde İktisat Profesörü olarak görev yapan Murat Sertel, 1982-1985 yıllarında İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanlığı ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü, 1983-1988 yıllarında da İktisat Bölümü Başkanlığı yaptı.

Dünyanın pek çok yerinde, çeşitli kuruluşlarda İktisat, Matematik ya da İşletme dallarında araştırmacı ve ziyaretçi profesör olarak çalışan Sertel, 1993'de kurulan Türkiye Bilimler Akademisi'ne Kurucu Üye, sonra da Konsey Üyesi olarak seçilmiştir. İktisadi Tasarım Merkezi (CED)'nin kurucusu olup, kurulduğu 1994 yılından itibaren direktörlüğünü yürütmüştür.

Pek çok ödül alan Murat Sertel'in, dünyanın önde gelen bilimsel dergilerinde yayınlanmış seksenin üzerinde makalesi, uluslararası bilimsel yayınevleri tarafından neşredilen sekiz adet kitabı vardır.

(www.econ.boun.edu.tr adresinden alınmıştır)

uluslararası sistem ve ortadoğu

12 Mart 2003 tarihinde gerçekleştirdiğimiz yuvarlak masa toplantısında Selim Somçağ, Faruk Sönmezoğlu ve Merdan Yanardağ Ortadoğu'da yaşanan gerilimleri, Irak Savaşı'nın nedenlerini, Türkiye'nin bölgedeki konumunu, ittifaklarını ve çıkarlarını mercek altına aldılar. İktisat Dergisi adına İlker Aktükün'ün yönettiği oturuma Yayın Kurulu üyelerinden Fuat Erca, Yasemin Öztürk, Metin Sarfati ve Emine Tahsin katıldı. Kendilerine teşekkür ederiz.

• **Oturum Başkanı** - Bugün, ABD'nin Irak'a müdahalesi ve son gelişmeler doğrultusunda ABD, Avrupa Birliği, Türkiye'nin konumu; yani "ABD'nin, dünyaya oturtmaya çalıştığı yeni dünya düzenin ne anlama geldiğini, Türkiye'nin buradaki rolünün ne olduğunu?" tartışmaya açacağız.

ABD'nin, Irak'a müdahalesini, kimileri "terörizme karşı savaş ve önleyici müdahale prensibi" çerçevesinde değerlendiriyor, kimileri "ABD'nin, petrol kaynakları, enerji kaynakları üzerindeki hegemonyasını doğrudan kurma" olarak, kimileri ise çok daha geniş bir biçimde "21. yüzyıl, ABD yüzyılı olacak şeklinde tanımlıyor. Bu yeni dönem perspektifinde ortaya, üç farklı noktadan, ABD dünya çapında yeni bir şekillendirmeye gidiyor, bu da Ortadoğu'dan başlıyor" gibi bir çerçeve çıkıyor. Sizlere göre, ABD'nin Irak müdahalesi nereye oturuyor?

• **Selim Somçağ** - ABD'nin, Irak'a saldırısının terörle mücadele kapsamına oturtulması, bütün dünyanın da gördüğü gibi bence bir bahane. Amerikan ekonomisi, hasta bir ekonomidir ve bu hastalık 1970'lerde başlamıştır. Kapitalizmin kesintisiz, krizsiz olarak sürmesi için birtakım eşitliklerin sağlanması lazım; ödemeler dengesi bir tarafta, bir tarafta tasarruf-yatırım, üretim-tüketim, kapitalizmin içinde bunları otomatik olarak dengeleyecek bir mekanizma yok ve tarihe batığımız zaman kapitalizmin kendi iç çelişkileri sonucu ortaya çıkan krizlere yatkın bir yapısı var.

Belli siyasi-tarihi konjonktürde bu kriz eğiliminin aşılabilirliğini görüyoruz. Bunların sonucusu İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan, 'postwar' dediğimiz dönemdir ve bu

kendi iç dinamiğiyle '70'lere kadar geldi ve orada tıkanı. O günden itibaren Batı kapitalizminin tarihi, bu büyüme dönemini uzatmak, uzamasının mümkün olmadığı görülünce de ortaya çıkan çöküşü geciktirmek oldu.

Özellikle Amerikan ekonomisine baktığımız zaman, Reagan'dan itibaren son 20 senenin tarihi hep bu yönde bir mücadeledir. Emek piyasasında deregülasyon, işçi ücretleri bastırılmış, sermaye lehine vergi düzenlemeleri yapılmıştır. Uzay savaşları, yıldız savaşları projesini çıkartılmıştır. Bu şekilde silah sanayisine efektif talep yaratılmış, belli bir noktaya kadar gelinmiştir; fakat soğuk savaşın bitmesiyle bu yıldız savaşları projesi de suya düştü ve bundan sonra Amerika'nın, ekonomi çarkını döndürebilmek için bulduğu çözüm, klasik bir çözüm oldu. Marx'ta okuduğumuz; 1850-60'larda bile gözlemlenen bir çözüm. Spekülatif balon yaratmak, kredi hacmini şişirmek; yani efektif talep yetersizliğini borç ve spekülasyonla aşmak.

Wall Street'e baktığımız zaman 1996'dan itibaren sanki İkinci Dünya Savaşı sonrası 1950-60'lı, kapitalizmin altın çağına benzer 4-5 büyüme dönemi görüyoruz. Bunun arkasında ise yeni teknolojinin getirdiği söylenen büyük verimlilik artışı şeklinde bir söylem üretildi ve senelerce Dow Jones Endeksi, yeni teknoloji dalgasının arkasından 4 senede 5000'den, 10000'e geldi. Amerika, sanayisi verimsiz olduğu için, çok büyük ticaret açığı veren bir ekonomi. Onun finanse edilmesi için gereken sermaye hareketini, Wall Street temin etti.

Amerikan halkının yüzde 70'i, az veya çok hisse senedine sahip. Bu, dünyadaki rekor oran ve ABD'de, Avrupa'daki gibi güzel bir sosyal güvenlik sisteminin olmamasının bir sonucu. Bunun neticesinde klasik Pigou vari bir servet etkisi ortaya çıkıyor; yani Wall Street'in 3500'lerden 10000'lere taşınmasıyla ABD'de marjinal tüketim eğilimi 1'in üzerine çıkıyor. ABD tasarruf etmeyi bıraktı. Tabii bu, ekonomide büyük bir yapısal sorundur; ama kısa vadede tüketim çığlnlığıyla efektif talep sorunu aşıldı.

Selim Somçağ

ABD'nin,
Irak'a
saldırısının
terörle
mücadele
kapsamına
oturtulması,
bütün
dünyanın da
gördüğü
gibi
bir
bahane

Borsa endeksindeki bu çığgın yükselişi ayakta tutmak için ise, muhasebe standartları zorlandı, Enron, Arthur Andersen skandalları ortaya çıktı; "ekonomi mantığını aykırı bir sürü hikâyeler uyduruldu, Amerika'daki çok ciddi ağızlar buna alet oldu; fakat 2000 yılından itibaren artık balon söndü. Bunu, Nasdaq'da çok ezici bir şekilde görüyoruz. Dow Jones'ta görmememizin sebebi, -ki bu, Türkiye kamuoyunda bilinmiyor- FED'in, bazı yatırım bankaları aracılığıyla burada alım yapması. Dow Jones -8000'lerde kaldı- Halbuki tarihsel fiyat-kazanç oranlarına baktığımız zaman, şu anda 6000 civarında olması lazım. ABD burada, 20-25 senede her türlü numarayı denedi; emek piyasasını kaçak işçilere; Çingenelelere, Meksikalılara açmak gibi aklınıza ne gelirse denendi. Mesela bugün ABD'de, Mc Donald's'da full-time (40 saat) çalışan bir kişi bulamazsınız; hepsi 38 saat çalışır, bu yüzden sigortasız, part-time çalışır; ABD'de, sosyal devlet adına ne kadar kazanım varsa '80'lerden beri hepsi silinmiştir. Şu anda cari işlemler açığı, milli gelirin yüzde 5'i. ABD değil, başka bir ekonomi olsaydı çökerdi; ama bakıyorsunuz, zaten son 2 senede aslında Euro'ya karşı yüzde 28 civarında değer kaybetti ve çok ciddi bir darbe de yedi. Mili gelirin yüzde 3'ü kadar bütçe açığı vermeye başladı. Kendi içerisinde bu ekonomiyi, bu stagflasyondan kurtaracak dinamikleri göremiyoruz. ABD ekonomisi olgun bir ekonomi. Türkiye gibi potansiyel talebi yüksek değil; doymuş bir ekonomi. Bu, Amerika için çok zorlayıcı bir şey.

Bu büyüme, gelişme, yapısal dönüşüm, izafi kavramlar. Eğer dünyada sanayi alanında, ekonomi alanında iddialı ülkeler sadece Batı Avrupa ve Japonya'dan ibaret olsaydı, bu durum ABD'yi büyük macera arayışlarına itemeyebilirdi; fakat bir Çin olgusu var. 20 senedir ortalama yüzde 8 büyüyen bir ekonomi ve bu tempoyla giderse, 5-6 sene içinde Çin'in GSMH'si ABD'yi geçecek ve bu ülke, hiçbir zaman siyasi olarak ABD'nin boyunduruğuna girmemiş olan bir ülke. Mili devlet geleneği olan bir ülke, büyük bir ordusu var, nükleer güç, nüfusu çok fazla ve son zamanda Avrasya bölgesinde bazı ülkelerle yakınlaşma çabaları içinde olduğunu görüyoruz.

Rusya'yla bir blok oluşturduğunu söylemek için erken; ama bazı konularda, şu anda da Irak krizinde görüldüğü gibi ciddi bir dirsek teması var ve Çin'de çok bol, ucuz bir işgücü var, Çin satüre olmuş bir piyasa değil; potansiyel talep çok yüksek. Bugün için efektif talep

Selim Somçağ

çok yüksek olmayabilir; ama yarattığı milli gelir, derhal talebe ve yatırıma, üretime dönüyor. Bu, ABD'nin dünya hegemonyasını tehdit eden bir durum. Dolayısıyla Irak Harekâtının kısa ve orta vadeli iki hedefi var. Ekonomide bu çöküş ki, bu söylediğim abartılı bir ifade olarak görülebilir; ama inanın ki öyle değil; yani Wall Street'deki balon söndüğü anda ABD'de, 1929 Bunalımı'nı gölgede bırakacak bir bunalım kapıdadır.

Wall Street balonunun arkasında, son 10 seneye baktığınız zaman 2 tane daha büyük balon var. Bunlarda hiçbir çözülme olmadı. Bir tanesi; gayrimenkul balonudur, öbürü de banka kredileri. Mesela bu Enron skandalı gibi daha nice skandallar var; ama üstüne gidilmiyor ve şu anda büyük Amerikan bankaları, dünyanın en batık bankaları. Bugün ABD'deki gerçek durumu görmek istiyorsak, 10 sene öncesinin Japonya'sına bakmak yeterli, tamamen benzer bir süreç yaşanıyor. Bunu "FED'in faiz" indirimiyle aşma çabaları ise gülünçtür. Şu anda ABD'de reel faizler negatif ve ABD, şu anda askeri-siyasi gücünü kullanarak Japonya'nın akıbetine uğramaktan kendini korumaya çalışıyor. Orta vadeli hedefi ise, Pasifik Havzasında Çin etrafında şekillenen alternatif oluşumun önünü kesmek.

Irak'ta, bir petrol gayesi tabii ki var, ama ABD'nin, bugün için Irak petrolüne ihtiyacı yok. Irak davası çıkmadan zaten dünya petrol fiyatları çok düşük düzeydeydi ve bunu aslında Irak'tan değil, Afganistan'dan başlatmak lazım. Biliyorsunuz Afganistan hadisesi başlamadan önce Türkmenistan'la Çin arasında, Kazakistan'la Çin arasında bir Trans Orta Asya Boru Hattı anlaşması vardı. Bin Ladin son-

Selim Somçağ

**Wall Street'deki
balon
söndüğü
anda ABD'de,
1929
Bunalımı'nı
gölgede
bırakacak
bir bunalım
kapıdadır**

rasında, şu anda o boru hattı projesi durdu, onun yerine UNIKOL'un, Türkmenistan-Afganistan-Pakistan üzerinden geçen ve Hint Okyanusu'na bağlanan boru hattı projesi geldi ve şu andaki enerji ve silah çevreleri tamamen Amerikan yönetimiyle iç içe geçmiş durumda. Kuzey Irak'ta muhalif grupları Türkiye'ye karşı kıskırtan, Türk Bayrağını yaktırtan Salman Halilzad diye Afganistan asıllı kişi aslında UNIKOL'un bir yöneticisidir. Condolize Reiser'lar, Dick Cheney'ler ya enerji şirketlerinde çalışmış veya çalışan üst düzey yöneticilerdir.

Bush'un kendisi, babası malum; petrolcü. İşin biraz böyle sektörel yanı da var ve bu hadiseyi genel bir kıskaç hareketi olarak görmek lazım. Aslında Irak değil, Afganistan'da başladı. Afganistan, Irak, daha sonra hedef İran, bence oradan da Azerbaycan üzerinden Kafkasya'ya ve Hazar Denizi'nin Batı kesimlerine gelinecek ve bu Ortadoğu-Ön Asya bölgesindeki petrol ve doğalgaz kaynaklarını, üretim ve nakil hatlarını ABD denetim altına alacak ve özellikle de Çin'e karşı olarak bunu kontrol edecek. Tabii petrol kaynaklarına erişimi olmayan diğer metropol ülkeler, mesela Almanya da bundan son derece rahatsız. Fransa kısmen; ama o da tabii Batı Sahra'da ve Ceza-yir'de ABD tarafından bir petrol alanı terk edildiği için, onun muhalefeti o kadar köklü değil.

ABD'de şu hâkim kliğin bu konudaki planları, bizim şurada konuştuğumuzdan çok daha ayrıntılı falan değil; el yordamıyla çizilmiş bir plan. Hani, dünyayı idare eden güçler her şeyi planlamışlar" diye bir şey yok. Aslında nasıl bir bataklığın içine girdiklerini bilmiyorlar. Peki, niye bu kadar risk alıyorlar? Bahsettiğimiz ihtimal, o kadar korkutucu bir ihtimal ki, 1929 bunalımı 15 sene sürmüş bir bunalımdır, ikinci Dünya Savaşı da çıkabilirdi. Amerikan toplumu, bunun dehşeti karşısında kendilerini bu rotaya, bu son derece riskli, bütün dünyayı ateşe atabilecek olan rotaya yönelmeye mecbur hissediyorlar ve malum olduğu üzere ABD içinde de bu çılgınlıktan endişe duyan büyük bir kesim var; ama maalesef bunlar, iktidarda değil.

Bosna Savaşı zamanında Amerikan ekonomisindeki durum, bizim gibi eleştirel iktisatçılar dışında bu kadar vahim görünmüyordu. Yugoslavya'nın parçalanması, Hırvatistan, Slovenya'nın Almanya'nın nüfuz alanına çekilmesi sinyali de ABD verdi, zaten o da fitili ateşledi. Ben bunun ekonomik çöküş tablosundan çok, Sovyetlerin dağılmasından sonraki yeni jeostratejiden esinlendiğini görüyorum. O zaman bu internet balonu bile başla-

mamıştı. Amerikan ekonomisinin imkânlarının bu kadar tıkalı olduğu -1991-92'de- çok belli değildi. Bilakis Rusya ve Doğu Avrupa'nın kapitalizmin sahasına girmesiyle, oradan çok büyük bir artık değer transferi yapma ümitleri taşıyorlardı. Kosova ise farklı olarak stratejik öncelikler belirleyen oldu, İncirlik'ten sonra en büyük yığınak Kosova'da kuruldu.

• **Faruk Sönmezoğlu** - Öncelikle konuyu ABD açısından uluslararası sistem düzeyinde ele almaya çalışacağım; biraz iktisadın merkez olmadığı bir noktaya alacağım. Bunu yaparken de, önce olanı tespit etmeye çalışacağım.

İki kutuplu sistemin ortadan kalkmasından sonra, -1991 sonrasında- uluslararası sistemdeki yapıda, eskiyle ciddi bir kopuş oldu. Nasıl 1945'de, daha öncesinden farklı bir uluslararası sistem ortaya çıktıysa, -ona, daha öncekinden farklı bir ad takıldı- 1991 sonrası da, bir savaş sonrasında olmamakla beraber bu türden yeni bir yapı getirdi. Bu yapının en karakteristik özelliği, güç yoğunlaşmaları. Güç merkezleri açısından daha önce büyük ölçüde siyasi-askeri güç odaklaşması ile ekonomik güç odaklaşması birbiri üzerine örtüşürken; iki kutuplu sistem döneminde bir tarafta NATO, bir tarafta Varşova Paktı, öbür tarafta o dönemki adıyla AET, diğer tarafta COMECON birbiriyle az çok örtüşmekte idi. Bazı COMECON üyeleri Varşova Paktı üyesi değildi, bazı AB üyeleri NATO üyeleri değildi; ama bu esas örtüşme karakterini bozan unsurlar değildi.

1991 sonrasında dünyada ortaya çıkan uluslararası sistemde ise bu özelliğin biraz farklılaştığını görüyoruz. İşte bu, yapısal olarak sistemde önemli bir değişiklik. İktisadi açıdan güç merkezleri mantığı ile onu arayarak baktığımızda; küreselleşme veya kapitalizmin bu dönemde kendisini yeniden üretme mekanizması mantığıyla değil, bunun dışında sırf bir de iktisadi güç yoğunlaşması arayarak baktığımızda, ABD bundan önce daha rakipsiz gibi gözükürken, bu kez farklı bir yapı ortaya çıkmaya başladı. Bir tarafta Avrupa Birliği daha ciddi bir unsur haline geldi. Bugün AB dünyadaki GSMH'nin yaklaşık yüzde 32'sini üretiyor, öbür tarafta NAFTA yaklaşık yüzde 30'unu üretiyor; ABD'nin payı yüzde 25.

Uzakdoğu, ekonomik bir güç merkezi olarak bu saydığım ikisi kadar homojen, o anlamda atıfta bulunulacak bir merkez değil. Kimin neyle ittifak yaptığı belli olmasa da Japonya, Çin, Kore'yi birlikte düşündüğümüz zaman, bunlar da üçüncü ciddi bir grup. Dolayısıyla

Faruk

Sönmezoğlu

Nasıl 1945'de,
daha
öncesinden
farklı bir
uluslararası
sistem
ortaya
çıktıysa,
1991
sonrası da,
bir savaş
sonrasında
olmamakla
beraber
bu türden
yeni bir
yapı
getirdi

bunların birbirini dengeleyen bir yapısı var. ABD, önceki o birincil ve rakipsiz olma konumunu daha önceden de yitirmişti; ama bu örgütlenme yapısı iyice bunu yitirdiğini gösterdi ve bu manzara ortaya çıktı; fakat işin askeri-siyasi yönüne geldiğimiz zaman, daha önceki sistemde olduğu gibi tam buna paralel bir bölünme yok. Yazıp çizenlerin farklı kanaatleri olmakla beraber, benim kanaatim ki -hâkim eğilim olduğunu düşünüyorum- ABD askeri-stratejik anlamda - "tek süper güç kaldığı" bir birincil güç olduğu düşüncesi. Mesela 1991'deki Körfez Harekâtı gibi bir harekâtı, kendisinden o kadar uzakta, bütün lojistiğiyle, diğer savaş unsurlarıyla yerine getirebilecek başka bir birim, bu açıdan bugün için dünyada yok. Böyle olunca, ABD, askeri ve siyasi hiyerarşinin üstünde. Eskisi kadar tabanla arasında bu konuda bir fark yok; ama böyle bir durum söz konusu.

Güç merkezleri açısından sistemin yapısını anlamaya çalıştığımız zaman, bu iktisadi guruplaşmayla, siyasi-askeri anlamdaki mevcut yapının birbiriyle tam örtüşmediğini görüyoruz. İşte bu sıkıntı, 1991 sonrasında bu tür olayları anlamamızda meseleyi biraz daha karmaşıklaştırdı. Bu açıdan baktığımız zaman, mesela Clinton döneminde, esas olarak ABD politikası bu klasik caydırma ve "rakibi tecrit; soyutlama" denilen politikayı izledi. Bunu, "iki buçuk savaş stratejisi" denilen; yani aynı anda birkaç cephede birden savaşmaya; ama uzun dönemde tecride yönelik bir politika izledi. Bu, daha geleneksel bir politika. Esas ağırlığını, sosyal devlete, refah kavramına, çevre sorunlarına, küreselleşmeye, daha ekonomik ve sosyoekonomik diyebileceğimiz, Amerikan politikasının başat olma, öne geçme çabası zemininde sürdürdü. Ondan dolayı, o dönemde ABD'nin bu siyasi-stratejik anlamdaki birincilliği o kadar hissedilmedi ve gündeme gelmedi; çünkü öbür zeminde daha dengeli bir yapı vardı. Clinton'un verdiği öncelikler ile birincilik-belirleyicilik inisiyatif almak, birincil güç olmakla beraber o kadar kolay değildi.

Yeni dönemde Bush'un ekibi, soğuk savaş döneminden kalan bir grup; yani Rumsfeld, Wolfowitz, Colin Powell. Colin Powell, sanki tam onlardan değilmiş gibi gözükmeyle beraber, aralarında çok nitel bir fark yok; bu gurubun soğuk savaş döneminden geliyor olması, askeri güce dayanma alışkanlıklarını artırıyor, bir de ABD'nin düşman arama eğiliminin yeniden sürmesini ve o tür bir siyasi ve askeri Amerikan politikası üretme alışkanlığını

Faruk Sönmezoğlu

beraberinde getiriyor. Amerikan politikasının ağırlığı bu zemine geldiği zaman, ABD'nin müthiş avantajlı olduğu bir zemin ile karşı karşıya kalıyoruz.

Bunun en kolay muhasebesi, askeri harcamalarla yapılır; yani devletlerin imkânlarını karşılaştırmak çok anlamlı değildir; silahlar birbirine uymaz, füzeler aynı özelliklerde değildir; ama askeri harcamaları karşılaştırmak farklıdır. ABD Bush döneminde, yılda yaklaşık 390 milyar dolar askeri harcama yapıyor. Şimdi 15 Avrupa Birliği üyesinin yaptığı askeri harcama 140 milyar dolar civarında. Bu rakamlar yıldan yıla biraz değişebilir. Rusya ve Çin, yıldan yıla değişmekle beraber, ikisini topladığımız zaman 100 milyar civarında ediyor. AB+Rusya+Çin topladığımız zaman, yuvarlak olarak 250 diyelim, ABD ise 400 milyar dolar. Askeri harcamalar açısından baktığımız zaman, karşınızda böyle bir manzara var.

Şimdi bugünlerde büyük ölçüde sorulan; ABD, böyle her yeri kendine göre şekillendirme hakkını nereden görüyor? Bu etik ve moral anlamda soruluyorsa, bu söylediklerim de cevap olmaz; ama eğer bu, "Bu cüreti, bu ses tonunu ve bu gücü nereden buluyor?" diye soruluyorsa, "BM Güvenlik Konseyi bu konuda bir karar almasa da ben bunu yapacağım" demesi insanlarda bir tepki yaratıyorsa bu, demin söylediğim sorunun tekrarıyla kendisini gösteriyor. Yukarıda belirttiğim şekilde bir muhasebe yaptığımız zaman, bu cüretin kaynağını görüyoruz.

Bu düzeydeki askeri harcamalar, ABD'ye dünyayı yeniden şekillendirme imkânı verebilir mi? Buna, şu anda "evet" demek mümkün değil. Siz, bu kadar fazla askeri harcama yapar-

*Faruk
Sönmezoğlu*

**ABD
Bush
döneminde,
yılda
yaklaşık
390 milyar
dolar
askeri
harcama
yapıyor.
15 Avrupa
Birliği
üyesinin
yaptığı
askeri
harcama ise
140 milyar
dolar
civarında**

sınız; ama öyle bir basiretsiz politikayla bunu bir siyasal etki aracı olarak kullanırsınız ki, batağa saplanır ve bir süre sonra içerdeki kendi kamuoyunuz, Vietnam'da olduğu gibi karşınıza döner, öbür ülkelerin silahlanmasını sağlarsınız, kendi ülkenizdeki insanlar silahlanmaya bu kadar para ayrılmasına karşı çıkarsınız, o zaman iş değişebilir; bizim ipucu yakalayabileceğimiz manzara bu. Bush ekibi, bu manzaranın üzerine dediler ki, -bunu, tam cümlelerle bir yerde bulmak mümkün değil- "yeni bir durum var". Bu perspektifi savunan stratejistler ABD'den "karşı konulamaz, hari-külâde bir güç" olarak bahsediyor. İşte bu gücün, bu imkânlarını dış politikada materyalize etmek, onun bir araç olarak kullanılmasını sağlamak niyetindedeler. Yapmak istedikleri bu.

Mesela; "preventive strike" denilen bir doktrini kabul ettik" diyor. İşte o doktrinin kabulü, bu söylediğimden cesaret alınarak ortaya konabilen bir anlayış; çünkü "preventive" "önleyici" bile değil, " tehdit, karşı tarafın daha düşünsel anlamda, daha tam materyalize olmadan, tasavvur halindeyken imha edilebilmesi, ben ona saldırabilirim" denmesi şeklinde tanımlanabilir. "Füzeyi bana doğrultup, beni tehdit etmenizi beklemem. Füzeye fabrikasını kurduğunuz haber alırsam, -İsrail'in, zamanında Irak'ın Ürdün sınırındaki tesislerine saldırıp, imha ettiği gibi- onu imha ederim" diyor.

Zaten bunu kabul ettiği anda, bu gücünün, bu askeri harcamalarının getirisini toplamak düşüncesinde; yani "Ben, bunu bu kadar yapıyorum. Bunun getirisini alacağım" diyor. Bununla birlikte düşündüğümüz zaman, BM sistemi içerisindeki ülkelerin gücünü tanımlamak biraz buradan geliyor; "preventive strike"i kabul ediyorsanız, BM'nin bugün güç kullanmak için klasik anlamdaki meşruiyet kavramı çerçevesinde olan, Güvenlik Konseyi kararı ya da 51. maddedeki meşru müdafaaaya uyma, genel prensibinin içinde kalmazsınız. Ortada tehdit yokken 51. madde olmaz. Siz, tasavvur halindeki sebepten dolayı 5 tane veto hakkı olan ülkeyi kolay ikna edemezsiniz. Dolayısıyla bu mekanizmanın harekete geçmesi çok zor. Preventive strike, kendiliğinden "ben, Birleşmiş Milletler falan tanımıyorum" demektir. Bunu ilan ettiği anda, bu yapacaklarını haber vermiş oluyor.

• **Merdan Yanardağ** - Sözlerime, Selim Bey'in yaptığı değerlendirmeye katıldığımı belirterek başlamak istiyorum. Bence Amerikan ekonomisine dönük; yani bir hasta ekonomi olduğu yönündeki tespit çok önemli; fakat

Amerikan ekonomisinin hasta ekonomi olduğunu tespitten hareketle, ben daha çok siyasal bir değerlendirme yapmaya çalışacağım. Birlikte değerlendirileceği için bence önemli.

Faruk Sönmezoğlu'nun da sözünü ettiği bu önleyici vuruş, caydırıcı güç kullanma doktrini, Birleşmiş Milletleri hiçe sayma anlayışı önemli. 10 yıldır gözümüzün önünde olup bitenler, eski dünyanın bütün kurumlarının emperyalistlerce yıkılmasıdır. İki sistem arasındaki mücadeleyi kazanan kapitalist emperyalizm, bir önceki döneme ait hukuku ve kurumları zaten yıkmak mecburiyetindedir. Birleşmiş Milletler gibi kurumlar, bir önceki döneme ait, soğuk savaş döneminin kurumları, hukukudur. Dolayısıyla karşılıklı kuvvetlerin belli bir düzeyde dengede olduğu, birbirini denetlediği ve dengelediği koşullara özgü kurumlardır. Dolayısıyla bu kurumları ya bir mutabakatla yıkarsınız ve yerine yeni bir hukuk oluşturursunuz ya da zor kullanarak bu kurumları yıkarsınız. Şimdi bir mutabakatın oluşması mümkün değil.

Kapitalizmi tehdit eden küresel bir gücün; yani sosyalizmin ortadan kalktığı dünya tarihsel döneminde kaçınılmaz olarak uluslararası kapitalizmin kendi iç çelişkilerinin öne çıkmasıyla karşı karşıyayız. Dolayısıyla hem bir "Asya-Pasifik eksenli" denen, merkezinde Japonya'nın olduğu bir güç odağı, hem AB, özellikle Fransa ve Almanya eksenli bir AB güç merkezi, öte yanda ABD'nin temsil ettiği bir güç merkezi arasında küresel ölçekte yürüyen bir hegemonya mücadelesiyle karşı karşıyayız.

Dünya, yeni bir paylaşım savaşına, üçüncü paylaşım savaşına tanıklık ediyor. Bu savaş bütün dünyayı kasıp kavuran ve büyük güçlerin doğrudan cephe cepheye kapıştığı, vurduğu bir savaş değil, daha çok bölgesel savaşlar biçiminde gelişen bir savaş. Bu paylaşım savaşı da esas olarak Sovyetler Birliği ve eski sosyalist ülkelerin boşalttığı alanın kapitalizme yeniden entegre edilmesine dönük, bu pazarların paylaşılması amacıyla yürütülmektedir ve sosyalist sistemin nüfuz alanı içindeki; Asya'daki, Afrika'daki, Ortadoğu'daki ülkelerin tasfiyesine ve sistemin yeniden yapılandırılmasına dönük bir mücadeledir.

Kosova'da şekillenen bir modelle karşı karşıyayız; Kosova, Afganistan ve Irak'ı aynı projenin parçaları olarak ele almak durumundayız. Kosova'da iki kavram üzerinden hareket edildi. Kosova'da, Yugoslavya'nın parçalanması sürecinde ulusal egemenlik kavramı yıkılmıştır, ulusal devlet kavramı yıkılmıştır ve burada denilmiştir ki; "iki tane öncü kavramı

Merdan Yanardağ

**10 yıldır
gözümüzün
önünde
olup
bitenler,
eski
dünyanın
bütün
kurumlarının
emperyalistlerce
yıkılmasıdır**

var; demokrasi ve insan hakları". Tabii bizim gibi demokrasiyi az yaşamış ve insan haklarının bu kadar sık ihlal edildiği bir ülkede bu, hakikaten dramatik bir şeydir. Bunu anlamak çok da güçtür; ama bu iki kavramın kendisi, yeni dünyanın kuruluşu için taşıyıcı kavramlar haline gelmiştir.

Artık deniliyor ki; "Hiçbir devletin iç işleri yoktur ve hiçbir yerel despot, kendi halkına zulmedemez, demokratik olmayan yöntemler kullanamaz". Eğer bunu yaparsa, "uluslararası toplumun" ki-bu, her dönemde farklı tarif edilebilecek, son derece soyut bir kavramdır- müdahale hakkı vardır". Kosova'ya, Bosna'ya bu gerekçelerle müdahale edilmiştir, Yugoslavya bu gerekçelerle parçalanmıştır, bugün Irak'a da aynı gerekçelerle saldırılmak istenmektedir. İç işlerine karışmama, egemenlik hakkı, sınırların değişmezliği ve dokunulmazlığı ilkesi gibi bütün ilkeler çiğnenmektedir. Yugoslavya'da, Balkanlar'daki büyük parçalanma, Kafkaslar'da, Ortadoğu'da devam eden savaşın gerçek nedeni budur. Bu, 1. Körfez Savaşı'yla başlayan bir sürecin devamıdır.

ABD'nin aynı gerekçelerle Irak müdahalesi onlara göre dünyayı yerel despotlardan kurtarma projesidir. Biz hadisenin böyle olmadığını biliyoruz. İnsanlık, "küreselleşme" diye tanımlanan; ama esas olarak benim "yeni emperyalizm" diye tarif etmeyi doğru bulduğum bir döneme girdi. Bu, esasında diğer yanılla bir neoklasik sömürgecilik dönemidir, 19. yüzyıl metotlarına dönülmektir. Bir anlamda dünyanın yeniden paylaşılması, yeni sömürgeler oluşması; yani askeri güç kullanarak ülkelere girme, işgal etme, rejimleri değiştirme, genel valiler atama modeline dönüştürülüyor. Tabii takdir edeceksiniz ki bu dönüş, birebir bir dönüş olmayacaktır. Yine esas olarak dünyanın orta sınıfının tasfiye edildiği bir süreci de yaşamaktayız; yani sermayenin, özellikle mali sermayenin genişletilmiş yeniden üretimini, ister istemez hiçbir ulusal engele, sınıra ve fiziki engele takılmayacağı, bunun önleneyeceği bir süreç yaşanmak durumundadır. Bu genişleme, ancak daha önceki yerel zenginliklerin, bir anlamda işbirlikçilerle paylaşılan yerel zenginliklerin yağmalanmasına ve el konulmasına dayalı olarak gelişebilecek bir süreçtir.

Bunun araçları vardır. Bir tanesi, politik araç. Benim, "Kosova modeli" diye okuduğum yeni hukuk, yeni uluslararası düzen. Mesela Çok Taraflı Ticaret Anlaşması, bunun bir ürünüdür; yerel mahkemelerin yetkisizliği, ihtilafın uluslararası tahkim kurullarına götürül-

Merdan Yanardağ

mesi, yerel hukukun geçersizliği, bir süre sonra bütün anayasaların geçersizliği ve sınırların geçişken hale gelmesidir. Devletler; yani ulus devletler ortadan kalkmayacak, sadece bu devletler ve sınırlar yeniden tanımlanacaktır.

"Dünyanın orta sınıfı ortadan kaldırılmak isteniyor" derken, kastettiğim şu idi. Bir önceki dönemde, özellikle iki sistem arasındaki mücadele nedeniyle kapitalist-emperyalist merkezler yerel işbirlikçilere ihtiyaç duyuyorlardı. Artık böyle bir işbirlikçiye; yerel bir işbirlikçiye ihtiyaç yok. Dolayısıyla bir "işbirlikçi" demek, işbirlikçi bir sermaye gücünün oluşması demek, yerel zenginliğin bir bölümünü gittiğiniz ülkede bırakmak, paylaşmak demek. Oysa zaten kaynaklar tükenmiş durumda. Daha çok kâr, daha çok güç, daha çok sermaye gerekiyor. Ne yapacaksınız? Bütün yerel zenginlikleri yağmalayacaksınız ve el koyacaksınız. Arjantin'in, Türkiye'nin başına gelmekte olan da budur. Örneğin Türkiye'deki belli sermaye kesimlerinin, örneğin Çukurova Grubu ya da Uzan Grubu'nun birdenbire ulusalcı olması, milliyetçi bir çizgiye kayması, anti IMF'ci ve anti Amerikancı bir politik eksenin içinde kendisini tarif etmeye başlamalarının nedenleri de budur.

Bu çerçevede düşündüğümüz zaman, ABD'nin sadece teröristleri cezalandırmak, yerel bir despotu ortadan kaldırmak amacıyla Irak'a müdahale ettiğini varsaymak, hakikaten komik olacaktır. ABD, uzun bir süreden beri buna hazırlanmaktadır. Soğuk savaşın bitiminden sonra kendisini tek süper güç olarak, küresel bir hegemonik güç olarak bulan ABD, bu gücünü sürdürebilmek için yeterli kaynaklara sahip değildir. Dolayısıyla bu ekonomik

Bir önceki dönemde, özellikle iki sistem arasındaki mücadele nedeniyle kapitalist-emperyalist merkezler yerel işbirlikçilere ihtiyaç duyuyorlardı. Artık böyle bir işbirlikçiye; yerel bir işbirlikçiye ihtiyaç yok

açığını, küresel hegemonyasını daha fazla askeri güç kullanarak sağlamak durumundadır ve zaten 1990'nın başında buna ilişkin hazırlıklar yapılmıştır.

Şimdi "yeni Amerikan savunma doktrini" diye bilinen doktrin; Dick Cheney'nin başında olduğu, Rumsfeld'in içinde olduğu bir grup tarafından 1992'de hazırlanan ve 1997'de ilk kez resmi bir karakter kazanan, 11 Eylül saldırısından sonra da, ekim ayında devlet başkanı tarafından resmen kabul edilen yeni savunma doktrini. Bu savunma doktrini ABD'nin bir imparatorluk gibi hareket etmesini öngörmektedir; ama burada kastedilen imparatorluk, Antio Negli'nin kastettiği biçimde bir imparatorluk değildir. ABD, klasik anlamda bir imparatorluk, bir Yeni Roma gibi tarif edilmektedir. Dolayısıyla ABD yeni küresel hukuku, kendisinin oluşturması gerektiğini, mevcut geçerli hukukla kendisini bağlamak durumunda olmadığını özellikle vurgulamakta; "ABD'nin, yeryüzünün bütün sularında, karalarında, uzayında ve gökyüzünde erişimine ve girişimine kapalı hiçbir alan olmayacak" denmektedir. Kapalı bütün alanlara gerekirse askeri güç kullanarak girmek, bu bölgelerdeki rejimleri değiştirmek, ABD'nin zaten dünyada tuttuğu pozisyon nedeniyle önsel olarak hakkıdır.

Raporda, açıkça bunlar ifade edilmekte, başka bir tespit daha yapılmaktadır. Bu, zannediyorum 11 Eylül saldırısının bir sonucu olsa gerek. ABD'nin düşmanlarının artık tanımlı olmadığı, sınırları çizilmiş, tanımlanabilecek, örneğin devlet ya da devletlerden bir saldırıyla karşı karşıya kalmayabileceği, çok tanımlamayan, dolayısıyla sürpriz ögesini içinde taşıyan saldırılarla da yüz yüze gelebileceğini belirtilmektedir. Ve kendisine yönelik saldırıların, terörist devletlerin yanında felsefi temelli ve daha çok içerden de gelişebilecek saldırılarla da karşı karşıya kalabileceklerini belirtmektedirler. Felsefi temelli saldırılar ne demektir? Bu rapor, aynı zamanda dünyanın bütün anti Amerikan ya da antikapitalist ya da bütün muhalif güçlerinin önsel şekilde terörist olarak tanımlandığı bir rapordur.

Dikkat edin, 11 Eylül saldırısından hemen sonra önde gelen bütün Amerikan gazeteleri şöyle bir paralellik kurmuşlardı: Bu, aynı zamanda küreselleşme karşıtı gösterilerin yükseldiği bir dönemdir. Dünyadaki komünistlerin, Troçkistlerin, anarşistlerin, otonomcuların, radikal çevrecilerin, esasında Amerikan karşıtlığı konusunda El Kaide ve Usame Bin Laden'den farkı olmadığına dair değerlendirme-

ler yapılmıştı. Washington Post'ta, 27 Eylül 2001'de çıkan bir makale açıkça bunu belirtmektedir; "Esasında anarşistlerle; Seattle'da, Cenova'da ve dünyanın başka merkezlerinde küreselleşme karşıtı gösteriler yapan insanlarla, El Kaide arasında bir fark yoktur." Bu 4 Yıllık Savunma Değerlendirme Raporunda şöyle denilmektedir: "ABD'ye saldırı, batı uygarlığına saldırıdır, kapitalizme saldırıdır. ABD'nin çıkarları, bütün kapitalizmin, batı uygarlığının çıkarlarıdır. Dolayısıyla ABD'ye saldırı demek, bütün batı uygarlığına ve kapitalizme saldırı demek. O halde felsefi nedenlerle olsun, başka gerekçelerle olsun kapitalizme saldırı herkes teröristtir." Böyle bir tanım getirilmektedir. Bu çerçevede Irak'ı ve Ortadoğu Savaşını daha iyi anlayabileceğimizi düşünüyorum.

Yine bu Savunma Değerlendirme Raporunda iki tane hedef öngörülmektedir. Bir tanesi, 2015 yılına kadar ABD'ye karşı küresel bir rakibin çıkmasını önlemektir.

Çok eski bir teori vardır. Bunlar, esasında bir İngiliz coğrafyacının sözleridir, sonra Brezinski, bunu çok sık tekrar etti: "Bütün imparatorluklar Avrasya'dan çıkmıştır. Dolayısıyla 21. yüzyılda Avrasya'ya egemen olanlar, gezegene de egemen olacaktır" diyor. Avrasya, dünyanın en zengin enerji yataklarının olduğu bir alandır. Burada daha çok jeopolitik Avrasya'dan söz etmek doğrudur; yani bir coğrafi anlam yükleyip, Asya ve Avrupa'nın birliğinden ziyade, daha çok Balkanları, Orta Asya'yı içine alacak şekilde Kafkasları ve Ortadoğu'yu kastetmektedir. Bütün küresel imparatorluklar Avrasya merkezlidir. Hakikaten buraya baktığımızda, bu havza, dünyanın enerji kaynaklarının yaklaşık yüzde 63'ünün bulunduğu bir havzadır; yani Ortadoğu'yla birlikte Hazar Havzasını birlikte düşündüğümüzde, doğalgaz ve petrol yataklarının yüzde 63'ü bu bölgededir. Yine önemli enerji nakil hatları bu bölgededir. Bu, dünyanın en üretken alanlarının kontrol edildiği coğrafyadır; yani Avrasya'ya hâkim olmak, Asya'dan, Avrupa'nın Batı kıyılarına kadar geniş bir alanı kontrol etmek anlamına gelmektedir.

ABD, Afganistan müdahalesiyle, Çin ve Rusya'nın arasına; iki potansiyel küresel rakibinin arasına girdi ve ABD ilk kez, tarih boyunca hiçbir Batılı gücün giremediği bir alana Özbekistan, Kırgızistan ve Türkmenistan'a girdi ve buralarda askeri üsler kurmaya başladı. Bu, hiçbir dönemde, hiçbir Batılı gücün resmen girebildiği bölgeler değildir. Dolayısıyla

Merdan Yanardağ

**Avrasya'ya
hâkim
olmak,
Asya'dan,
Avrupa'nın
Batı
kıyılarına
kadar
geniş
bir alanı
kontrol
etmek
anlamına
gelmektedir**

hem Rusya'yı doğusundan, Çin'i ise batısından denetleyebilecek bir pozisyon elde etti. Bu, önemiydi. Bu pozisyonu elde ettikten sonra Afganistan'da kukla bir yönetim kurdu, dolayısıyla Selim Bey'in de söylediği gibi Türkmenistan, Afganistan, Pakistan enerji nakil hatlarını kontrol edebilecek pozisyonu zaten yakaladı.

Irak, yine ilginç bir yere sahip. Bir kere Suudi Arabistan'dan sonra en verimli petrol kaynaklarına sahip. Bunun ötesinde Suudi Arabistan, Suriye ve İran'ın arasında. Türkiye ve İsrail arasında süreklilik sağlayan, birbirine bağlayan bir coğrafya. Dolayısıyla Irak'a egemen olmak, iki şeye yol açacaktır; Balkanlar'da başlayan, Afganistan'la devam eden süreç tamamlanacak ve Avrasya'da mutlak bir hâkimiyet gerçekleşecektir.

Çin, petrolünün yüzde 56'sını, Japonya yüzde 81'ni Ortadoğu'dan sağlamaktadır. Dolayısıyla iki rakibi bloke edilecek, ABD mutluluğu elinde tutacaktır. Hem Orta Asya petrollerini kontrol etmektedir, hem Ortadoğu petrollerini kontrol edecek bir duruma gelecektir. Balkanlarda belli bir hâkimiyet sağlamıştır, Ortadoğu'daki hâkimiyeti kesinleşecektir. Endonezya ve Filipinler'le yeni askeri işbirliği anlaşmaları imzaladığını biliyoruz. Bu, geçen yıl tamamlanan bir süreçtir. Ortadoğu ile de gezen üzerindeki hâkimiyetini tamamlayacaktır, dolayısıyla Ortadoğu projesinin en önemli merkezidir.

• **Fuat Ercan** - Faruk Hocamız çok iyi vurguladı. Savunma sanayiine yapılan harcamaların GSMH içindeki miktarı ABD'de müthiş artmaktadır. Zaten, kapitalizmin genel kriz eğilimine baktığımızda da 1970'lerden sonra savunma sanayiine yönelik harcamaların çok arttığı görülüyor. Bu, üretken olmayan bir alan.

• **Faruk Sönmezoğlu** - Devam etmene katkıda bulunmak için şunu söylemek istiyorum: Ben, GSMH içindeki payı değil, net rakamı söyledim; çünkü ABD'nin GSMH'si için de ayırdığı pay, Çin'den falan daha düşüktür.

• **Fuat Ercan** - 1960'ların sonlarından itibaren sektörlerde üretken alanlara kayma yeline, sektörel bir kayma gündeme geliyor. Mesela bu ABD'de, İngiltere'de, firma bazında bir kayma gündeme geldiğini görüyoruz; yani dünya ölçeğinde sektörel bazda, üretken sermayenin toplam döngüsünün kendisini yeniden üretmediği dönemde, sektörel olarak bir kayma yaşanıyor. Bu, bireysel sermayeler

açısından çok önemli; ABD'nin içinde olan bu mekanizma Türkiye'de, Çin'de de oluyor. Mesela bildiğimiz kadarıyla Türkiye'de 2-3 yıl önce TÜSİAD raporunda, "Artık Türk sermayesinin de savunma sanayisine girmesinin zamanı geldi" dendi. "Geldi" dendiği dönem, tıkanıdığı dönem. ABD'nin kendi içinde savunma sanayiine akan bir kesimin gittikçe yükseldiği şeklinde bir vurgu oldu; ama bu vurgunun yanı sıra ABD'de de çatışmalı bir alan olduğu, homojen bir ABD olmadığını söyleyebilir miyiz?

ABD'de işleyen kapitalizm ise, kapitalizm üretken alanda sıkışma yaşadığı ölçüde sektörel olarak savunma sektörüne geçiyorsa, mesela Hollanda'da, Fransa'da sektörel anlamda savunma sanayiine; kapitalistin kâr oranlarının düşmesine bağlı olarak savunma sanayiine yönelme ve dünyanın farklı yerlerinde hareketliliği artırması yönünde bir şey söylenebilir mi?

• **Selim Somçağ** - Savunma sanayiinin otomobil ya da tekstil ya da bilgisayardan farklı bir yönü var; çünkü talep yapısı çok farklı ve son tahlilde savaş olmasına bağlı. Bu bakımdan normal şartlar altında görüyoruz ki, kapitalizmin genişleme dönemleri; kendi iç dinamiğinde sermaye birikiminin kesintisiz biçimde ilerleyebildiği yükseliş dönemlerinde bunun üzerinde çok fazla durulmamış; yani savunma sanayiine olan yönelimi, savunma ihtiyaçları belirlemiş. Emperyalist ülkelerde, tıkanma dönemlerinde ön plana çıktığını görüyoruz ve savunmayla beraber, genelde spekülatif alanlara; yani normal sanayi üretimi çerçevesinde sermaye birikimi esas olarak efektif talep yetersizliğinden dolayı tıkanıdığı zamanda, spekülatif sermayenin ortaya çıktığı ki, işte '80'lerden itibaren bunu gördük. Bretton Woods sisteminin terk edilmesinden sonra yavaş yavaş ne oldu? Eskiden 1929 bunalımının kötü anıları yüzünden yasaklanmış olan spekülatif sermaye hareketlerinin önü açıldı ve son 20-25 senede gittikçe üretimden kopuk, çok büyük bir mali sermaye ortaya çıktı ve daha sonra da sıtma gibi son 10 sende ülkeden ülkeye gezerek, birçok krizin tetikleyicisi oldu.

Bu krizin nasıl aşılacağı konusunda, ABD kendi içinde bölünmüş durumda; çünkü şu andaki kliğin kaba güç kullanarak, askeri güç kullanarak ABD'nin ekonomik ve ona bağlı olarak siyasi tıkanmasını durdurma çabası, mali sermayenin, finans sermayesinin "küreselleşme" adı altında özellikle son 15 senedir gerçekleştirdiği birtakım atılımları büyük ölçü-

Merdan Yanardağ

Irak'a
egemen
olmak,
iki şeye
yol
açacaktır;
Balkanlarda
başlayan,
Afganistan'la
devam
eden
süreç
tamamlanacak
ve
Avrasya'da
mutlak bir
hâkimiyet
gerçekleşecektir

de inkitaya uğratma tehdidi getiriyor. ABD finans sermayesi her yere girip çıkıyordu, bütün dünyayı dolaşıyordu. Avrupa ve Japonya'nın finans sermayesi, özellikle 1995'den sonra büyük ölçüde ABD'ye aktı.

• **Fuat Ercan** - Bir tarafta sermayenin git-tikçe tekil elde, firma düzeyinde yoğunlaştığı bir dönemde "emperyalizm" kavramını ABD ile mi eşitliyoruz? "Emperyalizm" kavramını biraz açar mısınız?

• **Selim Somçağ** - Bugün için bu tanıma oturan baş ülke ABD; ama bence Avrupa da büyük ölçüde bu tanıma oturuyor.

Bu, ulus devletlerin ortadan kalkmasını getirmiyor ve metropol ülkelerde ulusal çelişkiler ortadan kalkmıyor. Bu son 10 sene içerisinde özellikle Japon ve Batı Avrupa sermayesinin sürekli Amerikan finansal araçlarına yönelip, ABD'nin cari açığını finanse etmesinin devletlerden bağımsız bir süreç olduğunu zannetmemek lazım ve bu devletlerin, bu ülkelerin sermayesinin çıkarlarının, bu Irak meselesinden dolayı ABD ile karşı karşıya gelmesinin sonucunda bir kere burada bir misilleme olacaktır. Bu bakımdan ABD'de Wall Street cephesi, son derece net bir şekilde bu harekâtı, bu planları çığırılık olarak nitelendiriyor ve çok radikal bir söylemle karşı çıkıyor. Mesela buranın sembol isimlerinden George Soros, Bush yönetimini bu plandan dolayı çok ağır bir dille suçluyor. Bunu görüyoruz; çünkü Wall Street'in yaratmış olduğu bu son dönemdeki spekülâtif balonda, dış dünyadan ve Irak ve operasyonun daha sonraki parçalarıyla ABD'nin ayağına basacağı ülkelerin çok büyük katkısı var; yani şu anda Wall Street'in yüzde 25'inden fazlası, başta Batı Avrupa olmak üzere diğer gelişmiş ülkelere ait. Amerikan Hazine Bonolarının aşağı yukarı beşte birini gene Batı Avrupa ve Japon sermayesi satın almış durumda. Dolayısıyla o mimarinin çökeceğini görüyorlar. Benzer şekilde bilişim sektöründe, Hollywood'da da görüyoruz. ABD'nin içinde de böyle bir bölünmüşlük var; fakat böyle bir mücadeleye yaşandı. ABD'deki son seçim de zaten malum. Şaibeli bir seçim; yani bunu bir darbe olarak nitelendirenler var. Bunu, bir kliğin darbe seçimi olarak nitelendirenler de var.

11 Eylül'deki uçakların İkiz Kulelere çarpmasında bu çatışmanın izini görenler dahi var. O, belki bir spekülasyon; fakat burada daha çok silah sanayiine yakın olan, ABD'nin silahlı kuvvetlerinden gelen ve enerji politikasından gelen kesim, diğer kesimi şu an için bertaraf etti ve ABD'nin geneline bu işin, bu yolla çö-

zümlenebileceğini kabul ettirdi. Bu kliğin işbaşında kalabilmesi için Irak müdahalesi, artık hayati bir mesele.

Dünya genelinde ise dediğimize tam katılmıyorum; yani ABD'deki ekonominin tıkanmasını Batı Avrupa ve Japonya'yla bazı açılardan mukayese edebiliriz; ama Türkiye ve Çin, sanayileşmenin ve kapitalistleşmenin farklı aşamalarındaki ülkeler. Hatta Çin'de, bildiğimiz anlamda kapitalizmden de söz etmek çok kolay değil. Bence onlar için geçerli değil; yani ben bunun global değil, gelişmiş kapitalist ekonomiye özgü bir şey olduğunu düşünüyorum. Türkiye'de TÜSIAD, "savunma sanayiine girelim" diye düşünmüşse, bu Türkiye'deki kapitalistleşmenin, kapitalist anlamda ekonomiyi büyütmenin sınırlarına gelmesinden kaynaklanmıyordu; orada bir pasta görmüştür, "biz de girelim" diyor. Bence orada bir farklılaştırma, bir kademelendirme yapmak lazım.

• **Metin Sarfati** - Kondratieff dalgalarıyla ilgili yaptığım araştırmada siyasal krizlerin veya savaşların, daha önce bildiğim veya zannettiğim gibi iktisadi dalgalanmaların çöküşü sırasında değil, pekâlâ o bildiğimiz iktisadi dalgalanmaların genişleme döneminde de çıkabildiğini gördüm. Böyleyse, savaşlar veya siyasal krizler iktisadi dalgalanmaların sonunda değil, eğer başında olabiliyorlarsa, mesela harplerle enflasyonlar da aynı şekilde tersyüz olabiliyorsa; özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan beri geliştirilen Batı ekonomilerinin illaki bir savaşa ihtiyaç duydukları savına sizin kullandığınız terimle ekonominin kendisi için telafi edici mekanizmaları olmadığı görüşüne katılmıyorum; ama asıl konu bu değil- tıkanmış zaman, tıkanmış yerde savaşa başvurduğu ifade ediliyor.

Birinci Dünya Savaşı, ABD'nin pekâlâ işine yaramış; 1939-44, 1960'lar da öyle, Körfez krizi sırasında; yine ABD'nin tıkanmış ileri sürdüğümüz dönemde sadece ekonomik açıdan ABD'nin iktisadi hareketliliği sadece yüzde 0.3 oranında artmış. Yine bugün Amerikan ekonomisinin 10 trilyon milyar dolar civarında yıllık bir tablosu var. Bunun 100 milyar doları, sadece Irak harekâtına ayrılacak. Üstelik yine bu oranın büyükçe bir kısmı ülke dışında harcanacak; yani çok geç bir sirkülasyonla tekrar yurtiçine dönük, yurtdışı hareketliliğin sağlanması gündeme gelecek. Ortalıkta, İkinci Dünya Savaşı'ndan çok ayrı bir görüntü var. Yani eğer harpler, pekâlâ iniş döneminde değil, kontradief dalgalarının yükselme döneminde de çıkabiliyorsa, harpleri, çok bilinen mekaniz-

Selim Somçağ

Wall Street'in yaratmış olduğu bu son dönemdeki spekülâtif balonda, dış dünyadan ve Irak ve operasyonun daha sonraki parçalarıyla ABD'nin ayağına basacağı ülkelerin çok büyük katkısı var

mayla açıklama olanağı söz konusu olamıyor. İkincisi; Keynesgil talep önlemleriyle talebi uyurabilme, 1970'li yılların ortalarında iflas etti ve Vietnam Savaşı'nda, Körfez Savaşı'nda ABD, beklenen iktisadi hareketliliği sağlayamadı.

Bütün bunları bir araya getirince, acaba hem kuramsal olarak, hem kalifik olarak Batı ekonomilerinde krizden çıkmak için hâlâ Keynesgil talep önlemleriyle veya savaşla krizden çıkabileceğini kuramsal olarak açıklama olanağımız var mıdır? Yakın tarihte Vietnam, Körfez harekâtları Amerikan ekonomisini durgunluktan çıkaramamışken, kuramsal açıklamanın yanı başında hâlâ Irak Harekâtının genel ekonomi içinde bu kadar küçük bir pay olmasına rağmen, "durgunluktan kurtarabilecek" savını hem kuramsal, hem pratik olarak nerele oturtabileceğiz?

• **Selim Somçağ** - Kapitalist ekonomideki krizlerin her zaman savaşlarla aşılabileceği, her savaşın, her büyük savaşın muhakkak kapitalist dünya sistemindeki bir tıkanmayla alakalı olduğu veya bir kondratieff dalgasının başında, sonunda olduğu gibi bu kadar basit ve mekanik bir önermeyi herhalde kimse savunmuyor. Sonuçta ekonomik veya siyasi süreçler tabii ki bu durumla bağlantılı; fakat burada ciddi bir özerklik söz konusu. Bunların böyle son derece mekanik, vulger anlayışla "kapitalizm olan memleketlerde, sistemlerde her savaş ekonomiden doğar" gibi bir formüle indirgenmesini doğru bulmuyorum. Herhalde bunu savunan çok ciddi bir teorisyen de yok. Mesela ben, 1991 Körfez Savaşı'nın böyle bir konjonktürle ilgili olduğu kanaatinde değilim. Birinci Dünya Savaşı da, böyle bir şablona çok fazla uymuyor.

Buna çok güzel uyan bir örnek İkinci Dünya Savaşı; fakat onun da bilinçli şekilde belli bir kapitalist ülke tarafından krizi aşmak için çıkartıldığını söyleyemeyiz; yani arada bir etkileşim var; ama böyle çok dolaylı bir etkileşim, karşılıklı bir süreç söz konusu. Bir sürü şey üst üste oturuyor. Dolayısıyla herhalde orada aynı noktada duruyoruz. "Vietnam Savaşı ilk başladığında, Amerikan ekonomisinde çok ciddi bir durgunluk sorunu da yoktu" diye hatırlıyorum. Birinci Körfez Savaşını zaten aynı yere koymak lazım.

Keynesçi politikaların bittiği görüşünle ittifak içinde değilim; yani burada bir sürü değişken var. 1970'lerde Klasik Keynesçi politika, Batı Avrupa ve ABD ekonomi politikalarında artık büyüme ve istihdam yerine enflasyon ya-

ratmaya başladı ve terk edildi gibi görünmekle beraber, sonra bakıldı ki, bunun yerine konulacak bir şey yok; yani 1900'lerin, Keynes öncesinin Pigou vari, parasal ekonomi, reel ekonomi ikilemi, parasın tarafsızlığı gibi noktalar, Friedman monetarizmi, "sadece para arzını, beklenen milli gelir artışı kadar büyütsün gibi bir yaklaşım bir süre benimsenir gibi oldu; fakat kısa zamanda bunun hiçbir işe yaramadığı anlaşıldı, Keynezyen politikalar devam etti.

Mesela Reagan dönemine son derece devleti küçültücü bir retorik gelmiştir; Laffer eğrisi yaklaşımı, "vergiler düştü mü, aslında milli gelir daha çok artar" gibi anti devlet, Reagan ve Thatcher retorisi karşımıza çıkıyor. Bakıyorsunuz, bazı devlet harcamaları, sosyal harcamalar kısılmış, böylece katma değerdeki ücret-kâr ilişkisi, kâr lehine değiştirilmiş; yani sermaye kesimine sermaye ve gelir transferi söz konusu; fakat ABD'de toplam milli gelirdeki kamu harcamalarının rolüne baktığınız zaman, Reagan döneminde hep artmıştır. Daha çok '60'larda, genişleyen sermaye birikiminin çok rahat ilerlediği dönemde "sosyal devlet" adı altında tavizler verilerek, efektif talep yaratılıyordu; fakat daha sonra görüldü ki, birikim oranları buna müsaade etmiyor, gene Keynesçilik yapıldı; fakat bu retorik terk edildi, sosyal devlet terk edildi ve özellikle savunma harcamalarının arttığını görüyoruz. Ben, hiçbir zaman Keynezyen modelin terk edildiği görüşünde değilim. Bunu görmek için OECD ülkelerinin milli gelirinde kamu harcamalarının oranına bakarsanız, göreceksiniz ki 1980'lerdeki ortalama oranlar, 1970'lerekinden fazladır. Bu, İkinci Dünya Savaşı sonrasında beri hep böyle ve ABD'de hep böyle; ama retorik değişmiş, üstü örtülmüş olabilir.

Irak Savaşı, ekonomide beklenen etkiyi yaratacak mı? Doğru; bu, ABD içinde de tartışmalı bir konu ve özellikle borsada yaratabileceği, sermaye hareketlerinde yaratabileceği; yani ABD'ye, dünyanın geri kalanından gelen sermaye girişimleri kesinti yaratırsa, daha da kötü olabilir.

Olayı sadece Irak Operasyonu olarak görmeyelim; yani arkasından zincirleme gelecek. Demin, "kısa ve orta vadeli şeyler var" diye söyledim. "Bu da bir faydadır" diye düşünüyorlar.

Bütçeden ayrılan payı 100 milyar dolar bir rakam olarak görüyorsunuz da; ama bunun bir de çarpan etkisini düşünmek lazım. ABD gibi gelişmiş bir ekonomide adamların potansiyel milli gelir artışı nedir? Yüzde 2, iyimser olanla-

Selim Somçağ

Kapitalist ekonomideki krizlerin her zaman savaşlarla aşılabileceği, her savaşın, her büyük savaşın muhakkak kapitalist dünya sistemindeki bir tıkanmayla alakalı olduğu veya bir kondratieff dalgasının başında, sonunda olduğu gibi bu kadar basit ve mekanik bir önermeyi herhalde kimse savunmuyor

ra göre yüzde 2,5; yani Türkiye ekonomisi ya da Çin gibi yüzde 7-8 büyüme olanağı yok. 0.25'lik bir milli gelir artışına bile onlar için çok önemli. 100 milyar, bütçeden çıkan paradır. Ayrıntısını bilmiyorum; ama milli gelir üzerindeki net etkisi muhakkak ki daha yüksek olacak; ama ABD içinde getirip, götürdükleriyle beraber tartışılmalı bir konu. İşte finans kesimi buna karşı. "Bunu yapacağınıza, mevcut yapıyı ite kaka sürdürmeye çalışın" diyor; ama onlar, bu iktidar mücadelesinde dışlandı; fakat esas önemli olan da, demin bahsettiğimiz uzun vadeli perspektif daha önemli.

• **Fuat Ercan** - 1980'lerin ortasından itibaren dünyada kapitalist sistemin kendi ortak dilini konuşabildiği uluslararası hukuksal bir dil oluşturmaya yönelikken, bu dil de birçok yerden destek alırken, çevreden, merkezden ortak uluslararası dil oluşturulduğu bir dönemde, savaşın ABD'deki herhangi bir grup tarafından çıkarılması, bizzat kapitalizmin dünya ölçeğindeki sistematik varoluşuyla çelişmiyor mu? Bana, çelişkili bir durum gibi geliyor.

• **Merdan Yanardağ** - Bir çelişki olduğunu düşünmüyorum. Tam tersine; yani "belki bu meseleyi anlamak için bir parça klasik iktisatçı bakışının biraz dışına çıkmak lazım" diye düşünüyorum. Ben, "ekonomik krizi aşmak için savaş çıkar" yaklaşımına kesinlikle inanmıyorum. Yollardan bir tanesi budur, böyle bir şey her zaman olmaz. Örneğin Vietnam Savaşı'nın nedeni bu değildir, tam tersine küresel bir hegemonya mücadelesidir. Bunda siyasal gerekçe öndedir, Kore Savaşı'nda yine böyledir; her iki savaşın çözüldüğü büyük ekonomik krizler yoktur. Birinci Körfez Savaşını da aşağı yukarı böyle değerlendirmek mümkündür. Dolayısıyla çok genel bir bakışla, belki de son çözümlemede savaşların nedeni iktisadi olmakla birlikte, bunun son çözümlemede böyle olduğunu unutmamak gerekir ve birinci, ikinci, üçüncü çözümlemedeyse hakikaten bunun çok farklı nedenleri olabilir ve biraz önce belirttiğim gibi küresel hegemonya mücadelesinin bir ürünü olabilir.

Ortak dil oluşturma çabası, daha çok kapitalist emperyalizmin, küresel bir sosyalist güç ve güçler tarafından tehdit edildiği döneme özgüdür. Her bakımdan böyledir; ama bu ortak dil nedir, ortak dilden neyi kast ederiz? Öncelikle bir ortak hukuk; yani esas olarak sözünü ettiğimiz, sistemi düzenleyen bir ortak hukuk, uyulması gereken kurallar ve kurumlardır. Zaten dili de, bu ilişkiler içinde bunlar oluştururlar.

Şimdi, kapitalist dünyanın esas olarak küresel bir hegemonya mücadelesine girdiği bir dönemde ortak kurumlar ve ortak bir dilden ve ortak bir hukuktan söz edemeyiz. Bu Irak Savaşı esasında bir yanıla Almanya-Fransa, ABD savaşı şeklinde geliyor. ABD, AB'yi böldü; yani bundan 3 ay önceki AB ile karşı karşıya olduğumuzu kim iddia edebilir. Bugün gerçek anlamıyla NATO var mıdır? Bence yoktur, yani IMF gibi uluslararası finans kurumlarını bile gözden çıkarttıkları döneme girdik. Bu, daha çok çevre ülkelerden gelen bir talepti; çünkü gerçek anlamda bir orman yasaıyla karşı karşıya kaldıklarını gördüler.

Hocama tamamen katılıyorum. O isimler çok ilginçtir. ABD, bir bütün değil. ABD'de şu anda yönetimde bir klik var, hatta bir darbeye işbaşına geldiği iddia ediliyor; yani Florida'da 150 oy farkla Bush kazandı ve Bush, Amerikan tarihinde az oy alıp, devlet başkanı seçilen ikinci başkandır. Bush'u iktidara getiren ekip, 1990'ın başında örgütlenen bir ekip. Dick Cheney, Rumsfeld, Wolfowitz, Savunma Bakan Yardımcısı Richard Perle ve yine şu anda Kuzey Irak'ta olan Şeyh Zaid Halilzad. Şimdi, bunların oluşturduğu örgüt var. 1992'de, "Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi" diye bir proje hazırlayan bir ekiptir. Bu "Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi" olarak adlandırılan 1997'de ilk şeklini alan ve 2001 Ekim'inde resmi bir nitelik kazanan yeni Amerikan savunma doktrininin temelini oluşturur.

Irak'ın yeniden inşası için Dick Cheney'in daha önce başkanlığını yaptığı şirket ihaleleri almış. Richard Perle'ün zaten bir güvenlik şirketi var. O, üstelik de Adnan Kaşıkçı'yı aracı olarak kullanarak, birçok Ortadoğu ülkesiyle ilişkiye geçmiş ve ihalelerin önemli bir kısmını almış. Bütün bu isimler enteresan; yani bunlar ya bir petrol şirketinin yöneticisi, ya bir silah şirketinin yöneticisi, ya yönetim kurulu başkanı, ya ortağı, ya önemli pay sahibi. Bu bir klik. Bu klik, şu anda ABD'de egemen ve bütün ABD'yi de temsil etmedikleri de ortada...

ABD'de şu anda iktidarda olan bu klik, faşizan bir kliktir; yani bütün muhalifleri El Kaideci ilan etmek -buna çevreciler dahil- ancak tipik bir McCharty'ci zihniyetin ürünü olabilir.

• **Fuat Ercan** - Esas çatışma Irak ve ABD'deki bu kliikle değil, daha çok uluslararası sistemde güç kazanan diğer gruplarla çıkacak gibi geliyor; yani senin "önümüzdeki yüzyıl, ABD'nin belirleyiciliği artacak" dediğin dönem,

Merdan Yanardağ

ABD'de
şu anda
iktidarda
olan
bu klik,
faşizan
bir kliktir;
yani bütün
muhalifleri
El Kaideci
ilan etmek
ancak
tipik bir
McCharty'ci
zihniyetin
ürünü
olabilir

bence uluslararası büyük sermayede kıyamenin kopacağı dönem.

• **Merdan Yanardağ** - Şöyle düşünüyorum: Irak Savaşı, her halükârda bir dönüm noktası olacaktır. Burada bir diyalektik var; yani şöyle düşünelim: Küresel bir güç, kudretinin, iktidarının zirvesindeyken, onun için aynı zamanda duraklama ve gerileme dönemi de başlamış demektir. ABD'nin dramı da zaten budur. Soğuk savaşın bitiminden sonra kendisini tek küresel hegemonya gücü olarak buldu. Siz, zannediyorum '70'lere kadar götürdünüz. Ben, ABD'nin daha çok 1980'lerden sonra en azından daha çıplak gözle izlenebilen bir ekonomik durgunluk ve bir hastalık yaşadığını düşünüyorum.

Irak, artık bir sembol, bir simge haline geldi. Bu, Irak'ın gücünü aşan bir şey. Ekonomik gerekçelerle çıkan bir savaş olduğunu düşünmüyorum. Bu, küresel bir hegemonya mücadelesidir, uzun vadeli olarak bakmak gerekir.

• **Oturum Başkanı** - Türkiye'de bir yandan iç politikada uluslararası meşruiyet olup olmaması üzerine çok ciddi olarak bir tartışma yaşanıyor, bir yandan BM düzeyinde bu sorgulanıyor. Bush'un söylediği "21. yüzyılda BM'nin gerekli olup olmadığını da düşünüyorum" gibi bir söylem basına yansıyor, bir taraftan da uluslararası ilişkiler literatüründe, buradaki tartışmalardan çok farklı tartışmalar ortaya çıktı. Bu yaklaşımları nereye oturtuyorsunuz?

• **Faruk Sönmezoğlu** - Öncelikle, daha önce konuşulanlarla ilgili kanaatlerimi belirtmek istiyorum. Uluslararası politikayla daha yakın ilgilenen bir insan olarak herhalde kendi alanımın özgünlüğünü savunmak anlamına da gelebilir. Savaş olgusunun, ekonomiyle ilgisi açısından bir şey söyleyeyim. Savaş olgusunun biraz daha karmaşık olduğu kanaatindeyim; yani savaş, insanların klanlar halinde yaşadığı dönemden itibaren bu anlamda olmasa da, fonksiyonlarına baktığımız zaman, o dönemlerde de toplumsal ilişkilerde vardı. Cengiz Han veya onun imparatorluğu da ciddi savaşlar yaptı. Dolayısıyla o dönemdeki ekonomik sistemlerle, yapılarla ilişkisinin sıfır olduğunu söylemek mümkün değil; ama çok daha karmaşık bir ilişki olduğu kesin.

Günümüz, farklı bir dünya olmakla beraber, günümüzdeki savaşların devletlerin ve siyasal grupların iradesinden bağımsız olarak oluşmuş, onların kontrol edemediği, onlara dışsal olan uluslararası sistemdeki yapı, sa-

vaşları belirleyebilir, çıkmasını zorlaştırabilir, kolaylaştırabilir. Bu sistem içerisinde yer alan devletlerin kendine özgü yapıları savaşların çıkmasını kolaylaştırabilir, zorlaştırabilir. Bireyler ve gruplar savaşların çıkmasını kolaylaştırabilir, zorlaştırabilirler; bazı liderler, bunu böyle yapabilir.

Latin Amerika'da futbol maçından dolayı ülkeler aralarında savaştı. İdi Amin, aldığı bir kararla başka bir ülkeye savaş ilan etti. Kadafî'nin, buna benzer davranışları vardır. Bunların ekonomik baza indirgenmesinde insanlığın beyin zaman zaman bazı marifetler sağlayabilir; ama çok zorlanacağı kesindir. Onun için, bence oradaki genellemeleri mümkün olduğu kadar bu çok boyutluluğun elastikeyetinde konuşmak gerekir. Bu genişlikte bakarsak, yine o konuştuklarımızın çok ciddi anlamları olduğunu, çok daha derinlemesine incelenmesi gerektiğini söyleyebilirim. Böylelikle biraz daha şüpheci, biraz daha kritik edici bakabiliriz.

Uluslararası olaylara, uluslararası politika açısından bakıldığı zaman, devletlerin iktisat analizlerine göre yekpareliği daha fazladır. O, siyasal sistemi temel almanızdan kaynaklanır; çünkü genellikle ülkelerde tek bir iktidar vardır, tek bir yasama organı vardır. Genellikle varsayimsal olarak siyasal boyuttan girdiğinizde, teoride buna "bیلardo topu" denir; yani o kadar ki, adeta bیلardo topunun homojenliğindedir. Fakat burada hemen şunu söyleyeyim: Bir kanaat olarak söylüyorum; uluslararası olayların dış politika ilişkilerini belirlemesi, ülkeler açısından birincil de olabilmektedirler; yani dış politika, her zaman iç politikanın dışa yansımaları gibi görülmemelidir. Yalnız konuşulan ABD, hakikaten iç politikasının dışa yansımaları, dünyada en birincil olan devletlerden biri; yani Amerikan Kongresi'ni basit bir yasama organı olarak görmek mümkün değil. ABD'nin, bu anlamdaki eşsiz rolünü ve bu tartışmayı esas itibarıyla kabul ediyorum; ama bu varsayımları hatırlayarak bu tahlili yaparsak.

Meşruiyet kavramını şundan önemsedim: Aslında bu kavramla ilgili olarak bir şeyler söylediğim, hele yazılı olarak görüldüğünde, muhtemelen kafa karıştırmaktan öte gitmeyecek; o kadar çok kullanılıyor; ama aslında o kadar çok kullanılmaması gereken bir kavram. Uluslararası ilişkiler açısından meşruiyet kavramının iç siyasette; yani ülkelerin iç yapılarındaki anlamı çok daha kabul edilebilir, çok daha sık kullanılabilir. Burada meşruiyet, ne anlamda kullanılıyor şeklinde bir ayırım yapmak

*Faruk
Sönmezoğlu*

**Uluslararası
olayların
dış politika
ilişkilerini
belirlemesi,
ülkeler
açısından
birincil de
olabilmek-
tedirler;
yani
dış politika,
her zaman
iç politikanın
dışa
yansımaları
gibi
görülmemelidir**

lazım. Dar anlamında, büyük ölçüde hukukla, hukuki olmakla yakın bir ilişki içindedir; ama daha geniş anlamda, etik-moral değerler de işin içine girer; yani meşruiyet o zaman sadece bir hukuksal mevzuat uygunluğundan ibaret olmayıp, moral ve etik değerlere uygunluğu da aynı zamanda sorgulanan bir eylemdir.

İç politikada bu konunun siyaset bilimi kategorisi olarak bence ele alınıp, değerlendirilmesi daha kolay; çünkü iç husus bu konuda daha donanımlı. Ülkelerin iç siyasi yapılarındaki ilişkiler açısından ortak değerler biraz daha mevcut; her toplumun kendine göre bu konuda değerleri ve etik anlayışı falan var. Uluslararası alana baktığınız zaman, konuyu hukuk açısından alırsanız, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde iki tane nokta vardır. Bir; BM Güvenlik Konseyi. Barış ve güvenliğin korunması rolü Güvenlik Konseyine verilmiştir.

Bütün üyelerin katıldığı Genel Kurul böyle bir fonksiyonu çok istisnai durumlarda ancak üstlenebilir; çünkü özel şartları vardır. Dolayısıyla o zaman ya Güvenlik Konseyi'nin veto almamış olan; yani karar haline gelmiş olan bir tasarısı sizin için meşruiyetin kaynağı olur veyahut meşruiyetin bir kaynağı daha olabilir; BM'nin 51. maddesidir; o da meşru müdafaa hakkı; ama meşru müdafaa hakkı 51. maddede çok sınırlıdır. O, ancak Güvenlik Konseyi'nin bir konuya ilişkin karar alana kadar; yani acil bir saldırı karşısında olan bir ülke, Güvenlik Konseyi toplanana, karar alana kadar kendisini silahla koruma hakkına sahiptir, meşru müdafaa bu anlamdadır. Güvenlik Konseyi karar aldığı anda, ne yönde alırsa alsın, o karara, o andan itibaren uymak durumundadır. Hukukun, mekanizma olarak ürettiği bu; fakat bu, çok şekli bir mekanizma.

Gerek başka olaylarla, gerek bugünkü Irak meselesi açısından bunu iç içe geçirdiğimiz zaman, meşruiyeti sadece buna bağlamak, çok kısırdöngü yaratıyor. Mesela hemen şu örneği vereyim: Bir süre önce Kosova konusunda da Güvenlik Konseyi bir karar almadı, Bosna konusunda da benzeri bazı girişimler oldu, bir karar almadı. NATO bile tam karar almadan ABD'liler Belgrad'ı bombaladılar, orada da siviller yaşıyordu, hatta elçilikler falan darbe aldı, Türk uçakları da eskort yaptı. Şimdi burada ne Güvenlik Konseyi kararı var, ne TBMM'nin bir kararı var. Meşruiyet konusuna eğer bu şekilde yaklaşıyorsak, bu olay meşru değil, kimse de bir şey demedi; ama dünyada insanlar da pankartları açıp; "Sivil Sırpları bombalıyorsunuz. Ne hakkınız var?

Güvenlik Konseyi karar aldı mı?" demedi. Neden? Çünkü insanlar, bence bu genel anlamda meşruiyet kavramına daha yatkın; yani esas itibarıyla o etik-moral değerler açısından bakıyorlar. Tabii bu noktaya geldiğiniz andan itibaren de, ben bir sosyal bilimci olarak bu konuyu sınırlandırma imkânımı elimden kaçırmış oluyorum; yani o zaman hangi eylem etikdir, hangisi değildir?

Size birkaç örnek vereyim. Kuzey Kore, 1950'de Güney Kore sınırlarını aşıp, topraklarına girdiği zaman ABD ve diğer batılı ülkeler karar aldırıldılar. BM Güvenlik Konseyinde bu kararın alınması bir tesadüfe bağlıydı; Sovyet delegesi, Çin'in temsilini kabul etmeyen batılıları protesto için salona girmemişti. Bu anda aldılar ve BM bayrağı altında Türk askerler dahil, ABD'nin lojistiğiyle birlikte kuvvetler oraya gitti ve bu savaş oldu. Ne kadar küçük bir tesadüfe bağlı; yani bütün meşruiyet eğer buna bağlıysa, ne kadar pamuk ipliğine bağlı? Türkiye açısından düşündüğümüzde BM ve Kıbrıs. Güvenlik Konseyi'nin, Türk askerlerinin acilen ve derhal çekilmesini söyleyen, uçaklarının orada uçmasını dahi engelleyen 1964-83 yılları arasında birçok kararı var. Meşruiyetin tek kaynağı buysa, Türk askerinin orada bulunması, Güvenlik Konseyi kararlarına göre meşru değil.

Bunu, şunun için söylüyorum: Biraz bunları söyleyerek çözüm üretmekten, meşruiyeti çok net tanımlayıp da Irak konusuna uygulamaktan ziyade, bu kavramın uluslararası ilişkiler, dış politika bağlamında çok fazla kullanılmasının o kadar da problem çözücü olmadığını belirtmek istiyorum.

Aynı şey, Türkiye'nin yasama sistemi içerisindeki kurallar; yani Anayasa'nın 92. maddesi ve burada meşruiyet aranmasıyla ilgili. 92. madde diyor ki; "Milletlerarası hukuka göre meşru addedilen" Bu dediğim çerçevede, "etik-moral değerler mi, katı hukuk kuralları mı?" bunun tanımı dahi yok. Orada Meclis Başkanı, eski Cumhurbaşkanı, yeni Cumhurbaşkanı, hepsi kendi formasyonlarına, değer sistemlerine göre buna bir yorum getiriyorlar. Yani aslında bu konu "çok daha net" diye benim ifade ettiğim iç siyasal sistem açısından bile o kadar net değil; ama uluslararası alana göre bakarsanız, tabii ki çok daha prosedürel anlamda belirgin olduğu için, bugün kavramın iç politikayla ilgili olarak kullanılması, bence biraz daha mümkün. Ona çok büyük itirazım yok ama uluslararası boyutu ile ilgili çok çok fazla kullanıldığı takdirde, öyle çok içi dolu bir

*Faruk
Sönmezoğlu*

Meşruiyeti çok net tanımlayıp da Irak konusuna uygulamaktan ziyade, bu kavramın uluslararası ilişkiler, dış politika bağlamında çok fazla kullanılmasının o kadar da problem çözücü olmadığını belirtmeliyim

kavram kullanılmadığının biraz bilincinde olarak bakmak gerekir. Türkiye ve Irak konusuna geçmeden önce, sanıyorum bunu düşünmekte yarar olacak.

• **Oturum Başkanı** - Çok kabaca formüle etmek için, bütün bu genel tablounun ve çerçevenin içerisinde; ekonomik, siyasal, uluslararası politika içerisinde oturan yerle, bir tarafta da Türkiye. Ortadoğu'nun hemen yanı başında, jeopolitik öneminde hepimizin hemfikir olduğu, bir tarafıyla tam üyelik için başvurmuş ve AB'ye doğru yürüyor, bir tarafıyla ABD ile stratejik bir ortaklığı olan, ABD-İsrail-Türkiye stratejik ittifakından özellikle 1990 sonrasında yoğun olarak söz edilen, bir tarafıyla 2001'de geçirdiği krizden sonra kendisini ekonomik olarak toparlamaya çalışsan, bir tarafıyla 3 Kasım'da yeni bir seçimden çıkmış, bu seçimle farklı bir iktidar.... Türkiye'nin, bütün bu tablo içindeki rolü ne?

• **Selim Somçağ** - Türkiye, 1999'da makro ekonomik olarak hiç gerek yokken AB, bazı yerli sermaye çevreleri ve bürokrasi çevrelerinin güdümüyle, IMF ile son derece riskli bir program altına girmişti ve bu program sonucunda genel olarak ekonomi büyük bir yıkıma sürüklendi. Ama bilanço çıkartırsak, Türkiye'nin bankacılık sektörü, kamu sektörü borcu 2001 yılı sonu itibarıyla milli gelirin yüzde 57'sinden, yüzde 112'sine çıkmıştır ve bu borç stokunun büyümesi için de ekonominin yönetimine el koyan IMF tarafından özel bir çaba gösterilmiştir. Olay bir noktadan sonra, 2001 Şubat'ından sonra sabotaj derecesine gelmiştir ve şu anda bu sorunlar devam etmektedir. Dünyanın hiçbir yerinde görülmeyen yüzde 6.5 gibi yüksek bir oranda konsolide bütçeye faiz dışı fazla verdirilmeye çalışılmaktadır, ekonominin büyümesinden vazgeçmenin sonucunda önümüze hedef olarak konulan hadise, Türkiye'nin kamu borç stokunun azaltılmasıdır; fakat bu gerçekleşmemiştir. Geçen sene çok cüzi bir netice elde edilmiştir; çünkü burada bir çıkmaz sokak vardır, finansal yapı çökmüştür, bankacılığın mali bünyesi çok bozulmuştur.

Bu kadar kırılmalı bir yapının üzerine bir Irak olayı oturtulmak isteniyor ve çok ilginçtir ki, bizim gibi başından beri ve özellikle Kemal Derviş'in devreye girip dayattığı yüzde 6.5 faiz dışı fazla ve dalgalı kur şeklinde ortaya konan maliye ve para politikalarının çıkmaz sokak yaratacağını söyleyenler, eleştirenleri Türkiye'deki bürokrasi ve sermaye çevreleriyle iç içe olan, Brüksel ve Washington'la iç içe olan

geniş bir kesim bizim bu eleştirilerimizi fazla acımasız, fazla kötümser buluyor ve sistemin kendini götürdüğünü, borçların çevrilebilir olduğunu söylüyordu. Şimdi birden iki aydır aynı kesim, tamamen aynı insanlar, ekonominin çok kötü olduğunu, çok kırılmalı bir durumda olduğunu, bu şekilde devam edemeyeceğini, bunun için Türkiye'nin ne yapıp yapıp Irak savaşında ABD'nin yanında yer alıp, oradan gelecek yardımı alması, yardıma layık olması gerektiğini söylemeye başladılar.

Bu, çok ilginçtir ve bu kişilerin, söylediklerini herhangi bir bilimsel analize oturtmadıklarını, sadece emperyal merkezlere göbeklerinden bağlı, monte edilmiş, robot, kukla niteliğinde kişiler olduğunu ve oradan bunların kulağına ne üflenirse, papağan gibi bunu tekrarladıklarını bundan güzel gösteren bir örnek olamaz. Bu, Türkiye için, Türk vatandaşları için utanç verici ve üzücü bir hadisedir. Medya, TÜSİAD ve bazı bürokratlar bu koronun ortasında yer almaktadır.

Çok enteresandır ki, kamu borçlarının sürdürülemez noktaya geldiğini tam kavramasa bile sezmiş olan bir AK Parti ekibiyle karşı karşıyayız; çünkü Sayın Tayyip Erdoğan, seçim öncesinde yaptığı birçok röportajda, televizyon söyleşilerinde iç borçlarının zamana yayılması, ötelenmesi gerektiğini, bu işin başka çözümlü olmadığını defalarca söyledi; fakat şimdi kendisi de ekonomideki bu sıkıntının, borçlardaki tıkanmanın ABD'den gelecek yardımla aşılabileceğini söylemeye başladı. Ve biliyoruz ki, Meclis'te gurubunda yaptığı toplantıda bütün milletvekillerini, "Eğer Amerikan tezkeresine 'evet' demezseniz, ABD'den para gelmeyecektir ve ekonomi çökecektir, AK Parti de bunun altında kalacaktır" diye tehdit etti. Bu, çok ilginç bir şeydir.

İç borç stoku, 31 Aralık 2002 itibarıyla 149 katrilyondu. 31 Ocak 2003'de 155 katrilyon oldu. Böyle korkunç bir tempoyla da artmaktadır. Şu anda kamu bankalarının bilançolarının yüzde 80'i kâğıt olmuş vaziyette. Bu bakımdan, bu çok enteresan hadisedir ve Türkiye, her halükarda bir konsolidasyona doğru gitmektedir. Bu Hazine ile bankacılık arasındaki iç borç alışverişi bir komediye dönüşmüş durumda. Aslında ortada reel olarak bir para yok. Her Çarşamba günü benim Hazine olarak itfama var; ancak bir önceki salı günü ihale açıyorum, sizden aldığım fiktif olarak Merkez Bankası'ndaki bankaların hesaplarından sözde bana aktarılan trilyonları, katrilyonları çarşamba sabahı alıyorum ve o parayı sizin he-

Selim Somçağ

Dünyanın
hiçbir
yerinde
görülmeyen
yüzde 6.5
gibi
yüksek
bir oranda
konsolide
bütçeye
faiz dışı
fazla
verdirilmeye
çalışılmaktadır

sabınıza geri gönderiyorum; yani itfa-ihale döngüsüyle kartopu büyüyor, çığ boyutlarına geliyor ve şu andaki iç borcun önemli bölümünü elinde bulunduran 7-8 tane bankanın, 2-3 tanesinin birkaç ihaleye katılmaması durumunda bütün sistem çökecektir. Korkunç yüksek bir reel faizle, böyle bıçak sırtı bir denge de gidiliyor.

Bankalar, bu durumun vehametini bildikleri için, reel faizin herhangi bir şekilde düşmesi mümkün değil; çünkü böyle bıçak sırtı bir denge yürüyorlar; "ponje oyunu" dediğimiz bir oyun; bankaların da mali bünyesi gittikçe bozuluyor, Hazine de gittikçe bataklığa batıyor, her iki taraf da kaybediyor; yani IMF tarafından Türkiye'nin mali sistemi böyle bir komediye mahkûm edilmiş durumda; yani bu, tam bir oyun ve buradan çıkış ancak konsolidasyonla mümkündür. Konsolidasyon, 21 Şubat ertesinde yapılmalıydı, yapılmadı, büyük fırsat kaçırdı.

Şimdi böyle bir kırılma denge var; ama bunu bir kenara koyduğumuz zaman, Türk ekonomisinde aslında bu depresyon-resesyon konjonktüründen çıkma konusunda hiçbir problemi yok; yani Türkiye'de mevcut, belli bir kapasite var, işgücü orada duruyor, potansiyel olarak iç talep yerinde duruyor; yani un var, şeker var, yağ var. Her şey mevcut, iki tane şeyden kurtulacaksınız. Bir; iç borç belasından. Tabii bu, acısız bir operasyon olmaz; ama bu kadar yıllık ihmalin sonucunda bazı bedelleri herkes ödeyecek, tabii kısmen büyük mevduat sahibi de ödeyecek. İkincisi; başka bir saçmalık olan dalgalı kurdan vazgeçeceksiniz, Türk Lirası'nın değerini rekabetçi hale getireceksiniz; çünkü bu da ihracatın önünü tıkıyor. Bunları yaptığımız zaman, Türkiye'de ekonomi bir ay içerisinde şahlanır; ama şu andaki güç dengesi içerisinde bunu yapacak güçleri göremiyoruz, onun yerine sahte bir kurtuluş reçetesi, ABD'den gelecek yardım sunuluyor.

Amerika'dan gelecek olan yardım tamamen kurgu, kurmaca bir şey, bir yalan, palavra. Ben ilk baştan akıl, mantık çerçevesinde buradan bir şey gelmeyeceğini düşünmüştüm ve bunu birçok yerde de söyledim; ama son bir haftada siz verilerle görüyoruz ki, zaten hiçbir şey gelmeyecek.

Bu beklentiye karşılık olarak ABD'liler bir müzakere taktiği, "Ey Türkiye, sen illa hibe mi istiyorsun? Al sana 4 milyar hibe; ama siz gelin, bu 4 milyarla kendinizi kısıtlamayın, biz bunu 4 kere 6, 24 milyara çıkartalım" Hatta kimi

diyor ki; "4 kere 7, 28 milyar" Çıkartalım, nasıl çıkartalım? Kredi ve bu medya tarafından, bürokrasi tarafından, TÜSİAD'çılar tarafından "İşte bakın, çok daha güzel bir fırsat. 4 milyar nerede, 26 milyar nerede?" diye sunuldu.

Bu 24 milyarlık kredi ABD'nin cebinden çıkartıp vereceği veya IMF'ye verdireceği bir para değil. Bu, ABD'nin 1994 Meksika krizinde Meksika'ya yaptığı tarzda "Brady tahvili" dediğimiz formül; yani ABD diyecek ki; "Sen, Türkiye Hazinesi olarak gene Euro tahvil ihraçına çık. Bunun 24 milyara kadar olan bir bölümü için ben kefil oluyorum" Nasıl bir kefalettir? "Ey ahali, potansiyel yatırımcılar, -Avrupa'da, Japonya'da, ABD'de- bu ülke moratoryum ilan edecek olursa, bu kâğıtlara ben kefilim" Bunun, Türkiye'nin mevcut borçluluk göstergeleri bilinirken, Amerikan ekonomisinin durumu bilinirken ve Türkiye bu şekilde ABD'nin yerinde yer alırsa, Kıta Avrupa'sında Türkiye'ye karşı oluşacak tepki ortadayken, Türkiye'nin bir yıl içerisinde yapacağı borçlanma miktarını kayda değer boyutta arttırması mümkün değil.

Bugün dünya Eurobond piyasasına bakıyoruz, Türkiye senede 3 ila 4 milyar dolar arası bir ihraç yapabilir. Amerikan desteği geldiği zaman bu 5 olsun, 6 olsun. Kesinlikle bu 24 milyar doların bir sene ya da iki sene içerisinde kullanılması mümkün değil. Bir kere hiç kimse, bizim gibi "Bunda moratoryum riski var; ama sağlık olsun. Amerikan garantisi varmış" diye almaz. Dolayısıyla bu bir saçmalaktır ve TÜSİAD'ın "Bakın, kredi daha iyi vermişti" demesi bir manipülasyondur, yalancılıktır.

Buradan, bu sene için Türkiye'ye ilave olarak gelecek finansman en fazla birkaç milyardır, belki o bile değildir. İkincisi; Türkiye'nin kamu borcu çok fazladır, yeni borçlanmaya gitmek bir çılgınlıktır, özellikle dış borçlanmaya gitmek bir çılgınlıktır. Hele iç borcu ödemek için dış borçlanma yapmak çılgınlığın da ötesinde Türkiye'ye ihanettir; çünkü iç borç sorununu, sonuçta bankalarınızla, kendi finans kesiminizle oturur çözersiniz; ama dış borç, çok büyük bir sıkıntıdır; çünkü biz, istediğimiz gibi döviz dengemizi oluşturamıyoruz. Türkiye, zaten şu anda ekonomik olarak bir sıkışmışlık içerisinde ve bu, kendi ulusal güvenliğine taban tabana zıt konumlara sürüklenmenin gerekçesi olarak gösteriliyor. Eğer bu şekilde 25-30 milyar dolar daha dış borç yükü altına girilirse, bu tam bir yarı sömürge ilişkisine dönüşecektir. Bunun ne ekonomik olarak mantığı var, siyasi olarak da son derece sakıncalı.

Selim Somçağ

**İç borcu
ödemek
için
dış borçlanma
yapmak
çılgınlığın da
ötesinde
Türkiye'ye
ihanettir**

Irak savaşının bölgeye olan ihracat kaybı, turizm, petrol fiyatlarındaki artış, savaş bölgesi olmasından dolayı sermaye kaçışı... Bu faktörler topladığımız zaman, Türkiye'nin bu sene ödemeler dengesinde en az 10 milyarlık bir gedik oluşacak. ABD'nin paketinden gelebilecek olan para ise birkaç milyar nakit paradır, belki 1 milyardır, belki o bile değildir. Bu ikisi bile; ulusal güvenlikle, siyasetle ilgili mülhazaları bir kenara koysak bile, ekonomi terazisine vurduğumuz zaman, Türkiye'nin menfaati, savaşa karşı çıkmaktır. Burada kesinlikle mantıklı bir pazarlık yok ve bu, tam bir manipülasyon. Zaten Amerika'nın 1991 Körfez Savaşı'ndaki davranış tarzını da biliyoruz. O zaman yapılan vaatler de yerine getirilmemişti.

Tabii siyasi-askeri olarak bakarsak da, Türkiye'nin burada kendi kendisiyle çelişki içine girdiğini görüyoruz; çünkü daha bir sene önce Kuzey Irak'taki muhalif grupların bir devlet kurması savaş sebebi olarak ilan edilmişti. Şimdi görüyoruz ki burada, ABD'nin askeri ve siyasi karşısında korkuya kapılarak bir teslim olma ve böyle bir oluşuma gönüllü olarak katkıda bulunma durumu söz konusu. Bunu, medyanın bir kesiminin yaptığı gibi sadece AK Parti Hükümetine bağlamak saflık olur; yani devletin birçok biriminin, bu yöndeki bir şantaj boyun eğdiğini görüyoruz. Tabii bu, Türkiye için çok vahim sonuçlar doğurabilecektir.

Bush'un, "State of The Union" konuşmasında İran, açıkça ikinci bir hedef olarak despotik bir yönetim, kendi halkının insan haklarını hiçe sayan bir rejim olarak ilan edildi ve hedef tahtasına yerleştirildi. Dolayısıyla buradaki hadisenin Irak'la sınırlı kalmayacağı çok açık. Bu iş, Türkiye'nin de çok büyük maceralara sürüklenmesine yol açabilir. Türkiye, bölgede bir paralı asker haline getirilmek isteniyor ve böyle bir maceraya Türkiye kapılırsa, bunun sonucunda, bugünkü bildiğimiz anlamda Türkiye Cumhuriyeti de ortadan kalkacaktır.

Bush yönetimi, şu anda kafasında olan planların tamamını uygulamaya koyacak olursa, bugün bildiğimiz anlamda bir Türkiye olmayacaktır. Bu, son derece açık. Burada Türkiye'nin yapması gereken, bölge ülkeleriyle beraber AB, Rusya, Çin, vesaire gibi çok geniş bir yelpaze içerisindeki güçlerle beraber bu konuya kesinlikle son ana kadar karşı koymaya çalışmasıydı. Bir kere kabadayının şantajına boyun eğdikten sonra geri dönmek çok zordur ve maalesef böyle bir sürece girmekte olduğunu görüyoruz. Umalım ki bu düşüncelerimizin hepsi paranoyakça birtakım

fanteziler olsun, durum böyle vahim olmasın; ama ben, durumu çok vahim görüyorum. Bu süreç ABD'nin istediği yönde işlerse, bağımsız bir dış politikadan, ulusal güvenlik politikasından söz edilemeyeceği gibi, belki bir sene sonra bildiğimiz anlamda bağımsız bir iç politikadan da söz edemeyeceğiz. Belki bir sene sonra bu konuştuklarımızı burada konuşamayacağız, belki gazetelerde basılmayacak. Ben, durumu böyle görüyorum, çok vahim görüyorum. Umalım ki bu kaygılarımız, korkularımız yersiz olsun.

• **Oturum Başkanı** - Hocam, AB, Almanya-Fransa ekseninden söz ediliyor, bir tarafta ABD. Türkiye'nin, ikisi arasında net bir tercih yapması mümkün mü? Eğer ona da değinerek anlatabilirseniz, sanırım olay biraz daha netleşecek.

• **Faruk Sönmezoğlu** - Aynen söylendiği gibi biraz daha işin siyasi-askeri boyutuna geleceğim ve bunu da Türkiye Cumhuriyeti'nin hâkim görüşleri çerçevesinde değerlendireceğim; çünkü demin de söylediğim gibi esas itibarıyla bu tür değerlendirmelerde her şeye rağmen bir bileşke çıkıp, sonuçta bir çıktı olarak, karar olarak ortaya çıkan sonuçlarla daha çok ilgilenmeye çalışıyorum. Bunların, neden böyle olduğunu anlamak için, o siyasal yapının içindeki farklı görüşlere mutlaka gelmek gerekir.

Birincisi; Türkiye'nin, ABD-AB eksenleriyle olan ilişkisinde, bir tarafı tamamen ihmal edecek çok belirgin bir tercih yapması bana da çok akıllıca gelmiyor. Türkiye'nin kuruluşundan beri doğrultusu, çizgisi, ticari alışkanlıkları, sosyal, kültürel ihraç noktaları ve oradan etkilenmesi, ABD'ye göre Avrupa ilişkilerinde çok daha önde, yaygın. Ama bugünkü Avrupa'nın, Türkiye'yi çok önemseyeceği siyasi ve askeri alanlar pek yok. Siz, Sovyetler Birliği'ne en uzun sınırı olan ülke olarak belki Batı Almanya için çok önemliydimiz; ama bugünkü Almanya için pek böyle gözüküyor. Bugünkü Fransız Ortadoğu'ya biraz daha fazla ilgi duyduğu için bir önemi olabilir. Dolayısıyla askeri ve sivil açıdan bakıldığı zaman AB için çok önemli değilsiniz.

AB için belki faal nüfusunuzun niteliği; yani sizi belki tam üye almak istemeyecekler; ama "Acaba bir formülasyon bulup da, ucuz emekten yararlanıp, hem de Gümrük Birliğini biraz daha ileri duruma getirerek o şekilde tutabilir miyiz?" falan diyeceklerdir. Aynı zamanda tabii büyük bir pazarsınız. Belki kriz dönemlerinde değil ama biraz kendisini toparlamış Türki-

*Faruk
Sönmezoğlu*

**Türkiye'nin,
ABD-AB
eksenleriyle
olan
ilişkisinde,
bir tarafı
tamamen
ihmal
edecek
çok
belirgin bir
tercih
yapması
bana
çok
akıllıca
gelmiyor**

ye'nin ciddi bir pazar olduğu açık. Dolayısıyla bu açılardan cazibe alanı olabilirsiniz; ama bu, her zaman yetmiyor. Siyasi-askeri anlamda ABD daha farklı kombinasyonlar ortaya çıkabiliyor. ABD ile ortaya çıkanlar da sizin her zaman hayrınıza olmayabilir. Yalnız, ABD ile olan ilişkinin yabana atılmamasının sebebi de, bu dengeyi her zaman için korumak gereğidir. Zaman zaman şunu da görmek gerekir: Türkiye'nin, AB ile ilişkilerin bazen biraz daha önem kazanmasında Türkiye'nin, ABD ile olan ilişkilerinin önemi de vardır; yani Avrupa bunu böyle algıladığı zaman sizi zaman zaman daha kritik bir ülke olarak görmektedir. Yoksa o anlamda tamamen tek başına kalmış bir Türkiye'nin; yani ABD ile o askeri ilişkileri olmayan bir Türkiye'nin, AB'nin gözünde siyasi ve stratejik açıdan bölgede daha az dikkate alınır bir Türkiye olabileceğini söyleyebiliriz. Ben, bu konuda mümkün olan bir dengenin korunması gerektiği kanaatindeyim.

Türkiye'nin, AB ile üyelik çabaları sürdüğü için çok farklı bir durum var; ama Türkiye, zaman zaman şu kozu da kullanabilmelidir: AB ile ilişkilerde bazen, Türkiye'nin fazla teslimiyetçi olduğu kanaatindeyim; yani aynı amaçlar, daha farklı politikalarla gerçekleştirilmeye çalışılabilir. İşte bu açıdan ABD zaman zaman AB karşısında Türkiye'nin böyle tam da alternatifsiz olmadığını, her yönüyle gerçek olmasa bile ortaya koyabileceği bazı imkânlar getiriyor. İşte Gümrük Birliğinde "yeni bir serbest ticarete doğru döneriz de, biz de o zaman NAFTA'nın İsrail'e tanıdığı imkânları biz de isteriz" gibi, AB'nin "Acaba yaparlar mı?" deditelene bir zemini size yaratıyor. Bence bu, diplomaside önemli. AB ile bütünleşmek diye bir niyetiniz yoksa, hiç problem değil; ama eğer öyle bir niyet toplumda çoğunluk olarak varsa, onu en iyi değerlendirmenin yolu, benim kanaatim bu türlü bir referans noktasını da elde tutabilmektir. Türk halkının ve temsili demokrasi içinde yansıttığı iradenin AB ile ilişkileri geliştirmek doğrultusunda olduğu temel varsayımıyla bunları söylüyorum. Bunların doğru olup olmadığı ayrı bir konudur. İnsanlar, kendi sosyal analizlerine göre bunun çeşitli yönlerini gayet doğal olarak eleştirebilirler.

İşte bu noktadan geldiğimizde, kutuplu sistem çöktükten sonra tabii Türkiye bu dengede bocaladı. Yani o Sovyetler Birliği'yle en büyük sınır falan ortadan kalktı, Avrupa'nın da bu tür sınırlara falan olan ilgisi kayboldu. AB başka bir noktaya geldi. Böyle bir dönemde, Türkiye'nin imdadına 1991 Körfez Savaşı ye-

tişti ki, ABD'nin gözünde bu özelliğiniz kayboldu; ama bu sefer de ABD'nin İsrail ve petrol açısından çok önem verdiği, adeta Ortadoğu'yu uluslararası sisteme bağlayan bu iki unsur açısından çok önemli bu bölge için kritik bir coğrafyada oldunuz ve ABD'nin nezdinde öneminiz belli bir ölçüde arttı. Orta Asya, Kafkasya'yla ilgili, buna paralel hemen yükselmeyen; ama daha kademeli olarak Clinton'un ikinci döneminde özellikle ortaya çıkan, -çünkü ABD'liler yavaş yavaş o bölgeyi de, Suudi rejimiyle sıkıntılar nedeniyle onlara karşı kullanabilmek için böyle bir şey yapmaya çalıştılar-biraz da sadece Rusya'ya bağlı bir batı enerji hattı onlara çok mantıklı gelmedi; "biraz farklı birimler elinde olsun" dediler ve buradan Türkiye'nin önemi arttı ve Türkiye bu noktaya, ABD ile kendisini oturttu. Bugün bazı yetkililerin "stratejik ortaklığımız var" dediği zaman kastettikleri, "biz, bu konumu değerlendirmeye çalışıyoruz" demek oluyor.

Irak meselesi, bence Türkiye için öyle bir mesele ki, 1991'den beri kendi elinizle, bugün en korktuğunuz şeyi yaratmak durumunda kaldınız. Bir kere sizin sınırınıza insanlar yürüdüğü zaman, biz telaşla telefon ettik, -Dışişleri Bakanı James Baker'e- helikopterlerle gösterdik, "Bir önlem alın. Bunların, insani faktörler dolayısıyla içeriye girmesini engelleyemeyiz. Saddam'ın, bunları buraya sürmesini engelleyin" dedik. Bunu biz dedik. "Peki, bunu nasıl yapalım?" dediler. "Saddam'ın kuzeye doğru çıkmasını engellemek için hava kuvvetleriyle önlem alın, Saddam askerlerini buraya sokmayın. Yoksa biz bu işin altından kalkamıyoruz" dedik. İşte onun için Çekiç Güç geldi, 36. paralel çekildi ve kuzeyde, Saddam'ın ulaşmadığı bölge oluşturuldu ve bugün Türkiye'nin en korktuğu, bu savaş içerisinde müdahil olma açısından gerekeceği yaratılan durum ortaya çıktı. Bu, Türkiye için çok ironik bir durum. 10 yıl içerisinde bu noktaya geldiniz.

Bugünkü durum, bence tamamen bu mantığın en doruk noktası; yani Türkiye için en büyük tehlike, ekonomik ve siyasi açıdan bu savaştır. Savaşın aslında ekonomiye çözüm gibi gözükmeyle beraber ekonomik ve siyasi açıdan çok büyük maliyetler getireceği ortada. Ben, daha ziyade siyasi yönü üzerinde durdum.

Bence siyasi açıdan ikinci kötü durum, tabii ki orada Türkiye'nin kontrolü dışındaki bu sürecin iyice belirginleşmesi. Şimdi diyeceksiniz ki, "Bu, niye o kadar da korkulacak bir şey?" Aslında bir yönüyle öyle. Türkiye, belki

*Faruk
Sönmezoğlu*

**Irak
meselesi,
Türkiye
için
öyle bir
mesele ki,
1991'den
beri
kendi
elinizle,
bugün
en korktuğunuz
şeyi
yaratmak
durumunda
kaldınız**

de biraz kendisini buna alıştırmak durumunda kalabilir. Böyle bir yorum da yapılabilir; fakat benim gördüğüm, buradaki Türkiye'nin hassasiyeti, dışarıda kalmama açısından birkaç noktadadır. Birincisi; tabii ki orada Türkmen unsuruyla ilgili moral bir bağ var. O, zaman zaman da biraz tabii orada oluşacak bir durumu kontrol etme açısından, o sistematik içerisine girebilme açısından bütün devletlerin az çok yaptığı şeydir. Bu tür dayanak noktası yakalamaya çalışıyor; ama bence ondan daha önemlisi, petrolerin Kuzey Irak'ta oluşacak olan bir birimin eline geçmesi.

Türkiye'nin, oradaki petrolle doğrudan kendisinin bağ kurmaya çalışmasını bazı yorumlarda görüyorum; ama Türkiye'nin bugünkü dış politikası açısından ciddi bir düşünce olduğu kanaatinde değilim. Kimse bunu düşünmüyor. Esas endişe, Kuzey Irak'ta sistemin federal yönü eğer giderek ağır basar ve buradaki federe devlet de etnik baza oturursa, bu coğrafya biraz böyle inişli çıkışlı olursa, cetvel haritası gibi olmazsa, o zaman bu bölgenin Kürtlerin denetimine girmesi, kuzeyde oluşacak olan birimi *de facto* da olsa, Türkiye'deki sıkıntılı durumlarda cazibe merkezi olma ihtimali var. Tabii ki bu, her devlet için sıkıntılı bir durum yaratır. Eğer bir cazibe merkezi olmazsa, Türkiye'nin rahatsızlığının o kadar fazla olacağı kanaatinde değilim; ama cazibe merkezi olduğu takdirde, Türkiye'nin dış politikasını yönlendiren insanlar "size karşı kullanılabileceği imkânlar artmaktadır" diye düşünüyor. Hem tabii ki sizin o bölge ile ilişkilendirilebilecek insanların, o coğrafyayla olan temas arzusu artabilir. Çekim merkezi olmaktan kastım bu. Türkiye Cumhuriyeti, ondan dolayı dışta kalmayı çok kabullenir gibi gözüküyor.

Bunun içine girdiğiniz takdirde, o zaman da başka türlü sıkıntılarla karşı karşıyasınız. Birincisi; dünya kamuoyunda önemli olan Meclis'te elde ettiğiniz prestij önemli bir şekilde kaybetmek durumundasınız. Her ne kadar ben, meşruiyet konusunda o bütün itirazi kayıtları ortaya koyduysam da, şu anda insanların elde tutulabilir olarak gördüğü bir meşruiyetin somut zemini var. O da, insanlar, "Güvenlik Konseyi kararı olmadan böyle bir şey yaparsanız, hakça olmaz" diyorlar. Bu anlamda Türkiye'nin, uluslararası kamuoyundaki prestijinin azalmasına sebep olacak. Bu üçlü sıralamada, Türkiye'nin bakışı açısından bence en tehlikeli olan noktalar bunlar.

Peki, burada Türkiye ne ister? Yani Türkiye'nin tercih edeceği, insanlara devlet açısın-

dan baktığı zaman, karar alıcılar ne görüyorlar? Muhtemelen Bağdat'ta iyi ilişkiler içerisinde -bu kadar aktif ilgilendiği için daha çok ABD kastediliyor- bir yönetim. ABD'nin retoriğinde kesinlikle bu var; ama gerçek anlamda demokrasiyle ilgilenme ihtimali pek yok; yani bence o retoriği Irak'ta değil, o coğrafyanın hiçbir unsurunda kolay kolay şu anda hayata geçirme ihtimalleri olamaz. Ayrıca bölge açısından, bu anlamda hemen gelecek bir çoğulcu model uygulaması iyi sonuç verir mi, bölgenin hayrına olur mu? O bile tartışılabilir; çünkü şekli olarak kâğıt üzerinde iyi olan formülasyonlar, dünyada her zaman insanların barış içerisinde olması, daha az insanın ölmesi sonucunu vermiyor. Bazen böyle çok iyi niyetle yapılan bir girişim, çok fazla insanın mağdur olmasına sebep olabilir. Bu anlamda Ortadoğu'da da böyle bir şey olabilir.

Dolayısıyla Türk tarafının, bu tür bir olaya müdahale etme gibi bir düşünce taşımasının altında öyle petrolle el koymak, ABD ile her ne pahasına olursa olsun işbirliği yapmak düşüncesi olmadığını sanıyorum. Kerkük ve Musul petroleri meselesinin en birincil önemde olduğunu sanıyorum. O konuda kendisine bir formülasyon gördüğü takdirde, Türkiye Cumhuriyeti'nin "karar alıcı" dediğimiz çeşitli kesimlerinin mümkün olduğu kadar bu işin içinde daha az bulunmaya niyetli olacaklarını düşünüyorum. Bunun formülasyonunda da kilit nokta, Bağdat'ta batıyla daha yakın, dolayısıyla Batılıların Kuzey Irak'taki Bağdat etkisinin artmasına itiraz etmeyecekleri bir yönetimin bulunması. Ankara açısından bakıldığında zaman, en tercih edilecek bu; çünkü böyle bir yönetim, aslında Türkiye'nin de gerçekten işine yarayacaktır; çünkü bölgenin stabilizasyonunu açısından -demokrasisi açısından demiyorum- kuzeyin daha makul bir çizgiye ve otonomiye çekilmesi, güney açısından da aynı durumun gerçekleşmesi, dolayısıyla ABD'lilerin çok korktuğu Şii Arapların İran üzerinden Basra'da etkili olarak Kuveyt ve oradan da Suudi Arabistan üzerinde etkili olması, Şii etkisinin artması ihtimali de azalacaktır. "Bu formülasyonun gerçekleşmesi ihtimali nedir?" dersenez, benim kanaatim; ABD eğer bugünkü konjonktürde, bugünkü dağınıklıkta böyle bir müdahaleyi gerçekleştirirse, bunu da hemen kolayca gerçekleştirilebilir, sağlanabilir bir stabilizasyon olacağı kanaatinde değilim.

• **Oturum Başkanı** - Demin Hocam "iç politika, dış politikanın doğrudan bir devamı değil" dedi. O bakımdan burada en çok da

Faruk Sönmez
Meşruiyet konusunda o bütün itirazi kayıtları ortaya koyduysam da, şu anda insanların elde tutulabilir olarak gördüğü bir meşruiyetin somut zemini var. O da, insanlar, "Güvenlik Konseyi kararı olmadan böyle bir şey yaparsanız, hakça olmaz" diyorlar

ABD'yi bir tarafa bırakıyoruz; ama Türkiye'de özellikle son 5 senede, belki son 10 senede, 1990'lardan beri gelen süreçte iç politikayla dış politika, hakikaten son derece birbirine bağlı olmaya de yavaş yavaş başladı. Şuradaki konuşmada da o gözüküyor.

Türkiye'deki iç dengelerle; yani 3 Kasım seçimlerinden sonra ortaya çıkan dengelerle dış politikadaki tercihler aynı mı? Sanırım Türkiye içinde de tartışmalı bir durum yaşıyor. Onu da gözetken bir yerden bakabilirsen iyi olur.

• **Merdan Yanardağ** - Türkiye üzerinde yoğunlaşırsak, şunu söylemek mümkün: Bençe, AKP bir savaş hükümeti haline gelmiş, "türban" için ülkeyi satmış durumdadır. Durum bu. ABD'nin esasında bir dönem devreden çıkarttığı; ama yeniden Ortadoğu ve İslâm dünyası için bir model haline getirmeye çalıştığı "ılımlı İslâm" projesine AKP yatmıştır. Tayyip Erdoğan kendisiyle yaptığım bir söyleşide; "Biz, milli görüşü cami avlusundan çıkardık" dedi. Ben de; "Siz, milli görüşü cami avlusundan çıkartınız; ama Beyaz Saray'ın avlusuna soktunuz" dedim. AKP, Milli Görüş hareketini, Türkiye'deki siyasi İslâmı cami avlusundan çıkarma stratejisinin bir partisidir. AKP; hakikaten cami avlusundan çıktı; ama Pentagon'un ve Beyaz Saray'ın avlusuna girdi.

İktisadi analizlere katılıyorum, tekrar etmeyeceğim. Türkiye, önemsiz bir ülke değildir, tam tersine, soğuk savaşın bitiminden sonra bana göre daha da büyük önem kazanmıştır; çünkü Türkiye'yi 1960'ların, 1970'lerin tahlilleriyle değerlendirmek çok doğru görünmüyor. Klasik bir geri bırakılmış ülke olmanın ötesinde ulaştığı ekonomik büyüklükler, sosyal büyüklükler, askeri büyüklükler bakımından Türkiye, kapitalizmin orta derecede gelişmişlik sınırını zorlayan ve esasında sanayileşmiş ülke kategorisinde değerlendirilmesi gereken ve ileri sanayi ülkesi olmayan; ama mutlak bir şekilde sanayileşmiş ülke kategorisinde değerlendirilmesi gereken, zengin insan kaynaklarına sahip, jeopolitik olarak önemli konumdaki bir ülkedir.

Türkiye, uluslararası hegemonya mücadelesinin devam ettiği Avrasya'nın merkez ülkesidir. Bu, sadece coğrafi anlamda hegemonya mücadelesinin sürdüğü bir alanın ortasında olmak anlamına gelmemektedir. Türkiye, Şubat 2001 krizine rağmen halen dünyanın 17. büyük ekonomisi, Avrupa'nın 5. büyük ekonomisi, bütün komşularının yarattığı katma de-

ğerin 1,5 katını yaratmaya devam etmektedir. Buna, önemli bir petrol üreticisi ülke olan İran dahildir. Türkiye, bölgenin en gelişmiş askeri gücüne sahiptir. Özellikle PKK ile yürütülen iç savaş, Türk Ordusu'nun modernizasyonunda çok önemli bir etki yaratmıştır; Türk Ordusu, gerilla savaşı konusunda; PKK ile yürütülen savaş sırasında edindiği deneyimler nedeniyle Ortadoğu'nun en deneyimli ordusu; yani 125 bin kişilik bir askeri birliği, 24 saat içinde Süleymaniye'ye indirebilecek bir manevra gücüne sahiptir. Dolayısıyla Türkiye, Kuzey Afrika ülkelerini de içine alan, Balkanları, Kafkasları ve Ortadoğu'yu kapsayan çok geniş bir alanda dünyada önemli bir stratejik aktördür. Avrasya'da, Türkiye ile ABD arasında oluşmuş bir stratejik eksen var. ABD, özellikle Avrasya ve gezegene egemen olma mücadelesinde Türkiye'yi bir partner, bir ortak olarak tercih etmiştir; fakat bunun belli sınırları vardır. Bu bir zorunluluktan kaynaklanmaktadır. ABD de, Avrupa da güçlü bir Türkiye'den yana değildir. Güçlü bir Türkiye, güçlü bir bölge ülkesi, güçlü bir ortak demektir; yani bölgesel ve küresel zenginlikler, özellikle bölgesel zenginliklerin yağmasından elde edilecek payın bir kısmını bu bölgede bırakmak anlamına gelmektedir. Ben, 2001 Şubat Krizi'nin gerçek nedenini esasında buna bağlıyorum; özellikle ulusal ekonominin çökertilmesi ve ele geçirilmesi operasyonunun bir parçasıdır.

İkiz Kulelere yönelik saldırının bir kurmaca, bir komplo olmadığı söylene bile, kesinlikle dünyanın komplo teorileriyle izah edilebileceğine inanmıyorum; ancak elde o kadar fazla veri var ki, böyle bir saldırının beklendiğine dair Amerikan istihbarat örgütlerinin elinde ciddi raporlar var; ama bir anlamda buna sanki olanak hazırlanmış, yol gösterilmiş, ortam yaratılmış gibi bir tabloyla karşı karşıyayız, sadece "sonuçların bu kadar dramatik olacağı kestirilememiştir" diyebiliriz.

• **Emine Tahsin** - Genel olarak birinci bölümde ABD'nin bir projesinden bahsettik. Bu projenin engellenmesi noktasında Rusya-Çin ittifakından bahsettiniz. Bu projenin engellenmesi mümkün mü? Nasıl engellenebilir?

• **Selim Somçağ** - Zaten ABD'nin bu projesi başarıya ulaşamayacak. Bu kadar büyük bir gücü yok. Bir de şöyle bir durum var: ABD'nin entelektüel cephanesini sağlayan kesimlerin önemli bir bölümünü bugünkü yönetici klik dışlıyor. Bir de böyle bir dezavantajları var. ABD'nin birçok projesi var. Mesela şu anda

Merdan Yanardağ

**Avrasya'da,
Türkiye ile
ABD
arasında
oluşmuş
bir stratejik
eksen var.
ABD,
özellikle
Avrasya ve
gezegene
egemen
olma
mücadelesinde
Türkiye'yi
bir ortak
olarak
tercih
etmiştir**

İran'ı bölme projesi başlamış durumda. Kuzey Azerbaycan'dan çok kuvvetli bir Türkçülük-Turancılık hareketi başladı. Kablodaki Azeri Televizyonunu seyrediyorsanız, birkaç aydan beri burada "Turan" diye bir program yayınlanıyor. Turan programıyla beraber, mesela bir de Rusça haberler çıktı. Daha önce hiç Rusça bir yayın yoktu ve Rusça haberlerle, Türkçe haberlerin içeriği ve vurguları da tamamen farklı. Bu, Aliyev rejiminin, ABD tarafından yönlendirilen Türkçülük-Turancılık, Azerbaycan'ın birleşmesi hareketine verdiği iki cevap.

Bir yandan ona alternatif bir taraftan Rusya'ya yaklaşma politikası güdüyor. Bunu yürüten Nelson Ledsky diye bir adam. Eskiden ABD Başkanının Kıbrıs Temsilcisiydi; şimdi bu adam, Azerbaycan'da bu işle meşgul oluyor ve Azerbaycan üzerinden İran'ın bölünmesini planlıyorlar. İşte o şekilde, öyle bir devlet kurulacak. Olmazsa bu devlet Türkiye'yle birleştirilecekmiş, bu şekilde de Türkiye'nin Güneydoğusunun, İskenderun Limanı dahil olmak üzere Irak'ın kuzeyinde kurulacak Kürt devleti-

ne verilmesine Türkiye rıza gösterecek. Bunları üst üste koyduğumuz zaman, bu ülkeleri belki tek tek askeri olarak yenilebilir; fakat bunlarda bu rejimleri kurması, yerleştirilmesi, istediği gibi etnik guruplarla, sosyal sınıflarla, çeşitli guruplarla, yönetecek kesimlerle, bu ülkelerin askeri güçleriyle, böyle bunları dama taşı gibi oradan oraya sürüp de, işte İskenderun Körfezi'nden, Suriye'den, Türkiye'den, Irak'tan, bütün Körfez şeyhliklerinden, Arabistan'dan, İran'a, Azerbaycan'a, Kafkasya'ya bir sürü proje var. Gürcistan ve Ermenistan tek devlet olarak bu ekseninde birleştirilecek. Buralardan Orta Asya'ya gidilecek, Afganistan'la birleşecek. Bunlar, mümkün değil, olmaz. Bu, ümitsizlik içinde saldırdıkları bir proje. Buradaki bütün bu güçler, "pasif güçler" olarak değerlendiriliyor; yani bunlar oturup, bugünkü halleriyle, bölünmüşlükleriyle böyle bekleyecek. Bu, mümkün değil.

• **Oturum Başkan** - Herkese çok teşekkür ederim.

Selim Somçağ

Gürcistan ve Ermenistan tek devlet olarak bu ekseninde birleştirilecek. Buralardan Orta Asya'ya gidilecek, Afganistan'la birleşecek. Bunlar, mümkün değil, olmaz

ortadoğu'da demokrasi ve abd

1. "abd-ortadoğu ortaklık inisiyatifi"nin ilan edilişi

ABD'li yetkililer ABD'nin 11 Eylül saldırısına maruz kalmasını, uzun süre, Ortadoğu'lu radikal İslamcıların akılcılıklarına ve ABD'ye karşı duydukları sebepsiz nefrete bağlamayı tercih etmişlerdir. ABD dış politikasının 11 Eylül'ü yaratan etkenlerden biri olarak ağırlığının ne olduğu sorusu ise, hemen her zaman cevapsiz bırakılmış, çoğu durumda da arada böylesi bir ilişki olduğu inkâr edilmiştir. Aralık 2002'de, ABD yönetimi, kamuoyu nezdinde savunulması zor olan halihazırdaki dış politikaya destek olmak üzere yeni bir atılım yaptı. Bu girişim hükümet içinde Bush-Cheney ikilisine kıyasla daha az saldırgan görünen ve 'daha çok taraflı' bir çizgide politika yürütmeyi temsil ettiği söylenen Dışişleri Bakanı Colin Powell tarafından ilan edilmişti (12 Aralık 2002) ve Ortadoğu'ya demokrasi götürmeyi hedeflemekteydi; böylece Ortadoğu'ya karşı izlenecek politikada değişiklikler olacağı mesajı verilmeye çalışılıyordu.¹

ABD'nin Ortadoğu'ya demokrasi götürme isteğinin ilan edilmesi uzun süre beklendi ve 12 Aralık'a gelene kadar birkaç kez ertelendi. Başta Eylül'de toplanacak olan BM Genel Kurulu'yla aynı zamanda ilan edilmesi düşünülürken, Bush'un Irak konusunda BM'e yapmakta olduğu baskı nedeniyle duyuru biraz daha geç bir tarihe ertelendi. Bir ara açıklamanın Kasım'da yapılacağı haberleri sızdırıldı.² ABD, ilan edeceği girişimin sıcak karşılanmasını engellemeyecek bir tarih arıyordu; ama sonunda girişim Aralık ayında ilan edildi ve kısa sürede zamanlamanın çok da önemli olmadığı, girişimin her halükârda çok da dikkate alınmayacağı ortaya çıktı.

Aralık ayına kadar geçen süre içinde Ortadoğu'ya demokrasi götürme fikri Başkanın Ulusal Güvenlik Danışmanı olan Condoleezza Rice tarafından *Financial Times*'ta yayınlanan bir röportajda da dile getirilmiş, ancak bu röportaj nedeniyle Rice, Arap basının büyük bir kısmı tarafından top ateşine tutulmuştu.³ Ardından 4 Aralık'ta Dışişleri Bakanlığı'nın politika planlamasından sorumlu üst düzey yetkilisi olan Richard Haass da aynı konuya değinmişti. Nihayet 12 Aralık'ta Colin Powell'ın muhafazakâr Heritage Foundation'da yaptığı bir ko-

nuşmayla ilan ettiği ve ABD-Ortadoğu Ortaklık İnisiyatifi" (*US-Middle East Partnership Initiative*) adını taşıyan girişim, ABD'li yetkililerin kendilerine dünyanın geri kalanını özgürleştirme misyonunu biçtiği alışıldık konuşmaların ötesine geçiyor ve resmi olarak kurulacak, başına üst düzey bir yetkili atanacak ve belirli bir fon da aktarılacak olan bir kuruma dayandırılıyordu.⁴ Ancak Powell'ın ilan ettiği *İnisiyatif*e gelen tepkiler Rice'in röportajına gelen tepkilerden farklı olmadı.

Yukarıda değinildiği gibi *İnisiyatif*in ilan edildiği günlerde Irak'a karşı savaş hazırlıkları yapılmakta, ABD, BM'e karşı takındığı tavır nedeniyle hukuku ayaklar altına almakla, zorbalıkla suçlanmaktaydı. Halihazırdaki davranışını meşrulaştırmakta güçlük çeken ABD'nin, bu manevrayla, bir yandan kendine dünyada BM'e de ihtiyaç bırakmayan meşru ve erdemli bir varlık nedeni inşa etmek, diğer yandan Arap ülkelerinin desteğini kazanmak ve son olarak da bütün dünyada var olan tepkinin kendi kamuoyuna sıçramasının ya da 11 Eylül sonrasının dinamiklerinden doğacak böylesi bir tepkinin büyümesinin önünü almak amacıyla olduğu düşünülebilirdi. Doğrusu yukarıdaki amaçların birbirine yakın olan ilk ikisinin sırf bu manevrayla gerçekleştirilmesi, 'şahin'lerin en iyimserleri tarafından bile ümit edilemez. Bu manevrayla kazanılabilecek tek grup, ABD'nin kendi kamuoyudur ve diğer muhtemel amaçlar açısından bakıldığında, aşağıda da gösterileceği gibi, Araplar nezdinde ABD'nin bir bütün olarak hiçbir sözünün ve özel olarak da uygarlaştırıcı ya da demokratikleştirici misyonunun inandırıcılığı kalmamıştır.

2. inisiyatif: ilan edilen amaçlar ve araçlar

Powell'a göre "Ortadoğu'nun siyasi, ekonomik ve eğitimsel az gelişmişliğini gözden Irak tutan her türlü yaklaşım kumdan bir kale gibidir"⁵. Bu nedenle Colin Powell önce Ortadoğu'nun siyasi, ekonomik ve eğitimsel az gelişmişliğinin üzerinde durmuş, önde gelen Arap bilim adamlarının hazırladığı ve BM tarafından yayınlanan *2002 Arab Human Development Report* adlı rapordan alıntılar yapmış, Arap dünyasındaki büyük işsizliğe ve işsizlik oranlarının ileriki tarihlerde ulaşacağı tahmini rakamlara vurgu yapmıştır. Okuma

Adil
Baktıaya*

Araplar
nezdinde
ABD'nin
bir bütün
olarak
hiçbir
sözünün
ve
özel
olarak da
uygarlaştırıcı
ya da
demokratik-
leştirici
misyonunun
inandırıcılığı
kalmamıştır

* Dr.
İ.Ü. SBF

yazma oranının düşüklüğü, kadınların dışlan-
mışlığı ve siyasete katılımın olmayışı geriliğin
göstergeleridir. Ortadoğu ülkeleri dünya pa-
zarlarından da yalıttır. Dünyada petrol dışın-
daki ürünler ihracatının ancak yüzde 1'e yakın
bir kısmı Ortadoğu ülkeleri tarafından yapı-
lmaktadır. Bu nedenle Powell, Ortadoğu'da ya-
bancı yatırımcıları cezp edecek koşullar için
çalışılacağını söylemektedir. Dünya Ticaret
Örgütü'ne Ortadoğu ülkelerinin sadece on ta-
nesi üyedir. Bunların sayısının artması için
teşviklerde bulunulacak, teknik koşulların sağ-
lanması konusunda yardımlarda bulunulacak-
tır. Bugün birkaç Arap ülkesiyle yapılmış olan
Serbest Ticaret Antlaşması'nın diğer ülkelerle
de yapılabilmesi için görüşmeler yapılacak,
böylece ikili ticari ilişkiler geliştirilecektir. Açık
ekonomiler, haliyle açık siyasi sistemleri ge-
rektirecektir. ABD genel olarak Ortadoğu'nun
gelişmesinden yanadır. Kadınların sosyal ha-
yata, tüm vatandaşların da siyasete katılması,
ekonomik büyümeyi teşvik edecek olan re-
formların uygulanması ABD'nin çıkarlarıyla
uyumludur. Demokrasi bu ülkelerin İslamî ni-
teliğiyle de gelişmeyecektir, Bahreyn, Katar ve
Fas'taki gelişmeler bu alanda umut verici ör-
nekler sunmuştur.⁶

Bu perspektifle Ortadoğu ülkelerine eko-
nomik yardım yapılacak, yapılmakta olan yar-
dımlar yine bu perspektifle gözden geçirilip
yeniden düzenlenecek, bazı ülkelerde kimlik
kartları bile olmayan kadınların durumu iyileş-
tirilecektir.

Bu konuşmayla birlikte, kurulduğu ilan
edilmiş olan *İnisiyatif* üç temele dayanmaktay-
dı: **İlk olarak** işsizliği azaltmak için kamu ve
özel sektör gruplarıyla ekonomik reform, yatı-
rım ve özel sektörün geliştirilmesi alanlarında
işbirliği yapılacak; **ikinci olarak** sivil toplumun
güçlendirilmesi, siyasi katılımın artırılması ve
kadınların seslerini duyurabilmeleri için toplum
liderleriyle işbirliği yapılacak; ve **son olarak**
eğitimi yaymak ve yüksek eğitim fırsatlarını ar-
tırmak için ailelerle ve eğitimcilerle birlikte çalış-
ılacaktır. Başlangıçta pilot projeler için 29 mil-
yon dolarlık bir fon ayrılmıştı; bu bir milyar do-
lara kadar çıkabilirdi ve ileride bu fona büyük
eklemeler yapılacaktır.⁷

3. arap basını ve kamuoyunda "inisiyatif"e gösterilen tepkiler

İnisiyatif Araplar arasında ciddi bir girişim
olarak algılanmadı. ABD'nin Ortadoğu'da de-
mokrasi kurmak peşinde olmadığı, kendi çı-
karları doğrultusunda 'bir şeyler çevirmek'te

olduğu kanısı yaygındı. Hatta kimilerine göre
İnisiyatif Amerika'daki Siyonist lobinin kompo-
larından biriydi. Mısır'daki *el Ahram* gazete-
sinden Salama Ahmed Salama Filistinlilerin
hakları ayaklar altına alınırken ve bütün dünya
kitle imha silahları barındırmadığına inandığı
halde, Arapların gösterdiği tepkiye de aldır-
maksızın Körfez bölgesine yığınak yapan bir
Amerika, Arap ülkelerinde bir reform yap-
mazdı. İsrail'in nükleer silahlanmasına göz
yummakta olan ABD'nin Irak'a saldırma sebe-
binin kitle imha silahları olmadığı apaçıktır.⁸
Mısır'ın muhalif yayınlarından *El Ahal'de* ya-
zan Hüseyin Abdürrezzak "Demokrasiye evet,
ABD'ye hayır" başlıklı yazısında ABD'nin Şi-
li'de demokratik bir rejimi devirdiğini, şu anda
da Venezüella'da demokratik yollardan seçil-
miş Chavez hükümetini devirmeye çalıştığını
ve halen Arap diktatörlerinin müttefiki oldu-
nu hatırlatmaktadır. Abdürrezzak'a göre Arap-
lar ABD'nin Arap seçkinleri için kuracağı 'yan-
lış bir demokrasi'ye değil, ABD hegemonyası-
na karşı direnecek gerçek bir demokrasiye ih-
tiyaç duyuyorlar.⁹

Suudi Arabistan hükümetinin gazetelerin-
den günlük *el Vatan*'da Abdülkerim Ebu Nasır
ABD'nin Arapların dikkatini dağıtmaya, onları
asıl sorunlardan uzaklaştırmaya çalıştığını ifa-
de etmektedir. Sorun Filistin'de güvenliği orta-
dan kaldıran, istikrarsızlığı sürdüren, terörü,
şiddeti besleyen ve bu yolla Arap devletlerinin
kendi vatandaşları üzerinde baskı kurmasını
meşrulaştırıcı malzeme de sunan İsrail'dir. Yi-
ne ABD'nin İsrail'le ilişkisini vurgulayan Ebu
Nasır, bu durumda Arapların ABD'nin samimi-
yetine inanamayacağını belirtmiştir.¹⁰

Londra'da yayınlanan *el Hayat* yazarların-
dan Salame Na'mat diğer pek çok yazar gibi
İnisiyatif için ayrılan 29 milyon dolarlık bütçe-
nin kötü bir şaka olduğunu söylüyor ve bu büt-
çeyle Araplara demokrasi için kişi başına 10
cent ayrıldığını hesaplayıp, İsrail'e yapılan
ABD yardımlarının kişi başına 3.000 \$'a denk
geldiğini hatırlatıyor: Na'mat'a göre "Saddam
herhalde *İnisiyatifi* duyunca kahkahadan ba-
yılmıştır." *El Rai* (Ürdün) gazetesinden Fahd
el Fanik ise ABD'nin *İnisiyatifi*'ni Marschall
planına benzetiyor. Bu plan sayesinde Alman-
ya bir düşmandan dosta dönüştürülmüştü.
ABD'nin yeni planı ise 25 ülkeye paylaştırıla-
cak olan 29 milyon dolardan oluşuyor. Kısaca-
sı ortada ana fikri "ABD düşmanınızın tarafın-
da değil, sizin tarafınızda!" olan bir halkla iliş-
kiler kampanyasından başka bir şey yok. Oysa
"Arapların bir PR'dan daha fazlasına ihtiya-

İsrail'in
nükleer
silahlanmasına
göz
yummakta
olan
ABD'nin
Irak'a
saldırma
sebebinin
kitle imha
silahları
olmadığı
apaçıktır

cı var".¹¹ Bir başka yazar ise, Arap dünyasında demokrasi için büyük bir istek ve potansiyel olduğunu, ama bunun ancak içeriden gelebileceğini, ABD'nin vereceği bir program ve onun belirleyeceği bir yöntemle olmayacağını belirtiyor: "Çünkü biz gerçek bir demokrasiye ihtiyaç duyuyoruz, kozmetik bir demokrasiye değil". Kimi yazarlara göre sorun çoğu Arap yazarın belirttiğinin aksine 29 milyon \$ değildir. İsrail'le barış imzalandıktan sonra ABD'nin Mısır'a 40 milyar dolar verdiği bilinmektedir. "Para, eğer kararlılık varsa, tek bir dolara bile ihtiyaç duymayan siyasi reformlar için can alıcı bir konu değildir."¹² Paranın önemli olmadığını belirten yazarlardan biri de Ramallah'ta yayınlanan Al Ayyam'ın yazarı Hüseyin Hicazi oldu. Hicazi'nin yaklaşımı "[paraya gerek yok] İsrail saldırganlığının fişini çekin, tamamdır" şeklindeydi. Hicazi'ye göre demokrasi elbette isteniyordu, ama bir şartla: "Hepimiz demokrasinin hayat bulmasını, şeffaflığı ve sivil toplumun oluşmasını istiyoruz; ama bölgenin çıkarlarına hizmet edecek şekilde, Amerika'nın çıkarlarına değil".¹³

Filistin sorununa vurgu yaparak *İnsiyatif*e en ağır eleştirileri yönelten, ilginçtir, ABD'nin en güvendiği müttefiklerden Mısır hükümetinin bir üyesiydi. Mısır Dışişleri Bakanı Ahmet Mahir, Ortadoğu'daki başlıca sorunun Filistin olduğunu ve bu sorun çözülmeden kalıcı bir istikrar sağlanamayacağını belirtmekteydi.¹⁴ Powell'ın kadın haklarına yaptığı vurgu ise Suriyeli muhalif internet sitelerinden *Ahbar el Şark*'da bir kadının, Dr. Maya el Rahbi'nin mektubuyla yanıtlandı: El Rahbi, Powell'a "Arapların aptal olmadıklarını", "hafızalarının bu kadar zayıf olmadığını", Arap kadınlarının da ABD'den hiçbir şey beklemediğini söylemişti. Rahbi'ye göre güvenliği gerekçe göstererek kendi vatandaşlarına (ABD'deki Müslüman ve Araplara) karşı ayrımcılık uygulayan ABD'deki sistem, ABD'nin düzeltmek istediği diktatörlüklerden daha iyi değildir.¹⁵

Arap gazete ve dergilerinde görülen makale ve yorumlardan birinde, bu *İnsiyatif*'in en azından bir durum tespiti açısından yararlı olduğu belirtilmiştir. Şöyle ki, bu *İnsiyatif* Arap hükümetlerinin izlediği politikaların Washington'da belirlendiğini çok açık bir şekilde göstermiştir.¹⁶ Zaten pek çok yazar *İnsiyatif*'in adında "Ortaklık" sözcüğü geçse de, ortada ortaklık adına hiçbir şey olmadığını belirtmiştir. *ABD-Ortadoğu Ortaklık İnsiyatifi* hiçbir Arap'a, Arap hükümetine ya da kurumuna danışılmadan tek tarafı olarak planlanıp ilan

edilmiştir. Dolayısıyla bu ortaklık, Arapların bir hisse sahibi olmadığı sahte bir ortaklıktır.

İnsiyatif'e destek veren çok az sayıda Arap yazar olmuş, bunlar da ancak pek çok çekince saydıktan sonra girişimin desteklenmesi gerektiğini söylemişlerdir. Örneğin destek veren bu bir kaç yazardan biri, görüşlerini ifade ederken sözlerine "Amerika'yı savunduğum ya da Irak'a saldırdığım sanılmasın, sadece olmakta olanı ve yakın zamanda olacak alanı analiz ediyorum" diyerek başlamaktadır. Ahmed Cuma (*Bahreyn-el Eyyam* gazetesi yazarı) "Osmanlılarla birlikte durduk, kaybettik; SSCB'yle birlikte durduk kaybettik; ardından Nasırcılık başarısızlığa uğradı ve ardından da İslamî uyanışçılık" demektedir. Cuma, "Amerika'yı Denize Atmadan Önce" başlıklı bu yazısında "bir kerecik olsun şu Amerikan mallarını deneyelim" şeklindeki önerisini 'bundan daha kötüsü olamayacağı' fikrine dayandırmakta ve yazısını "bunun bir faydası olmazsa o zaman Amerika'yı denize atarız" şeklinde sonlandırmaktadır.¹⁷

4. tepkilerin gösterdikleri

a. araplar arasında abd'nin inandırıcılık sorunu vardır

ABD uzun zamandan beri, fakat özellikle 11 Eylül'den beri Arap dünyasında büyük bir nefretin hedefi durumundadır. *İnsiyatif* pek çok analistin 11 Eylül sonrasındaki süreçte Ortadoğu'da ortaya çıkan Amerikan karşıtlığına dair tespitlerini izlemektedir.¹⁸ Ancak neredeyse hiçbir Arap yazarın *İnsiyatif*'in gerçekleştirilebilir olup olmadığını tartışmaya girişmemesi, dünyanın süpergücünün ciddi bir inandırıcılık sorunuyla karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Bu inandırıcılık sorunu elbette, aşağıda değineceğimiz gibi, hem Filistin konusunda uygulanan çifte standarttan, hem ABD'nin şimdiye kadar diktatörlüklere verdiği destekten kaynaklanmaktadır. Ancak bunun da ötesinde ABD, Arapların gözünde sözüne güvenilmez bir ülkedir. Dolayısıyla, Ortadoğu'ya demokrasi getirmek istediğini ilan ediyorsa, gerçekten ne yapmak istediği üzerine durup düşünülmesi, gerçek niyeti ortaya çıkarılmalıdır.

Örneğin ABD, dikkatleri Irak üzerinden çekmeye çalışıyor olabilir. Ya da 'stratejik hedeflerine varmak için demokrasiyi feda eden, seçilmişlere karşı diktatörleri tercih eden ülke' izlenimini değiştirmeye çalışıyordur.¹⁹ Her halükarda Arap yazarların yaptığı yorumlarda gerçek bir değişiklik beklentisi görülmemiş,

ABD-Ortadoğu
Ortaklık
İnsiyatifi
hiçbir
Arap'a,
Arap
hükümetine
ya da
kurumuna
danışılmadan
tek tarafı
olarak
planlanıp
ilan
edilmiştir

**bahreyn'de seçimle gelen
ilk parlamento'nun ilk oturumu
(24 Aralık 2002)**

Meclis başkanı Halifa el Dahrani birinci oturumu açtı: "İlk olarak beş daimi komitenin üyelerini saymak istiyorum" diye söze başladı. "Kamu Kuruluşları Komitesinin başına bay Sami el Buhairi'yi atamak istiyorum." Fakat daha cümlesini bitirmemişti ki, Buhairi ayakucunda belirdi, yüzü öfkeden buruş buruştu: "Bir dakika, ben Hizmetler Komitesi başkanı olacağımı sanıyordum, senden komite başkanlarını nasıl seçtiğini açıklamayı talep ediyorum." Dahrani aynı makamı iki kişinin talep ettiğini, bu yüzden düğümü çözmek üzere kura çekildiğini anlatmaya başladı. Bütün meclis çalkalanmaya başladı. Birinin "kura mı? niye kura?" diye sesi geliyordu, bir diğeri "mevkilere yapılacak atamalar, mecliste seçimle belirlenmeli" diye bağıyordu. Bir üye "Bunlar nasıl belirlendi? Bize danışılmadı" diyerek meclisin gündeminin bu olduğunu ilan etti. Bu arada alnından terler akmakta olan meclis başkanı, başka bir gündem maddesinin tartışılmasının mümkün olmadığını görerek, acemi meclisin ilk oturumunu hırçınca sona erdiriyordu.

Shinichi Hirano Yomiuri Shimbu, "U.S. has work cut out to democratize Arab world", *The Daily Yomiuri*, 9 Ocak 2003.

önemli sebebi Irak değildir. Araplar ABD'yi andıklarında akıllarına İsrail geliyor, Amerikalılar Arapları andıklarında akıllarına terörizm geliyor.²¹ Buna karşılık kısa bir süre önce Hüsnü Mübarek dahi, Amerikalı yetkililere terörün sebeplerinin yarısının İsrail-Filistin çatışmasıyla bağlantılı olduğunu söylemek gereğini hissetmiştir.²²

Arap basınında *İnsiyatif'e* gösterilen tepkiler Filistin sorununun Arapların birinci gündem maddesi olduğunu ve bu sorun çözülmeyen ikinci bir konunun tartışılmaya açılmayacağını, Arapların algılarının buna kapalı olduğunu bir kez daha göstermektedir. Arap yazarlara göre ABD hükümeti için Ortadoğu sorunu yoktur, birbirinden ayrı Ortadoğu sorunları vardır: Irak ayrı bir sorundur, Filistin ayrı bir sorundur, İran ayrı bir sorundur ve bunların arasında bir ilişki yoktur. Araplar için ise ortada tek bir sorun ve bunun farklı yansımaları vardır. Söz konusu sorun Filistin'dir; bunun çözülmesi diğer bütün sorunların çözülmesinin anahtardır. ABD buna bir çözüm bulmak için uğraşacak yerde, istikrarın karşısındaki başlıca tehdit haline gelmiştir. Irak'a askeri müdahalesi, Arap-İsrail barışı konusundaki kayıtsızlığı, Şaron'a tereddütsüz destek vermesi ve bölgede üzerinde iyi düşünülmemiş radikal bir değişimin peşinde koşması bölgedeki istikrarsızlığın sebepleridir.²³

Filistin Araplar arasında bütün sınıfları, bütün kesimleri birleştiren ve ABD'nin karşısına koyan bir meseledir. Çatışmalarla ve Araplar açısından yenilgilerle geçen son elli altmış yıllık dönem boyunca Filistin, oturup üzerinde soğukkanlı düşünülebilecek bir konu olmaktan da çıkmış, bir saplantı haline gelmiştir. Arapların konuya bu şekilde yaklaşması elbette haksız değildir ve Filistin'i kurtaracak tek şey Arap halklarındaki bu vazgeçmeme iradesidir. Ancak Arap halklarının Filistin konusundaki hassasiyeti, onların diktatörlerinin elinde bir saplantı politikası aracına dönüşmüştür. Saddam da dahil olmak üzere Arap dünyasındaki anti demokratik rejimler dahi meşruiyet temellerini Filistin'deki duruma bağlı olarak oluşturmaktadır.²⁴ Ortada uçak kaçırarak 15 tane Suudi varken, 11 Eylül için "bu bir Yahudi komplosudur" diyen Suudi Arabistan İçişleri Bakanı Nayef Abdülaziz bu tutumun klasik bir örneğini vermiştir.²⁵ "İsrail'in sağcı fundamentalizmi ABD'nin Ortadoğu'daki dış politikasının Aşil topuğudur."²⁶ Dolayısıyla Filistin, Arap diktatörlerinin de Aşil topuğudur.

**Araplar
ABD'yi
andıklarında
akıllarına
İsrail
geliyor,
Amerikalılar
Arapları
andıklarında
akıllarına
terörizm
geliyor**

sadece ABD tarafından gerçekleştirileceği umulan "imaj" değişikliğinden söz edilmiştir. Bir yazar *İnsiyatif'in* inandırıcı olmadığını şöyle dile getirmektedir: "Birincisi, acaba niye demokrasi 11 Eylül'den sonra acil bir ihtiyaç haline geldi? İkincisi, ne gariptir ki ABD seçilmişlere şans verme düşüncesini yayarken, bölgedeki seçilmiş bir kaç liderden biri olduğu halde Yaser Arafat'ı Filistin'in lideri olarak tanımakta güçlük çekiyor."²⁰ Böylece yapılan yorumlarda ABD'nin inandırıcılık sorunu, Araplar söz konusu olduğunda mutlaka ortaya çıkan bir diğer soruna, Filistin meselesine bağlanmaktadır ve anlaşılacağı gibi büyük ölçüde de bu meseleden kaynaklanmaktadır.

**b. ortadoğu barışının ve demokrasinin
anahtarı: filistin**

Irak'a karşı yürütülmekte olan politika Amerikan karşıtlığını gittikçe artırıyor da, Araplar arasındaki Amerikan karşıtlığının en

c. *şimdiki arap hükümetlerinin alternatifi islamcılık*

İnisiyatif Arap basınında geleceğe iyimser yaklaşan herhangi bir yorumu tahrik edememiştir. Bunun önemli bir nedeni tarihten edinilmiş tecrübe ise, bir diğer nedeni de *İnisiyatife* Irak'a karşı açılacak (o sırada savaş henüz başlamamıştı) ve hazırlıkları yapılmakta olan bir savaşın eşlik etmesidir ve Ortadoğu'yu alevler sardığında ilk yanacak olanların Arap demokratları olacağına inanılmaktadır.²⁷ Yazarların çoğuna göre halihazırdaki hükümetlerin alternatifi İslamcı grupların seslerini daha güçlü duyurmasıdır. Otoriter Suudi Arabistan'da hanedanın alternatifi bir Arap *talibanı*dır.²⁸ Dolayısıyla ABD gerçekten demokrasiyi teşvik etmeyi düşünüyor olsa bile kısa bir süre sonra vazgeçeceği kesin gibidir, çünkü çok zaman geçmeden bunun Amerika'nın çıkarlarıyla uyum içinde olmayacağını görecektir.²⁹

Şu an Ortadoğu'da "küllerin altında ateş var" ifadesiyle dile getirilen sahte bir istikrar³⁰ vardır. Araplar bu durumdan memnun değiller ve elbette demokrasi istiyorlar. Ama Araplar demokrasiyi yalnızca kendi hükümetlerine karşı değil, fakat özellikle "ABD'ye karşı" istemekteler.³¹ Mısır'daki *el Musavvar* dergisinin editörü M. Muhammet Ahmet de "demokrasinin kurulması daha Amerikan karşıtı hükümetler ortaya çıkartabilir" diyerek aynı görüşü dile getirmektedir.³² Nazih Ayubi'nin yıllar önce yaptığı bir formülasyonla ifade edilecek olursa "laiklik iktidara sığınınca, iktidar da Batılı ülkelere dayanınca, din muhalefetin sesi olmaya devam edecektir. Daha önce sokaktaki adama karşı iktidarı savunan din, bu sefer iktidara karşı sokaktaki adamın elindedir."³³

ABD'yi *İnisiyatife* götüren saiklerden biri de bölgede sadece petrole ve İsrail'i beslemekle ilgilendiği, bu nedenle diktatörlükleri desteklediği şeklindeki eleştirilerdir.³⁴ Gerçekten de ABD'nin müttefiki olan Arap ülkelerinde basın, yayın, örgütlenme özgürlüğü yoktur; düşünce baskı altındadır, sistematik olarak işkence uygulanmaktadır, muhalif partiler (bulduğu durumlarda) çok zayıftır ve baskı altındadır. Seçimle gelen iktidarlarda genelde yüzde 99'a yakın bir oyla seçilmişlerdir. Bin Ladin dahi Arap diktatörlüklerinin halinden yararlanmakta ve Arap hükümetlerini "kurbana karşı canileri, masum çocuğa karşı zorbayı" savunmakla suçlamaktadır.³⁵ Arap kitleleri hükümetlerinden tam tersi politikalar beklemektedir ve bunu yapacağını ilan eden örgütlü bir güç

olarak yalnızca İslamcı radikaller mevcuttur. Dolayısıyla ABD ile ilişkilerde köklü değişim beklentisi tatmin edilmeden Arap halklarının, kurulacak bir hükümeti kendilerinin meşru hükümeti olarak kabul edip sahiplenmeleri mümkün görünmemektedir. Bunun yanında Araplar, kendi hislerinin-ABD tarafından bilindiğinden ve ABD'nin de kendi çıkarının nerede olduğunu bildiğinden şüphe etmemektedir.³⁶ Bu nedenle diktatörlerle ilgili olarak, ABD'nin, "O bir o çocuğu olabilir, ama o bizim o çocuğumuz" şeklinde ifade edilen *sonofbitch teorisi*³⁷ nin uygulamalarından büyük sapmalar olacağı beklentisi içinde değiller.

ABD'nin demokrasi hareketinin Powell'ın dediği gibi "doğru olan bu olduğu için"³⁸ yapıldığına pek kimse inanmamaktadır. Amerikan medyasında da Ortadoğu'ya demokrasi götürmekle ne kastedildiği konusunda büyük bir muğlaklık söz konusu değildir. *İnisiyatif*'in ciddiye alındığı durumlarda, demokrasi "doğru olan bu olduğu için" değil, ABD'nin "milli çıkar"larını savunmada daha etkili olma ihtimali olduğu için öne çıkarılmaktadır ve sadece, zararlı olduğunda geri dönülebilecek olan bir seçenekten ibarettir.

Kimi *think-tank* kuruluşları Ortadoğu'da demokrasinin kurumsallaşmasıyla ABD'nin çıkarları arasındaki uyum sorununu açıkça dile getirmişlerdir. Buna göre Almanya, Türkiye ve Güney Kore gibi ülkelerin şu günlerdeki hareketleri, müttefiklerin ABD'nin politikalarını her zaman benimseyemeyebileceğini göstermektedir. Hatta Almanya'da Schröder, Irak savaşına açıkça karşı olduğunu ilan ederek ve Amerikan-karşıtı tezler sayesinde seçimleri yeniden kazanabilmiştir. Güney Kore'de Aralık 2002'de yapılan seçimlerde Roh Moo Hyun da aynı şeyi yapmıştır. Türkiye'deki seçimler ise halkın Irak savaşına destek vermediğinin göstergesi olmuştur. Sonuçta demokrasi sıradan yurttaşların yaşam kalitelerinin düzelmesini sağlayabilir ve uzun dönemde yararlı olabilir; "ancak demokrasinin bölgenin jeopolitiğiyle ilgili bir konsensüsün sağlanmasında yararlı olacağı şüpheli"dir.³⁹

Demokrasi hareketine destek veren ve diktatörlüklerin desteklenmesini eleştiren kimi Amerikalı yazarların yazıları da demokrasinin erdemlerine duyulan inancın iyi örnekleri sayılmazlar. Örneğin, ABD'nin geçmiş politikalarını eleştiren bir yazı şöyle sonlanabilmektedir:

"Irak ve İran'dan sonra fırsat kollanacak benzeri bir başka hedef de Filistin'dir. Başkan Bush bir konuşmasında ABD politikasının Ya-

Araplar
demokrasiyi
yalnızca
kendi
hükümetlerine
karşı
değil,
fakat
özellikle
"ABD'ye
karşı"
istemekteler

ser Arafat'ı değiştirmek ve rejimini demokratikleştirmek olduğunu söylemişti. Bu, acil olarak yapılacak işler arasında kalmalıdır. Ehud Barak'ın Filistinli bir versiyonu iktidara gelene kadar «şehitlik operasyonları» devam edecektir... Bay Haas 4 Aralık'taki konuşmasında «Amerika'nın demokrasi söylemi[nin] Ortadoğu'daki rejimleri devirmek ya da bunlar arasında Amerikan karşıtı olarak görünenlere karşı cezalandırıcı bir tepki olarak kullanılmak için tasarlandığı»nı inkâr etti. Kamuoyu karşısında üst düzeyde bir Dışişleri Bakanlığı yetkilisinin yapması gereken de budur. Ama gerçek, demokrasinin güçlü bir silah olduğudur. Acımasızca düşmanlarımıza yöneltilmelidir. Dostlarımız için kaygıyı ise zamanı gelince duyarız.⁴⁰

5. abd'nin kendi kamuoyuna dönük manevrası olarak "inisiyatif"

Her ne kadar ABD hükümeti İki Kulelere yapılan saldırılardan özgürlüğe ve millî mutluluğa tahammül edemeyen akıldışı radikal İslamcıları sorumlu tutsa da, Amerikan kamuoyunun bir açıklamaya ihtiyacı vardı: Radikal İslamcılar neden özellikle ABD'yi hedef alıyorlardı ve nasıl olmuştu da uçakları kaçırınların hemen hepsi hükümetlerinin sıkı müttefiki olan Suudi Arabistan'dan çıkmıştı? Suudi Arabistan'ın gündeme gelmesi bu soruları pek çok yeni sorunun takip etmesi demektir. Suudi Arabistan'da okul müfredatlarında Amerikan karşıtı ibarelerin olduğu doğru mudur? Bu akıldışı radikal İslamcıların Suudi fonlarıyla beslendiği doğru mudur? Suudilerin kurduğu vakıflar nasıl faaliyetler gösteriyorlar? Kadınların en çok dışlandığı, statülerinin en düşük olduğu bu diktatörlüğün desteklenmesinin maliyeti nedir? Ahlaki olmadığı da açık olan bu politika en azından doğru bir politika mıdır? İslamcılar ABD'yi, diktatörleri desteklediği için hedef alıyor olabilirler mi?.. Bu soru listesi sayfalarca uzatılabilir. Ama sonuç olarak ABD hükümeti, pek çok ünlü Cumhuriyetçi de dahil olmak üzere kendi kamuoyuna kendi hareketlerinin dayanaklarını yeniden göstermek, onları yeniden ikna etmek ve gerekirse yeni dayanaklar bulmak durumunda kalmıştır.

Inisiyatif böylesi soruların sorulduğu bir ortamda gündeme gelmiş, Filistin sorununa dair kayda değer bir şey söylemeden, ABD'nin ciddiyetini ve samimiyetini gösterecek herhangi bir çabaya girişilmeden ifade edilmiştir. Pek

çok Arap, Powell'in konuşmasının aşırı sağcı *Heritage Foundation*'da yapılmasını da; *Inisiyatif*'in "resmî yöneticisi olarak (yakın zamanlarda ABD Savunma Bakanlığı'nın Ortadoğu bölümünün başkanlığına atanan) İsrail destekçisi bir süper şahin ve Amerikan politikasına yön veren neo-emperyalist kliğin üyelerinden biri olan Elliot Abrams'ın getirilmesini" de; Irak savaşı için harcanacak yaklaşık 300 milyar dolarlık bir maliyet ve İsrail'e yapılan 10 milyar dolarlık yardımla kıyaslandığında *Inisiyatif*'e sadece 29 milyon dolarlık bir bütçe ayrılmasını da anlamlı bulmuş ve kendilerine değil, ABD kamuoyuna hitap edilmekte olduğuna kanaat getirmiştir.⁴¹ Colin Powell'in, adeta kötü bir şaka gibi, "Ortadoğu'daki umut verici gelişmeler" adına her biri küçük birer il büyüklüğündeki ve ikisinin toplam nüfusları 1.000.000 civarında olan Bahreyn ve Katar'da 'demokrasi adına yaşanan önemli gelişmeler'den söz etmesi ve bu açıklamanın tam da bu iki ülkenin savaş için ABD'ye hayati destek verdiği bir dönemde gelmesi, Arap yazarlar arasında 'başka bir işler döndüğü' inancını pekiştirmiştir. *Inisiyatif*'ten aylar önce gerçekleşen Dick Cheney'in Ortadoğu gezisinin basına yansımaları ABD'nin asıl meşguliyetinin kendi kamuoyu olduğunu gösteren bir başka örneği oluşturmaktadır. Mart ayında on kadar Arap ülkesini ziyaret edip, Irak hareketine karşı Arap liderlerin tarafsızlıklarını elde etmeye çalışsan Dick Cheney'in bu gezisi, Arap medyasında bir başarısızlık olarak yer alırken, Amerika medyasında söz konusu liderlerin desteğini aldığı haberleri yer almaktaydı.⁴²

ABD'nin demokratikleştirme hareketinin bir halkla ilişkiler kampanyasından ibaret olduğu, "doğru olan bu olduğu için" yapılmadığı ve Arap yazarların kuşkuşlarında haklı olduğu Ortadoğu'dan biraz uzaklaşıldığında daha kolay görülebilmektedir. *Inisiyatif*'i ilan etmek için hazırlıklar yapıldığı sıralarda, ABD, zengin petrol rezervlerine sahip olduğu keşfedilen Afrika'da, eskiden eleştirdiği diktatörlerle yeni bir anlaşma zemini aramakta, daha önce gördüğü insan hakları ihlallerini bu sefer görmezden gelmeye başlamakta, kapatılmış büyükelçiliklerini yeniden açıp, yeni ikili ilişkiler geliştirmektedir.⁴³ Demek ki ABD için demokrasi, "çağ"ın bir gereği değildir; Arap yazarlar "gün"ün bir gereği olarak görüldüğünden de şüphe duymaktadır.

ABD'nin demokratikleştirme hareketinin bir halkla ilişkiler kampanyasından ibaret olduğu, ve Arap yazarların kuşkuşlarında haklı olduğu Ortadoğu'dan biraz uzaklaşıldığında daha kolay görülebilmektedir

ek-1: inisiyatif'in gerçekleştireceği ve destekleyeceği programlar abd – ortadoğu ortaklık inisiyatifi⁴⁴

özet

- ABD-Ortadoğu Ortaklık İnisiyatifi, ekonomik, siyasi ve eğitim alanındaki fırsatları genişletmek amacıyla ABD'nin, Arap dünyasındaki hükümetler ve halklarla yapacağı işbirliğinin çerçevesini ve gerekli fonu sağlayacaktır.
- İnisiyatif ABD hükümetinin Arap ülkelerine yardım olarak temin edeceği yıllık 1 milyar doları aşan bir fonu kapsayacaktır. ABD ayrıca aşağıda listelenen her bir bölgede reformu desteklemeye yönelik pilot projeleri desteklemek üzere 29 milyon dolarlık bir başlangıç fonu tahsis etmektedir. Gelecek yıl ayrıca, kaydadeğer ek fonlar talep edeceğiz.
- İnisiyatif bir ortaklıktır; Arap hükümetleriyle, başta bulunanlarla, akademik kuruluşlarla, özel sektörle ve hükümet dışı örgütlerle yakın bir çalışma içinde olacağız.
- İnisiyatifin bir parçası olarak başta kadınlar ve çocuklar olmak üzere yardımımızın tüm bölgede mümkün olduğu kadar çok insana ulaşmış ve ulaşmadığından emin olmak için ABD'nin bölgedeki halihazırdaki yardım programlarını izleyeceğiz. Ayrıca mümkün olan en etkili ve en verimli yardımı sağlamakla olduğumuzdan emin olmak istiyoruz.
- Dışişleri Bakanı yardımcısı Richard Armitage inisiyatifin koordinatörü olarak hizmet verecektir. İnisiyatif Dışişleri Bakanlığı Yakın Doğu Olayları Bürosunca yönetilecektir.

programlar

Finanse edeceğimiz ve gelecekte finanse etmeyi düşündüğümüz programlara dair örnekler aşağıdadır:

eğitim

- Suudi Arabistan, Kuveyt, Yemen ve Birleşik Arap Emirlikleri'nden gelen hükümet harici liderler için Georgia State Üniversitesi'nde bir çalışma oluşturmak şeklindeki programlar yoluyla, Ortadoğu'da toplumun her düzeyinde bilgiyi paylaşmak amaçlı "Öğretim Ortaklıkları" programı.
- Okur yazarlığı artırma ve okula devam etmeyi sağlamak üzere burslar sağlamak yoluyla kızların ve kadınların hayatlarını iyileştirmeye odaklanmış programlar.
- Örnek olarak e-öğrenim gibi yollarla bilgi kütlelerine erişimi genişletme ve aktif öğrenmeyi, İngilizce öğrenimini ve kitap yayınlama girişimlerini teşvik etme yönündeki çabalar. Özellikle daha çok okul ve öğrenciyi internete bağlamak üzerinde duracağız.
- İlk ve orta okul düzeyleri için öğretmen eğitimi programları ve yüksek eğitim için üniversiteyle bağlantıların sıkılaştırılması.
- Bölgede ABD'de ve Amerikan üniversitelerinde üniversite eğitimi almak için, özellikle ekonomi, eğitim, işletme yönetimi, bilişim teknolojisi ve fen bilimleri alanlarında burslar.

ekonomik reform ve özel sektörün gelişimi

- Bölgede Dünya Ticaret Örgütü üyeliğini istenir kılmak üzere DTÖ'nün Arap üyelerine DTÖ'nün kriterlerine uyum sağlamak üzere vaatlerini yerine getirmelerine yardımcı olmak, teknik yardımda bulunmak.
- Umut vadeden girişimcilere ve onların iş sahasında düşündükleri atılımlarına sermaye ve teknik yardım sağlamak için özel sektör yönetimiyle birlikte gerçekleştirilecek yatırım fonları. Ayrıca küçük çaplı işlere yardımcı olmak üzere yeni mikro-yatırım programları oluşturacağız.
- Amerikan şirketlerinde staj yapma olanağı sağlayacak ve Ortadoğu'dan kadın girişimcilere eğitim fırsatları sağlamak ve ağlar (network) oluşturmak üzerinde odaklanacak olan yeni Department of Commerce Special American Business Internship Training bursları.

- Bütün bölgede finansal sektörün reforme edilmesi için hükümetlere yardım.
- Yolsuzlukla mücadele ve şeffaflığı artırma amacını taşıyan halihazırdaki çabalara yardımcı olacak programlar.

sivil toplumun güçlendirilmesi

- Ortadoğu Demokrasi Fonu gibi mekanizmalar aracılığıyla, tüm siyasi yelpazede siyasi reform için çalışan hükümet dışı kuruluşlara (NGO) ve bireylere yardım edilmesi.
- Canlı bir demokrasinin temellerini oluşturacak gruplar olan hükümet dışı kuruluş, bağımsız medya, araştırma kuruluşu, think thank ve meslek kuruluşlarının daha çok sayıda kurulmasını desteklemek.
- Hukuk ve düzenleme sistemlerinin şeffaflığını artıracak ve adalet süreci yönetimini geliştirecek programlar.
- Resmi görevler, parlamento üyeliği ve diğer seçimle gelen görevlerde yer alacak adaylara eğitim.
- Elektronik ve basılı gazetecilik için eğitim ve değişim.

dipnotlar:

1) Her ne kadar Powell, terörle az gelişmişlik arasında bir bağlantı olduğunu itiraf etse de, bütün ABD dış politikasının sorgulanması sonucunu doğuracağından, diğer tüm ABD'li yetkililer gibi o da, terörle ABD'nin dış politikası arasında bir bağlantı kurmaktan kaçınmıştır. Bkz. Colin Powell, "The U.S.-Middle East Partnership Initiative: Building Hope for the Years Ahead", **US Department of State**, 12.Aralık.2002. (<http://www.state.gov/>)

2) Christophe de Roquefeuil, "Washington sets democracy initiative in Middle East", www.inq7.net 12.Aralık.2002

3) "Arab Press Reacts to National Security Advisor Condoleezza Rice's Statements on Democracy and Freedom", **The Middle East Media Research Enstitute**, özel rapor dizisi no 427, <http://www.memri.org>, 11.Ekim.2002. Burada atıfta bulunulan enstitü, Arap gazetecilerin Rice'in Afrika kökenli ve zenci olduğuna vurgu yaptıklarını belirterek Araplara haksızlık etmiştir. Enstitünün yaptığı alıntılardan da rahatlıkla anlaşılacağı gibi Arap yazarlar Rice'in zenciliğini ırkçı bir anlamda ve aşağılamak amacıyla değil, Amerika'da ezilmiş bir ırka mensup biri olarak köklerini unutup ezenlerin yanında yer aldığından iki kat ayıplanmayı hak ettiğini ifade etmek için anmışlardır.

**1) Aşağıda İnisiyatif olarak anılacaktır.

4) Powell'in konuşmasının tam metni için bkz. 1 no'lu dipnot.

5) Bkz. Powell, age. Bazı yazarların -Bush yönetiminin bu hakikati fark edişini olumlu karşılamakla birlikte- kendilerinin 11 Eylül'den sonraki 15 saat içinde anladıkları bu gerçeği Bush yönetiminin neden 15 ay sonra fark ettiğini sor-

dukları görülecektir. Bkz. Robin Wright, "The World: U.S. to Push for Broader Democratic Reforms in Arab World", **LA Times**, 13.Aralık.2002.

6) "U.S. to push free enterprise before democracy in new Mideast plan", **World Tribune**, www.worldtribune.com, 13 Aralık 2002

7) İnisiyatif'in destekleyeceği projeler Türkçeye çevrilip aşağıda ek olarak verilmiştir.

8) Salama A Salama, "America and Democracy", **Al-Ahram Weekly**, s.617, 19-25 Aralık 2002.

9) Arap basınının İnisiyatif ile ilgili gösterdiği tepkilerden yapılan derlemeler için bkz.. "Arab Media Reactions to The U.S.-Middle East Partnership Initiative Part I: Opponents' Views", araştırma ve incelemeler dizisi no 115, **The Middle East Media Research Institute (MEMRI)**, 31.Aralık.2002; "Arab Media Reactions to the U.S.-Middle East Partnership Initiative Part II: In Support of the Initiative", araştırma ve incelemeler dizisi no 116, **The Middle East Media Research Institute (MEMRI)**, 01.Ocak.2003; "Arab Media Reactions to The U.S.-Middle East Partnership Initiative Part III: It's a Zionist/American Plot", araştırma ve incelemeler dizisi no 117, **The Middle East Media Research Enstitute (MEMRI)**, 03.Ocak.2003.

10) Bkz. "Arab Media Reactions... Part I".

11) Fahed Fanek, **Daily Star** (Lübnan), 20.Aralık.2002'den aktaran <http://www.alternet.org/waroniraq/2002/12/00020.html>

12) Bkz. "Arab Media Reactions... Part I"

13) "Arabs dismiss American 'democracy initiative' as disingenuous", **Ummah News**, (web) 15 Aralık 2002.

14) Ay.

- 15) Bkz. "Arab Media Reactions...Part I". Konuşmasında Powell'ın kadınların durumunun iyileştirilmesi üzerine büyük vurgu yaptığı dikkat çekmiştir: "Mısırlı bir şair zamanında 'Anne demek okul demektir. Ona güç vermek, büyük bir millete güç vermektir' diye yazmıştı. Haklıydı. Kızların okur yazarlık oranı yükseltildiğinde ülkede gelişmişliği gösteren diğer bütün oranlar da yükselecektir." (Bkz. Powell, age.) Bu tür konuşmalar 19.yüzyılın Amerikalı misyonerlerinin vaazlarını hatırlatmaktadır. Misyonerler gerçekten de kızların durumu üzerine eğilmişlerdi, ama "doğru olan bu olduğu için" mi, yoksa toplumdaki dönüşümün anahtarları oldukları için mi? Bu konu tartışmalıdır. Arap yazarlar arasında konuşmanın bütününden aldıkları izlenimle eski misyonerleri hatırlayanlar ve endişelerini ifade edenler olmuştur. Örneğin Ayman el Amir, "Powell'ın İnisiyatifi Arapları modernleştirecek bir katalizör mü, yoksa 18.yüzyılın misyonerleri gibi paganlara medeniyet götürme örtüsü altına gizlenmiş kolonyalist bir güç mü?" diye sormaktadır. Bkz. Ayman el Amir, "Modernising the Arabs", *Al-Ahram Weekly*, sayı .617, 19-25 Aralık 2002.
- 16) Rami Huri'den aktaran N Janardhan, "U.S. Mideast Democracy Plan Undemocratic, Critics Say", *Inter Press Service*, (web) 19.Aralık.2002.
- 17) "Arab Media Reactions to The U.S.-Middle East Partnership Initiative Part III: It's a Zionist/American Plot", Inquiry and Analysis Series - No. 117, *The Middle East Media Research Enstitute*, <http://www.memri.org/>, 3.Ocak.2003.
- 18) Roquefeuil, age. Edward Walker'a göre Arap dünyasında Amerika 6 K ile özetleniyor ve bu 6 K Amerika'nın sahip olduğu imajı gösteriyor: kovboylar, kolonyalizm, komplo, koka kola, kabadayılık ve kiralık adam çalıştıran (clientist-İsrail kastediliyor) İngilizcedeki tam liste atıfta bulunulan yazının başlığında da yer almaktadır: Bkz. Edward S. Walker, Jr., "Cowboys; Colonialism; Conspiracy; Coca-Cola; Cowardice; and Clientitis", *A Perspective from the Middle East Institute*, 22.Ocak. 2003.
- 19) "Washington sets aside funds for democracy in Mideast", *The DAWN Group of Newspapers*, www.dawn.com, 14.Aralık.2002.
- 20) Assia Trabelsi'den aktaran N Janardhan, age.
- 21) Walker, age.
- 22) Osama El-Ghazali Harb, "The Trouble with America", *Al-Ahram Weekly*, sayı 566, 27 Aralık 2001-2 Ocak 2002.
- 23) Abdel Monem Said, "For Arabs the problem is America", *International Herald Tribune*, 31 Ocak 2003.
- 24) Harb, age.
- 25) Thomas L.Friedman, "Death to Dictators", *New York Times*, 15.Aralık.2002.
- 26) El-Amir, "Modernising...", age.
- 27) Marwan Bishara, "American Fatalism", *Al-Ahram Weekly*, s.616, 12-18 Aralık 2002.
- 28) Age.
- 29) Annik M. Lussier, "Aid to trade to democracy?", *Cairo Times*, cilt 6, sayı 37, 21/27.Kasım.2002. Bkz. <http://www.cairotimes.com/news/aid0637.html>
- 30) Christian Miller, "The Arab Viewpoint: Arab Regimes Breed Discontent and Anger at U.S., Analysts Say", *LA Times*, (web) 10.Ağustos.2001
- 31) Hassan Nafaa, "Democratic reductionism", *Al-Ahram Weekly*, sayı 597, 1 - 7 Ağustos 2002,
- 32) Shinichi Hirano Yomiuri Shimbu, "U.S. has work cut out to democratize Arab world", *The Daily Yomiuri*, (web) 9.Ocak.2003.
- 33) Nazih Ayubi, *Arap Dünyasında Din ve Siyaset*, çev : Yavuz Alogan, Düşün Y., İstanbul, 1993, s.245 ve dn. 4.
- 34) Roquefeuil, age.
- 35) Miller, age.
- 36) Omayma Abdel-Latif, "Democratic Rumbblings", *Al-Ahram Weekly*, s.617, 19-25 Aralık 2002.
- 37) "Sonofbitch teorisi'nin özetini oluşturan bu meşhur sözler, o sırada Nikaragua'nın Amerika destekli diktatörü Anastasio Somoza'dan bahsetmekte olan Franklin D. Roosevelt'e atfedilmektedir. Aktaran Max Boot, "Expanding the Mideast Agenda", *Washington Times*, 22.Aralık.2002
- 38) Powell, age içinde. (Powell'ın konuşmasının ardından sorulan sorulara verdiği cevaplara bakınız.)
- 39) "Will Middle East Democracy Serve American Interests?", *The Nixon Center*, www.nixoncenter.org
- 40) Boot, age.
- 41) Salama, age.; Abdel-Latif, age.
- 42) Ayman El-Amir, "Ensnaring Saddam", *Al-Ahram Weekly*, Issue No. 594, 11 - 17 July 2002,
- 43) Jean-Christophe Servant, "Kara Altına Karşı «Beyaz Amerikan Saldırısı.»", çev: Şebnem Panahzat, *Le Monde Diplomatique*, sayı 10, 15.Ocak/15.Şubat.2003, s.21.
- 44) Buradaki bilgiler ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcü Bürosu tarafından yapılan açıklamanın tam metninin çevirisidir. Asıl metin için bkz. "U.S. - Middle East Partnership Initiative", *US Department of State*, 12 Aralık 2002.

abd'nin yeni yönelimleri

12 Aralık 2002 tarihinde İktisat Dergisi adına Emine Tahsin'in Ergin Yıldızoğlu ile yaptığı söyleşide; ABD'nin yeni yönelimleri mercek altına alınıyor.

• **İktisat Dergisi** - 11 Eylül sonrasında ABD müdahaleciliğinden daha sık bahseder olduk, daha doğrusu 11 Eylül sonrasında ABD'nin müdahaleci politikaları ön plana çıkardığına dair yaygın bir görüş var? Sizce ABD müdahaleciliği 11 Eylül öncesinden farklılıklar içermekte midir? 11 Eylül bu çerçevede bir başlangıç olarak değerlendirilebilir mi?

• **Ergin Yıldızoğlu** - Şimdi 11 Eylül sürecinden sonra Amerika hükümeti yeni bir savunma stratejisi sundu. 2001'de yayınlanan dört yıllık değerlendirme raporu görünüşte ilk defa bazı şeyleri söyledi, küresel çıkarı olan tek ülkenin Amerika olduğunu söyledi, böylece diğer herkesi ikinci lige itti. Amerika'nın teknolojik üstünlüğünü koruyarak ve askeri yapısını yeniden şekillendirerek yeni bir rakibin çıkmasını mutlaka engelleyeceğini söyledi. Buna bağlı olarak da Amerikan ordusunun ABD'ye kapalı olan bütün bölgeleri değişik zamanlarda, değişik zaman uzunluklarında ve değişik derinliklerde girip-çıkabilecek konumda olması gerektiğini, bu yönde yapılacaklarını söyledi. Değişik bölgelerde, dünyanın çeşitli bölgelerinde bu bölgelerin koşullarına uygun ordular kurulacağını söyledi. Bir de çok önemli bir prensip getirdi, önümüzdeki dönemde düşmanın kim olduğunun bilemeyiz, saldırının ne zaman olacağını bilemeyiz, ama teknolojik gelişmeleri ve istihbarat akışını izleyerek, saldırının cinsini tahmin edebiliriz, dolayısıyla bunun için hazırlanmamız gerekir. Belli bir düşmana değil, belli bir teknolojik olasılığa karşı hazırlanacaklar. Bu militarist bir süreç açıyor, sürekli bir silahlanma süreci açıyor. Neredeyse Amerika kendi kendisiyle silahlanma yarışına giriyor. Garnizonlara ve çeşitli derinliklerde girip-çıkma kapasitesine geldiğimizde, bu tamamen emperyal bir vizyon. Yani, Roma İmparatorluğu'nu düşünerek konuşabiliriz. O bölgenin özelinde garnizonları kuracak ve öyle çalışacak. Bu vizyon gerçekte çok yeni bir vizyon.

Amma velakin bir başka yanı daha var. 1992'de Wolfowitz'in -şimdi savunma bakanı yardımcısı- yazdığı ve baba Bush'a verdiği bir rapor var. Bu rapor o zaman sızdı basına, New York Times'da yayınlandı, büyük bir gürültü çıktı ve hemen çekildi. Zaten Clinton hükümeti geldi arkasından, biz bu raporu benimsemiyoruz dendi. Olay şu ki, o raporda iletilen prensipler, bu benim gönderme yaptığım dört yıllık değerlendirme raporundaki prensiplerin aynısı. Demek ki 1992'de var bu. Ve yine o zaman, Irak olayının tamamlanması gerektiğini bir aşamada söylüyorlardı. Şimdi dolayısıyla burada bir süreç var, bu sürecin miladı ise aslında Doğu Bloku'nun çökmesi, soğuk savaşın bitmesi ve Amerika'nın tek süper güç olarak ortaya çıkmasıyla beraber tek kutuplu dünya inşası projesinin gündeme gelmesi, hemen buna karşılık olarak Avrupa, Rusya, Çin'in "bir dakika, tam da barış sürecine girerken, bu kutup da nereden çıktı? Çok kutuplu dünya ve eşit ilişkiler istiyoruz." talebi gündeme geldi. İşte Wolfowitz'in raporu tam bu sırada çıktığı için uluslararası ilişkilere denk düşmedi ve geri çekildi. Zaten o dönemde Amerikan ekonomisi uzunca bir büyüme sürecine girmişti, mali sermayenin gelişmesinde bir hızlanma vardı. Ve bu anlamda sert çıkışlara da gerek yoktu. Yani hegemonyanın iki ayağından bir tanesini kabul ettirme, diğerini de şiddet uygulama olarak alırsak ya da Prof. Nye'nin geliştirdiği "soft power" sert güç-yumuşak güç, daha sonradan adam bunu yazdı ve herkes "ne kadar ilginç bir şey söylüyor" dedi, halbuki bunu Gramsci'de okumak mümkün 1920'lerde. O dönem, Clinton yönetimi sırasında soft power'la Amerika kendi önünü açma şansına sahipti, zaten ona uygun bir de söylemi vardı. Bu söylem; yeni ekonomi, borsa 36.000'e gidiyor, küreselleşme, açılıyoruz, yepyeni bir döneme geçiyoruz ve bu devam ettiği müddetçe Amerika'nın egemenliği güvenlikte gibi gözüküyordu. Zaten Clinton yönetiminin tercihi ve ileri sürdüğü ulusal savunma prensiplerinden bir tanesi de küreselleşme sürecinin sürdürülmesi ve Amerika'nın ekonomik çıkarlarının gerektiğinde devlet tarafından

2001'de yayınlanan dört yıllık değerlendirme raporu görünüşte ilk defa bazı şeyleri söyledi, küresel çıkarı olan tek ülkenin ABD olduğunu söyledi

korunması ve geliştirilmesiydi, yani burada ağırlık soft power üzerindedir. Bu bağlamda askeri harcamalarda bir gerileme, bir yavaşlama var, ordunun yeniden yapılanmasına ilgisizlik var. Fakat hem Clinton döneminde başka bir muhalefet var, şimdi "birden bire" diye ortaya çıkanların parçası olduğu bir lobinin sürdürdüğü ciddi bir savaş var, bir tanesi White Water skandalı vardı, arkasından Lewinsky olayını yaşadık, bunların arkasına baktığımızda hep aynı isimler, aynı dergiler, aynı avukatlık şirketleri, aynı lobiler, daha da önemlisi çok karanlık kökten dinci hristiyan örgütler oldukları çıkıyor. İzlediniz mi bilmiyorum, dün Trent Lott'la ilgili olarak felaket bir tartışma patlak verdi Amerika'da. Meclis çoğunluğu başkanı Trent Lott, zamanında güneyde ayrımcılığı savunmuş bir politikacının doğumunun yüzüncü yıldönümünde, o zamanlar ben de büyük bir onurla bunu savundum, eğer onun dedikleri gerçekleşmiş olsaydı bugün bu problemlerimiz olmazdı dedi ve çingar çıktı arkasından. Sağın en şahin yazarlarından Krauhammer diye bir adam var, adam olağanüstü sağcı, neredeyse faşizan bir adam, fakat o bile dünkü Washington Post yazısında "böyle rezalet olmaz, bu adam istifa etmelidir" şeklinde söyledi. Trent Lott çok önemli bir lobinin parçası ve muhafazakar partinin en önemli siyasetçilerinden biri ve bunların hepsi aynı ekipler. Perle, Wolfowitz, Rumsfeld, Chany, daha başkaları da var yani radikal hristiyanlıkla önemli bir bağlantıları olan bir ekip bunlar ve bunların ayrı bir projesi daha oluşmakta. O proje de, kültürel dejenerasyonun engellenmesi. Kültürel dejenerasyon ile kastedilen ise 1968'lerde yaşanan "civil rights movement", hippie hareketi, Vietnam savaşına karşılık, anti-Amerikan bir ruh hali gelişmişti, bu trendin geri çevrilmesi gerekmekteydi. Ve uzun erimli projeler ise din ve devlet arasındaki duvarların yıkılmasıdır. Bizim ülkemizde bazı trendlerle benzerlikler taşıyor yani. Dolayısıyla 11 Eylül bunlara büyük bir olanak sağladı, yani daha önce kimseye yediremedikleri bu projeyi uygulamaya koydular. Bu proje 11 Eylül'den bir ay sonra yayımlandı ama hazırlıklarına yönelik tartışmaları ben bir yıldır izliyordum çeşitli raporlarda. Bu rapor hazırda aslında, tek değişiklik Rumsfeld'in 11 Eylül'ü göz önüne alarak yazdığı önsözdür. Amerikan dış politika arayışında çeşitli eğilimler vardır. Bir, Amerika tek başına hegemonik güç olacak ama bunun iki tane problemi var, bir, yeni bir gücün yükselmesini engellemesi lazım, öbür tarafta da dünyada polislik yapması lazım. Bu ikisini nasıl dengeler,

bu soru akademik düzeyde, tutarlı bir şekilde bir türlü çözülemedi. Condoleezza Rize bu sorunu çözdü deniliyor, yani bu son raporun da daha sonra yazılan yeni ulusal savunma stratejisinin yazarının Condoleezza Rize olduğu, birçok defa onun mükemmel akademik zekasının bu sentezi gerçekleştirdiği gibi ifadeler var. Netice itibarıyla problemler çözülmüş, bir paket haline getirilmiş ve hazırlanmış. Bu paket de 11 Eylül ile birlikte rahatlıkla ortaya çıkarıldı, sunuldu ve sürecin önü açılmış oldu. Dolayısıyla 11 Eylül'ü böyle bir yere koymak lazım. Ben bir keresinde 11 Eylül'le Titanic arasında bir benzetme yapmıştım. Şimdi o hikayeyi de çok sevdiğim için kısaca anlatayım, Titanic batmadan 18 yıl önce bir kitap var, "Futility", Türkçe'ye çevirmek zor bu kelimeyi ama, Titanic gibi bir gemiyi tarif ediyor ve nasıl battığını anlatıyor, yazar da bir kaptan. Olay şu, teknoloji hazır, koşullar uygun, Titanic gibi bir gemi nasılsa yapılacak ve Titanic gemisi yapıldı. O kadar büyük bir umarsızlıkla yapıldı ki, aynı, adamın romanındaki kurgu gemisinde hata olarak gösterdiği her şey tekrarlanarak yapıldı. Bunun içinde kapitalizmin ekonomik ilişkilerinin ve sınıf ilişkilerinin bir gemi kosmosuna da yansımaları görüyoruz aynı zamanda, bu nedenle de Titanic çarptığı gibi battı gitti. 11 Eylül de böyle bir şey, yani 11 Eylül'ün olması için özel bir konspirasyon gerekmiyor aslında, bütün koşullar hazır dünyada. Radikal İslami hareket olmuş, bir hegemonyacı gücün konumu ortada, yeni bir ulusal strateji dolaşıyor, bütün gizli örgütler her taraftan her yeri parmaklıyorlar, Kosova yaşandı ondan önce, dolayısıyla bütün bu koşullar Usame Bin Ladin ya da başka bir isim ya da bir başka örgütün bu işi yapabilmesinin koşullarını oluşturmuş. Şu zamanda ya da bu zamanda olacak, ama böyle bir şey olacak ve bu olduğu zaman da varolan güç bundan faydalanacaktı. Bundan daha ötesi hiçbir zaman bilemeyeceğimiz, çok karışık dünyalara geliyor. İşte biliyorlardı da görmezden geldiler, bunlar bizi ilgilendirmiyor artık. Tarihsel materyalizm açısından baktığımızda, bizim için önemli olan bütün bu koşulların bizi zaten böyle bir yere götürmekte olduğuydu, olmasaydı bile başka bir şey olsa iyi olurdu, onlar açısından bu olanağı sağlamak için.

• **İktisat Dergisi** - Yani kontrolden çıkmış siyasi bir İslam vardı Amerika açısından. 11 Eylül saldırısı bir çelişkisi aslında.

• **Ergin Yıldızoğlu** - Şimdi şöyle bir şey var: Usame Bin Ladin'le bunların problemi bili-

Perle,
Wolfowitz,
Rumsfeld,
Chany,
daha
başkaları
radikal
hristiyanlıkla
önemli
bağları
olan
bir ekiptir.
Bunların
projesi
O proje,
kültürel
dejenerasyonun
engellenmesidir

yorsunuz epey eski. Problem Usame Bin Ladin'in Amerika'ya karşı bir cihat açmasından kaynaklanmıyor. Problem, Usame Bin Ladin ve onun altında alttan alta işleyen ve gelişmekte olan radikal İslam cemaatinin Suudi rejimini tehdit etmeye başlamış olmasından kaynaklanıyor. Dolayısıyla operasyonun sıkışmaya başlamasının ve zamanın hızlanmaya başlamasının nedeni, Suudi rejiminin tehlike altına girmiş olmaya başlamasıdır. Bunun işaretlerini görüyoruz daha önceden, bugün bir tanesini aktardım, 1999'da Central Command diye askeri bir yapı var, Ortadoğu petrollerinden sorumlu, Carter döneminde Rapid Deployment Force kurmuş, sırf bu amaçla kurmuş, ondan sonra o Central Command diye bir yapıya dönüştürülmüş ve görevi de petrolün akışını garanti altına almak. 1999'da Batı Asya'dan ve Orta Asya'dan sorumlu olan bir komutanlık Central Command'a bağlandı. Bütün o bölge aslında tek bir gözün altına alındı. Demek ki burada bir hareket var. Bir adım geri gidelim, 1997'de çok enteresan bir manevra yapıldı, küçük bir manevradır bu. Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan'la Amerika arasında yapıldı bu manevra. İşte senaryo şöyle, orada bir uluslararası anlaşma yapılıyor fakat bir tane Rogue-serseri state bu anlaşmaya taş koyuyor, bunun üzerine bunlar dostlarını yardıma çağırıyorlar ve Amerika da yardım etmeye geliyor. Bu da aslında çok yabancı olmayan bir senaryo. Bu operasyonun önemi şu, Amerika ilk defa 7700 mil uzaktan direk uçuşla asker indirdi bölgeye. Bütün manevranın önemi bu, ilk defa bu işi yaptı ve yapabileceğini gördü. Dolayısıyla bütün işaretler bu hazırlıkların önceden olduğunu ve Amerika'nın emperyal bir proje içine girmekte olduğunu söylüyordu, zaten 90'ların ortasında da bu teorik düzeye çıkmıştı bu tartışma. Amerika istese de istemese de emperyal güç olmak zorundadır tartışmaları başladı. Kültür emperyalizmi iyidir ve savunmak gerekirle devam etti. Bu tartışma içinde diğer ülkelerin konuları hep problematik haldeydi, bu 11 Eylül diğer ülkelere karşı tutumun nasıl saptanacağını da belirledi. Bir de Kosova'dan şöyle bir ders çıkardılar; biliyorsunuz Kosova uluslararası topluluk adı altında yapıldı ve Amerikan ordusu orada kendisine göre iki şey görmüş: Bir, bu Avrupalılarla birlikte savaş mümkün değil, bunlar askeri teknoloji olarak çok gerideler, ikincisi, bizim operasyonlarımız bir başka komutayla çakıştığı için aksıyor, bundan sonra yapılacak bir askeri operasyonu biz tek başımıza yapı-

rız. Tüm bunların hepsi bir araya geliyor aslında ve bir bilmeceyi tamamlar gibi bir resim ortaya çıkarıyor.

• **İktisat Dergisi** - Dolayısıyla Amerika'nın geliştirmiş olduğu yeni savunma stratejilerini bir anlamda geleceği de şekillendirecek olan enerji savaşlarıyla bağlantılandırmak mümkün oluyor.

• **Ergin Yıldızoğlu** - Evet, çünkü bu stratejinin iki ayağı var, bir tanesi, ordunun yeniden yapılandırılması, öbürü ise enerji kaynaklarıdır. Yani Amerika'nın Ortadoğu petrollerine bağımlılığının azaltılması. Bunun iki tane yolu var. Başka yerde gider petrol bulursunuz, böyle bir şey yok. O zaman o bağımlılığı azaltmak oraya gidip tepesine oturmakla mümkün olur. 1950'lerin başında saptanmış bir Amerikan petrol politikası var, hiç değişmemiş o zaman o. Petrolün akışının bir başka ülke tarafından engellenmesinin engellenmesi. Hatta 1965-66'larda stratejik petrol kuyuları Amerikalılar tarafından o ülkelere haber verilmeyen petrol şirketleri kullanılarak mayınlanmış. Eğer Rusya o taraflara doğru kaymaya başlarsa, kuyuları uçuracaklar. Şimdi, bu kesilmesinin engellenmesi yerine "kesilmesi gerekiyorsa biz ke-secek durumda olmalıyız" a dönüşmüş besbelli ki. Askerin yeniden yapılanması ve petrol üzerine süren projeler ve Amerika'nın açmaya başladığı uzun vadeli emperyal proje aslında birbirine çok güzel oturuyor.

Birçok yorumcu savaşın zamanını sorguluyor, savaşa karşı olan insanlar değil bunlar, Saddam'ın değiştirilmesinden yanalar. Şu anda mali ve ekonomik dengelerinin çok zayıf olduğunu, Amerikan ekonomisinin çok hassas olduğunu ve böyle bir dönemde böyle bir operasyona kalkmanın çok riskli olduğunu söylüyorlar. Nedir bu mali, ekonomik denge? Önce biraz altyapısından, arka planından konuşursak, çok yüksek bir kapasite fazlası var, dünyanın her tarafında var, Amerika'da da var bu. Özellikle teknoloji sektöründe var bu, fiberoptik kablolarda var. Bir tanesi bu, bu kapasite yok edilemedi. Geçtiğimiz resesyonda ki bu resesyon bitmemiş bir resesyon olarak yorumlandı, 11 Eylül'den biraz önce başladı, 11 Eylül'den sonra bir süre devam etti, bitmemiş bir resesyon olarak yorumlandı. Yani gereken temizliği gerçekleştirmedi, bir nevi Schumpeter'ci yıkıcı bir yeniden yapım düşünüyorlar. Problem, Schumpeter'ci yeniden yapıcı yıkım uzun vadeye ait bir şeydir, 3 günde olmaz, yılları kapsayan bir süreçtir, I. ve II. Dünya Savaşları'nı kapsayan ara dönem gibi... İkincisi,

1950'lerin
başında
saptanmış
bir Amerikan
petrol
politikası
var,
hiç
değişmemiş
o zaman o.
Petrolün
akışının
bir başka
ülke
tarafından
engellenmesinin
engellenmesi

hem tüketici hem şirketler hem de Amerikan Devleti olağanüstü borçludur. Yani sermaye ve kredi öyle bir genişlemiş ki bu büyümeyi destekleyebilmek için, artık sürdürülebilirlik noktasını da geçmeye başlamış ve nitekim borsada bu yüzden temizlik başladı. Borsalar biri yüzde 40, diğeri yüzde 75 düşmüş vaziyette son 6-7 yıla baktığımızda, "peak (zirve)" noktasından bu yana ve toparlanamıyor. Çok uzun bir dönem bu, aslında 1929'da bile iki sene toparlandı borsalar, çıkmaya başladı. Üçüncü seneye giriyoruz şimdi ve hiçbir toparlanma hareketi yok. Amerika'nın dış açığı büyümeye devam ediyor. Öbür taraftan dış borçları olağanüstü artmış, bu dış borcu Türkiye gibi düşünmemek lazım. Amerikan borsasına giren para ve Amerikan kağıtlarına gelen para olarak görmek lazım. Avrupalıların, özellikle Japonların elinde çok büyük Amerikan kağıdı, devlet kağıtları var. Eğer bu kağıtlar bir şekilde boşalmaya başlarsa, Amerikan Doları'nı kimse tutamaz, borsa çökmeye başlar. Borsanın daha bir derinlere dalması ile, tüm tüketicide bir gerileme var ama bir çöküşe dönüşmedi. Ev piyasaları hala yüksek, tek yumruk ona yapışmış vaziyettedir. Ev piyasaları çöktüğü takdirde iki dipli resesyon denen olay karşımıza gelmek durumunda ve galiba gelmekte olduğuna dair bir haber de dün televizyonda duydum. Dünya Bankası yeni bir dünya resesyonu gündeme geliyor dedi. Eğer bu da geliyorsa, bu da gündemdeyse, Amerika bu savaşı nasıl finanse edecek, 200 milyar dolara yaklaşan bir maliyeti olacağı söyleniyor bu savaşın. İyimserler ve şahinler otofinansmanı vardır bu savaşın diyorlar, petrol alırız, dolayısıyla bunun maliyetini kapatırız. Başka yorumcular ise, bu petrolün öyle kolay kolay alınacak durumda olmadığını, yeni yatırımlar olması gerektiğini, savaş sırasında petrol kuyularına ne olacağını bilmediğini filan söylüyorlar. Dolayısıyla bu endişe verici bir nokta onlar açısından. Savaş bir macera gibi gözüküyor. Görenlerin içinde bir zamanların şahinleri de var, Baker var, Bzersizinsky var, Kissinger vardı. Öbürleri ise ne olursa olsun, nasıl olsa büyük kazma bizde, biz bu kuyuyu kazarız şeklinde düşünüp, davranıyorlar. Bu, durumu iyicene tehlikeli bir hale getiriyor çünkü bütün olanakları yerli yerine olan bir emperyal gücün yaptığı müdahale daha az sancılı bir ameliyat gibi gerçekleşebilir. Ama bizim karşımızda

sanki hasta ameliyatın ortasında uyanacak ve ciyak ciyak bağırılmaya başlayacakmış gibi bir manzara var. Bu da tabii ki tehlikeli bir durum.

• **İktisat Dergisi** - "ABD bir anlamda BM'yi safdışı bırakarak (uluslararası toplulukta oluşan iradeyi saf dışı bırakarak) Irak'a özgürlük adı altında savaş açtı. Yine Irak savaşı öncesinde ABD'nin Avrupa'yı "iki ayrı Avrupa var (genç-yaşlı)" şeklinde tanımladığı bir süreç yaşadık. Irak savaşının sıcaklığını hissettiğimiz bugünlerde "yeni bir dünya kuruluyor" şeklinde yaygın bir yaklaşım söz konusu, bununla birlikte anti -Amerikan muhalif hareketlerin de yükseldiği bir süreç yaşıyoruz. ABD'nin Irak müdahalesi dünya siyasetinde ne tür değişikliklere sahne olacak? Gerçekten "yeni bir dünya" kuruluyor mu?

• **Ergin Yıldızoğlu** - ABD'nin Irak süreci, 1648'de Westphalia Anlaşması'yla kurulan ulusdevletler arası karşılıklı meşruiyete ve uluslararası hukuka dayalı sistemi yıkıyor. Bunun yerine, adeta tüm diğer meşruiyetlerin ABD ulusal çıkarına tabi olduğu bir İmparatorluk sistemi kurmaya çalışıyor. Bu gelişme belki de kapitalist devletler sistemi içinde daha önce hiç görülmemiş bir aşama olabilir...

• **İktisat Dergisi** - Son dönemde yazmış olduğunuz yazılarda ABD ekonomisinin "kağıttan kaplan" olduğundan bahsediyorsunuz. ABD'nin Irak müdahalesinin ABD ekonomisinde "beklenen, gereken" canlanmayı yaratmayacağını, ABD'nin emperyal gücünün sarsılacağını vurguluyorsunuz. ABD'nin Irak müdahalesinin ABD ve dünya ekonomisine etkileri ne olacak? Kısa ve uzun vadede bunu yansımaları ne olacak?

• **Ergin Yıldızoğlu** - Savaş başlamadan önce ABD ve dünya ekonomisinde geçerli olan tüm sorunlar, aşırı üretim, patlayan köpüklerin etkisi, dünya ekonomisinin ABD ekonomisine bağımlı olması vb.. savaşla ortadan kalkması olanaklı olmayan şeyler. Genel krizin birer göstergesi bunlar, savaştan sonra da varlıklarını koruyacaklar. Ancak ufak kimi gelişmeler beklenebilir. Petrol fiyatlarında bir yumuşama, dolarda geçici bir güçlenme, savaşla ilişkin genel iyimserliğin ABD tüketici talebinde bir canlanma getirmesi gibi... Ama bir kaç ay sonra bunların da etkileri kendiliginden tükenirler ve eski duruma geri döneriz.

• **İktisat Dergisi** - Teşekkür ederiz.

ABD'nin
Irak
süreci,
1648'de
Westphalia
Anlaşması'yla
kurulan
ulusdevletler
arası
karşılıklı
meşruiyete
ve
uluslararası
hukuka
dayalı
sistemi
yıkıyor

ankara'nın kutsal topraklara yolculuğu: türkiye-israil yakınlaşması

giriş

Türkiye ile İsrail arasında 1990'lı yıllarda başlayan yakınlaşma bu dönemde kesişen iki önemli gereksinime verilmiş bir yanıt olarak açıklanabilir. İlk olarak, kronikleşen bir sorun olarak TSK'nin modernizasyon ve yeniden yapılanma gereksinimi ikili ilişkilerin geliştirilmesi sürecindeki en önemli etkenlerden birisidir. 1975 yılında uygulanan ABD silah ambargosundan sonra başlayan silah edinme kaynaklarının çeşitlendirilmesi çabaları Soğuk Savaşta özgü sınırlamalar nedeniyle sonuçsuz kalmıştır. Bunun yanısıra, TSK'nin modernizasyonu gereksinimi ekonomik ve siyasal nedenler yüzünden, doksanlı yıllarda kronik bir soruna dönüşmüştür. Gerek AB ülkeleri, gerek ABD tarafından silah ve mühimmat alımlarına getirilen siyasal nitelikli sınırlamalar TSK'nin modernizasyon çalışmalarını sekteye uğratmakla kalmamış, güncel -mühimmat ve yedek parça gibi- gereksinimlerin giderilmesi bakımından da sıkıntılar yaşanmasına neden olmuştur. Dolayısıyla, Türkiye'nin İsrail ile 1996 Ağustos'unda imzalamış olduğu *Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşması* bu sıkıntıların aşılabilmesi doğrultusunda atılan bir adım olarak değerlendirilebilir. Böylelikle Türkiye sadece silah alım kaynaklarını çeşitlendirmekle kalmamış, ABD Kongresi'nde etkili olan Yahudi lobisinin desteğini de arkasına alabilmiştir. İkinci gereksinim ise, akut bir gelişme beraberinde ortaya çıkan Kürt ayrılıkçılığı sorununun Körfez Savaşı sonrasında hızla bölgesel boyutlar kazanarak yaygınlaşmasına neden olan uluslararası gelişmelerdir. Körfez Savaşı sonrasında Kuzey Irak'ta ortaya çıkan güç boşluğunun doldurulması gereksinimi başta olmak üzere karşılaşılan sorunların niteliği Türkiye'yi Ortadoğu'ya yönelik politikalarda daha kapsamlı ve bütünlük yaklaşım geliştirilmeye zorlamıştır. Türkiye'nin İsrail'le imzaladığı *Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşması* da bu yeni yaklaşımın en açık örneklerinden birisi olarak değerlendirilebilir. Türkiye açısından bu iki gereksinimin kesişmesi ve İsrail'in yakınlaşma konusunda sergilediği isteklilik, bir gözlemcinin ifadesiyle, iki ülkeyi birbirinin en yakın "komşuları" durumuna getirmiş, ABD bir yana

bırakılacak olursa askeri işbirliği alanlarında iki ülke birbirinin en yakını olan ülke konumuna gelmiştir.¹

yumuşamadan yakınlaşmaya

İsrail ile ilişkiler, 12 Eylül yönetimi tarafından Kudüs'ün İsrail'in ebedi ve değişmez başkenti olarak ilan edilmesine tepki olarak, Aralık 1980'de maslahatgüzarlık düzeyinden ikinci katiplik düzeyine indirildi. Siyasal iktidarın almadığı, hatta uğruna Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen'in Necmettin Erbakan'ın MSP'si tarafından güvensizlik oyuyla düşürülmesine göz yumduğu bu kararı ancak 12 Eylül yönetimi ilk aylarında verebildi. Seksenli yılların sonunda ilk yumuşama işaretleri başladı. Gözlerden uzak çekimser buluşmalarla sürdürülen yakınlaşmanın ivme kazanması için doksanlı yılların gelmesi, Körfez Savaşı'nın ve Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında ortaya çıkan yeni ortamın oluşması gerekecektir. Nitekim 1993'te başlayan *Oslo Barış Süreci* ikili ilişkilerin önündeki engelleri ortadan kaldıracak, Filistinlilerin İsrail ile anlaştıkları yeni ortamda, Ankara ve Tel Aviv de ilişkilerini hızla geliştirmeye başlayacaktır. Kaldı ki, seksenli yılların ikinci yarısından başlayarak askeri yetkililerin İsrail'de gerçekleştirilen modernizasyon çalışmalarını yakından izledikleri, İsrail'e Arap ülkelerinden gelebilecek tepkiler nedeniyle gizlenen ziyaretler yaptıkları bilinmektedir.² Diplomatik ilişkiler ise Aralık 1991'de büyükelçilik düzeyine yükseltilmesinden sonra hızla gelişmiştir. Güvenlik alanındaki ilişkilerin gelişmeye başlaması da 1994'ün ikinci yarısına rastlamıştır. Kasım 1994'te Başbakan Tansu Çiller'in İsrail ziyareti sırasında PKK'ya karşı alınacak önlemler konusuna özel bir önem verilmiş, terörizme karşı işbirliği yapılmasını öngören bir anlaşma imzalanmıştır.³

İlişkilerde ikinci dönüm noktasına 1996 yılında geçilmiştir. Doksanlı yıllar boyunca benzer güvenlik endişelerini paylaşan iki ülke, askeri konularda yoğunluk kazanan bir işbirliği programına yönelmiştir. Şubat ve Ağustos 1996'da imzalanan Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşması ile Savunma Sanayii İşbirliği Anlaş-

Gencer
Özcan*

Kuzey
Irak'ta
ortaya
çıkan
güç
boşluğunun
doldurulması
gereksinimi
Türkiye'yi
Ortadoğu'ya
yönelik
politikalarda
daha
kapsamlı
ve
bütünlük
yaklaşımlar
geliştirmeye
zorlamıştır

* YTÜ
Siyaset Bilimi ve
Uls. İliş. Böl.

maları ile yeni işbirliği alanları için bir çerçeve yaratılmıştır. Otuz yakın ülke ile imzalanan işbirliği anlaşmalarına benzeyen bu anlaşmanın içeriği pek çok ülke ile imzalanmış olandan farklı bir biçimde doldurulmuştur. İkili ilişkiler, askeri eğitim ve savunma sanayi alanında işbirliği, tasnif edilmiş bilgi değişimi, üçüncü ülkelerin de katılımıyla gerçekleştirilen tatbikatlar düzenlenmesi gibi konuları da kapsayan bir çeşitlilik kazanmıştır. Bu aşamada anlaşmaların bir ittifak ilişkisi yaratıp yaratmadığı sorusu kamuoyunda yoğun tartışmalara yol açmıştır. İsrail Savunma Bakanı İzak Mordechai'nin Nisan 1997'de yaptığı bir söyleşi sırasında yaptığı değerlendirme, İsrail'in Türkiye ile geliştirdiği askeri işbirliğini nasıl algıladığı; amaçları, kapsamı ve gelecekte içine girebileceği biçimlere ilişkin değerlendirmeler içermesi bakımından anlamlıdır. Değerlendirme, yakınlaşmayı, ittifaktan çok, sağlam güvenlik işbirliği ve siyasi ilişkiler olarak tanımlamaktadır.

'İttifak üçüncü bir ülkeye karşı değil. Aramızda saldırı karşısında topraklarımızı kullanmak ya da savunmak gibi bir anlaşma yok. Ama İran, Irak ya da Suriye gibi bir ülke gücünü Türkiye aleyhinde kullanmak isterse, karşısında birleşik bir güç olduğunu bilecektir. Eğer bölgede istenmeyen bir şey olursa, şu anki ilişki sayesinde, örneğin koordinasyon, ortak çalışma uyumu, ortak eğitim ve tatbikatlar ışığında politikacılar doğru zamanda doğru karar verebilir. Anlaşma bunu mecbur ediyor demiyorum ama isterlerse hükümetlerimiz kısa zamanda böyle bir karar alma yeteneğine sahipler çünkü iki ülke ve ordu birbirini iyi tanıyor. Eğer Türkiye bir konuda İsrail'in desteğini isterse, İsrail kısa zamanda bu desteği verme kararını alabilir. Ama asıl çabamız, güç kullanmak değil, caydırıcı rol oynayabilecek ortak güç yaratmak.'⁴

yakınlaşmanın dinamikleri: modernizasyon ve çeşitlendirme gereksinimi

Körfez Savaşı, *Askeri İşlerde Devrim* olarak nitelendirilen üçüncü kuşak silah sistemlerinin yaygın bir biçimde kullanıldığı bir savaş olmuştur. Bu savaş sırasında kullanılan komuta kontrol ve ateş sistemlerinin gelişmişlik düzeyleri ile elektronik savaş olarak adlandırılan yeni tekniklerin kullanımı TSK'nın eksikliklerinin de farkedilmesine neden olmuştur. Gülay Günlük Şenesen'in belirttiği gibi, Türkiye, Körfez Savaşı deneyiminin ardından, "silahlı kuv-

vetlerinin yapısının, hareket yeteneği ve ateş gücü yüksek, ileri teknoloji kullanan, hava savunması, iletişim ve elektronik donanımı gelişkin bir profesyonel yapıya dönüştürülmesi konusunda daha ısrarcı' bir tutuma yönelmiştir.⁵ Özellikle Irak'ın elindeki füzelerin Tahran'ın ardından, Tel Aviv'e de ulaşan bir menzile sahip olduğunun kanıtlanması Ankara'daki güvenlik çevreleri için yeni kuşak silahların edinilmesini birinci öncelik durumuna getirmiştir. Bu dönemde yapılan tehdit algılamalarda sık sık TSK'nın donanım eksikliğine değinen değerlendirmeler dikkat çekicidir. Aralık 1991'de Genelkurmay Başkanlığı Plan Prensipler Başkanı Korgeneral İlhan Kılıç TSK'nın modernizasyon gereksinimine şöyle dikkat çekecektir:

'Türkiye'nin bugün idame ettiği kuvvetlerin yapısı, modern orduların ve komşu ülkelerin kuvvetleri ile kıyaslandığında; mevcut kuvvetin başta modernizasyon olmak üzere bir çok alanda hem nicelik hem nitelik açısından gerek Türkiye'nin gerekse ittifakın savunması için hedeflenen asgari kuvvetin gerisinde olduğu açıkça görülmektedir. (...) Bu konuda yapılan çalışmalarda esas alınan temel düşünce, Türk Silahlı Kuvvetleri [TSK]'nin 2000'li yılların ihtiyaçlarına uygun daha küçük ancak, her türlü koşulda hareket icra edebilen, hareket kabiliyeti, ateş gücü ve beka kabiliyeti daha yüksek ve yeterli komuta kontrol sistemlerine sahip bir yapıya kavuşturulmasıdır'.⁶

Bu çalışmalar doğrultusunda ateş gücü yüksek gelişmiş silah sistemlerine yönelmiş, kara havacılığının gelişimine büyük önem verilmiş, tanker uçak, helikopter gibi yeni platformlar edinilmesi sonucunda TSK yeni güç çarpanlarına kavuşmuştur. Sovyetler Birliği'nin yıkılması ile topyekün saldırı olasılığının ortadan kalkması yetmişli yıllardan beri gündemde bulunan yeni güç yapılanması çalışmalarına ivme kazandırmıştır. Bu çalışmalar sonucunda, Soğuk Savaş koşullarını yansıtan tümeni temel alan güç yapılanmasından alay/tugay yapılanmasına geçilmiştir. Esnek, hareket kabiliyeti yüksek bir güç yapılanması ve modernizasyon çalışmalarının yanısıra, Güneydoğu Anadolu'da sürdürülen "düşük yoğunluklu çatışma" TSK'ne önemli bir savaş alanı deneyimi kazandırmıştır. Nitekim, özellikle asimetrik güçlerle savaşımın önem kazandığı Soğuk Savaş sonrası koşullarda elde edilen yeni operasyonel deneyim birikimi TSK'nın gerek bölgesel, gerek başka barış koruma misyonları için işbirliği aranan bir ku-

Körfez Savaşı, askeri işlerde devrim olarak nitelendirilen üçüncü kuşak silah sistemlerinin yaygın bir biçimde kullanıldığı bir savaş olmuştur

rum konumu elde etmesi sonucunu da beraberinde getirecektir. 2000'li yıllar başlarken TSK kendisini değişik uluslararası misyonlarda görev almasına elverişli donanıma sahip 'global' bir ordu olarak görmektedir. Askeri yetkililerin değişik açıklamalarında bu niceliksel ve niteliksel değişimin izdüşümlerini görmek mümkündür. Bu açıklamalarda "TSK'nin globalleştiği," Türkiye'nin artık "bölge gücü olmaktan da öte, bir dünya gücü olmayı hedeflemesi gerektiği," gibi noktalar vurgulanmaktadır.⁷ Askeri yetkililer artık TSK'ya, "başlangıçta "güçlü bir bölge devleti olmayı hedefleyen" ancak daha sonra "çıtayı yükselterek, bir dünya devleti olma aşamasına" gelen Türkiye'nin ordusu olarak görmekte, Türkiye'nin, "başkalarının verdiği rolü oynayan değil, senaryo yazar, bir ülke olarak" değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedirler.⁸

Üçüncü kuşak silah sistemlerinin edinilmesi ve sorunsuz bir biçimde idamesi için gerekli bağlantıların yapılması, Türkiye'de gelişmiş silahların üretimine elverişli teknolojik altyapının oluşturulması bakımından İsrail bir kaynak ve model ülke olarak algılanmaktadır. Ayrıca, Türkiye için İsrail, ABD ve Almanya, Fransa, İsveç ve İsviçre gibi ülkelerden alınan değişik silah sistemleri ve mühimmatın teslimatı sırasında ileri sürülen siyasal koşullar ve gizli ambargolar yüzünden yaşadığı sıkıntıları aşabilmek üzere kendisini 'anlayacak' bir ortaktır. Öte yandan, İsrail ile savunma sanayii alanında işbirliği olanaklarının yaratılması, gelişmiş silah sistemlerinin edinilmesi, teknoloji transferi gerektiren ortak üretim ve modernizasyon projelerinin yaşama geçirilmesi ilişkilerin siyasal düzeyde kesintisiz bir biçimde yürütülebilmesine bağlıdır. Bu sürekliliğin sağlanması, içeride ve dışarda oluşan siyasal etkilere kapalı bir karar alma sürecinin oluşumunu gerektirmektedir. Geleneksel olarak güvenlik alanında siyasaların oluşumunda özerk davranabilen Genelkurmay Başkanlığı Tel Aviv ile ilişkileri de yönlendiren ve 'dışsal' etkilerden uzak bir biçimde yürütülmesini sağlayan kurum olarak karşımıza çıkmıştır.

yakınlaşmada savunma sanayii boyutu

Yakınlaşmanın önemli boyutlarından birisini 28 Ağustos 1996 tarihli *Savunma Sanayii İşbirliği Anlaşması* çerçevesinde gerçekleştirilen ortak üretim ve modernizasyon projeleri oluşturmaktadır. F-4 ve F-5 model savaş uçaklarının İsrail tarafından modernizasyonu bu çerçeve anlaşması uyarınca gerçekleştiril-

miştir. 26 adet F-4'ün İsrail'de, 28 adet F-4'ün ise Eskişehir'de geliştirilmesi; proje bedeli olan 600 milyon ABD dolarlık tutarın İsrail tarafından sağlanan kredilerle karşılanmıştır. 48 adet F-5 uçağının modernizasyonunu öngören 75 milyon dolar tutarındaki ihale de *Israel Aviation Industry* verilmiştir.⁹ M-60 tank modernizasyonu ihalesinin İsrail firması IMI'ya verilmesi kararı Bakanlar Kurulu tarafından Nisan 2002 başında onaylanmıştır.¹⁰ Temmuz 2002'de de Türk Hava Kuvvetlerine ait 300 helikopterin İsrail'de modernize edilmesini öngören bir anlaşma imzalanmıştır. 110 milyon ABD doları tutarındaki proje kapsamında helikoptere lazer, füze uyarı sistemleri ve sinyal karıştırıcı sistemler yüklenecektir.¹¹ Ortak üretim projelerinin yanısıra, İsrail'den *Popeye* füzeleri de satın alınmaktadır. Ayrıca *Füze Kalkanı* olarak adlandırılan sistemlerde kullanılacak *Arrow 2* füzelerinin ortak üretimi konusundaki görüşmeler halen sürdürülmektedir.¹² Bu silah alım ve ortak üretim girişimleriyle TSK'nin yüksek teknoloji ürünü silah alımı için önemli bir alternatif kaynağa erişim olanağı elde etmiş gözükmektedir.¹³ Böylelikle Türkiye, önceki yıllarda karşılaştığı silah ambargoları ve askeri satışların siyasal nedenlerle ya da Türkiye-Yunanistan arasındaki askeri dengenin bozulacağı türünden gerekçelerle engellenmesi gibi girişimlerden daha az etkilenen bir konuma gelmiştir.

Tank modernizasyonu ihalesinin Nisan 2002 başında İsrail'e verilmesi kararının açıklanması ile Batı Şeria'daki Filistin kentlerinde yapılan operasyonların aynı günlere rastlaması ikili ilişkiler açısından anlamlı bir gösterge olarak değerlendirilebilir. İhale kararının 'Savunma Kalkanı Operasyonu' ile aynı günlerde açıklık kazanması siyasal çevrelerde ve kamuoyunda yoğun tartışmalara neden olmuştur.¹⁴ Karar değişik çevreler tarafından 'İsrail'in saldırgan politikalarına Türkiye'nin oluru vermesi' biçiminde değerlendirilmiş, kararın iptal etmesi ya da en azından askıya alınması için hükümet üzerindeki kamuoyu baskısı artırılmıştır.¹⁵ Tartışmalara 'son nokta' MSB Genel Sekreterliği tarafından yapılan bir açıklama ile konulmuştur. Açıklama stratejik nitelikteki kararın gündelik gelişmelerin etkisi altında alınmadığını, dolayısıyla gündelik gelişmelere bakılarak değiştirilmeyeceğini vurgulayacaktır: "Ortadoğu olayları 55 yıldır var ve daha ne kadar süreceği belli değil. TSK'nın bir bilinmeye göre konsept geliştirerek ihtiyaçlarını ortaya koyması ve caydırıcılık vasfını sürdürmesi

2000'li
yıllar
başlarken
TSK
kendisini
değişik
uluslararası
misyonlarda
görev
almasına
elverişli
donanıma
sahip
'global'
bir ordu
olarak
görmektedir

mümkün değil. İhtiyaç duyduğumuz ve diğer hiçbir firmanın vermediği teknolojinin önemli bir bölümünü vermeyi taahhüt ettiği, ayrıca ihraç lisansı konusunda bir kısıtlama getirmediği için *IMI* firması seçilmiştir.¹⁶ Ayrıca, kamuoyu baskısına karşın İsrail ile savunma sanayi işbirliği projelerinin yürütülmesi Ankara'nın ikili ilişkileri barış sürecinden bağımsız bir eksende yürütmek doğrultusundaki siyasi kararlılığını vurgulayan bir başka gelişme olmuştur.¹⁷

İki ülkenin balistik füzelerin yayılması ile beliren tehditler karşısında işbirliği öngören ortak üretim projeleri üzerinde durduğu da bilinmektedir. Bir yandan Türkiye'nin eskimiş durumdaki hava savunma sistemlerini yenilemesi zorunluluğu, öte yandan İsrail'in ufuk ötesi tehditler olarak nitelendirilen ve Irak ve İran'dan gelebilecek balistik füze saldırıları karşısında başka ülkelerle işbirliği yapması gereksinimi askeri işbirliğinin geleceğe yönelik boyutlarından birisini oluşturmaktadır. Bu durum, İsrail'e ve Körfez bölgesine yönelik bir saldırı için Türkiye'yi de kapsayan bütünleşik hava savunma erken uyarı sistemleri ve füze tahrip birimlerinin İran'dan kaynaklanabilecek saldırıları karşısında ortaklaşa kullanılabilceği olasılığını akla getirmektedir. Dolayısıyla askeri işbirliğinin ABD tarafından desteklenen ve Türkiye ile İsrail'in yanısıra Ürdün'ü de kapsayan bir bölge güvenlik sistemi için çekirdek işlevi göreceği ileri sürülebilir.

yakınlaşmanın dinamikleri: ortadoğu'da yeni politikalar

Ancak, öncelikle Türkiye ile İsrail arasındaki yakınlaşmayı iki ülkeyi ilgilendiren savunma sanayi konularıyla sınırlı bir girişim olarak algılamamak gerekir. İkili ilişkilerin gelişimi Türkiye'nin Ortadoğu'ya dönük politikasında çok yönlü bir değişikliğe gittiği bir döneme rastlar. Bu dönemde Körfez Savaşı sonrasında ortaya çıkan ve öncelikle Irak'ı da etkileyen "çözüm süreci" Kürt ayrılıkçılığının ivme kazanmasına neden olmuş, bir asayiş sorunu olarak görülerek OHAL uygulamalarıyla çözümlenilebileceği sanılan bu sorun, komşu ülkeler tarafından bir dolaylı savaş aracı olarak kullanılmıştır. Bölgeselleşerek yayılan Kürt sorunu Türkiye'nin bölgeye yönelik daha "bütünsel" bakış açıları gerçekleştirmesinde katalizör rolü oynamıştır.

Onyılın başında Ortadoğu ülkelerine dönük politikalarda benimsenen *aktif diplomasi* doksanlı yılların ortasında bir adım daha öte-

ye giderek *aktif politikaya* dönüşmüştür. 1995 yılında PKK'nın Hatay'da eylemlere başlaması, Türkiye'nin bütün olarak bölgeye, özel olarak PKK'ya karşı uygulanan stratejide değişikliğe gidilmiştir. Güneydoğu Anadolu'da *alan üstünlüğü* sağlamaya yönelik operasyonlara ağırlık verilirken, Kuzey Irak'ta PKK kamplarının ortadan kaldırılması için yapılan sınırötesi operasyonların boyutları ve sıklığı gözle görülür biçimde artmıştır. Doalayıyla, bölgede açık bir askeri etkinlik ve denetim alanı oluşturulmuştur. Eylül 1996'da başlayarak Türkiye'nin Kuzey Irak'ta bir 'tampon bölge' oluşturduğu haberleri de aktif politikasının bir başka yönünü oluşturmaktadır.¹⁸ Model uyarınca sınır bölgelerinde KDP'li unsurlardan oluşacak 'güvenlik birimleri' oluşturulacak, bunalım durumunda ise TSK'nin hızla müdahale edebilmesi için sınır bölgelerinde yoğun biçimde birlik konuşlandırılacaktır.¹⁹ Aynı çerçevede Kuzey Irak'ta etkili gruplardan olan KDP'ye açık siyasal ve lojistik destek verilmeye başlanmış, böylelikle bölgede daha müdahil bir politika izleneceğine ilişkin bir başka işaret verilmiştir.²⁰ "Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması" politikası da aşamalı olarak çeşitli ince ayarlarla terkedilmiş, başta Kürt partiler olmak üzere tüm muhalif unsurlarla ilişkiler geliştirilmiştir. Kuzey Irak'ta çatışan tarafları bir araya getirmek ve çatışmalara son vermek üzere Ağustos 1995'de Dublin'de düzenlenen konferansa gözlemci statüsüyle katılmıştır. Türkiye'nin, ABD'nin arabuluculuğuyla gerçekleşen toplantıya katılarak, Bağdat yönetimine alternatif olarak kurulan Irak Ulusal Kongresi (INC) ile aynı masaya oturması Kuzey Irak politikasında bir başka dönüm noktası olarak algılanmıştır. Konferans, Türkiye'nin Kuzey Irak'taki gelişmelere gerektiği her zaman, her düzey ve her biçimde müdahale etmek iradesini gösteren bir gelişme olması bakımından anlamlıdır.²¹ *Çekiç Güç*'ün yetkileri daraltılarak operasyonlarda Türkiye'ye daha fazla denetim olanağı sağlayacak değişiklikler yapılmıştır. Sonuç olarak, Kasım 2002'den başlayarak yoğunlaşan Irak bunalımı sırasında Kuzey Irak'taki gelişmeleri sırasında görülüşü gibi, Kuzey Irak'ta etkili tüm odaklar Ankara'nın kırmızı çizgilerini tanımak zorunda kalmıştır. Suriye ile ilişkilerde 1995'den başlayarak "İkna et ve bekle" politikasından, "sabır taşı; iyi niyetini kanıtla" biçiminde özellenilecek baskı politikalarına geçilmiştir. Ekim 1998'de ise bir eşik daha geçilmiş, güç kullanma tehdidinde başvuran Ankara, Suriye'den PKK'ya destek politi-

Ortadoğu
ülkelerine
dönük
politikalarda
benimsenen
aktif
diplomasi
doksanlı
yılların
ortasında
bir adım
daha
öteye
giderek
aktif
politikaya
dönüşmüştür

kasına son vermesini isteyerek talepleri doğrultusunda sonuç alabilmiştir.

yakınlaşmanın askeri eğitim işbirliği boyutu

İsrail ile ilişkilerin bir başka boyutu ise askeri eğitim işbirliği anlaşmalarıdır. Askeri işbirliği ile iki ülkenin askeri tesislerini birbirlerine eğitim amaçlı olarak açması ve ortak eğitim çalışmaları gerçekleştirilmektedir. Anlaşmalar uyarınca, ilk elden karşılıklı olarak, hava kuvvetlerinin öteki ülkenin tesislerinde ve/ya da hava sahasında birer hafta sürecek 8 eğitim çalışması yapması öngörülmüştür. Bu çalışmalar sırasında İsrail Hava Kuvvetleri'ne bağlı uçaklar Konya yakınlarında alçak irtifa uçuş eğitimleri yürütmektedir. Deniz, hava ve kara kuvvetlerine ait birimlerin katılımıyla gerçekleştirilen eğitim faaliyetlerinin zaman içinde nitelik ve nicelik olarak arttığı görülmüştür. İki Ocak 1997'de Doğu Akdeniz'de ABD ve Ürdün'ün katılımıyla gerçekleştirilen *Güvenilir Denizkızı* tatbikatları sırasında, arama-kurtarma amaçlı çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Ortak eğitim çalışmalarından bir başkası da ilki Haziran 2001'de Türkiye, İsrail ve ABD Hava Kuvvetlerinin de katılımıyla Konya'da düzenlenen *Anadolu Kartalı* tatbikatlarıdır.²²

İşbirliğinin bir başka yönünü de da altı aylık aralıklarla yapılan *Stratejik Diyalog Forumu* olarak adlandırılan toplantılar oluşturmaktadır. Üst düzey askeri yetkililerin yanı sıra Dışişleri Bakanlığı'ndan diplomatların da katılımıyla gerçekleştirilen toplantılarda çeşitli bölgesel güvenlik konuları masaya yatırılmaktadır.²³ Bu çalışmalar bir bütün olarak iki ülke silahlı kuvvetlerinin birbirlerini yakından tanımalarına ve ortak operasyonel deneyimler kazanmasına, dolayısıyla iki ülkenin caydırıcı bir kapasite yaratmasına olanak tanınmaktadır. 1996 anlaşmalarının imzalanmasını izleyen dönem, anlaşmaların ne türden uygulama alanları bulacağı, bölgesel gelişmeler üzerinde yaratacağı etkilerin neler olacağı, deyim yerindeyse nasıl 'ete kemiğe bürüneceğine' ilişkin gözlemler yapmak açısından ilginç bir dönem olmuştur. Bu gelişmeler arasında Ekim 1998 Türkiye-Suriye bunalımı, *El Aksa İntifadası*, 2003 Irak bunalımı gibi bölgesel gelişmeler ile ikili ilişkiler düzeyinde gerçekleştirilen askeri eğitim ve savunma sanayi alanlarındaki işbirliği girişimlerinden söz edilebilir. Bu gelişmeler sırasında zaman zaman karşılaşılan olumsuz koşullara karşın ikili ilişkiler büyük iniş çıkışlara uğramaksızın gelişmiştir.

Ekim 1998 Suriye bunalımı

Türkiye İsrail ilişkilerinin doğasını anlayabilmek bakımından Ekim 1998 Suriye bunalımı önemli ipuçları sağlamıştır. Bunalımın patlak verdiği günlerde her iki ülke de askeri anlaşmalarda Suriye'ye yönelik bir önlemin öngörülmediğini gösteren tavırlar sergilemeye özen göstermiştir.²⁴ İsrail Savunma Bakanlığı Başdanışmanı David İvri Kasım 1998'de yaptığı bir değerlendirmede İsrail'in Suriye sınırındaki askeri hareketliliğini bunalım sırasında "yavaşlattıklarını", böylelikle "ortaklığın kimseye karşı olmadığını göstermek" istediklerini belirtmiştir.²⁵ Ayrıca, İsrail'in, bunalımı, Suriye ile kesintiye uğrayan barış görüşmelerine yeniden başlayabilmek için bir fırsat olarak kullanmak istediğine ilişkin haberler de yakınlaşmanın üçüncü bir ülkeyi doğrudan hedef alan unsurlar içermediğini göstermektedir.²⁶ Bütün bu açıklama ve habirelere karşın, Suriye'ye karşı uygulanan 'bunalım yönetimi' öncesinde iki ülkenin güvenlik çevreleri arasında herhangi bir *eşgüdüm* ya da *danışma* yapılıp yapılmadığı sorusunu açık bir biçimde yanıtlamak mümkün değildir.²⁷ Ancak, bunalımın İsrail'in müdahalesi olmaksızın *sona* ermesine bakılarak, bugünkü veriler ışığında, sözkonusu askeri anlaşmaların Suriye'ye yönelik ortak önlemler öngörmediği ileri sürülebilir. Bu sonuç, Arap ülkeleri tarafından Türkiye'ye İsrail ile ilişkileri nedeniyle uygulanan baskının da bir ölçüde yumuşamasına yol açmıştır. Haziran 2002'de Türkiye ile Suriye'nin askeri işbirliği anlaşması imzalanması bu açıdan anlamlıdır.²⁸

El aksa intifadası

Temmuz 2000'de ABD'nin gözetiminde başlayan *Camp David* görüşmelerinin sonuçsuz kalmasıyla tırmanan gerginlik Eylül 2000'de Ariel Şaron'un Harem ül Şerif'e yaptığı provakatif ziyaret sonrasında başlayan *El Aksa İntifadası* ile çatışmaya dönüşmüş, tüm işgal altındaki topraklara yayılmıştır. Sivil hedeflere yönelik "intihar saldırıları" karşısında misillemelere yönelen İsrail'in Filistin hedeflerine nokta operasyonları düzenlemesiyle başlayan çatışmalar karşısında Türkiye'nin bir yandan Filistinlileri destekleyen tutumlar sergilemiş, öte yandan da İsrail ile ikili ilişkilerini bu gelişmelerden bağımsız bir eksende yürütmeye çalışmıştır. Bu dönemde Türkiye diplomatik çabalarını çatışmaların durdurulması doğrultusunda yoğunlaştırmış, "kolaylaştırıcı rol" olarak adlandırılan ve barış sürecine dönülebil-

Türkiye
İsrail
ilişkilerinin
doğasını
anlayabilmek
bakımından
Ekim 1998
Suriye
bunalımı
önemli
ipuçları
sağlamıştır

mesi için taraflar arasında müzakere sürecinin önünü açacak girişimlerde bulunmuştur. Türkiye *El Aksa İntifadası* sonrası dönemdeki diplomatik girişimlerine bakıldığında "uyumlu eylem" olarak adlandırılan bir diplomatik etkinlik yürütmüştür. Eylem planının öncelikli amacı, başta İslam Konferansı Örgütü olmak üzere bölgesel ölçekte etkili güçler ve örgütlerin eşgüdüm içinde devreye girmesini sağlayarak işgal altındaki topraklardaki savaşı durdurma ya yönelik uluslararası bir sinerji yaratmak olarak tanımlanmıştır.²⁹

Ankara İsrail'in özellikle Nisan 2002'de başlattığı 'Savunma Kalkanı Operasyonu' sırasında uyguladığı yöntemleri eleştirmiştir. Nisan 2002'de Ankara'da Çankaya, Genelkurmay ve Başbakanlık tarafından ortaklaşa hazırlanan bir açıklamada 'Savunma Kalkanı' operasyonu sonucunda ortaya çıkan durum değerlendirilmiş, Filistin Devleti'nin Türkiye tarafından tanınmış bulunduğu olgusunun altı çizilerek bu devletin başkanı olarak Yaser Arafat'a karşı yapılan muamele "saygısızlık" olarak nitelendirilecektir.³⁰ Nisan 2002'de İsrail Ordusu tarafından Batı Şeria'daki Cenin mülteci kampında gerçekleştirilen operasyonlar sırasındaki uygulamaların Başbakan Ecevit tarafından "soykırım" olarak adlandırılması ikili ilişkilerde sıkıntılar yaratacaktır.³¹ Dışişleri Bakanlığı'nın "Ermeni soykırım iddiaları konusunda Türkiye'yi destekleyen Yahudi lobisinin göstereceği tepkiye dikkat çeken uyarıları üzerine Ecevit, "İsrail halkına aslında çok değer verdiğini" belirterek, "bu ifadeleri kullanmış olmak istemezdim" sözleriyle açıklamasını yumuşatacaktır.³²

sonuç

1990'lı yılların ikinci yarısında başta askeri eğitim alanında işbirliği ve güvenlik alanlarında gelişmeye başlayan Türkiye-İsrail ilişkileri değişik alanlarda çeşitlenerek ve derinlik kazanarak sürmektedir. Türkiye açık ve geniş kapsamlı bir işbirliği içine girdiği İsrail ile ilişkilerini, Arap ülkelerinden gelen tepkilere ya da Ortadoğu barış sürecinin kesintiye uğramasına karşın, kararlılıkla yürütmüştür. Her iki ülkede de iktidara gelen değişik hükümetlerin çok farklı siyasal eğilimlere sahip olmasına karşın, ilişkilerin genel gidişinde önemli bir değişim gözlenmemiştir. Bu durum yakınlaşmanın sürdürülmesi yolunda alınan kararların, özellikle Türkiye'de siyasal etkilere kapalı çevrelerde oluşturulan stratejik nitelikte tercihler olmasından kaynaklanmaktadır.

İki ülke arasındaki askeri işbirliğinin, eğitim, savunma sanayii ve sınıflandırılmış bilgi alışverişini içeren kapsamlı bir ilişki olduğu ve başka alanlara doğru genişleme eğilimi sergilediği görülmektedir. 1996 sonrası dönemde yürütülen işbirliği çalışmaları, karşılıklı olacak bir bunalım durumunda, gerekli önlemleri hızla devreye sokabilecek alt yapı ve düzeneklerin yaratılmasına yönelik girişimler olduğu izlenimi yaratmaktadır. İki ülkenin orduları arasında uyum ve eşgüdüm olanaklarının artırılmasına yönelik çalışmalar, savunma çevrelerinden yapılan açıklamalar beraberinde ele alındığında, askeri işbirliğinin beklenmedik olumsuzluklar karşısında ortak hareket yeteneği elde etmeye yönelik olduğunu düşündürmektedir. Bu yeteneklerin elde edilmesi planlanan ortak deniz, hava ve kara tatbikatları, Ürdün'ün de katkıda bulunduğu üç uluslu bir acil müdahale birliğinin oluşumuna yönelik çabalar olarak nitelendirilebilir. Bu türden bir birliğin oluşumu, Ortadoğu'da bölgesel bir güvenlik düzenlenmesinin kurulabilmesi sürecinde önemli aşama oluşturacaktır. Bu yönüyle anlaşmalar, ABD'nin de katılımı ile gerçekleştirilebilecek bir bölgesel güvenlik düzenlenmesi için gerekli altyapı hazırlığı olarak da anlamlandırılabilir.

Askeri eğitim ve savunma sanayii alanında imzalanan anlaşmaları izleyen dönem boyunca her iki ülke de yakınlaşmanın üçüncü bir ülkeyi hedef alan bir ittifak ilişkisi olmadığını kanıtlayan tutumlar sergilemeye özen göstermiştir. Her iki ülke de üçüncü taraflarla yaşadığı gerginlikler sırasında askeri işbirliği yapacakları izlenimini uyandıracak herhangi bir girişimde bulunmamıştır. Anlaşmanın üçüncü ülkelere yönelik olmadığı olgusunun açıklık kazanması, bu yakınlaşmadan en fazla rahatsızlık duyan iki ülke olan İran ve Suriye'nin Türkiye'ye İsrail ile ilişkileri nedeniyle yönelttikleri eleştirel tutumu yumuşatmalarına neden olmuştur.

Türkiye'nin İsrail ile yakınlaşması bölgede yalnızlık içine düşmesi bir yana, bölge ülkeleri gözündeki ağırlığının artmasına neden olmuştur. Ankara'nın bir yandan Arap ülkelerini destekleyen tutumunu sürdürürken, bir yandan da İsrail ile yakınlaşma politikasını yürütebilmesi, karşı ittifakların oluşması için gereken zeminin oluşmasını engellemiştir. Dolayısıyla, Türkiye-İsrail yakınlaşması, 1996 anlaşmalarının kamuoyuna açıklanmasından sonra sıklıkla dile getirildiği gibi, Ortadoğu'da yalnız kalmasına değil, diplomatik etkisinin artmasına neden

**Türkiye
açık ve
geniş
kapsamlı
bir işbirliği
içine
girdiği
İsrail ile
ilişkileri,
Arap
ülkelerinden
gelen
tepkilere
ya da
Ortadoğu
barış
sürecinin
kesintiye
uğramasına
karşın,
kararlılıkla
yürütmüştür**

olan bir bir *güç çarpanına* dönüşmüş, Türkiye'nin yeni Ortadoğu politikasına sinerjik bir etki kazandırmıştır. Yakınlaşmanın Türkiye ile Filistin Özerk Yönetimi arasındaki ilişkileri bozacağına ilişkin öngörüler gerçekleşmemiştir. Bu öngörülerin tersine, Filistinli yetkililerin Ankara'ya İsrail katında sahip olduğu ağırlığı kendi istekleri doğrultusunda kullanması için

çağırıda bulunduğu örnek olaylarla karşılaşmıştır. Arap başkentlerinde hissedilen bu etkinin düzeyini, barış sürecinin kesintiye uğradığı dönemlerde ya da Irak bunalımı gibi bölgesel sorunlar sırasında Ankara'ya yönelen diplomatik trafiğin kazandığı yoğunluğa bakarak da anlamak mümkündür.

dipnotlar:

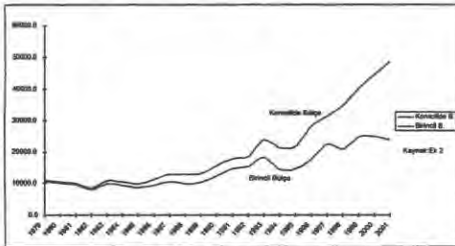
- 1) Barry Rubin, "Turkey is Israel's Best Neighbour," *The Jerusalem Post*, 11 Temmuz 2001.
- 2) Nezih Tavlaş, "Türk İsrail Güvenlik ve İstihbarat İlişkileri," *Avrasya Dosyası*, (İlkbahar 1999) C. V, no.1, s.93.
- 3) Can Dündar, "Bu 'Sır'ı Çözelim," *Yeni Yüzyıl*, 21 Şubat 1998. Nezih Tavlaş, "Türk-İsrail Güvenlik ve İstihbarat İlişkileri," *Avrasya Dosyası* C.1 (1994) s.9.
- 4) Aslı Aydıntaşbaş, " Amaç, Caydırıcı Güç Olmak," İzak Mordichai ile söyleşi, *Yeni Yüzyıl*, 26 Nisan 1997.
- 5) Gülay Günlük Şenesen, "Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Modernizasyon Programının Bir Değerlendirmesi," Faruk Sönmezoğlu (der.) *Türk Dış Politikasının Analizi* (İstanbul: Der Yayıncılık, 1994) içinde, s.199.
- 6) İlhan Kılıç, "Türkiye'nin Savunma Politikası ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin Modernizasyon Programları," *Savunma ve Havacılık* (Ocak-Şubat 1992) C.5, No.6. s.16
- 7) "Ordumuz Globalleşti," *Yeni Yüzyıl*, 17 Mart 1998.
- 8) "Senaryo Yazan Ülke Olalım," *Hürriyet*, 8 Aralık 1999.
- 9) "F-5 İhalesi İsrail Firmasında," *Zaman*, 1 Ocak 1998.
- 10) "Tank İmzası Sorun Oldu," *Milliyet*, 2 Nisan 2002.
- 11) "Helikopterler İsrail'e Emanet," *Radikal*, 20 Temmuz 2002.
- 12) "Türkiye, İsrail Füzeleri Alıyor," *Cumhuriyet*, 9 Haziran 1999.
- 13) Serhat Güvenç, "TSK'nın Sınırötesi Girişim Yetenekleri: Ulusal Güvenlik Politikasında Yeni Boyut," Gencer Özcan ve Şule Kut, *En Uzun Onyıl: Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar* (İstanbul: Boyut, 1998), s.150.
- 14) "Tank İmzası Sorun Oldu," *Milliyet*, 2 Nisan 2002.
- 15) "Savunma Bakanı 'Tank'ta Topu Attı," *Milliyet*, 4 Mart 2002.
- 16) "TSK Beklemez," *Radikal*, 7 Nisan 2002.
- 17) Sıtkı Sunday Örün, "ATC, Tank Modernizasyonu ve Taarruz Helikopterleri Projeleri," *Savunma ve Havacılık*, C. 16, no.20613, 2001/89, s. 74-76.
- 18) Barçın Yınanç, "Kuzey Irak'a Güvenlik Kuşağı," *Milliyet*, 6 Eylül 1996 ve "Geçici Tehlikeli Bölge Kararı," *Hürriyet*, 7 Eylül 1996.
- 19) Özlem Hersan, "Kuzey Irak'ta Yeni Yapılanma," *Yeni Yüzyıl*, 7 Aralık 1997 ve Kemal Yurteri, "Kuzey Irak Sınırına Peşmerge Kalkanı," *Yeni Yüzyıl*, 8 Aralık 1997.
- 20) "Çekiç Güç'e 'Git' Sinyali," *Hürriyet*, 11 Eylül 1994.
- 21) Yavuz Baydar, "Kuzey Irak'da Aktif Politika," *Yeni Yüzyıl*, 16 Ağustos 1995 ve Lale Sarıbrahimoğlu, "Ankara'nın Kuzey Irak Politikası Değişiyor," *Cumhuriyet*, 12 Ağustos 1995.
- 22) Utku Çakırözer, "Araplar Kızabilir ... İsrail'le 'Hassas' Tatbikat," *Milliyet*, 24 Mayıs 2001. Tatbikatın teknik ayrıntıları için: Levent Başara, "Konya Ovası Üzerinde Anadolu Kartalı," *Kanatlar* (Ocak-Şubat 2003) no.4, s.22-33.
- 23) "Vilna'İ Visits Turkey," *The Jerusalem Post*, 4 Temmuz 1996; Barçın Yınanç, "İsrail'den Kısaç Önerisi," *Milliyet*, 10 Nisan 1997; Yusuf Özkan, "İsrail'le Ortak Füze," *Milliyet*, 25 Temmuz 1998; "Israel, Turkey, US to Conduct Second Naval Exercise", *Israel Line*, 3 Şubat 1999.
- 24) Danna Harman, "Mordechai: Israel Not Part of Turkish Syrian Dispute," *Jerusalem Post*, 4 Ekim 1998.
- 25) Vahap Yazaroğlu, "İsrail: Önce Türkiye'nin Çıkarsın," *Milliyet*, 9 Kasım 1998.
- 26) Ma'ariv, 6 Ekim 1998, aktaran "Syrian-Turkish Tension," *SWB* 8 Ekim 1998 ME/D3352 MED.
- 27) İsrail gazetelerinde bu türden savlara rastlanmıştır: 8 Ekim 1998 tarihli *Jerusalem Post*'ta İsrail Savunma Bakanı Müsteşarı İlan Biran'ın Eylül 1998'de Ankara'ya yaptığı ziyarette "bunalım yönetimi" sırasında izlenecek politikanın eşgüdümüne ilişkin görüşmeler yaptığı ileri sürülmüştür. Douglas Davis and David Rudge, "Turkey Wants Israeli Intelligence on Syria," *The Jerusalem Post*, 8 Ekim 1998.
- 28) "Suriye ile Yeni Dönem," *Cumhuriyet*, 20 Haziran 2002.
- 29) Fikret Bila, "Ankara Yaklaşımı," *Milliyet*, 9 Nisan 2002.
- 30) "Ankara İşgale Sert Çıktı," *Cumhuriyet* 2 Nisan 2002.
- 31) "İsrail ile 'Soykırım' Krizi," *Hürriyet*, 6 Nisan 2002.
- 32) "Ecevit: İsrail Halkı Değerli," *Radikal*, 7 Nisan 2002.

türkiye’de savunma harcamaları: bütçe temelinde değerlendirme**

Türkiye'nin savunmaya ayırdığı kaynakların boyutu açısından ilk başvuru kaynağı Maliye Bakanlığı'nca yayımlanan konsolide bütçe verileridir. Burada, Milli Savunma Bakanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı'nın harcamaları, savunma başlığı altında toplanmaktadır. İşlevsel temelde 1983'den bu yana aynı tutarlı tanımla sınıflandırılan bu verilere dayanarak savunma hizmetlerinin bütçe harcamaları üzerindeki yükünün değerlendirilmesi yaygındır. Bu bölümde savunmanın bütçe harcamaları içindeki konumu ve toplam harcamalar üzerindeki baskısı değerlendirilerek, bütçe açıklarının oluşmasındaki rolü incelenecektir. Verilere ilişkin açıklamalar Ek'te yer almaktadır.

Bütçe açıklarının piyasadan borçlanılarak finansmanının başlamasıyla, bu açıkların 1985'i izleyen dönemde çok hızlı bir biçimde arttığı bilinmektedir. Çizim 1'de 1987 fiyatlarıyla konsolide bütçe ve birincil bütçe harcamalarının seyriden bu olgu izlenebilir. Konsolide bütçeden faiz ödemeleri düşüldüğünde birincil bütçeye ulaşılır. Bu iki büyüklüğün arasının giderek açılmasının nedeni iç ve dış borçlanmayla birlikte gelen faiz yüküdür. Bunun kaynağı ise gelirden çok daha fazla artan harcamalardır. Ancak faiz yükünün birincil bütçenin sabit fiyatlarla parasal düzeyi üzerindeki baskısı son yıllar için özellikle belirgindir.

ÇİZİM 1: Konsolide bütçe ve birincil bütçe harcamaları, 1987 fiyatlarıyla, milyar TL

Bütçe harcamalarının temel bileşenlerinden biri savunma harcamalarıdır. Çizim 2'de 1987 fiyatlarıyla savunma harcamalarının eğilimi görülmektedir. 1988'i izleyen dönemde bu harcamaların belirgin bir şekilde arttığı, ama 2001 yılında azaldığı dikkat çekmektedir.

ÇİZİM 2: Savunma bütçesi, 1987 fiyatlarıyla, milyar TL

Çizim 1 ile Çizim 2'deki eğilimlerin zaman içinde örtüştüğü gözleminden hareketle sınanmak üzere şöyle bir yalın önsav geliştirilebilir:

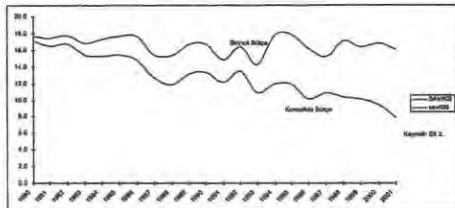
“Savunma harcamaları, bütçe harcamalarının artışına ve dolayısıyla bütçe açıklarına neden olmaktadır.”

Bu önsavı birkaç aşamada sınayacağız. Önce savunma harcamalarının bütçe büyüklükleri içindeki payına bakacağız.

savunma harcamalarının bütçe üzerindeki etkileri

Çizim 3'deki yüzde paylara göre konsolide bütçe içinde savunmanın payı dönem başında, 1980'de yüzde 17.2'den, 2001 yılında yüzde 7.9'a doğru azalmaktadır¹. Bu göstergeye göre yukarıdaki önsav desteklenmeyecek, olumsuzlanmaktadır. Dahası, salt bu gösterge ışığında, savunmanın bütçe harcamaları üzerindeki yükünün zaman içinde azaldığını söyleyebiliriz. Yaygın kullanılmakta olsa da bu söylem ciddi bir yanılgıdır. Konsolide bütçenin faizlerden ötürü şişmesi paydayı büyütmektedir. Devletin güvenlik, refah, altyapı vb. sağlama işlevlerine yaptığı harcamaların boyutunu değerlendirmede faiz-dışı yani birincil bütçe önemli olduğundan, izleyen yorumlarımızda asıl ağırlığı birincil bütçeye vereceğiz.

ÇİZİM 3: Savunma harcamalarının Konsolide ve Birincil Bütçe içindeki payları, %

Gülşay
Günlük
Şenesen*

Bütçe açıklarının piyasadan borçlanılarak finansmanının başlamasıyla, bu açıkların 1985'i izleyen dönemde çok hızlı bir biçimde arttığı bilinmektedir

* İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi

Devletin harcamalarının gerçek düzeyini gösteren faiz-dışı, yani birincil bütçe içinde savunmanın payında konsolide bütçedekine benzer bir azalış gözlenmemektedir. Borç faizi ödemelerinin dışında kalan harcamalar içinde savunmanın payı dönem boyunca azalmayarak, yüzde 17 civarında bir payla yerini korumakta, 1994 ve 1995 yıllarında yüzde 18'e çıkmaktadır. 2001 yılında ise bu pay yüzde 16 olmuştur. Dönem boyunca, birincil bütçenin ve savunma bütçesinin büyümesi veri iken, savunmanın birincil bütçe içindeki payı da düzenli bir artış gösterseydi, yukarıdaki önsavın çok açık biçimde desteklendiğini söyleyebilirdik. Belirtilen payın pek değişmemesi savunma dışında kalan harcama kalemlerindeki büyüme de dikkat edilmesi gerektiğini ortaya koymakta, ama yine de savunmanın yerini korumuş olması bu önsava destek oluşturmaktadır.²

Bu noktada savunma kaleminin diğer harcama kalemlerine göre konumuna da değinelim. İncelenen dönem boyunca genel hizmetler kalemi birincil bütçe içinde hep en yüksek, savunmanın iki katı kadar, ya da daha fazla paya sahiptir. Borç faizleri bir yana bırakıldığında, genel hizmetler, eğitim ve savunma harcamaları bütçeden en fazla pay alan kalemlerdir. Eğitim kaleminin payı daha önceleri savunmanın payına yakın ama daha düşük iken, 1988'den sonra hep savunmanın payının üzerinde olmuştur. Savunma harcamaları ile diğer harcamaların karşılaştırmasını aşağıda yapacağız.

Bütçe harcamalarındaki artış bağlamında düşünüldüğünde, savunmanın bu artışa katkı-

sının yalnızca bütçe içindeki payı ışığında ölçülemeyeceği açıktır. Payının yanısıra, savunma harcamalarının artış oranlarına da bakmak gerekir, çünkü savunmanın (ve diğer kalemlerin) artışları, bütçe içindeki payı (payları) oranında bütçe artışına yansıtacaktır. Yani paylar artışların tartılarıdır. Birincil bütçenin büyümesinin yıllar itibariyle ayrıştırılması yöntemini kullanarak, savunma harcamalarının büyümesinin yüzde katkısını değerlendireceğiz. Anılan yöntem Ek'te sunulmaktadır. Böylelikle toplam harcamaların artışı üzerinde savunmanın sistematik bir katkısının olup olmadığına bakarak, yukarıda tanımladığımız önsavı bir başka gösterge ile sınımlı olacağız. Bu sınıma, bize aynı zamanda savunmanın diğer harcama kalemleri üzerindeki daraltıcı etkisinin, kısaca alternatif maliyetinin olup olmadığı bilgisini de sağlamaktadır.

Çizelge 1'in 1. ve 2. sütunlarındaki bilgilerden hareketle savunma bütçesinin büyümesi ile birincil bütçenin büyümesini karşılaştırabiliriz. Çizim 2'den de izlenebileceği gibi, savunma harcamalarındaki değişimlerin (büyüme ya da küçülme) çok düzenli bir eğiliminin olduğu söylenemez. Özellikle, 1980, 1983, 1990 ve 1997 yılları büyük artış oranları ile dikkat çekmektedir. Savunma bütçesinde 1988'den sonra daralmanın gözlemlendiği yıllar sadece 1994 ve 2001 kriz yıllarıdır. Birincil bütçenin önemli ölçüde küçüldüğü 1998'de savunma harcamaları artmış, ancak 2001 yılında birincil bütçe ile birlikte savunma harcamaları da azalmıştır.

Bütçe harcamalarının yüzde 4'ten fazla daraldığı 1980 yılında savunma harcamaları-

Devletin
harcamalarının
gerçek
düzeyini
gösteren
faiz-dışı,
yani
birincil
bütçe
içinde
savunmanın
payında
konsolide
bütçedekine
benzer
bir azalış
gözlenmemektedir

Çizelge 1: Büyüme oranları, paylar ve savunmanın birincil bütçenin büyümesine (küçülmesine) katkısı, %

YIL	Büyüme Oranları, %		Savunmanın Birincil Bütçeye göre Büyümesi*		Savunmanın Birincil Bütçe içindeki payı	Savunmanın Birincil Bütçenin Büyümesine ya da Küçülmesine katkı	Savunma dışındaki Birincil Bölge Kalemleri Toplamının Büyüme Oranı	Savunma dışındaki Birincil Bölge Kalemleri Toplamının Birincil Bütçenin Büyümesine ya da Küçülmesine katkı	YIL
	(1)	(2)	(3a)	(3b)					
1979									
1980	23.8	-4.3		5.6	13.7	17.7	-8.8	-175.9	1980
1981	-5.9	-4.6		-1.3	17.4	-22.7	-4.3	-77.3	1981
1982	-18.7	-18.2		-0.9	17.8	-18.0	-18.5	-84.0	1982
1983	19.0	25.7	0.7		16.8	13.1	27.1	86.9	1983
1984	-3.5	-5.4		-0.5	17.3	-9.1	-6.9	-90.9	1984
1985	-8.7	-7.4		-0.8	17.6	-13.4	-7.8	-86.6	1985
1986	9.3	9.0	1.0		17.7	18.2	8.9	81.8	1986
1987	-1.3	12.9	-0.1		15.5	-1.8	16.0	101.9	1987
1988	-8.4	-7.8		-1.1	15.4	-16.7	-7.7	-83.3	1988
1989	14.8	5.9	2.5		16.7	38.5	4.3	61.5	1989
1990	20.1	19.4	1.0		17.3	16.7	19.2	82.7	1990
1991	4.7	18.2	0.3		14.8	4.3	20.9	95.7	1991
1992	15.9	4.4	3.6		16.5	54.1	2.4	45.9	1992
1993	4.7	20.4	0.2		14.3	3.8	23.5	98.2	1993
1994	-2.6	-21.7		-0.1	17.8	-1.7	-28.0	-98.3	1994
1995	1.7	1.8	1.1		17.9	20.3	1.5	79.7	1995
1996	9.8	20.7	0.5		16.3	8.4	23.0	91.6	1996
1997	20.9	29.1	0.7		15.2	11.7	30.6	88.3	1997
1998	4.8	-6.9		0.7	17.1	10.5	-9.0	-110.5	1998
1999	12.9	18.3	0.7		18.4	12.1	19.4	87.9	1999
2000	3.8	0.9	4.2		16.8	88.2	0.3	31.8	2000
2001	-8.7	-4.8		-1.8	16.1	-30.4	-4.0	-69.6	2001

Not: Yuvarlatma nedeniyle eksaklikler olabilir.

* Göreli büyüme oranlarının tanımı ve düzeltmeler için bkz. Ek 3.

Kaynak: Ek 2; Ek 3.

nın yüzde 24 dolayında artmış olması özellikle dikkat çekmektedir. İktisadi alanda 24 Ocak Kararları, toplumsal alanda ise 12 Eylül darbesi gibi büyük dönüşümlerin başladığı 1980 yılında savunmanın görece büyüme oranı da ele aldığımız dönem içinde en yüksek değerdir. Ek'ten görüldüğü gibi, görece büyüme oranı, savunma harcamalarının büyümesi ile birincil bütçe harcamalarının büyümesini karşılaştırmamıza olanak sağlar. Savunma birincil bütçeden daha fazla arttığında görece büyüme oranı (yani, iki büyüme oranının birbirine oranı) 1'den büyük olacaktır.³ Böylece, savunma harcamalarının bütçe büyüklüğüne göre eğilimlerindeki çarpıcı noktalar ayıklanabilmektedir. Çizelge 1'in 3a ve 3b sütunlarında bu değerler verilmektedir. Örneğin, savunma harcamasının çok hızlı (yüzde 19) arttığı 1983 yılında, birincil bütçe yüzde 26 dolayında artmıştır. Bu durumda 1983 için savunmanın görece büyüme oranı 1'den küçüktür, yani bütçeye göre daha yavaş büyümüştür. Dönemin bütünü için bakıldığında, savunma harcamalarının düzenli olarak toplam harcamaların üzerinde büyüdüğü söylenemez.

Birincil bütçeye göre savunmanın daha fazla arttığı yıllar 1980, 1989, 1992, 1995 ve 2000 yıllarıdır. Bütün dönem boyunca, 1980 yılı dışında, savunma harcamalarındaki büyümenin birincil bütçenin büyümesini en fazla 2000 yılında aşması dikkat çekmektedir.

Devletin temel hizmetlerine yapılan harcamaların genel düzeyinin daraldığı yıllarda savunma harcamasının seyri bu kalemin önceliği konusunda bir ön fikir verebilir. Çizelge 1'in 2. sütunu incelendiğinde birincil bütçenin 1980-1982, 1984-1985, 1988, 1994, 1998 ve 2001 yıllarında küçüldüğü görülmektedir. Savunma harcamaları ise 1981-82, 1984-1985, 1987-1988, 1994 ve 2001 yıllarında küçülmüştür. Burada Çizelge 1'in 3b sütunundaki görece küçülme oranları önem kazanmaktadır. Savunma harcamalarının birincil bütçeden daha az küçüldüğü yıllar, 1982, 1984-1985 ve 1994 yıllarıdır. Birincil bütçenin yüzde 22 dolayında küçüldüğü 1994 yılında savunma harcaması ancak yüzde 3 dolayında daralmasıyla dikkat çekmektedir. 2001 yılında ise savunma harcamaları daha fazla küçülmüştür. Yukarıda değindiğimiz gibi, birincil bütçenin küçüldüğü 1980 ve 1998 yıllarında savunma harcamaları artmıştır.

Savunma harcamalarındaki artış bütçe içindeki payı nisbetinde bütçe artışına yansıtacağından, yukarıdaki iki bileşeni bir araya

getirerek, bu katkıyı değerlendirebiliriz. Harcama kalemlerinin toplam harcama içindeki paylarının toplamı 1'dir. Birincil bütçenin büyümesini 100, küçülmesini -100 olarak aldığımızda, harcama kalemlerinin büyümeye yüzde katkılarının toplamı bu değerlere eşit olacaktır (Bkz. Ek). Bazı kalemlerin katkısı negatif, diğerlerinin pozitif olabilir. Böylece ilgili harcama kaleminin bu durumlara yüzde katkısının yanında diğer kalemlerle görece durumunu da değerlendirmek olanaklıdır.

Çizelge 1'in 5. sütununda birincil bütçenin büyümesine savunmanın yüzde katkı değerleri yer almaktadır. Burada ilk göze çarpan özellik, yine dönemin bütünü için ortak bir eğilimin bulunmamasıdır. Savunma harcamalarının bütün dönem için düzenli bir biçimde, bütçe harcamalarındaki artışı belirlediğini öne sürmek mümkün değildir⁴. Öte yandan, bazı dönem noktalarında savunma harcamalarının bütçe harcamalarını çok yüksek düzeyde arttırdığını ve diğer fonksiyonel harcamaların daralmasına neden olduğu görülmektedir. Birincil bütçe harcamalarındaki artışın 1980 yılında yüzde 76'sı, 1989'da yüzde 39'u, 1992 yılında yüzde 54'ü, 2000 yılında ise yüzde 68'i savunma harcamalarından kaynaklanmaktadır. 1980 yılı özellikle çarpıcıdır. Birincil bütçe küçüldüğüne göre bunu -100 ile tanımlamalıyız. 1980 yılında, savunma harcamaları hızla artarken, bütçenin savunma dışında kalan harcama kalemleri bir arada öylesine daralmıştır ki, bunların bütçe artışına katkısı yüzde -176 olmuştur. Birincil bütçenin daraldığı 1998 yılı da boyutu çok daha düşük olmakla birlikte (yüzde 11) benzer biçimde istisnadır, diğer kalemlerin bir aradaki katkısı yüzde -111 dolayındadır. Küçülmenin olduğu diğer yıllarda savunmanın da buna aynı yönde katkı yaptığı söylenebilir. Diğer bütçe kalemlerinin savunma ile karşılaştırmasını aşağıda ele alacağız.

Dönemin bütünü açısından bakıldığında 1988'den sonra, 1994 dışında, savunmanın bütçe artışına yüzde katkısının pozitif niteliğinin belirginleştiği görülmektedir. 2000 yılında savunmanın birincil bütçeyi tek başına üçte iki, diğer kalemlerin hepsinin bir arada üçte bir oranında arttırması çok çarpıcıdır. Özetle, 1980, 1992 ve 2000 yıllarında tek başına savunma bütçenin diğer fonksiyonlarının önüne geçmiştir. Büyük kriz yılı olan 2001 yılında savunmanın birincil bütçenin daralmasına üçte bire yakın katkı yaptığı görülmektedir. Buraya kadarki bulgulardan hareketle yukarıda tanımladığımız önsavın desteklenmediğini söyleye-

1980 yılı
dışında,
savunma
harcamala-
rındaki
büyümenin
birincil
bütçenin
büyümesini
en fazla
2000 yılında
aşması
dikkat
çekmektedir

biliriz. Savunmanın bütçe artışındaki ana belirleyici, dolayısıyla da bütçe açıklarının temel nedeni olduğunu öne sürmek mümkün değildir. Ancak savunmanın bütçedeki diğer harcama kalemleriyle birlikte ele alınması ile bu nokta bir ölçüde açıklığa kavuşacaktır.

savunma'nın diğer bütçe fonksiyonları üzerindeki etkisi

Savunma harcamalarının zorunlu/vazgeçilemez niteliğinin veri kabul edildiği durumda bütçedeki konumu üzerinde de baskı oluşturacağı açıktır. Bütçeden savunmaya ayrılacak kaynak böyle belirlendiğinde, eğer toplam kaynaklar kısıtlı ise, bütçenin diğer kalemlerinde (eğitim, sağlık, genel hizmetler, altyapı vb.) kısıntıya gitmek kaçınılmazdır. Ama eğer toplam bütçe kaynakları kısıtlı değil ise, savunma harcamalarının baskısı nedeniyle diğer kalemlere yapılan harcamaların kısılması gerekmez, yani bütün kalemler, aynı oranda olmasa da, bir arada artabilir. Kısaca, savunma harcamalarının diğer bütçe fonksiyonları açısından doğrudan alternatif maliyeti/fırsat maliyeti/bedeli konusunda genel bir yargı yoktur. Burada alternatif maliyeti sadece bütçe kapsamında ve parasal boyutla sınırladığımızı anımsatalım. Kuşkusuz, savunmanın, özellikle borçla finansmanı sözkonusu olduğunda, hem faiz yükümlülüğü, hem de borç ödeme yükümlülüğü açısından dolaylı maliyetinin olacağı açıktır.

Daha çok gelişmekte olan ülkeler üzerinde yoğunlaşan ilgili yazını incelediğimizde bulguların birbiriyle tam örtüşmediğini görüyoruz⁵. Kimi ülkelerde savunma, refah (özellikle eğitim ve sağlık) kalemlerinin kısılmasıyla sürdürülmekte, kiminde savunma ile refah harcamaları arasında pozitif bir ilişki bulunmakta, kiminde ise bir ilişki saptanamamaktadır. Kapsam, modelleme ve veri farklılıkları da karşılaştırma yapmayı güçleştirmektedir. Kaldı ki, bu etmenler dışında borçlanma ve dış yardım olanakları, hükümetin sivil/asker niteliği ve barış/savaş koşulları gibi iktisadi ve siyasi etmenler de savunma ve refah ikilemi üzerinde belirleyici olabilmektedir. Burada Türkiye'de savunma harcamalarının birincil bütçenin diğer kalemleri üzerinde baskı oluşturup oluşturmadığına ilişkin bulgularımızı sunacağız.

Önce, birincil bütçenin savunma dışındaki harcama kalemlerinin toplamı ile savunma arasındaki ilişkiyi ele alacağız. Çizelge 1'in 6. sütununda savunma dışındaki kalemlerin toplamının büyüme oranları, 7. sütununda ise bu

toplamın birincil bütçenin büyümesine yüzde katkıları yer almaktadır. 1. sütündeki savunma harcamalarının büyümesi ile 6. sütündeki diğer harcamalar toplamının büyüme oranlarından gözlenen olgu savunmanın diğer kalemlerden sistematik olarak daha fazla büyümediğidir. Her iki kalemin de artış gösterdiği yıllar içinde özellikle 1989, 1992 ve 2000 yılları dikkat çekmektedir. Çünkü bu yıllarda savunma kalemindeki artış diğer kalemler toplamındaki çok üzerindedir. Belirtilen yıllar dışındakilerde ise savunma harcaması daha az artmıştır. Yakın dönemin kriz yılı olan 2000 yılında savunma kaleminin yüzde 3.8'lik büyüme oranı diğer kalemler toplamının büyümesinin (yüzde 0.3) 10 katından da fazla olup, yine en yüksek görece büyüme oranını vermektedir.

Hem savunmanın hem de savunma dışındaki harcamaların daraldığı yıllara bakarsak, 1981, 1988 ve 2001 yıllarında savunmanın diğer kalemlerden daha fazla, diğer benzer yıllarda ise daha az, (1994 yılında ise en az) daraldığını görüyoruz.

Savunma harcamaları daralırken (yüzde -1.3) bir tek 1987 yılında diğer harcama toplamı artmıştır (yüzde 16.0). 1980 ve 1998 yıllarında ise diğer harcamalar daralırken, savunma kalemi artmıştır. 1980 yılının istisnai durumu burada da göze çarpmaktadır.

Çizelge 1'in 7. sütununda savunma dışındaki birincil bütçe kalemlerinin bütçenin büyümesi üzerindeki yüzde katkıları yer almaktadır. 5. sütündeki savunmaya ilişkin değerlerle bunların karşılaştırması genel değerlendirme yapmaya olanak sağlamaktadır. 1980 yılını dışarda bırakırsak, dönem içinde 1992 ve 2000 yıllarında savunmanın bütçe artışına katkısının diğer kalemlerin toplamının katkısını da aştığını görüyoruz. Yukarıda da değindiğimiz gibi, savunmanın 2000 yılındaki yüzde katkısı diğer kalemler toplamınıninkinin iki katının da üzerindedir. Diğer kalemlerin başlıca bileşenleri açısından benzer çözümleme savunma ve refah harcaması ikilemi konusuna açıklık getirmemizi sağlayacaktır.

Bilindiği gibi, Türkiye bütçesinin önde gelen kalemleri genel hizmetler, savunma ve eğittir⁶. Bu üçünün birincil bütçe içindeki paylarının toplamı 1983-2000 döneminde yüzde 62 ile yüzde 76 arasında değişmektedir, toplam payların ortalaması ise yüzde 68'dir⁷. Diğer kalemlerden sağlığın payı yüzde 3 - 5, adalet-emniyetin payı yüzde 4 - 6, sosyal-kültürel hizmetlerin payı ise yüzde 1 - 2

**Savunmanın,
özellikle
borçla
finansmanı
sözkonusu
olduğunda,
hem faiz
yükümlülüğü,
hem de
borç
ödeme
yükümlülüğü
açısından
dolaylı
maliyetinin
olacağı
açıktır**

arasında değişmektedir. Bunların dışında kalan harcama türleri (su işleri, ulaştırma vb.) altyapı hizmetleri başlığı altında toplanabilir. Bu kalemin payı 1980'lerin ikinci yarısından bu yana düzenli bir şekilde azalma eğilimindedir: 1986 yılında birincil bütçenin yüzde 29'u bu amaçla harcanırken, 2000 yılında bu oran yüzde 16'ya düşmüştür. Birincil bütçedeki altyapı hizmetlerinin payının 1990'dan bu yana eğitimin, 1994'den bu yana da savunmanın hep altında kaldığını söyleyebiliriz (Günlük-Şenesen, 2002).

Birincil bütçenin önde gelen 3 kaleminin payları, büyüme oranları ve bütçenin büyümesine yüzde katkıları Çizelge 2'de yer almaktadır. Çizelgenin ilk bölümünden görüldüğü gibi genel hizmetlere ayrılan kaynaklar çoğu yılda savunma ve eğitimin toplamını aşmaktadır. Özellikle 1995'den sonra payının yüksek seyrettiği de söylenebilir. Eğitim ile savunmayı karşılaştırdığımızda, 1988'e kadar eğitimin payının savunmanın payının altında kaldığını, ama 1989'dan başlayarak eğitimin payının savunmayı aştığını görüyoruz. 1989 yılındaki maaş artışları, eğitim harcamalarının emek yoğun niteliğinden ötürü, en çok bu kaleme yansımıştır.⁸ Çizelgenin altında basit korelasyon katsayılarının değerleri verilmektedir. Bir kalemin payında düzenli bir artış varken diğerinin azalması, eksi yönlü bir ilişki beklenir. Ancak bulunan değerler eksi işaretli olmakla birlikte çok düşüktür ve birincil bütçe içindeki paylar arasında istatistik açıdan (t-sınaması) anlamlı bir ilişki yoktur.

Çizelge 2'deki büyüme oranlarına baktığımızda, daralma dönemlerinin de genişleme dönemlerinin de bu üç kalemin için ortak örüntü sergilemediğini söyleyebiliriz. Kimi yıllarda eğitim ve genel hizmetlere göre savunmanın büyüme oranı daha yüksek, daralma oranı da daha düşüktür. Genel hizmetler kalemi daralırken savunmanın büyük artışlar gösterdiği de gözlenmektedir (ör.1989-90, 1992). Ama eğitim harcamaları daralırken, savunmanın yüksek artış gözlenmemektedir. Kaldı ki, istatistik açıdan anlamlı (= 0.05) bulunan korelasyon katsayılarına göre savunmanın büyümesi ile eğitim ve diğer birincil bütçe kalemlerinin büyümesi arasındaki aynı yönde (pozitif) ilişkinin derecesi düşük değildir. Bu değişkenler için yüzde 70'in üstünde bir uyumdan söz edebiliriz. Savunmanın büyümesi ile genel hizmetlerin büyümesi arasında ise bir ilişkinin varlığından söz edilemez.

Ortak örüntünün açıkça söz konusu olmadığı Çizelge 2'deki yüzde katılardan da görüyoruz. Savunma harcamalarının bütçe artışına katkısının bütün kalemlerinkinden daha yüksek olduğu bir yıl yoktur. Ama katkısı kimi yıllarda eğitimin, kimi yıllarda genel hizmetlerin, kiminde ise diğer kalemlerin üzerinde olmuştur. Yalnız 1994 yılı dikkat çekmektedir: Daha önce de belirttiğimiz gibi, birincil bütçenin önemli ölçüde daraldığı bu yılda savunma dışındaki kalemler bu yükü çok daha fazla üstlenmişler ve savunmanın daralma oranı da, bütçeye yükü de çok alta kalmıştır. Benzer bir daralma yılı olan 1998'de ise diğer ka-

Eğitim ile savunmayı karşılaştırdığımızda, 1988'e kadar eğitimin payının savunmanın payının altında kaldığını, ama 1989'dan başlayarak eğitimin payının savunmayı aştığını görüyoruz

Çizelge 2: Savunma, Eğitim ve Genel Hizmet Harcamaları, Diğer Harcamalar

YIL	Birincil Bütçe içindeki paylar, %			Büyüme oranları, %			Birincil Bütçenin büyümesine katkıları, %			
	Savunma	Eğitim	Genel Hizm.	Savunma	Eğitim	Genel Hizm.	Savunma	Eğitim	Genel Hizm.	Diğer
1983	16.8	14.3	37.2							
1984	17.3	14.3	34.9	-3.5	-5.9	-12.1	-9.1	-13.3	-71.0	-6.6
1985	17.6	14.3	31.9	-5.7	-7.8	-15.3	-13.4	-15.0	-71.5	-0.1
1986	17.7	13.8	30.6	9.3	5.1	4.6	18.2	8.1	16.2	57.5
1987	15.5	14.9	34.0	-1.3	22.6	25.3	-1.8	24.0	59.9	17.9
1988	15.4	16.1	35.1	-8.4	-0.7	-4.7	-16.7	-1.4	-20.4	-61.6
1989	16.7	19.7	30.1	14.8	29.5	-9.2	38.5	80.0	-54.5	36.0
1990	16.7	23.6	23.9	20.1	43.3	-5.5	17.3	44.0	-8.5	47.3
1991	14.8	21.1	29.7	4.7	5.7	47.4	4.3	7.4	62.1	28.2
1992	16.5	24.0	24.5	15.9	18.5	-14.1	54.1	89.5	-96.3	52.7
1993	14.3	21.7	31.4	4.7	9.0	54.6	3.8	10.6	65.5	20.2
1994	17.8	20.0	32.8	-2.6	-28.0	-18.3	-1.7	-27.9	-26.4	-44.0
1995	17.9	18.4	35.8	1.7	-6.7	10.8	20.3	-88.7	233.7	-65.4
1996	16.3	17.7	39.1	9.8	16.2	31.7	8.4	14.4	55.0	22.2
1997	15.2	16.6	42.6	20.9	21.5	40.7	11.7	13.1	54.7	20.5
1998	17.1	20.5	36.8	4.8	14.5	-19.6	10.5	34.9	-120.5	-24.8
1999	16.4	19.1	40.6	12.9	10.1	30.3	12.1	11.3	63.0	13.5
2000	16.8	18.0	37.9	3.7	-5.0	-5.6	68.2	-104.4	-247.7	383.8

Kaynak: Ek 2, Ek 3.

Basit Korelasyon Katsayıları

	%paylar		1995,2000 hariç % katkılar	
	Savunma	büyüme Savunma	Savunma	Savunma
Eğitim	-0.22	0.74	0.02	0.89
Genel H.	-0.07	0.24	-0.38	-0.18
Diğer	-0.01	0.71	0.72	0.70

lemler daralırken, savunma ve eğitim kalemleri bir arada bütçeyi arttırmışlardır. Üstelik eğitimin 1998 yılındaki yüzde katkısı (34.9) savunmanınkinin (10.5) epey üzerindedir.

Son olarak, birincil bütçe içindeki paylar ile büyüme oranlarını bir arada içeren yüzde katkılar arasındaki ilişkiyi ele alalım. İkiden çok harcama kalemi tanımlandığında, bir harcama kaleminin birincil bütçe artışına yüzde katkısı ile diğer bir kaleminki arasında ters yönde (negatif) bir ilişki bulunduğu, birbirlerini engelledikleri yorumu yapılabilir. Çünkü bu durumda biri artarken, diğerinin azaldığı söylenebilir, ama birinin diğerine sebep olduğu söylenemez. 1983-2000 dönemi için hesaplanan basit korelasyon katsayıları Çizelge 2'de sunulmuştur. Koyu renkle gösterilenler istatistik açıdan anlamlı (= 0.05) olanlardır. 1983-2000 verilerine göre savunma ile eğitim ve genel hizmetler kalemleri arasında negatif yönlü bir ilişki yoktur, katsayıların değerleri düşük ve istatistik açıdan anlamsızdır. Ancak, savunma ile diğer kaleminin birbirlerini engellemedikleri, tersine bir arada bütçeyi büyüttüklerini küçülttükleri söylenebilir. İkisinin birincil bütçe büyümesine/küçülmesine yüzde katkılarında yüzde 72 oranında bir uyum söz konusudur.

Çizelge 2'nin ilgili bölümünden de görüleceği gibi, yüzde katkılarının değer aralıkları çok geniştir. Genel hizmetler kaleminin 1995 yılındaki katkısı yüzde 234 iken, 2000 yılında bu yüzde 248 olmuştur. Eğitim ve Diğer kalemleri için 2000 yılındaki değerler de uç değerlerdir. Bu nedenle bu dışa düşen gözlemleri ayıklayarak ilişkileri değerlendirmek daha doğru olacaktır. 1995 ve 2000 yıllarının gözlemleri için bu işlem yapıldığında savunma ile genel hizmetler arasındaki ilişki yine zayıftır ($r = -0.18$). Ancak, bu durumda savunmanın hem eğitim hem diğer kalemlerle birlikte bütçe artışına katkı yaptığı görülmektedir. Savunmanın bütçe artışına katkısı ile eğitimin katkısı arasında yüzde 89'luk, Diğer kaleminin katkısı arasında ise yüzde 70'lik bir uyum vardır⁹. Genel eğilim olarak, savunma ile söz konusu kalemler birbirlerini engellememektedirler.

Benzer sonuca 1983-1998 dönemi için kişi başına harcama değerleri üzerinden yapılan hesaplamalarla da ulaşılmaktadır. Savunma ile eğitim ve sağlık harcamaları arasında yüzde 90, sosyal hizmetler arasında ise yüzde 80 dolayında aynı yönde ilişki vardır (Günlük-Şenesen, 2002).

Buraya kadarki bulgular bir arada düşünüldüğünde, iki temel çikarsama öne çıkmaktadır. Birincisi, savunma harcamalarının diğer bütçe fonksiyonlarını sistematik olarak engellediği söylenemez. İkincisi, bütçe artışına katkılar açısından savunma harcamaları, genel hizmetler ile ilişkisiz, diğer fonksiyonlarla, özellikle de eğitim ile uyumludur. Kısacası savunma ile birlikte diğer fonksiyonlara yapılan harcamalar da artmakta, bu da birincil bütçenin genel olarak artışına neden olmaktadır. Faiz ödemeleri bir yana bırakıldığında harcama artışı yönüyle savunmanın tek başına bütçe açığına neden olmadığı söylenebilir. Bu da, özellikle 1990'lı yıllarda "vazgeçilemeyen" savunma harcamalarının, toplumsal onay kaygısıyla, diğer fonksiyonlardan da vazgeçmemeyi uyardığını bu nedenle borçlanmanın, dolayısıyla faiz yükünün büyüdüğü biçiminde yorumlanabilir (Ekinci, 1998).

1990'lı yıllarda bütçe açıklarının borçlanma ile finansmanının iki özelliğinden söz edilebilir. Birincisi, kamunun (Konsolide bütçe+KİT'ler) net dış borçlanması hem reel anlamda, hem de GSMH'ya oran olarak önemli ölçüde azalmıştır (Yeldan, 2001:115). İkincisi, konsolide bütçe giderleri içinde faiz ödemelerinin payı düzenli olarak artmakta birlikte, bu ödemelerin yurtdışı bileşeni düzenli olarak azalmaktadır. Örneğin 1985 yılında dış faiz ödemelerinin payı yüzde 63 (1980 sonrasında en yüksek) değerini almışken, bu pay azalarak 2001 yılında yüzde 9'a kadar gerilemiştir¹⁰. Bu bilgilerinde de ışığında, savunma harcamalarındaki artışların yanısıra, diğer harcama kalemlerinin de büyümesiyle artan bütçe harcamalarının büyük ölçüde iç borçlanmayla karşılandığı ve bunun bedeli olarak da iç borç faiz ödemelerinin arttığı açıktır. Bu noktada, borcun ve borç yükünün ne kadarının savunma ile ilişkilendirilebileceği sorusu doğmaktadır. Ancak, bütçede toplam gelirler ile giderler arasındaki farka bağlı olarak yapılan borçlanmanın ve faiz ödemelerinin kuruluşlar temelinde dökümü tanımlı da değildir. Savunma bütçesinin iç dağılımına ve savunma amaçlı dış borçlanmaya ilgili bölümlerde değineceğiz.

Bütçe açıklarına planlanandan daha fazla harcama yapılmasının da neden olabileceği düşünülebilir. Yani başlangıçta bir yıl sonrası için öngörülen harcama tutarı (başlangıç ödeneği), ilgili yılın sonundaki harcamayı aşabilir. Gelirlerin planlanmasında bu öngörülmediği için de açık kaçınılmaz olur. Bu durum Türkiye'nin bütçesinin 1983-2001 döneminin bütü-

1983-2000 verilerine göre savunma ile eğitim ve genel hizmetler kalemleri arasında negatif yönlü bir ilişki yoktur

nünde geçerli bir özelliktir. Gelirlerin benzer biçimde başlangıçta öngörüleni aşması da, yıl içinde artırılması da daha az gerçekçi durumlardır. Buradan hareketle, birincil bütçede önceden öngörülmeleyen artışların ne kadarından savunmanın sorumlu olduğu önem kazanmaktadır.

savunmanın bütçe ödeneklerinden sapmalar üzerindeki etkisi

Gerçekleşen harcamaların öngörülen değerlerden sapmasının çeşitli nedenleri vardır. Bunlardan belki de en önemlisi bir $t+1$ yılına ilişkin öngörülerin, t yılına ilişkin kesinleşmiş değerlere değil, öngörülere dayanmasıdır. Daha açık bir deyişle, bir t yılında, $t+1$ yılı için başlangıç ödenekleri hazırlanırken t ve $t-1$ yıllarına ilişkin gerçekleşmeler genellikle baştan bilinmemektedir. Bu nedenle $t+1$ yılı için öngörülerin büyük ölçüde $t-1$ yılında hazırlanmış olan t yılı başlangıç ödeneklerini, ya da $t-2$ yılındaki gerçekleşmeleri temel alması kaçınılmazdır. Ayrıca, özellikle enflasyona, döviz kuruna, iktisadi ve siyasi hareketliliğe ilişkin beklentilerin tam isabetli olmasını beklemek de gerçekçi değildir. Kaldı ki, bütçe kapsamındaki kuruluşların alt birimlerinde hazırlanan öngörülerin bir araya getirilmesi ile genel büyüklüklerin oluştuğu, *Gereğe*'lerin hazırlanmasından yasalasmasına kadar olan süreçte siyasi müdahalelerin olduğu da unutulmamalıdır (Atıyas vd. 1999:41; Blackley ve DeBoer, 1993; Günlük-Şenesen, 2000b).

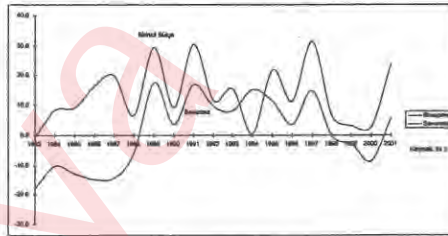
Maliye Bakanlığı'nca yayımlanan *Bütçe Gereçekleri*'nde Başlangıç Ödenekleri ile Yılsonu Ödeneklerinin ve Harcamaların gelişimi, hepsi aynı kapsamda olmasa da, çeşitli çizim ve çizelgelerle değerlendirilmekte ve sapmaların esas nedeninin ek ödenekler olduğu vurgulanmaktadır.¹¹ Atıyas ve Sayın (1997) ile Hürcan (1999)'da sapmaların bir kaynağının da tamamlayıcı ödenekler olduğu belirtilmektedir. Konukman (2000)'da ise bu uygulamanın gelenekselleşmesine neden olan denetim eksikliği, yasama organının icraatı ve mevzuat bağlamında irdelenmekte, başlangıç ödeneklerinin bu sayede düşük belirlendiği vurgulanmaktadır. Bu durumda başlangıç ödeneklerinin ne kamu tercihlerini, ne harcamaların isabetli ön tahminlerini yansıttığı söylenebilir.

Belirtilen çekincelere karşın bütçelerin ve savunma bütçesinin başlangıçta öngörülenlerden sapmalar açısından ilişkisine bakmak yararlı olacaktır¹². Gerek konsolide bütçe, gerek birincil bütçe ve gerek alt kalemler için ortak

bir özellik, sapmaların 1998-2000 yıllarında önemli ölçüde azalıp, 2001 yılında yeniden yükselmesidir. 1983-2001 dönemi için konsolide bütçe harcamaları başlangıç ödeneklerini yılda ortalama yüzde 14 düzeyinde aşmıştır. Borç faizleri için ortalama sapma çok daha yüksek olup yüzde 33.7'dir.

Faiz-dışı, yani birincil bütçe ise yine aynı dönemde başlangıç ödeneklerinden ortalama yüzde 13.5 oranında sapsmıştır. Savunma harcamaları için bu değer çok düşük (yüzde 0.9) olup, yüzde 1 dolayındadır. TBMM'deki bütçe görüşmeleri sırasında savunmanın en az müdahale edilen kalem olduğu düşünülmürse savunma için ortalamada, planlananın neredeyse tamamının harcandığı şaşırtıcı değildir. Ancak Çizim 4'de gösterilen yıllık değerlerin seyri alt dönemlerde belirgin farklılaşmaların olduğunu göstermektedir.

ÇİZİM 4: Başlangıç Ödeneklerinden Sapmalar, %

Savunma harcamaları 1983-1988 ve 1998-2000 dönemlerinde başlangıç ödeneklerinin altında kalmıştır. Bu özellik ilk alt dönem için çok daha büyük boyuttadır. Örneğin 1987 yılında savunma için öngörülenden yaklaşık yüzde 15 oranında daha az harcama yapılmıştır. 2000 yılı için bu değer yüzde 8.5'dur. Öte yandan, 1989-1997 dönemi savunma harcamalarının başlangıç ödeneklerini belirgin bir biçimde aştığı alt dönemdir. Bu alt dönem için sapmaların yıllık ortalaması yüzde 11'dir. Ciddi ekonomik kriz yılları olan 1994'de savunmanın başlangıç ödeneğinin yüzde 15, 2001'de yüzde 6 oranında aşılması özellikle çarpıcıdır. Çizim 4'den görüleceği gibi, 1994 yılı savunmadaki sapmanın birincil bütçedeki sapmanın üstüne çıktığı tek yıldır.

Çizim 4'den özellikle 1988'i izleyen yıllarda birincil bütçedeki sapmalarla savunma harcamalarındaki sapmaların benzer seyir izlediği görülmektedir. 1988-2001 dönemi için birincil bütçedeki sapmalar ile savunma harcamalarındaki sapmalar arasındaki basit korelasyon katsayısı 0.69 olup, çok güçlü olmasa da birlikte seyrinin varlığını pekiştirmektedir¹³. Bunun eş zamanlı artma ve azalma eğilimlerini

Savunma harcamaları 1983-1988 ve 1998-2000 dönemlerinde başlangıç ödeneklerinin altında kalmıştır

bir arada barındırdığı unutulmamalıdır. Sapmaların son yıllardaki azalma eğilimi, 1998'den sonra ekonominin içinde bulunduğu olumsuzluklara ve buna bağlı olarak IMF ile yürütülen Ekonomiyi Yakından İzleme Programı'nın bütçe üzerindeki baskısı ya da mali disiplinine bağlanabilir. Ancak, Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın ilk uygulama yılı olan 2001'de sapmaların yükselmesi dikkat çekmektedir.

Öte yandan, 1998 sonrasında Genel Hizmetlere yapılan harcamaların genel eğilime uygun olarak öngörülenin altında seyretmesine karşın, eğitim harcamalarında öngörülenin aşılması sürmektedir. Aslında bu özellik eğitim için 1984-2000 döneminin bütünü için geçerlidir. Eğitim harcamaları yalnızca 1983 ve 1994 yıllarında öngörülenin altında gerçekleşmiştir (Günlük-Şenesen, 2000b). Savunma ile karşılaştırıldığında, bu kalemlerdeki sapma oranları daha yüksektir. 1983-2000 döneminin bütünü için genel hizmetlerde sapma yılda ortalama yüzde 9, eğitimde ise yüzde 16 olmuştur.

Bu bölümde savunma harcamaları bütçe kapsamında ele alınmış, hem bütçenin bütünü hem bütçe kalemleri üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir. Kimi dönüm noktalarında savunmanın öne çıktığı görülmekteyse de bu, 1980 sonrasındaki dönemin bütünü için geçerli bir eğilim değildir. Savunma harcamalarının yanında diğer bütçe (genel hizmetler, eğitim vb.) harcamaları da arttığı için büyüyen bütçe açıklarının ve ortaya çıkan faiz ödeme yükümlülüğünün esas olarak savunmadan kaynaklandığını söylemek doğru olmaz. Örneğin, ekonominin krize girdiği 2000 yılında savunma harcaması diğer kalemlere göre çok yüksek oranda artmış, ardından 2001 yılında da daha fazla daralmıştır.

genel değerlendirme ve öneriler

savunma harcamaları ve makroiktisadi sorunlar

Türkiye'nin savunma bütçesi 1988'den başlayarak 2001 yılına kadar belirgin bir artış göstermiş, sabit fiyatlarla 2000 yılındaki düzeyi 1988 yılındakinin neredeyse 3 katına ulaşmıştır. Öte yandan, 1980'den bu yana savunma bütçesinin konsolide bütçe içindeki payı azalmıştır. Bu savunmaya daha az, savunma-dışı hizmetlere (eğitim, sağlık vb.) daha çok kaynak ayrıldığı anlamına gelmez. Aslında 1985'i izleyen yıllarda bütçe açıkları büyük artış gös-

termiştir. Vergi ve vergi dışı kamu gelirleri harcamaları karşılayamamış, borç faizi ödemeleri nedeniyle konsolide bütçe hızla büyümüştür. Savunma bütçesinin faiz-dışı bütçe içindeki payında benzer bir azalma gözlenmemektedir. Bu da faiz-dışı bütçe içinde savunmanın yerini koruduğu anlamına gelir.

Yakın zamandaki iktisadi kriz yıllarında (1994 ve 1998) savunma kaleminin genel daralmadan çok az olumsuz etkilendiği ya da hiç etkilenmediği görülmüşken, 2001 yılındaki ciddi daralması dikkat çekmektedir. Ancak bu yıldaki düzeyi bile dönem başına göre çok yüksektir.

Savunma bütçesi ile faiz-dışı bütçenin artma eğilimi büyük ölçüde örtüşmektedir. 1981-2001 döneminde savunma bütçesinin birincil bütçeyi şişirici etkisi en çok 1989, 1992 ve 2000 yıllarında görülmektedir. 2000 yılındaki artış etkisi siyasal, iktisadi ve toplumsal açıdan çok önemli bir dönüm noktası olan 1980 yılındakine yakın düzeydedir. Belirtilen yıllarda savunma bütçesinin artmasıyla, bütçenin diğer fonksiyonlarına ayrılan kaynakların çok daraldığı açıktır. Ancak, belli dönüm noktaları dışında savunma harcamalarının genel eğilim olarak bütçenin diğer fonksiyonlarını engellemediği görülmektedir. Bunun nedeni savunmanın yanı sıra diğer harcama kalemlerinin de artması, yani faiz-dışı bütçenin de zaman içinde büyümüş olmasıdır.

Bütçeye ilişkin bu karma gözlemler ile bütçe açıklarının, kamu kesiminin boğlanması, dolayısıyla karşılaşılan faiz ödeme yükümlülüğünün esas olarak savunmadan kaynaklandığını söylemek doğru olmaz. Ancak, silah ve diğer askeri teçhizat alımı için bütçe dışından, Savunma Sanayii Destekleme Fonu (SSDF) ile Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı'ndan (TSKGV) kaynak kullanılmasının bütçe açıkları üzerindeki etkisi küçümsemeyecek boyuttadır.

Türkiye'nin savunma bütçesinin ortalama yüzde 40'ı personel ödemelerine, yüzde 19'u askeri teçhizat alımına, yüzde 38'i ise ordunun yakıt, yiyecek, giyecek vb. gereksinimlerine harcanmaktadır. Savunma bütçesinin son yıllardaki artışının daha çok bu son kalemden kaynaklandığı söylenebilir.

Türkiye'nin toplam askeri teçhizat (silah vd.) harcamasının yaklaşık yüzde 54'ü bütçe, geri kalanı ise bütçe-dışından yapılmaktadır. SSDF'nin bu harcama içindeki payı yüzde 44'dür. TSKGV'nin payı daha düşüktür, ama

Yakın zamandaki iktisadi kriz yıllarında (1994 ve 1998) savunma kaleminin genel daralmadan çok az olumsuz etkilendiği ya da hiç etkilenmediği görülmüşken, 2001 yılındaki ciddi daralması dikkat çekmektedir

gelirleri ağırlıklı olarak bağışlardan değil, mali piyasadaki kazançlarından oluşmaktadır. SSDF'nin gelirleri esas olarak özel amaçlı vergiler ile savunma bütçesinden yapılan aktarımlardan oluşmaktadır. Bu aktarımlar önemli düzeyde olduğundan, SSDF'nin bütçeye ek kaynak yaratmaktan çok bütçenin savunma harcamasını kolaylaştıran işlevi ortaya çıkmaktadır.

Her iki kuruluşun da varlıkları ve gelirlerinin kamusal nitelikte olduğu açıktır. Kamu gelirlerinden (vergi ve vergi-dışı) bu silah ve diğer askeri teçhizat amaçlı sızıntının varlığı kamu açıkları ve dolayısıyla borçlanma üzerinde birikimli etki yapmaktadır. Bu etki, 1980'lerde yürürlüğe konan modernizasyon programının mali bedeli olarak da düşünülebilir.

Türkiye'nin bütçe ile SSDF ve TSKGV kaynaklarıyla yaptığı savunma harcaması yılda ortalama 5.3 milyar \$'dır, son yıllarda bu harcama 8 milyar \$ dolayında olmuştur. Bunun kapsamındaki askeri teçhizat harcaması ise yılda ortalama 1.3 milyar \$'dır, bu harcama da son yıllarda artarak 2 milyar \$'ı bulmuştur. Savunma amaçlı harcamanın miktarı GSYİH'nin yılda ortalama yüzde 3.2'si olup, son yıllarda yüzde 4'e ulaşmıştır. Silahlanma harcamaları ise GSYİH'nin ortalama yüzde 1'i dolayındadır.

Buraya kadar özetlenen bulgulara Maliye Bakanlığı, SSDF ve TSKGV'nin sağladığı veriler çözümlenerek ulaşılmıştır.

Türkiye'nin silah ve diğer askeri teçhizatı edinmede yurtdışına bağımlılığı yüksektir. Yerli silah üretiminde de önemli düzeyde ithal girdi kullanılmaktadır. Bu iki etmen askeri teçhizat edinmenin döviz maliyetini oluşturmaktadır, ancak üretimdeki bölümü tahmin etmek bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Askeri teçhizatı doğrudan yurtdışından edinmeden doğan dövizle ödeme yükümlülüğüne ilişkin veriler ulusal kurumlarımızdan sağlanamamıştır. Bu nedenle uluslararası verilerden hareketle tahminde bulunulmuştur. Buna göre Türkiye askeri teçhizat için yılda ortalama 776 milyon \$ - 990 milyon \$ arasında ödeme yükümlülüğünün altına girmiştir. Bu da toplam ihracat gelirlerinin yüzde 4 - yüzde 6'sı kadar askeri teçhizat alımının bağıttandığı anlamına gelmektedir. Askeri teçhizat ihracatı çok düşük düzeydedir, bu nedenle Türkiye'nin mevcut cari işlemler açığı askeri işlemler nedeniyle de büyümektedir.

Bu dövizle ödeme yükümlülüğünden ötürü askeri teçhizat edinmede dış mali kaynak kul-

lanılması yaygındır. SSDF de dış kredi kullanmaktadır. Kimi işlemler ürün temelinde özel yabancı firma ya da yabancı devlet kredileri ile, kimi ise uluslararası mali piyasadan borçlanılarak gerçekleştirilmektedir. Bu konuda basında yer alan ve miktarı 4 milyar \$ ile 6.4 milyar \$ arasında değişen askeri borçlar sadece ABD'ye olan FMS borçlarına ilişkindir. Öte yandan FMS kredilerinin ticari krediye dönüştüğü de bilinmektedir. Askeri işlemlerden doğan borçlanma biçimine ve düzeyine ilişkin yıllık veriler de ulusal kurumlarımızdan sağlanamamıştır. Ancak Devlet Planlama Teşkilatı, Sayıştay, Hazine Müsteşarlığı gibi kurumların yayınlarındaki kimi değerlendirmelerden hareketle, 2001 yılındaki kamu dış borç stokunun yüzde 6 - yüzde 9 kadarı savunma alımları ile ilişkilendirilebilir. Askeri nitelikteki borçlanmanın Türkiye'nin toplam dış borç stokunu yüzde 7 - 10 dolayında arttırdığı tahmin edilmiştir. Buna göre 2001 yılı itibarıyla ödeme yükümlülüğü bulunan savunma amaçlı borç stokunun en az 6.5 milyar \$, en çok da 11.5 milyar \$ olduğu söylenebilir.

savunmaya ilişkin veriler, sorunlar, öneriler

Bu araştırma sırasında bilgi ve veri derlemek amacıyla başvurduğumuz kurumlardan Maliye Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, Devlet Planlama Teşkilatı, Merkez Bankası, Milli Savunma Bakanlığı, Savunma Sanayii Müsteşarlığı ve Savunma Sanayii Destekleme Fonu, görev alanları savunma ve ekonomi ilişkisinin çeşitli boyutlarını kapsayan kurumlardır. Bu nedenle bu konudaki bilgi ve veri birikiminin de bulunduğu kurumlardır. Ancak bu birikimi kamuoyu ile paylaşma konusunda, aynı düzeylerde olmasa da, genel bir çekingenliğin olduğu söylenebilir.

Savunma bütçesine ilişkin ayrıntılı verilerin Maliye Bakanlığı'nca kullanıcılara sunulmasının altyapısının oluşturulmuş olduğu görülmektedir. Milli Savunma Bakanlığı görev alanına ilişkin mali bilgilerin Maliye Bakanlığı'ndan sağlanması önerisiyle yol göstermiştir.

Savunma Sanayii Müsteşarlığı ile buna bağlı olan Savunma Sanayii Destekleme Fonu geçmiş yıllarda mali konularda bilgi sağlama konusunda daha açık iken son zamanlarda bu kurumların daha kapalı davrandıkları görülmektedir. Öte yandan bu kurumların kaynak gösterildikleri kimi bilgilere de çeşitli yayınlarda rastlanmaktadır. Bu araştırmada

Askeri teçhizat ihracatı çok düşük düzeydedir, bu nedenle Türkiye'nin mevcut cari işlemler açığı askeri işlemler nedeniyle de büyümektedir

Savunma Sanayii Destekleme Fonu'nun, savunma amaçlı harcamaların yapılmasında kolaylık sağlama işlevi öne çıktığından, bütçe kapsamına alınması ile hem bütüncül bir muhasebe sisteminin hem de saydamlığın sağlanacağı kanısındayız.

Bu araştırmanın veri açısından en fazla zorlandığı alanlar askeri teçhizat ithalatı ile askeri nitelikteki borçlanmadır. Bu işlemleri yürüten Merkez Bankası'nın ve Hazine Müsteşarlığı'nın ilgili verileri kamuoyuna açıklama konusunda kapalı olmaları nedeniyle ilgili tahminlerimizi yabancı kaynaklara dayandırmak zorunda kaldık. Bu nedenle de tahminlerimizin boyutunu ölçemediğimiz yanılgılar barındırma olasılığı ortaya çıktı.

Taradığımız yabancı yayınlarda Türkiye'nin savunma bürokrasisi yetkililerince verilen demeçlere rastladık. Bu demeçlerdeki bilgilerin de kimi gözlemlerimizle uyumadığını gördük. Oysa Türkiye ekonomisinin karşı karşıya bulunduğu döviz açığı ve dış borç sorunlarına savunmanın ne ölçüde baskı oluşturduğu konusundaki bilgi eksikliğinin istenmeyen ölçüde spekülasyona açık hale gelmesi de çok ciddi bir sorundur. Bu sorununun beraberindeki olumsuzlukların ortadan kalkması için İsrail ve Brezilya merkez bankalarının yaptığı gibi, askeri amaçlı işlemler için ayrıca kayıt tutulup yayımlanması bir çözüm olarak düşünülebilir.

Kuşkusuz savunma harcamaları konusundaki bilginin erişime açılması için gerekli düzenlemeler kamunun diğer tüm harcamalarına ilişkin saydamlığın sağlanması yönündeki düzenlemelerden ayrı tutulamaz. Bu açıdan sürmekte olan kamu mali yönetiminin yeniden yapılandırılması ve mali saydamlığın sağlanması çalışmalarının kamunun tüm alanlarını kapsamaması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

genel değerlendirme ve öneriler

Kamu açıklarının, dolayısıyla kamunun iç ve dış borçlanması ile faiz yükünün kontrol edilebilir düzeylere çekilmesi benimsenen iktisadi politikanın temel amacıdır. Bu politikanın uygulanma biçimi son yıllarda kamu harcamalarının azaltılması yönünde olmaktadır. Bu uygulama savunmanın yanında toplumsal refah harcamalarının da azaltılmasını karşımıza çıkarmıştır. Savunma hizmetinin diğer kamu hizmetlerinin bir bölümü gibi, özelleştirilmesi söz konusu değildir. Kaldı ki Türkiye'de temel eğitim ve sağlık gibi refaha yönelik kamu hizmetleri fırsat eşitliğinin henüz sağlanmadığı

alanlar olduğundan kamu sorumluluğunun bu alanlarda yakın gelecekte de sürmesi gerekmektedir.

Bu durumda kamu harcamalarının sadece mali anlamda değil, etkinlik temelinde de denetim altına alınmasının yanı sıra, esas olarak vergi gelirlerinin artırılmasının da ivedilikle öncelik kazanması gerekmektedir. Vergi toplanmasının kamu açıkları sorununun çözümündeki işlevi ortadadır, bu ayrıca kamu harcamalarının üzerindeki baskının hafiflemesini de sağlayacaktır. Ancak, konumuz açısından bunun çok önemli bir başka işlevi daha vardır: O da toplumun kamudan beklentilerini kamuya yükümlülükleri ölçüsünde biçimlendirmesidir. Bu da ancak vergi yükümlülüğünün yaygınlaştırılması ile sağlanabilir.

Tüm kamu harcamalarındaki etkinliğin ve buna hizmet edecek saydamlık politikasının yaşama geçirilmesinin temelinde vergi mükelleflerinin hem kaynak yaratma, hem kaynağın kullanılması konusunda söz hakkının olacağı bir demokratik katılım mekanizmasının oluşturulması yatmaktadır. Bu olgu Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğine geçiş sürecinin altyapı hazırlıklarına temel olmalıdır. Zira, AB'ye üyelik ile toplumsal refah düzeyinin yükseltilmesinin yanısıra demokratik katılımın maddi temellerinin oluşturulması da bir zorunluluktur.

AB'ye üyelik koşulları arasında savunma bütçesinin boyutu üzerinde açık bir kısıtlama söz konusu değildir, ancak Yunanistan dışındaki AB üyelerinin ulusal gelirlerinden savunmaya ayırdıkları kaynak Türkiye'ninkinden çok daha düşüktür. AB ülkelerinin tümünde de yaşam düzeyi çok daha yüksektir. Türkiye'nin savunma dışındaki toplumsal refah harcamalarına ayrılan kaynaklarını arttırması gerekmektedir. Bu hedefin gerçekleşmesi için Türkiye ulusal gelir düzeyi veri alındığında savunma bütçesini aşağıya çekmesi, ya da savunma bütçesi veri alındığında ulusal gelirini hızla yükseltmesi seçenekleriyle karşı karşıyadır. Bu nedenle de AB'ye üyelik ile daha önce algılanmakta olan tehditlerin bileşiminin ve dolayısıyla bunun mali bedelinin gözden geçirilmesi gereği doğmaktadır.

veriler:

- (1) Konsolide Bütçe Harcamaları, cari fiyatlarla, milyar TL. (Maliye Bakanlığı, *Bütçe Geçekçesi*, çeşitli yıllar, kısaca MBBG)
- (2) Borç Faizleri, cari fiyatlarla, milyar TL. (Kaynak: MBBG)

**Türkiye'nin
savunma
dışındaki
toplumsal
refah
harcamalarına
ayrılan
kaynaklarını
arttırması
gerekmektedir**

- (3) Birincil Bütçe Harcamaları = (1)-(2), cari fiyatlarla, milyar TL. (Kaynak: MBBG)
- (4) Savunma harcamaları, cari fiyatlarla, milyar TL. (Kaynak: MBBG)
- (5) Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Deflatörü, 1987 = 1. (DİE)
- (6) Eğitim harcamaları, cari fiyatlarla, milyar TL. (Kaynak: MBBG)
- (7) Genel Hizmetlere yapılan harcamalar, cari fiyatlarla, milyar TL. (Kaynak: MBBG)

Ayrıca aşağıdaki yayınlarla karşılaştırma yapılmıştır:

Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, Ankara.

Savunma ve Güvenlik Hizmetleri (1924-1993), 1993.

Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleşmeleri, 1924-1995, 1995.

Bütçe Kanunları ve Uygulama Sonuçları (1992-1996), 1997.

çizim ve çizelgeler için açıklamalar:

Çizim 1 : (1) ve (3) dizileri (5) dizisine bölünmüştür.

Çizim 2 : (4) dizisi (5) dizisine bölünmüştür.

Çizim 3 : (4) dizisinin (1) ve (3) dizisi içindeki payları yüzde olarak hesaplanmıştır.

Çizim 4: Birincil Bütçe ve Savunma için MBBG'nden Başlangıç Ödenekleri derlenmiş, (3) ve (4)'ün bu değer-

lerden sapmaları yüzde olarak hesaplanmıştır.

Çizelge 1: Çizim 1-2'nin verilerinden büyüme oranları hesaplanmıştır. Çizim 3'ün verileri.

Çizelge 2: (6) ve (7) dizilerinin (3) dizisi içindeki payları yüzde olarak hesaplanmıştır (6) ve (7) dizileri (5) dizisine bölünüp, büyüme oranları hesaplanmıştır. Çizim 3'ün verileri.

***Türkiye'de Savunma Harcamaları ve Ekonomik Etkileri, 1980-2001, TESEV, İstanbul, 2002 yayınlanan kitaptan alınmıştır.*

dipnotlar:

- 1) *Aslında, belirtilen payın, en yüksek değeri (%20) aldığı 1974 yılını izleyen dönemde azalma eğilimi içine girdiği söylenebilir (Günlük-Şenesen, 2000a)*
- 2) *Savunma harcamalarının Konsolide Bütçe ve Birincil Bütçe içindeki payları arasındaki basit korelasyon katsayısı (0.52) düşük olup, % 5 düzeyi için istatistik açıdan anlamlı, % 1 için anlamsızdır. Borç faizi ödemelerinin payındaki artış nedeniyle bu iki göstergenin zaman içindeki eğilimlerinin birbirleriyle ilişkisi zayıf, dolaşısıyla yansıtıkları olgular da farklıdır.*
- 3) *Birincil bütçede küçülme (eksi büyüme) olduğunda, yani paydanın işaretinin eksi olduğu durumda yapılan düzeltme için bkz. Ek.*
- 4) *Savunma harcamalarının kişi başına değerleri ile 1970-1997 dönemi için konsolide bütçe üzerindeki etkileri Günlük-Şenesen (2000a)'da, 1983-1998 dönemi için birincil bütçe üzerindeki etkileri ise Günlük-Şenesen (2002)'de değerlendirilmektedir. Dönüm noktaları farklılaşmakla birlikte, her ikisinde de sistematik bir örüntünün bulunmadığı söylenebilir. Bu açıdan buradaki bulgularımızla uyumludur.*

5) *Örneğin bkz. Apostolakis (1992), Kapstein (1993), Looney (1993). İlgili yazındaki bulguların değerlendirilmesi için bkz. Günlük-Şenesen (2002).*

6) *Genel Hizmetler kaleminin bileşenleri şunlardır: TBMM, Cumhurbaşkanlığı, Sayıştay, Anayasa Mahkemesi, Danıştay, Başbakanlık, DPT, DİE, Diyanet İşleri Bşk., Tapu ve Kadastro Gn.Md., İşleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Devlet Meteoroloji İşleri Gn.Md., Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, Dış Ticaret Müsteşarlığı, Gümrük Müsteşarlığı. Eğitim kalemi ise Milli Eğitim Bakanlığı, Yüksek Öğretim Kurulu ve Üniversitelerden oluşmaktadır.*

7) *Bütçenin işlevsel ayırım temelinde 2001 yılı verileri çalışma sırasında henüz yayımlanmamıştır.*

8) *Örneğin 2000 yılında eğitim harcamalarının % 74'ü personele yapılan ödemelerdir. Bütçe kapsamında, toplam personel harcamalarının % 35'i eğitim kalemine gitmiştir. DİE istatistiklerine göre 1983'den 1998'e öğretmen sayısı % 39 artmıştır.*

9) *Yüzde artışlar için, yalnızca 2000 yılı gözlemi dışta bırakıldığında, Savunma ile eğitim ve Diğer kalemi arasındaki korelasyon yine pozitif*

ama daha zayıf çıkmaktadır (sırasıyla 0.56 ve 0.52).

- 10) 1980-1999 Hazine İstatistikleri, Hazine Müsteşarlığı, EAGM, s.42 ve Maliye Bakanlığı.
- 11) Örneğin bkz. 1998 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi, s.40 (Ekim 1997), 1999 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi, s.28 (Ekim 1998), 2000 Yılı Bütçe Gerekçesi, s.29 (Ekim 1999).

- 12) Sapmayı yüzde değer olarak şöyle tanımlıyoruz: 100* (Harcama – Başlangıç Ödeneği)/Başlangıç Ödeneği. Ayrıntılar için bkz. Günlük-Şenesen (2000b)
- 13) Savunma harcamalarındaki sapsmalar ile faiz ödemelerindeki sapsmalar arasındaki benzer ilişki zayıftır: ilgili korelasyon katsayısı 0.48'dir, istatistik açıdan anlamlı değildir. Bu ilişki alt dönemler itibarıyla de, gecikmeli değerler itibarıyla de çok daha zayıftır.

kaynaklar

Apostolakis, B.E. (1992) "Warfare-Welfare Expenditure Substitutions in Latin America, 1953-87", *Journal of Peace Research*, 29/1, 85-98.

Atıyas, İ. ve Sayın, Ş. (1997) *Siyasi Sorumluluk, Yönetmelik Sorumluluk ve Bütçe Sistemi*, TESEV.

Atıyas, İ.vd. (1999) *Fiscal Adjustment in Turkey: The Role of Quasi-Fiscal Activities and Institutional Reform*, Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü Araştırma ve İnceleme Dizisi, no.22.

Blackley, P.R. ve DeBoer, L. (1993) "Bias in OMB's Economic Forecasts and Budget Proposals", *Public Choice*, c.76, 215-232.

Ekinci, N.K. (1998) "Türkiye Ekonomisinde Büyüme ve Kriz Dinamikleri", *Toplum ve Bilim*, 77, Yaz, 7-26.

Günlük-Şenesen, G. (2000a) "Türkiye'deki Güvenlik Harcamalarının Bütçe Harcamalarına Etkileri", Ö. Günçavdı vd. (der.) *Halil Aksu'ya Armağan*, s.55-69, İTÜ İşletme Fakültesi, İstanbul.

Günlük-Şenesen, G. (2000b) "Bütçe Başlangıç Ödeneklerinin Başarımının Değerlendirilmesine Nicel Yaklaşımlar", *Ekonomik Yaklaşım*, 11/37, 1-27.

Günlük-Şenesen, G. (2002) "Budgetary Trade-offs of Security Expenditures in Turkey", *Defence and Peace Economics*, 13/5, 385-403.

Hürcan, Y.G. (1999) *Mali Disiplinin Sağlanmasında Yasal Düzenlemelerin Yeri, Önemi, Dünya Uygulamaları ve Türkiye Örneğinin İncelenmesi*, Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Araştırma ve İnceleme Dizisi, no.23.

Kapstein, E.B. (1993) "Military Expenditures in the Developing World: Assessing the Data", *Peace Economics, Peace Science and Public Policy*, 1/1, 7-13.

Konukman, A. (2000) "Kesin Hesap Tasarıları Üzerine bir Değerlendirme", *Kamu Maliyesinde Saydamlık*, TESEV, 145-156.

Looney, R.E. (1993) "The Budgetary Impact of Defence Expenditures in the Middle East", *Middle East Business and Economic Review*, v.5, no.2, July, s.38-49.

Todaro, M.P. (1996) *Economic Development*, Sixth ed., Addison-Wesley.

Yeldan, E. (2001) *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: İletişim.

soğuk savaş sonrasında silah ithalatları**

1. giriş

Uluslararası silah ticareti, uluslararası politika ve uluslararası ekonomik gelişme tartışmalarının önemli bir unsuru olmaya devam etmektedir. Yaklaşık 50 milyar ABD \$'ı toplam hacmiyle dünya ticaretinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin toplam ithalatları içinde silahların payı 1999 verilerine (ABD Devlet Bakanlığı, 2002) göre değerlendirilmiştir.

Ticaretin büyük bir kısmı Kuzey-Güney yönündedir. Silahlar ve diğer askeri mallar, daha çok kişi başına geliri yüksek olan ülkelerde üretilmekte ve belirli bir düzeye kadar, kişi başına geliri düşük ülkeler tarafından ithal edilmektedir. Bunların çoğu kalkınma yardımı alanlardır. Az sayıda ülke nakten ödeyebilmekte ve silah ithalatlarını finanse edebilmek için borçlanmaları gerekmektedir. Ancak silahların bir kısmı ayrıca askeri yardım olarak ücretsiz verilmektedir.

İlginc bir şekilde, silah ticareti hakkında çok sayıda analiz, kitap ve makale bulunmasına karşın silah ticaretinin ekonomik yönleri hakkında pek az detay bilmekteyiz. Silah transferlerinin gerçek maliyeti nedir? Ne kadarı askeri yardım, ne kadarı kredilerle finanse edilmektedir?

Bu çalışma bu sorulara bazı cevaplar verme amacındadır. Uluslararası silah ticaretinin ekonomik yönlerinin daha önce yapılmış analizini güncelleştirmektedir (Brzoska, 1983, 1992, 1994).

2. soğuk savaş sonrasında silah ticareti

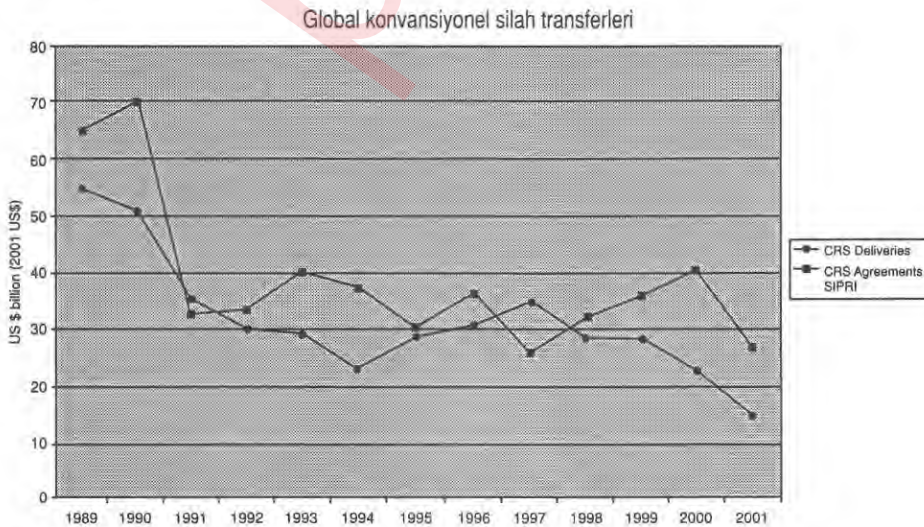
Uluslararası silah ticareti mevcut istatistiklerle değerlendirildiğinde 1990'larda önemli ölçüde azalmıştır. Soğuk Savaşın hemen sonrasında yeni silah satışları başlangıçta hızla düşerken, kullanılmış ve ikinci el malzeme ihracatı artmıştır. Bu durum silah ticareti hakkında başlıca iki uluslararası istatistik kaynağının verilerinde farklılaşan trendler ile gösterilmektedir.¹ Bütün transfer çeşitlerini içeren, ancak piyasa fiyatlarıyla değerlendiren ABD devleti verileri, sadece başlıca silahların ticaretini kapsayan, ancak askeri değere sahip eski silahlara daha yüksek değerler veren Stockholm Uluslararası Barış Araştırma Enstitüsü (SIPRI) verilerine göre daha büyük düşüş göstermektedir. Her iki istatistik kaynağı da 1990'ların ikinci yarısında yeniden artış ve onu takiben yeni yüzyılda hızlı bir düşüş rapor etmektedir. Bununla birlikte, yakın dönem verileri abartılı yorumlanmamalıdır, çünkü bunlar genellikle sonradan revizyona tabi tutulmaktadır (bkz. Şekil1).

Michael
Brzoska

Çeviren:
Alpaslan
İsağiller*

Uluslararası
silah
ticareti
mevcut
istatistiklerle
değerlendiril-
diğinde
1990'larda
önemli
ölçüde
azalmıştır

Şekil 1: Başlıca uluslararası kaynaklara göre silah transferleri, 1989-2001

Kaynaklar: SIPRI; 1999, 2002, Grimmett, 1998, 2002

* Dr.
İ.Ü. İktisat Fakültesi

Verilere yakından bakıldığında, 1990'ların başlarındaki düşüşün esas olarak Sovyetler Birliği ve onun ardından gelen devletler tarafından yapılan silah transferlerindeki çöküşe dayandığı görülmektedir. Sovyetler Birliği, Amerika Birleşik Devletleri ile birlikte, Soğuk Savaşın son dönemlerinde egemen silah satıcılarıydılar. 1990'ların başından itibaren, Rusya ve Sovyetler Birliği'ni izleyen diğer devletler, Batı Avrupalı büyük silah satıcıları ile karşılaştırılabilir satış düzeylerine sahip oldular.

Sovyet silah ticaretinin çöküşünün birbirine bağlı iki temel nedeni bulunmaktadır: Bunlardan biri, Sovyetler Birliği'nin süper güç olarak sona ermesidir. Sovyetler Birliği dost ve müttefik ülkelere yaptığı ücretsiz ya da kolay kredili silah satışlarını durdurmuştur. Diğer, aynı zamanda silah sanayisine de uzanan ekonomik krizdir. Devlet, sanayiden fazla alım yapamıyordu ve sanayi gelir bakımından büyük ölçüde ihracata bağımlı hale gelmişti. Sovyet silah ihracatındaki düşüş esas olarak sübvansiyonlu satışların azalması ile açıklanabilir. Sovyet silah satışlarının üçte ikisinden fazlası, artık ne Rusya devleti, ne de Rus şirketlerinin devam ettirmek istediği ücretsiz ya da kredili satışlardı; ancak üçte birinden azı fiilen nakte yapıyordu. Ayrıca, silah müşterilerine verilmiş krediler çoğu zaman geri ödenmedi; öyle ki Soğuk Savaşın sonunda, Rusya ancak yalnızca pek az durumda geri toplanabilen geniş silah borç stoku devraldı (Brzoska, 1992).

Rus savunma sanayi silahları para karşılığı ya da takas yoluyla satma gereksinimindedir. Devlet silah satışlarını sübvansiyon etme yeteneğine sahip değildir; tam tersine, yurtdışı satışları tekeline alarak silah ihracatından önemli ve seçkin bir pay hedeflemektedir. Gerçekte, bu nedenle, Sovyet/Rus silah ihracatındaki düşüş gözüktüğünden daha az ifade edilmiş ve bu, büyük ölçüde farklı finansman yöntemlerinin bir sonucu olmuştur.

Birleşik Devletler'den yapılan ihracatlar oldukça sabit bir seyir izlemiştir. Rusya'dan yapılan ihracatlar düşerken, ABD'nin dünya silah ticaretindeki payı, yine veri kaynağına bağlı olarak, toplamın yüzde 50'sinden fazlasına ulaşmıştır. Birleşik Devletler, 1990'larda uluslararası silah ticaretine egemen olmuştur. ABD silah ihracatı 1990'ların sonunda düşmeye başlamıştır. Bu kısmen ABD'de yurtiçi tedariklerdeki hızlı artışların sonucudur. ABD silah sanayinin ilgisi ihracattan yine yurtiçi müş-

terilere kaymıştır. ABD askeri müşterileri yalnızca az sayıdaki alıcının ilgi duyduğu ileri teknoloji düzeylerini talep etmektedir. Bu nedenle, ABD şirketleri çoğu zaman yurtiçi ve uluslararası piyasaların her ikisinde birden rekabet etmekte zorlanmaktadır.

Batı Avrupalı satıcılar da 1990'larda oldukça iyi durumda oldular. Satışlar düştü, ancak Rusya ve diğer Sovyet ardılı devletlerin arzlarındaki daralmayla birlikte, piyasa payları arttı. Veri kaynağına bağlı olarak, Avrupalı şirketler hemen hemen ABD'li benzer şirketler kadar iyi durumda oldular (bkz. Tablo 1).

Tablo 1: Başlıca silah ihracatçıları, ABD devleti verileri

Milyon ABD \$, 2001 fiyatları

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
ABD	24220	24450	23880	32570	27400	33000	25000	19000
Rusya	2143	4083	3655	2794	2293	3200	3743	3800
Fransa	1428	3500	4340	7489	7753	3840	2080	1000
İngiltere	6190	6183	7423	7600	4149	5333	5823	4000
Çin	714	933	799	1229	655	427	728	500
Almanya	2024	2333	2170	1341	1638	2240	1248	100
İtalya	238	233	114	447	218	640	520	0
Bütün Diğer Avrupalı	4186	4083	3883	4918	3494	3093	2912	1100
Bütün Diğerleri	2262	2333	2170	2682	1856	2346	1976	1300
TOPLAM	43385	48131	48434	61070	49458	54119	44030	30600

Kaynaklar: ABD Devlet Bakanlığı, 2001; Grimmer, 2002 (ABD verileri ABD Savunma Bakanlığı 2001 verileri temelinde tahmin edilmişlerdir).

3. finansal kesim

Uluslararası silah transferleri hakkındaki mevcut verilerin, bunlara bağlı finansal akımlar için iyi veriler olmadıkları şimdiki kadar açıklık kazanmış olması gerekir. Çoğu zaman, uluslararası silah ticareti maliyetlerinin, uluslararası istatistiklerde bildirilen transfer hacimlerine eşit oldukları varsayılmaktadır. Ancak bu, en azından iki nedenle aşırı bir basitleştirme değildir:

Uluslararası istatistiklerin silah transferleri hakkındaki tahmin yöntemleri yetersizdir (Brzoska, 1982; Smith, Moutzakis ve Levine, 1998). Uluslararası veri kaynaklarının hiçbirisi silah ticaretinin ekonomik yönleri üzerinde durmamaktadır. İlgili odağı daha çok transfer edilen askeri "güç" hacmi olmaktadır. Politik, ekonomik olmayan, unsur vurgulanmaktadır. Bu durum, açıkça Stockholm Uluslararası Barış Araştırma Enstitüsü (SIPRI) istatistikleri için de geçerlidir. SIPRI şöyle yazmaktadır: "Atfedilen parasal değerler fiilen ödenmiş fiyatlara denk düşmemektedir. Bunlar, farklı fiyatlandırma yöntemlerine, üretim dönemlerinin uzunluklarına ve tekil işlemlerin ilgili şartlarına bağlı olarak önemli ölçüde değişmektedir." (SIPRI, 2000, p.435). Siyasi konuların üs-

Uluslararası veri kaynaklarının hiçbirisi silah ticaretinin ekonomik yönleri üzerinde durmamaktadır. İlgili odağı daha çok transfer edilen askeri "güç" hacmi olmaktadır

tünlüğü, uluslararası silah ticareti hakkında istatistik toplamakta ve sunmakta olan ABD devleti tarafından daha az bir açıklıkla vurgulanmaktadır. Buna karşın, bu ilgi örneğin askeri yardım olarak ücretsiz verilen silahların ele alınışında belirgindir: Üretim maliyetlerine denk düşen bir değer, bu gibi transferler için istatistiklere dahil edilir.

Silah ithalatlarının finansmanında farklı ekonomik etkilere sahip, farklı yöntemler kullanılmaktadır. Bunlardan birincisi, halen yapılmakta olan ücretsiz silah verilmesidir. İkincisi, silahların mal ve hizmetler karşılığında takas ticaretidir. Üçüncü olarak, silahlar kredili olarak satılmaktadır. Kredi kullanımı silah ithalatlarının bugünkü yükünü azaltmakta, ancak borç üzerinden ödenecek olan faiz nedeniyle gelecekteki yükünü arttırmaktadır. Silahlar ayrıca karşılıklı mübadele temelinde, malların silahlarla değişimi yoluyla satın alınabilmektedir. Son olarak, silahlar nakten ödenebilmektedir. SIPRI silah satışları için istatistiklerinde finansman yönteminden bağımsız olarak aynı değeri bildirecektir. ABD devleti, ödenmiş, takas edilmiş ya da kredili verilmiş olup olmadığına bakmaksızın, bir transferin üzerinde mutabık kalınmış maliyetlerini bildirecektir. Ücretsiz verilenler için, üretim maliyeti hesaplanmaktadır.

İlgi odağının uluslararası silah transfer istatistiklerinde "askeri" ya da "güç" yönünde olması faydalı birçok amaca hizmet eder. Ancak, bu durum silah transferlerinin finansal ve ekonomik etkilerinin değerlendirilmesini zorlaştırır.

Silah transferlerinin mali yükünü ölçebilmek için, nasıl ödendiklerinin bilinmesi gerekir. Bu sorun, silah transferleri hakkındaki "tereyağına karşı silahlar" tartışmasına gönderme yapmaktadır. Çoğu zaman, kamuoyu tartışmalarında, ekonomik etkilerin çıkarsanmasında, ihracatçıların silah satışlarından elde ettikleri gelir ya da ithalatçıların silah aldıkları zaman üstlendikleri maliyetler gibi askeri ihracat ya da ithalat hakkındaki "güç" bazı sayılar kullanılır.

Benzer şekilde, silah transferlerinin, silah satıcıları ya da ithalatçıların ekonomik durumları üzerindeki etkilerinin ekonometrik veya diğer akademik türlerdeki analizleri, farklı finansman yöntemlerini gözardı ettiklerinde yanlış olurlar.

4. şeffaf olmayan ticaret

Ne yazık ki, silah ticaretinin finansal yönleri hakkında çok az şey bilinmektedir. Silah it-

halatlarının finansmanı ihmal edilmiş bir araştırma alanıdır (istisnalar için bakınız Ball 1983, 1988; Deger 1986, pp.146-8; Grobar and Stern 1990; Brzoska, 1983, 1993; Levine, Moutzakis and Smith, 1988). Araştırma noksanlığı büyük ölçüde veri sorunlarından kaynaklanmaktadır. Mevcut veri dizileri farklı finansman yöntemlerini belirtmemektedir. Dolaylı tahmin yöntemleri muğlak ya da güvenilmez sonuçlar verme eğilimindedir (Brzoska 1982; Grobar and Stern 1989).

Elbette anekdot türde kanıtımız bulunmaktadır. Sürpriz olmayan şekilde, bu tür bilgi silah finansmanının karışık bir iş olduğu sonucuna işaret etmektedir. Fransa gibi bazı ülkelerde silah satışları için oluşturulmuş özel fonlardan, ticari banka kredilerine kadar farklı türde krediler mevcuttur. Takas ticareti, uluslararası silah ticaretinde bir karşılık unsuru olarak büyük ilgi uyandırmaktadır (ABD Ticaret Bakanlığı, 2001; Martin, 1996). Örneğin, Britanya'dan Suudi Arabistan'a yapılan Tornado ve yardımcı ekipman satışı petrol ve kredi karışımı ile ödenmiştir. Silah ithalatçısı ülkeler takas yoluyla rekabet yeteneği olmayan mallarını ihraç ederek bazı kazançlar elde etmektedir. Aşağıdaki analiz bunun gibi birçok sorun getiren takas ticareti konusunu dikkate almayaacaktır. İlgi odağı finansal aletler, yani mali yardım ve krediler olacaktır.

5. askeri yardım

Yurtdışı kalkınma yardımı (ODA) (çev: *overseas development assistance*) geleneksel tanımını takiben, yalnızca finansal koşullar bakımından ayrıcalıklı (bir borç durumunda, bir hibe unsuru taşıyan) transferler ele alınmaktadır. Resmi ODA tanımına (OECD, 1992) benzer şekilde bir anlam taşıyacak olan askeri yardım,

- resmi sektör tarafından ele alınan
- temel hedefleri yabancı askeri güçlerin geliştirilmesi olan
- ayrıcalıklı şartlarda sağlanan mal, hizmet ve sermaye akımı olarak tanımlanabilir.

Bu tanımla askeri yardım birçok biçimde gerçekleşebilir. Askeri yardım hakkında sahip olduğumuz az sayıdaki istatistiklerde iki temel biçim görülebilmektedir:

- sıfır ya da ayrıcalıklı maliyetlerle verilen mal ve hizmetler.

**Takas
ticareti,
uluslararası
silah
ticaretinde
bir karşılık
unsuru
olarak
büyük
ilgi
uyandırmaktadır**

hibeler, bağış yönü olan borçlar ya da hatta genel ödemeler bilançosu desteği (ödemeler bilançosu açığına neyin sebep olduğuna dair soru sormaksızın yapılan) gibi, özel olarak askeri amaçlarla yapılan mali yardımlar.

Tip 1 yardım, finansal şartlar bakımından tip 2'nin bir altkümesidir. Ücretsiz ya da ayrıcalıklı şartlarla sunulan silahlar bağışlara denk düşer. Paralel bir düzlemde, askeri yardımın geniş kısmı silah alımları şartına bağlı kılınmıştır. Bağış ve borçların çoğu, yardım alan tarafından ithal edilen silah ya da hizmetlerin maliyetlerini karşılamak için verilir. Şartlı yardımın büyüklüğü askeri yardım alanında yüksektir; ancak yüzde 100 değildir. Verilen bağış ve borçların bir kısmı yardım alan ülkenin içinde ya da hatta üçüncü ülkelerden askeri malların satın alınmasında kullanılabilir.

6. askeri yardımın değişen kaderi

Soğuk Savaşın sonuna kadar, askeri yardımların hacmi büyüktü ve bu yardımlar birçok satıcı tarafından yapılıyordu. Ancak, askeri yardımın en büyük kaynaklarını büyük bir farkla Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği oluşturuyordu.

1950'lerde, ABD silahlarının çoğu Askeri Yardım Programı (MAP) (çev: *Military Assistance Program*) çerçevesinde ücretsiz olarak verildi. MAP, 1960'lar boyunca yavaşça daraldı. 1990'lara geldiğinde artık küçük bir programdı. Programın hacmi önceki 40 yıl boyunca 50 milyar ABD \$ iken, 1990'larda bütün bir on yıl boyunca ancak yaklaşık 2 milyar ABD \$'na ulaşabildi. (hepsi güncel fiyatlarla, bkz. tablo 2). 1960'lardan itibaren, ABD'den ithal ettikleri silahlar için giderek daha fazla devletten ödeme yapmaları istendi. Bununla birlikte, önce kredi ve daha sonra hibe programları Yurtdışı Askeri Finansmanı (FMF) (çev: *Foreign Military Financing*) başlığı altında, Yurtdışı Askeri Satışlar Programı'nın (FMS) (çev: *Foreign Military Sales Program*) ayrıca parçası haline getirildiler. Bu programda, ABD Savunma Bakanlığı yalnızca silah transferlerinin yönetimini yapmıyor, fakat aynı zamanda ya ticari banka kredisi için bir garanti (DOD garantisi), ya ticari oranlarda doğrudan bir kredi (DOD doğrudan), ya da bütünüyle bir hibe veriyordu (Vazgeçilen tahsilat) (çev: *DOD-Department of Defense*). MAP'ın aksine FMF programı, özellikle 1990'larda büyüdü. 1985'ten itibaren, İsrail ve Mısır'ın FMF altın-

da oluşmuş borçları büyük ölçüde bağışlandı. 1980'lerin sonlarında, özellikle 1990/1991 Körfez Savaşı sırasında, borç indirimleri FMS Finansmanı çerçevesinde ABD silahları ithal etmiş diğer ülkelere genişletildi. 1990'larda yurtdışı askeri finansmanı FMF yüksek düzeylerde kaldı, ancak hibelerin yüzde 90'ından fazlası İsrail ve Mısır'a yapıldı.

Tablo 2: ABD Askeri Yardımı, 1950-2000

1000 ABD \$

Dünya genelinde	FY 1950-1990
Yurtdışı Askeri Finansman Programı	66.504.021
VAZGEÇİLEN TAHŞİLAT	28.381.165
DOD DOĞRUDAN	10.314.356
DOD GARANTİ	27.608.500
Askeri Yardım Programı	54.830.588
Toplam ABD imtiyazlı tonlar	VAZGEÇİLEN TAHŞİLAT + MAP
	83.211.753
BAŞLICA ALICILAR 1991-2000:	
İSRAIL	17.904.751
MISIR	8.703.510
TÜRKİYE	4.047.310
ÜRDÜN	77.794
YUNANİSTAN	3.138.340

Kaynak: Yurtdışı Askeri Satışlar, yurtdışı Askeri İnşaat Satışları ve Askeri Yardımlar: 30 Eylül 2000 itibarıyla, Savunma Güvenlik İşbirliği Ajansı tarafından yayınlanmıştır.

Sovyetler Birliği Soğuk Savaş'ın son yirmi senesinde en çok askeri yardım veren ülkeydi. Büyük miktarlarda silahlar, ağırlıklı olarak çok elverişli ruble kredileri ile, genellikle savaş halindeki ülkelere verildi. Diğer hallerde, güçlü para birimleriyle satışı yapılan silahların fiyatları ise, üretim maliyetlerinin altında tutuldu. Sovyetler Birliği sona erdiğinde, açıkça geri ödeme yeteneğinde bulunmayan silah alıcıları tarafından büyük nominal borçlar oluşturulmuştu. 1990'da Küba (19.7 milyar ABD \$), Moğolistan (12.1 milyar ABD \$), Vietnam (11.6 milyar ABD \$) ve Hindistan'ın (11.3 milyar ABD \$) liderlik ettiği yabancı borçlular listesi silah satışlarının seyri ile yakından ilişkilidir (Brzoska 1992, p.97). Rusya'nın net alacak pozisyonunun üçte biri, hatta olasılıkla yarısından fazlası, silah transferleri ile oluşmuş gözükmektedir. Rusya, Sovyetler Birliği'ne olan askeri borçların çoğunu toplamakta başarısız olmuştur. Bunun sonucunda yetkililer askeri yardımlarda büyük ölçekte indirime gitmişlerdir. 1992'den itibaren, silahlar çoğunlukla yalnızca takas, nakit ya da kredi karşılığında satılmışlar ve askeri yardım "yakın çevre" devletlere yapılan silah ve hizmet transferleri ile sınırlı tutulmuştur.

Ne yazık ki, diğer ülkelerle ilgili olarak daha az veri mevcuttur. Ancak bu ülkelerde de benzer gelişmeler söz konusudur. 1990'ların başlarına kadar, büyük üreticilerin çoğu askeri yardım programlarını sınırladılar, Soğuk Sa-

Rusya'nın net alacak pozisyonunun üçte biri, hatta olasılıkla yarısından fazlası, silah transferleri ile oluşmuş gözükmektedir

vaş'ın hemen sonrasında ise bıraktılar. Örneğin, Almanya'nın 1990'ların başlarına kadar, Nato-müttefikleri olan Yunanistan, Türkiye ve Portekiz için odaklanmış geniş askeri yardım programı vardı. Bunun bir kısmı Avrupa Konvansiyonel Silahlı Kuvvetler Anlaşması çerçevesindeki silah 'akışı'ydı. Almanya, ayrıca önceki Alman Demokratik Cumhuriyeti 'Ulusal Halk Ordusu'ndan miras aldığı silahların önemli bölümünü bağış olarak vermişti (Nassauer, 1996). Güney Avrupa ülkeleri İkinci Körfez Savaşı sırasında ve Almanya'nın birleşmesinden sonra büyük miktarlarda hem yeni, hem modası geçmiş silahlar temin ettiler. Bundan sonra yabancı devletlerin silahlı kuvvetlerine verilen destek çok azalmıştır. Fransa ve Britanya'nın Soğuk Savaş boyunca Almanya'nıninkine benzer büyüklükte askeri yardım programları vardı ve bunlar da sınırlandırılmıştır. Önem verilen bölgeler farklıdır. "Mission militaire de cooperation" tarafından yönetilen Fransız askeri yardımı Afrika'daki eski koloniler üzerine yoğunlaşmıştır. Britanya'dan büyük yardım alanlar Afrika, Orta Amerika ve Asya'daki eski kolonilerdir. Örneğin, Britanya'nın, Nepal dahil, birçok eski kolonilerle özel askeri yardım ilişkisi vardır. Batı Avrupalı bazı ülkeler de 1990'ların başlarında fazla silahları hibe olarak vermişlerdir (Wezeman, 1998; BICC, 1997).

Doğrudan askeri yardımın yanı sıra, Batı Avrupalı satıcılar silah satışlarının bir kısmını sübvansiyonla desteklemektedir. Kullanılan yöntemler imtiyazlı oranlarda kredileri, üreticilere verilen ihracat sübvansiyonlarını ve silah pazarlamasında devlet desteğini içerir (Brzoska and Ohlson 1987). Bu sübvansiyonlar da, bir uygulama olarak devam etmekle birlikte (Brittan, 2001), kısmen önceki dönemde ortaya çıkan kayıplar nedeniyle 1990'larda azaltılmıştır. Rivayete göre Irak, Fransız ihracat kredisine 1980'lerde aldığı silahlar nedeniyle 5 milyar ABD \$'nın üzerinde borçlanmıştır.

Bağış yapan diğerleri için, Mozambik'e yapılan Hint askeri yardımı ya da Burma'ya yapılan Çin askeri yardımı gibi yalnızca özel durumlarla ilgili bilgi mevcuttur. Çok açıktır ki Çin bir zamanlar askeri yardım vermekte en hevesli ülkelerden biriydi ve bu yardımlar daha önce 1980'lerde azalmıştı.

Askeri yardım, özellikle bütçe sübvansiyonları ve ödemeler bilançosu desteği biçiminde, Libya ve Suudi Arabistan başta olmak üzere bazı Arap devletleri tarafından da veril-

miştir. Yine güvenilir çok az bilgi mevcuttur. Suudi Arabistan ve Körfez Devletlerinin 1980-1988 Irak-İran savaşı esnasında büyük miktarlardaki para yardımıyla Irak'ı destekledikleri ve bunların diğer bazı devletlerle birlikte Filistin örgütlerine yardım ettikleri bilinmektedir. Fakat ne toplam miktarlar, ne de Arap yardımının askeri kısmının tam büyüklüğü bilinmemektedir.

Özetle, askeri yardım 1990'lar boyunca çarpıcı biçimde azalmıştır. Büyük miktarlarda açıktan askeri yardım vermeye devam eden tek ülke, yılda yaklaşık 3 milyar ABD \$'ı ile Amerika Birleşik Devletleri'dir. Bu yardım yalnızca iki ülkeye, İsrail ve Mısır'a yoğunlaşmaktadır. Burada bilinmeyen husus Avrupa Konvansiyonel Güçler Anlaşması çerçevesinde 1990'ların başlarında NATO içerisinde yapılan askeri yardımlardır. Bu transferlere ait kabaca bir tahmine göre, silah transferleri toplamı içinde askeri yardımın payı, 1980'lerde yaklaşık yüzde 30 iken, 1990'ların başında yüzde 10'dan aşağıya ve 1990'ların ikinci yarısında yüzde 7'ye düşmüştür (bkz Tablo 3). Temel neden, Birleşik Devletler dahil Batılı ülkeler tarafından yapılan askeri yardımdaki azalışlarla birlikte, Sovyet askeri yardımındaki büyük düşüştür.

Tablo 3: Uluslararası silah ticareti başlıca finansman kaynakları, 1970-1999

Yıl	Toplam silah ithalatları içinde yüzde oranı		
	Net sermaye ihracatçıları tarafından ödenenlerin	Askeri yardım olarak verilenlerin	Net sermaye ithalatçıları tarafından ödenenlerin
1970-74	29	58	13
1975-79	48	32	21
1980-84	44	28	29
1985-89	37	35	28
1990-94	24	10	66
1995-99	19	7	74

Kaynak: ABD Devlet Bakanlığı, 2001; ABD Savunma Bakanlığı, 2001; Dünya Bankası, 2002; kendi tahminlerimiz (bkz metin)

Terörizme karşı savaşla birlikte ABD'nin tekrar askeri yardımlarını genişletmesi mümkündür. Daha şimdiden birçok Orta Asya devleti görece olarak büyük miktarlarda MAP yardımını almaktadırlar.

7. kalkınma yardımının ikame edilebilirliği

Tüm yurtdışı yardımlar askeri ya da ekonomik olarak kolayca sınıflandırılmaz. Gerçekte, başlıca nedeni, askeri yardımları, uluslararası yardımla ilgili temel veri kaynağı olan OECD'nin, yayınlamakta olduğu Yurtdışı Gelişme Yardımı (ODA) (çev: *Overseas Development Assistance*) kapsamına dahil etmemesi olan periyodik tartışmalar söz konusudur.

Askeri yardım 1990'lar boyunca çarpıcı biçimde azalmıştır. Büyük miktarlarda açıktan askeri yardım vermeye devam eden tek ülke, yılda yaklaşık 3 milyar ABD \$'ı ile Amerika Birleşik Devletleri'dir

Askeri yardım nedir? Kalkınma yardımı nedir? Ödemeler dengesi sübvansiyonlarını ele alalım. Ödemeler dengesi açığını yaratan nedir? Silah ithalatları bu açıktan ne ölçüde sorumludur?

Ödemeler dengesi sübvansiyonlarını askeri ya da sivil yardım olarak sınıflandırma sorunu, daha geniş olan yardımların ikame edilebilirliği tartışmasının bir parçasını oluşturur (Frey, 1975, Brzoska, 1992, Devajaran, 1998). Gerçekte bütün yabancı yardımlar, yardım alan devletin kullanılabilir kaynaklarını artırır. Yabancı yardım yurtiçi harcamayı ikame eder ve devletin, dışarıdan sübvansiyon edilmeden amaçlar doğrultusunda daha fazla harcamaya yapabildiğini sağlar. İkame edilebilirlik, ödemeler dengesi sübvansiyonlarında ve genel bütçe desteğinde en yüksek düzeydedir. İkame edilebilirlik derecesi, yardımın somut projeler biçiminde ya da mallar halinde olması hiyerarşisinde sahip oldukları öncelik sıralamasına göre azalmaktadır. Askeri yardım, yurtiçi askeri harcamaları ikame edebilir ve böylece ekonomik kaynakları kalkınma hedefleri doğrultusunda serbest bırakabilir; ekonomik yardım, yurtiçi kalkınma harcamalarını ikame edebilir ve böylece daha yüksek seviyede askeri harcamalara olanak sağlar. Tipik olarak, yapılan çalışmalar ekonometrik testlerde yardım alan ülkelerde ekonomik yardım düzeyi ile askeri harcamalar düzeyi arasında pozitif bir korrelasyon bulmaktadır (Dunne, 1996; McGuire 1982).

ODA ve askeri yardımın geleneksel tanımları, sonuçları değil de, amaçları sınıflandırma kriterleri haline getirerek ikame sorunundan kaçınılmaktadır. Ancak bu durum yardımın, özellikle de ödemeler bilançosu desteği gibi ikame edilebilirliği yüksek yardımın, politik olarak en uygun olacak şekilde sınıflandırılmasıyla olanak vermektedir.

Bir özgün durum, ABD devletidir. ABD özelinde, tip 3 yardımın büyük bölümü OECD'ye ODA olarak rapor edilmektedir, ancak diğer zamanlarda, çok kere yurtiçi politik nedenlerle, tip 1 ve tip 2 askeri yardım da dahil edilmekte ve güvenlik yardımı olarak adlandırılmaktadır. Güvenlik yardımı, dost ve müttefikleri askeri ve ekonomik bakımdan destekleyen bütün bu programlar olarak tanımlanmaktadır.

ABD devletinin güvenlik yardımı görüşü, askeri yardım hakkında uygun bir düşünme şekli olarak modern askeri yardımın ve ger-

çekte ekonomik yardımın, keşfedildiği 1940'ların sonları ile 1950'lerin başlarına kadar uzanmaktadır (Ball 1988, pp. 244-251). Böylece ilgi odağı komünizm tehdidine - askeri ve aynı zamanda ekonomik olduğu düşünülen bir tehdite- karşı diğer devletleri daha güçlü yapmaktı. Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte, askeri ve ekonomik her iki yöne de sahip karma programlar, ABD dış politikasının bir parçası olmaya devam etmelerine karşın, ekonomik ve askeri yardım arasındaki farklılık daha fazla ifade edilir oldu.

Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte, özellikle uluslararası finans kuruluşları, fakat aynı zamanda bilateral yardım verenler de, dikkatlerini açıkça yardım ikamesinin silah ithalatları ve askeri harcamaların finansmanında kullanılmasına yoğunlaştırdılar (Ball, 2001). OECD Kalkınma Yardımı Komitesi (KYK), Dünya Bankası ve IMF kalkınma yardımının yanlış kullanımını engelleyecek olanakları araştırdılar. Buna karşın, uluslararası kuruluşların, yalnızca güvenlikle ilgili hususlara geldiğinde, zayıf yaptırımları bulunmaktadır. 1990'ların başlarında bu hususlardaki aktif ilgi döneminden sonra, IMF ve Dünya Bankası silahlarla ilgili olanlar da dahil, saydamlık ve iyi yönetim -yani doğru karar alma- sorununa yoğunlaştılar. KYK, özellikle fakir ülkeler için, silah ithalatlarının fırsat maliyetine dikkatleri çekmeye devam etti. Çok az bir durumda, örneğin 1990'ların başlarında Pakistan için IMF ile birlikte Almanya gibi bilateral yardım verenler, doğrudan harekete geçti ve silah ithalatlarına yapılan aşırı harcama nedeniyle, kalkınma yardımının azaltılması tehditinde bulundu.

Terörizme karşı savaşla birlikte, askeri ve ekonomik yardım, en azından Amerika Birleşik Devletleri için, yeniden aynı gündemin parçası haline geldi. Hem bilateral yardım verenler, hem de uluslararası finans kuruluşları, her ikisini açıkça ayırıştırma çabasına yeniden girebilir.

Silah, bazıları meşru kendini savunma ile ilgili olmakla birlikte, diğerleri prestij, rüşvet yeme ya da tamamen askeri kurumların ağırlığı ile ilgili birçok nedenle ithal edilmektedir (Pearson, 1989; Blinton 1999). Kalkınma yardımı ile silah ithalatlarının her hangi bir karşılaştırması bu nedenle tartışmaya açıktır ve aydınlatıcı olması bakımından hala ilgi çekmektedir (bkz. Tablo 4).

Bu karşılaştırmadan ortaya çıkan ilginç bir olgu, silah ithalatları ile kalkınma yardımının

Askeri yardım, yurtiçi askeri harcamaları ikame edebilir ve böylece ekonomik kaynakları kalkınma hedefleri doğrultusunda serbest bırakabilir

Tablo 4: Silah ithalatları ve resmi kalkınma yardımı (ODA), 1999

Milyon ABD \$, büyük ODA alanlar

Milyon ABD \$	ODA	Silah ithatları	Milyon ABD \$	ODA	Silah ithatları
Çin	2324	675	Filipinler	690	110
Endonezya	2206	450	Fas	678	130
Mısır	1579	700	Nikaragua	675	0
Hindistan	1484	700	Yugoslavya Fed. Cum.	638	0
Vietnam	1421	70	Etiyopya	633	270
Bangladeş	1203	80	Zambia	623	0
Bosna-Hersek	1663	40	Gana	607	0
Tayvan	1003	330	Uganda	590	30
Tanzanya	990	5	Bolivia	569	10
Honduras	817	10	Güney Afrika	539	50
Pakistan	732	1000	Senegal	534	0

Kaynak: OECD, 2001, ABD Devlet Bakanlığı, 2002

her ikisinin de, birbirlerine yaklaşık paralel biçimde, 1980'ler ile 1990'lar arasında azalmış olduğudur. Soğuk Savaş boyunca kalkınma yardımı, en azından bir yere kadar, silah satışlarının (ve askeri yardımın) yerini almıştır (Collier and Dollar, 2001). Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte, böylesi yardımların temeli ortadan kalkmış ve benzer durum ücretsiz verilen silahlar için de gündeme gelmiştir.

Benzer şekilde, büyük yardım alanlar ve silah ithalatçıları listesinde ard arda sıralanışlar azalmıştır. Özellikle Afrika'da başlıca yardım alanlar 1990'larda, en azından resmi istatistikler tarafından kaydedildiği gibi, çok fazla silah ithal etmemişlerdir. Daha önce belirtildiği gibi hem yasal hem de yasadışı küçük silahlar ticareti büyük olasılıkla artmıştır.

8. kredi finansmanı

Silah satın almak isteyen bir devlet çeşitli kredi olanakları kullanabilir. ABD'den silah temininde, FMF bilinen bir yoldur. Bununla birlikte silahlar ABD'de ayrıca doğrudan şirketlerden satın alınabilmekte ve örneğin banka kredileri ile finanse edilebilmektedir. Batı Avrupalı devletler çoğu zaman ticari bankalar için garantilere bağlanmış çeşitli ihracat kredisi planları sunmaktadır. Sovyetler Birliği eskiden oldukça ayrıcalıklı kredi şartlarıyla silah sağlarken, Rusya devleti desteğini Batı Avrupalı devletlerinkilere benzer garantilerle sınırlandırmaktadır.

Büyük olasılıkla, silah alışverişlerinin karmaşık finansmanı 1980'ler boyunca ve hatta 1990'larda daha fazla olmak üzere önemini arttırmıştır. Talep kesiminde, silahlar için nakit ödeme yapabilen müşterilerin sayısı azalmıştır. Giderek daha fazla müşteri sıkı bütçe rejimleri içinde yer almakta, ve hatta silah ithal eden petrol zengini bazı ülkelerin bile mali güçlükleri bulunmaktadır. Arz kesiminde, silah

üreticilerinin ve ihracatçı olacakların sayısı artmıştır. Silah piyasası giderek daha fazla, müşterilerin çok sayıdaki satıcı arasından seçim yapabildiği alıcı piyasası haline gelmiştir. Buna bağlı olarak, silah transferlerindeki pazarlıklar çoğu zaman anlaşmanın finansal şartları etrafında yoğunlaşmaktadır. Müşterilerine kredi olanağı sağlayabilen silah üreticilerinin piyasada bir üstünlüğü bulunmaktadır. Devletlerin silah ihracatını desteklemekte stratejik çıkarlarının olduğu durumlarda -ölçek ekonomilerinden olabildiğince yararlanmak için ya da bir endüstri ihracat yapmaksızın yaşayamayacağı için- kredi sunmaları ya da krediye garanti vermeleri beklenebilir. Soğuk savaş sonrasında, başlıca silah ihracatçısı devletlerin birçoğunda yurtiçi talep düşüşleri, silah üretimindeki kapasite fazlalığını ve silah ihracatçılarının kullanıma hazır kredi hadlerini oluşturmak üzere kendi devletlerine yaptıkları baskıyı daha fazla arttırmıştır.

Bununla birlikte, ABD devletinin resmi FMF programının ötesinde silah transferleri kredi finansmanı hakkında çok az şey bilinmektedir. Bu durum, özellikle küçük silahlarda önemli olan yasadışı alışverişlerde ve devlet dışı güçlere yapılan tedariklerde çok açıktır. Ancak yasal alışverişlerdeki krediler hakkında da aynı derecede az bilgi mevcuttur.

Uluslararası silah ticareti düzeyine ve ağırlıklı olarak Güney'deki ülkeler olan alıcıların eğilimlerine baktığımızda, silah transferlerinin uluslararası bankacılık sektörü için önemli bir iş alanı olduğu açıkça görülmektedir. Buna karşın buradan çok az bilgi çıkmaktadır. İstatistikler mevcut değildir ve hatta ikinci derece kanıtlar nadiren söz konusudur.

Benzer şekilde, 1980'lerdeki Arjantin ve 1990'lardaki Endonezya dahil birçok durumda yüksek borçların başlıca nedeni olmalarına rağmen, silah transferlerinin uluslararası borç pazarlıklarında nadiren bir rolü bulunmaktadır.

9. arttırılan borçlanma yoluyla dolaylı silah finansmanı

Kredi finansmanı ile ilgili veri yoksunluğu içerisinde, burada, silah ithalatlarının bu ithalatı yapanların borç pozisyonları üzerindeki sonuçları hakkında bazı yaklaşık veriler sunmaya çalışan bir tahmin verilmektedir. Burada ve daha önceki analizde (Brzoska, 1983, 1994) kullanılan yöntem bir ülkeye verilen kredilerde ikame olanağı varsayan bir fırsat maliyeti yaklaşımıdır. Kullanılan temel bütüncül

Silah
piyasası
giderek
daha
fazla,
müşterilerin
çok
sayıdaki
satıcı
arasından
seçim
yapabildiği
alıcı
piyasası
haline
gelmiştir

değişken bir ülkenin net borç pozisyonudur. Araştırılan soru, bu net borç pozisyonunun silah ithalatları tarafından etkilenip etkilenmediğidir. Bunun için, fiili silah ithalatının nakten, takas yoluyla ya da krediyle nasıl ödendiğine bakılmaksızın, net borç pozisyonunu arttıran bir ülke için, silah ithalatı yapmaksızın yeni kredinin daha az miktarda olanaklı olduğu varsayılmıştır.

Burada sunulan analiz, sınırlı durum dışında bulunmamasına karşın, silah ticaretinin finansmanıya ilgili mevcut verilerin yerine geçmemektedir. İlerleyen sayfalarda sunulan tahminler yaklaşıktır ve ihtiyatla ele alınmaları gerekir. Silah ithalatlarının, örneğin meşru savunma hakkı temelinde, mazur gösterilip gösterilemeyeceği hakkında bir yargıda bulunma eğiliminde de değildir. Soru sadece, net borçtaki artışın silah ithalatları ile artıp artmadığıdır.

Net sermaye ithalatçısı ülkeler için, fırsat maliyeti yöntemi, pazarlıkları sırasında silah transferi şartına bağlı kılınmamış çok sayıdaki kredinin dahil edilmesini gerektirirken, net sermaye ihracatçısı ülkelerde silah ithalatlarına açıkça bağlı kılınmış krediler bile kayıt altına alınmamıştır. Bu, yukarıdaki temel soruda ifade edilmiş bulunan fırsat maliyeti mantığının bir sonucudur. Yalnızca net sermaye ithalatçısı olan ülkelerin silah ithalatları için kredi fırsat maliyetleri olduğu düşünülmüştür. Bu açıkça bir basitleştirme, çünkü net sermaye ihracatçısı ülkeler de silah ithalatlarını kredilerle finanse etmiş olabilirler. Burada sunulan tahmin dolaysız askeri krediler hakkında değil, fakat silah ithalatlarının kredi fırsat maliyetleri hakkındadır. Yaklaşım bu sınırlı anlamda kullanışlıdır ve geçmişte birçok çalışmada kullanılmıştır.

Fırsat maliyeti tahmini şu şekilde yapılmaktadır: İlk önce, ABD askeri yardımı (MAP ve ayrıcalıklı FMF, ABD Savunma Bakanlığı, 2001) tekil devletlerin silah ithalatlarından çıkarılmaktadır. ABD devletinin silah ithalatları verileri kullanılmıştır (ABD Savunma Bakanlığı, 2001). Bunun, kullanılmış silahların transferi şeklindeki askeri yardım genellikle ABD verilerinde yer almadığından, avantajı vardır. Bu veriler, Dünya Bankası'nın Dünya Kalkınma Verileri tarafından bildirilen net borç pozisyonları ile karşılaştırılmaktadır. Net borç pozisyonları artış gösteren ülkeler için bu değer ile ilgili yıla denk düşen ithalat miktarından hangisi daha düşük ise, o ele alınmakta ve silah ithalatları yapılmamış olması durumunda

oluşmayacak olan yeni borç miktarını göstermektedir. Bu fırsat maliyeti yaklaşımındaki varsayım, sermaye ithalatçısı ülkelerde silah ithalatının (askeri yardım düşüldükten sonra) dolaylı ya da dolaysız olarak krediyle (maksimum net sermaye ithalatı düzeyine kadar) finanse edildiğidir.

Açıklanan yöntemi kullanarak, eğer net borç pozisyonu artan ülkeler yurtiçi fonlarını aşan miktarlarda silah ithalatları yapmamış olsalardı, 1990'ların ilk yarısında yaklaşık 58 milyar ABD \$ tutarındaki yeni borçtan kaçınılmış olunabileceğini bulmaktayız. 1990'ların ikinci yarısında kaçınılmış olunabilecek yeni borç miktarı 48 milyar ABD \$ ya da yaklaşık yıllık 8 milyar ABD \$ ile daha düşüktür (bkz Tablo 5). Silah transferlerine bağlı yeni borçların çoğu Asya'da ve onu takiben Avrupa'daki ülkelerde oluşmuştur. Afrika'daki ülkelerin silah ithalatlarından gelen borçları görece olarak daha azdır.

Tablo 5: Bölgelere göre silah ithalatlarına bağlı borç artışı, 1990-1994

Milyon ABD \$	1990-1994	1995-1999	1990-1999
Afrika	4242	877	5119
Avrupa	11511	13195	24706
Amerika	5159	3735	8894
Okyanusya	0	5	5
Asya	37103	24392	61494
Toplam	58015	42202	100217

Kaynak: ABD Devlet Bakanlığı, 2001; ABD Savunma Bakanlığı, 2001; Dünya Bankası, 2002; kendi tahminlerimiz (bkz metin)

Hesaplanmış bu yeni sayılar, aynı yöntem kullanılarak daha önceki dönemler için hesaplanmış sayılarla karşılaştırılabilir (Brzoska, 1994). 1970'ler boyunca, net sermaye ithalatçısı ülkeler tarafından yapılan yıllık silah ithalatları cari fiyatlarla yaklaşık 5 milyar ABD \$ tutarındaydı. 1980'lerin ilk yarısında bu 18 milyar ABD \$'na çıkarken, 1990'ların ikinci yarısında 14 milyar ABD \$'na gerilemiştir.

Fırsat maliyeti yöntemi, daha önce belirtildiği gibi silah ithalatlarının mantığı hakkında her hangi bir şey önermemektedir. Silah ithalatları kredi finansman düzeyinin yalnızca kaba bir tahminidir.

Borçlanmadaki artışla doğrudan ya da dolaylı olarak finanse edilen silah ithalatlarının toplam seviyesine paralel olarak, bu şekilde finanse edilen silah ithalatlarının payı da azalmıştır. Bu oran 1980'lerde yaklaşık yüzde 46'ya eşit iken, 1990'ların ilk yarısında silah ithalatları toplamının yaklaşık yüzde 22'sine ve 1990'ların ikinci yarısında yaklaşık yüzde 8'ine

Silah transferlerine bağlı yeni borçların çoğu Asya'da ve onu takiben Avrupa'daki ülkelerde oluşmuştur. Afrika'daki ülkelerin silah ithalatlarından gelen borçları görece olarak daha azdır

eşittir. Silah transferleri kredi finansmanın tahmin edilen fırsat maliyeti payındaki düşüş kuvvetlidir, ancak askeri yardım yoluyla yapılan finansmandaki düşüş kadar büyük değildir.

Silah ithalatları artan borç yükünün nedeni olabilecek birçok unsurdan sadece biridir. Silah ithalatları için yapılmış bulunan analizin aynısı diğer herhangi bir ithalat için de yapılabildi.

Ancak silah transferlerini bu şekilde ayrı ele alarak, 1990'ların ikinci yarısında, şayet artan net borç pozisyonuna sahip ülkeler yalnızca yurtiçi fon düzeylerine kadar silah ithal etmiş olsalardı, yeni borç toplamının yüzde 18'inden kaçınılmış olunabileceğini bulduk. 1990'ların ikinci yarısına tekabül eden sayı yüzde 16'dır. Bu sayılar ayrıca net silah ithalatlarının, yüksek Soğuk Savaş dönemi silah ithalatlarıyla benzerlik içinde olduğunu göstermektedir. Sermaye ithal edenlerce yapılan silah ithalatları 1980'lerde yeni borç toplamının yaklaşık yüzde 15'ine ulaşmıştır (Brzoska, 1992, p. 102)

Fırsat maliyeti yöntemi temel birim olarak ithalat yapan ülkeyi almaktadır. Global silah transferlerinin, borçlanmadaki toplam değişimlerle karşılaştırılması anlamlı değildir. Tablo 5'te tasvir edildiği gibi, 1990'larda global silah satışlarının hacmi borçlanmadaki yıllık ortalama artış ile benzer büyüklük serisine sahiptir. Fakat silahlar doğrudan ya da dolaylı yeni kredinin bunlardan sadece biri olduğu değişik araçlarla finanse edilmektedir. Ayrıca, toplam net dış borç pozisyonunu arttırmamış birçok ülke bile silah ithalatlarını kredi ile finanse edebilmektedir.

1990'larda dünya çapında yaklaşık 40 ülke yurtiçi fonlarla olanaklı miktarda silah ithal etmişlerdir. Silah ithal ederek net borç pozisyonlarını arttırmışlardır. Oysa silah ithal etmeyerek, yeni borçlarının en azından bir bölümünden kaçınılabileceklerdi. Tek tek ülkelere baktığımızda, Türkiye'nin listeye liderlik ettiğini, onu Kore Cumhuriyeti ile Çin'in izlediğini görüyoruz. Türkiye'nin kaçınılabileceği yeni borç miktarı 1990'ların ilk yarısı ile karşılaştırıldığında, 1990'ların ikinci yarısında artmıştır. Bu on yıl boyunca, eğer silah ithalatı yapılmamış olsaydı 18 milyar ABD \$ yeni borçtan kaçınılabilecekti (bkz tablo 6).

10. borç birikimi

Borçlanmadaki artışın sonuçlarından biri büyüyen faiz ödemeleridir. Silah ithalatı ile il-

Tablo 6: Silah ithalatlarına bağlı borç artışı, başlıca ülkeler

Milyon ABD \$, büyük ODA alanlar

Milyon ABD \$,	1990-1994	1995-1999	1990-1999
Türkiye	8140	9860	18000
Güney Kore	8220	9175	17395
Çin	3381	4186	7567
İran	7122	0	7122
Pakistan	3863	2033	5896
Malezya	2004	3070	5074
Hindistan	4769	0	4769
Endonezya	1033	2651	3684
Brezilya	1308	1842	2950
Tayvan	2544	0	2544
Romanya	1299	783	2082
Angola	1778	0	1778
Suriye	1772	0	1772
Çek Cumhuriyeti	742	723	1465
Filipinler	668	734	1402
Şİİ	534	859	1393
Meksika	1368	0	1368
Kolumbia	806	322	1128
Macaristan	1041	0	1041
Burma	1025	0	1025

Kaynaklar: ABD Devlet Bakanlığı, 2001; ABD Savunma Bakanlığı, 2001; Dünya Bankası, 2002; kendi tahminlerimiz (bkz metin)

gili borçlanmanın faiz ödemeleri nedeniyle birikerek çoğalan etkileri mevcuttur. Daha önceki bir çalışmada, bu kümülatif etkiler Soğuk Savaş dönemi ile ilgili olarak hesaplanmıştır (Brzoska, 1994). Faiz ve önceki borç geri ödemesi toplamının yeni silahların ithalat maliyeti kadar yüksek olduğu tahmin edilmiştir. Silah kredisi koşulları hakkında az şey bilindiğinden, bu yalnızca çok kaba bir tahmindir. Burada sunulan yeni veriler temelinde, 1990'larda ithalatlardan gelen ek borç yükünün en azından Soğuk Savaş dönemindeki kadar artmadığı görülmektedir. Yine de borç geri ödemelerinin önceki ithalatlar için yüksek olduğunu varsaymak mantıksız değildir. Ne yazık ki elde hiçbir veri yoktur. Hiçbir veri kaynağı askeri borcu ayırdetmemektedir. Borç, kaynaklandığı nedenden bağımsız olarak düşünülmektedir. Örneğin borç yeniden yapılandırması hakkındaki uluslararası pazarlıklarda silah ithalatlarına gönderme hiçbir zaman yapılmamıştır.

11. sonuçlar

Uluslararası silah transfer sistemi Soğuk Savaş sonrasında birçok düzeyde değişti. Daha çok Sovyetler Birliği ve onu izleyen devletler tarafından yapılan ihracatlardaki hızlı düşüş nedeniyle toplam hacmi daraldı. Silah piyasası kullanılan silah tipleri bakımından olduğu kadar, alıcı-satıcı ilişkileri bakımından da giderek daha çok çeşitlendi. Paralı alıcılar pahalı silahları ağırlıklı olarak Birleşik Devletler ile Batı Avrupa'dan satın alırken, diğerleri eski ve küçük silahlar satın aldılar.

Silah değişimi daha "ticari" hale geldi. Askeri yardımlar ile ücretsiz silah sunumları azal-

Silah piyasası kullanılan silah tipleri bakımından olduğu kadar, alıcı-satıcı ilişkileri bakımından da giderek daha çok çeşitlendi

di. İsrail ve Mısır hariç olmak üzere, yeni silahlardaki askeri yardım küçüldü. Hatta, Soğuk Savaş sonrasında hemen artan eski ve ikinci el silahların ücretsiz olarak verilmesi giderek azaldı. Transfer edilen silahların daha küçük bir oranı askeri yardım olarak verilmekte, çoğunun bir şekilde ödenmesi gerekmektedir.

Silah transferlerinin kredi finansmanı da 1990'lar boyunca en azından fırsat maliyeti yaklaşımıyla bakıldığında azalmış gözükmektedir. Daha az silah ithal ederek kaçınılabilecek net borç pozisyonu genel artışı 1990'larda önceki yirmi yıla göre daha küçüktür. Buna karşın, Türkiye ve Güney Kore gibi bazı ülkeler giderek borçlanmalarını arttırdılar ve aynı zamanda büyük silah ithalatçısı ülkeler haline geldiler.

Daha uzun bir dönem perspektifi içinde, 1950'ler ve 1960'lar silah transferlerinin ağırlıklı olarak askeri yardım olarak finanse edildiği dönemlerdi. 1970'ler ve 1980'ler boyunca, borçtaki artışlar silah ithalatlarının başlıca kaynağı idi. 1990'larda satıcılar nakten veya malların takası yoluyla doğrudan ödeme yapılması üzerinde daha fazla ısrar ettiler. Sınırlı mali kaynaklara sahip ülkeler daha önce olduğu kadar silah ithal edemediler ya da daha ucuz silahlarla yetinmek durumunda kaldılar. Uluslararası istatistiklerde belirtilen silah ticaretindeki düşüş esas olarak, ödeme yeteneğinde olmayanlara yapılan transferlerdeki azalıştan kaynaklanıyordu. Silah ticaretinin askeri yardım ve yeni borçlanma düşüldükten

sonraki dolaysız yıllık finansal hacmi, olasılıkla 1980'ler ile 1990'lar arasında çok fazla değişmedi. Ödeme yeteneğinde olanlar ithalat yapmaya devam ettiler ve hatta ithalatlarını arttırdılar.

1990'lardaki uluslararası silah ticaretindeki değişmelerin birçok yönü bulunmaktadır. Bu analizden ortaya çıkan önemli bir sonuç, genel hacmi daha küçük hale gelmiş olmakla birlikte, silah ticaretinin doğrudan mali yükünün azalmadığıdır. Daha küçük hale gelen daha çok ödemeleri gerekmeyen transferlerdir. Diğer yandan, silah transferlerinin borçlanma içindeki payı 1990'larda azalmıştır. En azından genel borç pozisyonlarını arttıran ülkeler silah ithalatlarını daha önceki dönemlerde olduğu kadar krediyle finanse etmemişlerdir.

Uluslararası silah ticaretinin ticarileşmesi ve farklılaşması ekonomik ve askeri gücün daha öncesine göre daha yakın hale geldiğini ifade eder. Zengin ülkeler daha ileri silahlarla donatılmış iken, fakir ülkeler genellikle zayıf şekilde silahlanmışlardır. Gelişmekte olan bölgelerde, örneğin Afrika'da yapılan savaşlar bu sonucu teyit etmektedir. Zengin ülkeler fakir ülkelerle karşılaştırıldığında askeri-teknolojik üstünlüklerini arttırmaktadırlar. Türkiye ve Güney Kore gibi orta-gelir ülkelerinin, gelir bakımından aynı seviyede olmamalarına karşın, yüksek-gelir ülkelerinin teknolojik düzeylerine ulaşma çabası içinde olmaları nedeniyle, uluslararası silah ticaretinde fiilen en büyük ekonomik yükleri taşıdıkları görülmektedir.

Uluslararası silah ticaretinin ticarileşmesi ve farklılaşması ekonomik ve askeri gücün daha öncesine göre daha yakın hale geldiğini ifade eder

**) Çalışma 16 Kasım 2002'de İstanbul TESEV Konferansı'nda sunulmuştur.

dipnot:

1) Bunlar ABD devleti ile Stockholm Uluslararası Barış Araştırma Enstitüsü'dür. (çev. Stockholm International Peace Research Institute, SIPRI)

referanslar

Ball, N. (1983) Third World Security Expenditure: A Statistical Compendium. Stockholm: National Defence Research Institute.

Ball, N. (1988) Security and Economy in the Third World. Princeton: Princeton University Press.

Ball, N. (2001) Transforming security sectors: the IMF and World Bank approaches, Conflict Security and Development, Vol 1, No. 1. (<http://csdg.kcl.ac.uk/Publications/html/journal.htm>).

BICC (Bonn International Center for Conversation) (1997) Conversation Survey 1997. Global disarmament and surplus weapons. Oxford: Oxford University Press.

Blanton, S (1999). Instruments of Security or Tools of Regression? Arms Imports and Human Rights Condi-

tions in Developing Countries', Journal of Peace Research, Vol.36, No: 2, pp. 233-244.

Brittn, S (2001) No defence for arms subsidies. Financial Times 07 May, (http://www.samuelbrittan.co.uk/text83_p.html).

Brzoska, M (1982) Arms Transfer Data Source . Journal of Conflict Resolution, 26 (1), 77-108

Brzoska, M. (1983) Research Communication: The Military-Related External Debt of Third World Countries. Journal of Peace Research, 20 (3), 271-277.

Brzoska, M. (1992) Military Trade, Aid and Developing Country Debt, in: Lamb, G. With V. Kellab (eds) Military Expenditures and Economic Development. A Symposium on Research Issues. World Bank Discussion Papers. No.185, pp 79-110

Brzoska, M. (1994) The Financing Factor in Military Trade. *Defence and Peace Economics*, Vol.5, No.1, pp. 67-80.

Brzoska, M. and T. Ohlson (1987) Arms Transfers to the Third World, 1971-85. London Oxford University Press.

Collier, P, Dollar, D, Can the world cut poverty in half? How effective aid can meet International development goals. *World Development*, Vol. 29, No. 11, pp. 1787-1802.

Deger, S. (1986) Military Expenditure in Third World Countries. London: Routledge & Kegan Paul
Devarajan, Shanta and Vinaya Swarop (1998) The Implications for Foreign Aid Fungibility for Development Assistance. Development Research Group, World Bank, Washington.

Dunne, P. (1996) Economic Effects of Military Expenditure in Developing Countries: A Survey, In Gleditsch, NP et al Peace Dividend, Amsterdam: Elsevier

Frey, B. (1975) Weapon Export and Aid to Developing Countries. *Journal of Peace Science*, 1 (2), 1-15.

Grimmett, R. (2002) Conventional Arms Transfers to Developing Nations, 1994-2001, Washington, DC, Congressional Research Service, August 6, 2002.

Grobar, L. M and R. M. Stern (1989) A Data Set on International Trade in Armaments for The Major Western Industrialized and Developing Countries for 1980: Sources and Methodological Issues. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 125 (4), 748-761.

Levine, P., Mouzakis, F. And Smith, R. (1986) Pri-

ces and quantities in the arms trade. *Defence and Peace Economics*, Vol. 9, No. 3, pp. 223-236.

Martin, S (1996) The economics of offsets. *Defence procurement and Countertrade*. Amsterdam Harwood Academic Publ. .

McGuire, M. (1982) US Assistance, Israeli Allocation and the Arms Race in the Middle East, *Journal of Conflict Resolution*, Vol24, No.2, pp.199-235.

Nassauer, O. (1995) Otfried Nassauer An Army Surplus- The NVA's Heritage In E.J. Laurance and H.Wulf (eds), *Coping with Surplus Weapons: A Priority for Conversation Research and Policy*, BICC Brief 3.

Organisation for Economic Co-Operation and Development (OECD), annual, (Financing and) External Debt of Developing Countries: A Survey. OECD: Paris

Pearson, F. (1989) The Correlates of Arms Importation," *Journal of Peace Research*, Vol. 26. No. 2, pp. 153-163.

United States Department of Defense, Security Assistance Agency, annually, Fiscal Year Series. Data Mangement Division. Washington D.C.

United States Department of State (2002) World Military Expenditures and Arms Transfers, Washington, D.C.

US Department of Commerce (2001), Offsets in Defense Trade-Conducted Under Section 309 of the Defense Production Act of 1950, Washington, May.

Wezeman, P. And Wezeman, S. (1996) Dutch Surplus Weapons, BICC Paper5, July .

agsp-nato ilişkileri ve ortadoğu paylaşımına yansımaları

1. genel:

Soğuk Savaş döneminde iki rakip süper gücün arasında sıkışan Avrupa, "Soğuk Savaşın" sona ermesi ve Avrupa üzerindeki tehdidin ortadan kalkması üzerine ABD'nin de teşviki ile Avrupa Birliği, kendi güvenlik örgütünü kurmaya karar verdi.

Bu maksatla AB, Maastricht Anlaşması'yla ortak dış ve güvenlik politikasını oluşturma arayışına başladı. Haziran 1996'da NATO'nun Berlin'de yaptığı Dışişleri Bakanları toplantısında, AGSP'nin NATO içinde, Avrupa'nın savunma ve güvenliğinin ortak sağlanması için örgütlenmesi kararlaştırıldı.

2. avrupa güvenlik mimarisi:

Batı Avrupa Birliği (BAB), Almanya ve İtalya tehdidine karşı ortak savunma maksadıyla 1948 Brüksel anlaşmasıyla kurulmuştur. Soğuk savaş takip eden günlerde, Avrupalı müttefiklerle NATO arasında bir köprü görevi yapmıştır. Batı Avrupa Birliği (BAB), NATO ve AB'deki değişik üyeleri bağdaştırmakta yardımcı olmuştur.

Washington anlaşması 1949 tarihinde imzalanmış ve NATO kurulmuştur. Türkiye 1952 yılında NATO'ya üye olarak Avrupa güvenlik yapısına dahil olmuştur.

1954 yılında yapılan Paris protokolü ile Brüksel anlaşması revize edilmiş ve Avrupa'ya yönelik potansiyel Sovyet tehdidine karşı Almanya ve İtalya, Batı Avrupa Birliği'ne dahil edilmiştir.

1980'li yılların başında Avrupa ülkelerinde güvenlik konularında yeni düşünceler olmuştur. Bu düşüncelerin ilk sonuçları 1984 Roma Deklarasyonu ile ortaya çıkmış ve iki husus vurgulanmıştır.

"Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliğinin tanımlanması (ESDI)

"Üye ülkelerin savunma politikalarının uyumlaştırılması için çalışmalara başlanması"

9 Mayıs 1985'de 11'inci "Milano Deklarasyonu" ile "Avrupa Birliği ve Avrupa Günü" ilan edilmiş ve 1991 yılında, Maastricht Antlaşması ile Avrupa Topluluğu, Avrupa Birliği'ne dö-

nüştürülmüştür. Ortak Dış ve Savunma Politikası ile müşterek karar verme mekanizmasının teşkil edilmesi ve BAB'ın Avrupa Birliği'nin savunma bileşeni olması öngörülmüştür. Maastricht anlaşması ile eş zamanlı olarak imzalanan BAB'ın Maastricht Deklarasyonu ile Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği/Politikası (AGSP) kabul edilmiştir.

Bu anlaşma ile BAB'ın, NATO'nun Avrupa ayağı ve Avrupa Birliği'nin savunma bileşeni olarak görev yapması ön görülmüştür.

1948 tarihli Brüksel anlaşmasında, kolektif savunmayı öngören beşinci madde olmasına rağmen, soğuk savaşın sona ermesinden sonra yayınlanan ve BAB'ın anayasası niteliğinde olan 1992 tarihli "Petersburg Deklarasyonu" ile BAB'ın üstleneceği asıl görevler, günün şartlarına uygun olarak kolektif savunma dışı görevler olarak belirlenmiştir.

"Petersburg Görevleri" olarak adlandırılan AGSP'nin bu görevleri²;

-İnsani yardım, kurtarma ve tahliye operasyonları,

-Barışı koruma,

-Muharip kuvvetlerinde kullanabileceği kriz görevleridir.

Türkiye 1992 yılında, Roma Deklarasyonu ile BAB'a ortak üye olmuştur. BAB'da tam üye, ortak üye (Türkiye) ve gözlemci statüleri gibi farklı üyelikler vardır. BAB'ın mevcudiyetine rağmen, 1996 yılında Berlin kararları ile AGSP'nin NATO içinde geliştirilmesine karar verilmiştir. AGSP'nin büyük oranda Avrupa askeri imkan ve kabiliyetlerini güçlendirmek üzere, temel hedef, "European Headline Goals" ile gerçekçi ve elde edilebilecek bir hedef koymuştur. AB'nin üyelerinin tam üyesi olduğu bu yapıda, Türkiye'nin, AB'ye üye olmadan bu güvenlik yapılanmasında yer alması mümkün olmamaktadır.

3. avrupa güvenlik savunma politikasına kuvvet tahsisi

*Personel mevcudu: 50-60.000 asker ve ilave olarak, sevk ve idare birlikleri ile muharebe ve muharebe destek unsurları olacak,

Halil Şimşek*

BAB'ın mevcudiyetine rağmen, 1996 yılında Berlin kararları ile AGSP'nin NATO içinde geliştirilmesine karar verilmiştir

* Dr.
E. General
Halıç Üniversitesi
Öğretim Elemanı

*Ek olarak: Asgari ve yeterli seviyede hava ve deniz kuvveti sağlanacak,

*Komuta ve Kontrol, kolordu seviyesine kadar olacak,

*Göreve hazırlık: 60 gün içinde, gerektiğinde daha erken bir zamanda hazır olacaktır.

*Dayanma gücü: En az bir yıl, kendi kendine yeterli olacak ve 3 grup halinde, rotasyona tabi tutulacak,

*Hazırlık: En geç 2003 yılında tamamlanacaktır.

20-21 Kasım 2000 tarihinde Avrupa Birliği ülkelerinin Savunma Bakanlarının "Capabilities Commitment Conference" toplantısında AGSP'nin kuvvet hedefi belirlenmiştir.

Buna göre, AB'nin 100.000'den fazla askeri, 400 savaş uçağı ve 100 gemisi göreve hazır olacaktır.

Bu kuvvetlerin en büyüğü, Almanya tarafından 30.000 asker, 15 muharebe gemisi, 12 adet deniz bombardıman uçağı, hava kuvvetlerinden en az 79 adet muharebe uçağı tahsis öngörülmüştür.

Avrupa Birliği'nin üye ülkelerinin tahsisleri askeri güçleri oranında farklıdır.

Ancak ihtiyaç duyulduğunda bu kuvvetler artırılabilir.

Bu yapılanma ile Avrupa Birliği'nin çıkarlarının gerektirdiği dünyanın her yerinde; "Kriz Yönetimi ve Barışı Destekleme Harekati" Avrupa Birliği'nin savunma örgütü olan AGSP'na verilmiştir. Böylece; NATO "Nükleer Caydırıcılık ve Beşinci Madde Görevleri" için ihtiyatta tutulan bir güç durumuna düşürülmüştür. Bu durum, NATO'yu marjinal hale getirecektir. Bu endişeyi, NATO Genel Sekreteri Lord Robertson³ "Türkiye bir NATO üyesidir. Ancak henüz AB üyesi değildir. Şu ana kadar, Türkiye NATO Üyeliği yoluyla, diğer müttefikleriyle beraber, Avrupa'nın güvenliğinin sağlanmasında merkezi bir role sahip oldu.

Günümüzde, AB asil güvenlik faktörü olmayı arzu etmektedir ve artık NATO, Avrupa güvenliğini sağlayan tek kurum olmayacaktır..." ifadesiyle, AGSP'nin NATO'ya rağmen, Avrupa'nın güvenliğinden sorumlu olacağını belirtmiştir.

NATO Zirvesinde, Türkiye için önem arz eden Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) konusunda, Türkiye'nin hedefleri;

"Avrupa Birliği-BAB entegrasyonu durumunda ülkemizin öncelikle BAB'daki kazanımlarının muhafaza edilmesi,

- Avrupa'nın güvenlik mimarisi içinde söz sahibi olabilmek için bu müktesebatın daha da ileriye götürülmesi" olarak tespit edilmiştir.

- Bu imkan sağlayacak yazımların, hem zirve bildirisi ve hem de stratejik konseptte yer almasını sağlanmıştır. Türkiye'nin AGSP'da NATO alt yapı ve stratejik olanaklarından yararlanmasına rezerv koyması ihtimali dikkate alınarak, AGSP'nin Türkiye çevresinde görev yapması koşulları, Türkiye'nin kısmen isteklerinin karşılanmasına olanak sağlayacak bir düzenleme yapılmıştır. Bunlardan son anlaşma; AGSP'nin Kıbrıs'ta görev yapmayacağı ve AGSP'nin görevlerinin BM ilkelerine uygun olacağı şartına bağlanmıştır.

Avrupa Birliği üyeleri, yeni güvenlik yapılanmasında NATO imkan ve kabiliyetlerini hiçbir kısıtlama olmaksızın kullanmak ve karar mekanizmasını ellerinde tutmak istemektedirler.

AGSP'nin üyeleri, günlük hareketin sevk ve idaresinde "Katılımcılar Komitesi" kapsamında eşit haklar ile yer alacaklardır. Ancak, hareketin karar mekanizmasını teşkil eden stratejik kontrolü ve siyasi yönlendirmesi Avrupa Birliği Siyasi Güvenlik Komitesi tarafından yerine getirilecektir. Harekatin bitirilme kararı ise, katılımcılar ve danışılarak Avrupa Birliği Konseyi tarafından verilecektir.

Böylece; Avrupa Birliği'nin amacı ilave bir para harcamadan yeni güvenlik mimarisini NATO'nun mevcut imkanlarını üzerine kurmak ve adım adım NATO'nun yerini almaktır.

4. nato- agsp arasındaki ihtilaf

NATO; 50 yılı aşkın bir süredir Avrupa'nın savunmasında çok önemli bir görevi başarı ile yerine getirmiştir. Caydırıcı gücü ile Avrupa'da barış ve istikrarın korunmasında ve soğuk savaşın sona erdirilmesinde başlıca etken olmuştur.

NATO İttifak Anlaşması'nın 5'nci maddesinde öngörülen temel savunma ve caydırma görevlerine ilaveten, 1999 yılında kabul ettiği "stratejik konseptle" üstlendiği kriz önleme görevlerini de başarıyla yerine getirmiştir. NATO'nun Bosna-Hersek ve Kosova'ya yönelik faaliyetleri bunun en bariz örneklerini teşkil etmektedir. NATO'nun bu başarısının öncelikle Transatlantik İşbirliği ve bütün müttefik ülkeler arasındaki dayanışmaya rağmen, NATO'nun en büyük ve caydırıcı askeri gücü kendi içindeki dayanışma ve kolektif savunmaya Avrupa'nın duyduğu tepki AGSP ile açığa çıkmıştır.

Avrupa Birliği üyeleri, yeni güvenlik yapılanmasında NATO imkan ve kabiliyetlerini hiçbir kısıtlama olmaksızın kullanmak ve karar mekanizmasını ellerinde tutmak istemektedirler

Bunun ilk örneği; 15-19 Kasım 2002 tarihinde NATO Parlamenterler Assemblesi 48'nci genel kurul toplantısında İstanbul'da görüldü⁴.

Bu genel kurulun amacı; NATO'nun 21-22 Kasım 2002 tarihlerinde, Prag'da yapılan NATO Devlet ve Hükümet Başkanları toplantısında, NATO'nun genişlemesine ilave olarak, yeni tehdit değerlendirilmesi çalışmalarında AGSP ile NATO arasındaki görüş ayrılığı ortaya çıktı.

İstanbul Toplantısı'nda; dört komitenin çalışmaları üzerinde duruldu. Bunlar; "Güvenliğin sivil boyutu", "Savunma ve Güvenlik", "Siyasi komite" "Bilim ve Teknoloji komitesi."

Komite çalışmalarından savunma ve güvenlik komitesinde görüşülen konularda önemli tavsiye kararları alındı.

"Tehdit olmadan, ittifak da olmaz" prensibi, toplantının ve dolayısıyla NATO'nun temel sorunu olduğu görüldü.

Soğuk savaş koşullarında, SSCB'den yönelen tehdit esas alınarak kurulan ve Varşova Pakti tehdidine göre yapılanan, NATO için bu gün ciddi bir tehdit görülmemektedir.

Eski tehdit 9 Kasım 1989 tarihinde Berlin duvarının yıkılmasıyla sona ermiştir.

Aynı dönemde başlayan "Güçlü Almanya" politikası önünde, NATO artık bir engel olarak görülüyor. Çünkü ABD'nin Almanya'daki üsleri NATO çerçevesinde bulunuyordu. Şimdi Almanya bularadan kurtulmak istiyor, fakat açıkça ABD'ye karşı tavır alamıyor. Bunu NATO'yu etkisizleştirerek ve Avrupa'nın savunmasını AGSP ile yaparak Amerika'nın, Avrupa'daki kuvvetlerine gereksinim kalmadığı durumunu yaratmak istiyor.

Çünkü; ABD'nin ikinci dünya harbinden sonra, F. Almanya üzerinde tesis ettiği kontrol sisteminde, NATO belirli bir oranda bu politikaya hizmet etmişti. Şimdi ise, F. Almanya'nın Avrupa Birliği sayesinde bu denetim ve kontrolden kurtulmak istediği ve ABD ile bir politik mücadele içinde olduğu açığa çıktı.

F. Almanya açısından, NATO'ya yeni biçilmek istenen "terörle mücadele rolünde" NATO'nun 5. maddesinin Irak'a karşı uygulanıp uygulanmayacağı konusundaki ihtilafta, Fransa da Almanya'ya destek verdi.

ABD, Irak'a yapacağı askeri müdahalede, NATO'yu yanında görmek istiyor. F. Almanya ise Fransa ile birlikte Irak'ın terör bağlantısı ve ABD'nin kanısız suçlamalarının zayıflığından da yararlanarak, karşı koymaya çalışıyor.

Burada NATO; ABD ile başını F. Almanya'nın çektiği Fransa ve bazı AB ülkeleri arasındaki "bilek güreşinde" bir araç olarak kullanıldı. Çünkü; ABD küresel güç olarak gelecekte kendisine rakip olacak AB ve dolayısıyla Almanya ve Fransa'nın, BM ambargosu kalktıktan sonra, Irak'da yapacakları petrol yatırımlarına engel olmak suretiyle bu ülkeleri enerji açısından kendisine bağımlı birer ülke konumuna düşürmek istiyor. Harekat sonrasında Irak'ın kontrolünde bu ülkelere pay ayırmak istemiyor. Bunu bilen Almanya ve Fransa, ABD'nin Irak'a askeri müdahalesini engellemek veya savaş sonunda Irak'dan pay elde etmek istiyorlar. ABD'nin, NATO'dan destek kararını çıkaramayacağını bildiği için, en azından Türkiye'nin tehdit altında olduğunu ileri sürerek, bu desteğin Türkiye'ye sağlanmasına çalıştığı anlaşıldı. Ancak, aynı ülkelerin Türkiye'ye NATO desteğine de sıcak bakmadıkları görüldü. Aslında ABD'nin, NATO desteğini alsa, buna karşın kendisine rakip olacak aynı ülkeleri harekat sonunda ödüllendirmek zorunda olacağından, zaten bunu kendi güçleri ile yapabileceği için Almanya ve Fransa'yı bu işe karıştırmak istemediği görülüyor.

Irak harekatı için kilit ülke Türkiye'dir. ABD, Türkiye'nin desteğini sağladığı takdirde, başkaca bir ülkenin desteğine zaten ihtiyacı olmayacaktır. ABD, AB ülkelerinden bazılarının desteğini alarak ve bu ülkelerin açıkladıkları deklarasyonla AB'yi kendi içinde parçalamaya imkanını da bulmuş oldu.

F. Almanya, "Avrupa Birliği stratejisinde", Türkiye'yi ABD tarafından AB içine sokulmak istenen bir "Truva atı" gibi gördüğünden Türkiye'nin AB'den müzakere tarihi alma taleplerini Fransa ile birlikte engelleme imkanını bulmuştu. Ayrıca "Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası" (AGSP) konusunda da Almanya, Türkiye'ye "aba altından sopa göstermekten çekinmemişti".

Çünkü; F.Almanya, AGSP yapılanmasıyla NATO'daki yükümlülüklerinden kurtulmak istiyor.

NATO mevcut iken, Avrupa'da, ikinci bir güvenlik yapılanması aslında NATO'nun savunma gücünü zayıflatacak bir yaklaşımdır. Bunun anlamı; F.Almanya, NATO'yu sabote ediyor. NATO'yu içi boşaltılmış bir yardım kuruluşu haline dönüştürmek için, ne gerekiyorsa onu yapıyor.

Soğuk savaş koşulları ortadan kalktığına göre, NATO'ya yeni bir tehdit bulmak ihtiyacı

**NATO;
ABD ile
başını
F. Almanya'nın
çektiği
Fransa ve
bazı
AB ülkeleri
arasındaki
"bilek
güreşinde"
bir araç
olarak
kullanıldı**

ortaya çıktı. Düzenli orduları ve nizami harbe göre hazır tutulan NATO'nun karşısında artık düzenli bir askeri tehdidin olmadığını herkes kabul ediliyor. Bu anlamda tehdit olmadığını göre NATO ne yapacak telaşı başladı.

11 Eylül 2001'de ABD'ye yapılan terörist saldırının, işlevsiz NATO'nun imdadına yetiştigi düşünülüyordu, ancak uygulamaya gelince, bunun pek de kolay kabul ettirilebilecek bir tehdit olmadığını gördü. Ama, şimdi üyeler, Irak konusunda NATO'nun 5. maddesini işletme konusunda ABD'den farklı düşünüyorlar.

ABD; "Irak harekati için, NATO'nun Acil Müdahale Gücünü kurmasını ve Irak'da görevlendirilmesini istiyor. Çünkü, düşünülen tehdit, "Global terördür." Global terör de, batılı analistlere göre, radikal İslamla bağlantılıdır. O halde NATO'nun karşısında, batı medeniyet değerlerini tehdit eden terörizmi önlemek ve terörle mücadele etmek görevi NATO için ön plana çıkıyor."

Bu anlayışta, Türkiye'nin işi zor. Çünkü global tehdit radikal İslamdan geliyor yaklaşımı, Türkiye'nin ısrarla vurgulamaya çalıştığı "Terörün dini, milliyeti ve ırkı olmaz, terör bir insanlık suçudur." düşüncesini bütün müttefikler zahiri olarak benimsiyorlar. Ancak, 11 Eylül saldırısını yapan, El Kaide ve aşırı islamcı görüş, NATO için yeni tehdit unsuru olarak kabul edildiğine göre, "terörü" İslamdan soyutlamak Türkiye açısından zorluk yaratıyor. Çünkü, batılı uzmanlar şimdilik bilinen terör faaliyetlerinin arkasındaki devlet desteği, kültür, inanç, imkan ve kabiliyetin "aşırı İslam" ülkelerinden olduğunu yüksek sesle söylemekte bir sakınca görmüyorlar.

Bunun tabii sonucu olarak da, ABD'nin yeni geliştirdiği doktrin "Tehdit oluşmadan kaynağında vurmak, saldırıda ön almak" şeklinde ifade edilebilecek yönteminin, BM yasasının 51'nci maddesine göre "meşru müdaafa hakkı" kuralına uymayan bir saldırganlık halini almıştır.

ABD; buna meşruluk kazandırmaya çalışırken, başta Almanya ve Fransa olmak üzere, pek çok NATO üyesi ülke ve NATO ile ortaklık anlaşması yapmış RF gibi ülkelerin, ABD'nin hegemonya tesisine yönelik bu doktrinine karşı çekinceleri vardır.

Bu kural belki, ABD tarafından her ülke için düşünülmüyor "ABD'nin ifadesiyle, teröre destek veren ve kendisinin ilan ettiği 'terörist devletler' için geçerli" yaklaşımı, pek de ikna edici görülüyor.

Bu yaklaşım aslında çok tehlikeli, çünkü devletler hukukunda "terörist devlet" diye bir tanım olmadığı gibi, bu gerekçe ile ülkelerin tehdit edilmesi ve rejimlerinin değiştirilmesi için bunun bir sebep olarak kullanılması da kabul edilemez.

Terör nedeniyle burada tehdit edilen BM'e üye olan bir devlet veya devletlerdir. ABD açısından bu devletler "Terörist Devletler" olarak ifade edilse de, diğer üye ülkeler bunu aynı derecede kabul etmiyorlar. Rusya Federasyonu, mevcut kriz nedeniyle yükselen petrol fiyatlarından azami yararlanıyor. Almanya, petrol bakımından RF'na bağımlı ve bu yüksek fiyat ile ekonomisi olumsuz etkileniyor. Almanya'nın Irak'dan da pay alma şansı olmadığı için ABD'nin stratejik oyununa geldiği görülüyor. Fransa ise; ABD'nin hegemonyasını reddederek, Irak'da BM ambargosu kalktıktan sonra işletilecek yaklaşık 40 milyar dolarlık petrol araştırma ve işletme haklarını kurtarmaya çalışıyor. Ortadoğu bölgesi dünya petrol rezervinin yüzde 60'na sahip; şimdilik bilinen rezervlerin Irak'da 112 milyar varil, Suudi Arabistan'da 276 milyar varil olduğu uzmanlarca ifade ediliyor. Petrol zengini ve enerji kaynakları ile yeraltı zenginlikleri olan bu bölge ülkelerinin ABD'nin baskılarından kurtulamayacakları anlaşılıyor. Bu nedenle NATO'ya "terörist devletleri" kabul ettirmek, Prag zirvesinde çaba harcanmışsa da, şimdilik olumlu bir sonuç alınamamıştır. Alınması da zordur. Çünkü, temel sorun, ülkelerin geleceği ile yakından ilgili enerji kaynaklarının kontrolü ve ABD'nin hakiyetine karşı çıkmaktır.

Aslında; terörle mücadelede; diplomasi, istihbarat, caydırma ve teröre destek olan kaynakların kontrolü ve kültürel mücadele önemlidir ama, BM'e üye bir ülkenin zahiri sebeplerle işgal edilmesi kabul edilemez. Doğru çözüm, terörü besleyen yoksulluğun ortadan kaldırılması iken, kimse buna yanaşmıyor. Halen dünyada 2 milyon insan, günlük 2 doların altındaki bir para ile yaşamaktadır.

NATO 2001 yılında; 470 milyar dolar harcamıştır. Bu rakam NATO ülkelerinin GSMH'nin yüzde 2,5'udur.

Terörle mücadele özgürlükleri kısıtlıyor, ülke kaynaklarını aşırı zorluyor. Terazinin bir kefesinde, demokrasi, insan hakları, diğer kefesinde terörizmle mücadele, burada denge nasıl sağlanacak.

ABD, BM ve NATO terörle mücadele ediyor görüntüsü altında Irak ve Afgan ulusunun onurunu kırıyor.

11 Eylül
2001'de
ABD'ye
yapılan
terörist
saldırının,
işlevsiz
NATO'nun
imdadına
yetiştigi
düşünülmüyordu,
ancak
uygulamaya
gelince,
bunun
pek de
kolay
kabul
ettirilebilecek
bir tehdit
olmadığı
görüldü

ABD Körfez Harekatında, 42.000 adet uranyum bombası kullandı. Afganistan'da kullanmaya devam ediyor. Irak için gerekçe olan kitle imha silahlarından arındırma, İsrail'in elindekiler dahil pek çok ülkenin sahip olduğu bu silahlardan dünyanın arındırılması, çifte standart olmadan nasıl ve kim tarafından engellenecektir?

NATO'nun 5'nci maddesi, bir üye ülkeye saldırıyı ortadan kaldırmak amacıyla işletebilecek savunma amaçlı bir kuraldır. Saldırı amacıyla kullanılması NATO'nun kuruluş felsefesine aykırıdır. Türkiye, uzun süredir sürdürdüğü terörle mücadelede dost ve müttefiklerinden istediği yardım ve desteği görememiş ve zarara uğramış bir ülkedir.

ABD'nin baskısı ile NATO 5'nci maddeye göre, Türkiye'nin korunmasını talep etmek, NATO'nun görevlerine yepyeni bir anlayış getirecektir. Bu da, NATO'nun içindeki görüş farklılıklarını büyütecek, belki de NATO'nun sonunu getirecek bir başlangıç kararı olacaktır.

Terör bir tehdittir. İnsanlığa karşı bir suçtur. Savunulamaz, mazereti kabul edilemez. Ancak bunun, bazı devletleri baskı altına almak, rejimlerini değiştirmek için bir araç olarak kullanılması da kabul edilemez. Çünkü El Kaide'nin ABD himayesinde doğup büyüdüğünü herkes biliyor. Irak'ın elindeki (var olduğu iddia edilen) kitle imha silahları ile ilgili ısrar, ABD tarafından, İran-Irak savaşında Irak'a verildiği bilinen bir gerçektir.

NATO-Avrupa işbirliğinin geliştirilmesi düşünülmüyorsa, AGSP, NATO'yu zayıflatan bir araç olarak kullanılmamalıdır. Bu konuda en çok sorumluluk taşıyan ülke F. Almanya ve Fransa olacaktır.

5. türkiye ne yapmalıdır?

ABD'nin; Irak rejimini değiştirmek, bölgenin 510 milyar varilli bulan petrol rezervi üzerinde kontrolü sağlamak ve İsrail üzerindeki baskıyı hafifletmek, Ortadoğu ülkeleri üzerindeki kontrolü pekiştirmek amacıyla; Irak devletine karşı savaş yolunu seçeceği anlaşılmalıdır. Bu maksatla; kendisine yardımcı olacak bir bölge ülkesine ihtiyacı vardır. Bu ülke de, ABD'ye göre Türkiye'dir. Bölge ülkelerinin çıkarları ve ABD'nin bölgedeki girişimleri sonucunda ortaya çıkması muhtemel Irak'ın kuzeyinde bir "Kürt" devleti, hem Türkiye'yi ve hem bölge ülkelerini endişelendirmektedir. Bundan dolayı, başta Türkiye olmak üzere bölge ülkelerinin ABD'nin bu politikasına yar-

dım ve destek verecek şekilde askeri işbirliğine girmesi, bölgenin geleceği, Türkiye'nin uzun vadedeki çıkarları açısından hem tehlikeli, hem çok riskli bir karardır. Bunun riski de, tehlikesi de Irak'ın parçalanması ve yeni türediydu devletlerin ortaya çıkmasıdır. Bu devletler bölge barışını ve uzun vadede bölgenin istikrarını bozacaktır. Bu yaklaşım; ABD açısından uygun olabilir, ama Türkiye ve bölge devletleri için asla uygun değildir.

ABD'nin Türkiye'den beklentileri, Türkiye'nin çıkarlarıyla örtüşmediği için, bu isteklerin geri çevrilmesi ve beklentilerin boşa çıkarılması stratejik ortak Amerika Birleşik Devletleri'ni Türkiye aleyhine politika değişikliğine yöneltmektedir. Türkiye; ABD'nin politika değişikliğine hazır olmadığı ve çok olumsuz koşullarda bu durumla karşı karşıya olduğu için karar vermekte zorlanıyor. Aslında Türkiye NATO'ya da girdikten sonra, kendi çıkarlarının gerektirdiği bölgesel ve uluslararası bir politika üretip geliştirmediği için, Türkiye şimdi alternatifsiz bir duruma düşmüştür.

ABD'nin vazgeçilmez müttefiki olan İsrail'in, bu stratejide, bölge ülkelerini rahatsız etmeden gerekli yardım ve desteği sağlaması zor olduğuna göre, geriye bir tek yol kalıyor. Bölge ülkelerini yıldırma ve ABD'nin politikasına karşı koymayacak ve bölgenin birlik ve beraberlik içinde hareket etmesine engel olacak tedbirlere başvurmaktır.

Bunun için de, bölge ülkelerinin hassasiyetlerini iyi bilen ABD, bu hassasiyetleri istismar ederek, gerektiğinde baskı uygulayarak zoraki işbirlikçi ve suç ortağı bulmaya çalışacaktır.

Böylece; ABD Irak'ın kuzeyinde bir "Kürt" devleti kurma şantajı da dahil olmak üzere her çareye başvurarak bu gayesini gerçekleştirecektir.

Bölge ülkelerinin muhalefetine rağmen, Irak'ın parçalanması ve yeni bir devletin oluşumu, gelişmelere bağlı olarak gerçekleşebilecektir. Aslında bu yaklaşım çok tehlikeli ve riskli bir stratejik hatadır.

Bu stratejinin ana unsuru da, Irak'ın kuzeyinde yaşayan "Kürt" toplumunun bu durumdan azami istifade etmek isteyen bir tavır ortaya koymasıdır.

Bunun emareleri Londra ve Washington'da yapılan Irak Muhalif grubu toplantıları ve onlarla ortak stratejiler geliştirme gayretleridir.

Irak'ın elindeki (var olduğu iddia edilen) kitle imha silahlarının, ABD tarafından, İran-Irak savaşında Irak'a verildiği bilinen bir gerçektir

Irak'ın kuzeyindeki gelişmelere baktığımızda, ABD'yi bu politikada başarıya ulaştıracak pek çok etken vardır. İster federe, ister bağımsız bir devletin oluşması ABD ve İngiltere gibi "Hami-Koruyucu" devletin olması tehlikeyi büyütüyor.

ABD ve İngiltere'nin bu gayretlerinin aslında bugünün sorunu olmadığını hepimiz biliyoruz. Birinci Dünya Harbi esnasında başlayan ve harbin sonunda verilen sözlerle bölgede sürdürülen girişimler, 1919-1926 yıllarında Türkiye'nin çabaları ile bu tehlike önlenmişti. Ancak şimdi, Türkiye aynı ciddiyette bunu önleyici gayretlerini sürdürmediği takdirde, bu tehlikenin önlenmesi çok zor olacaktır.

Çünkü, Irak'ın kuzeyinde kurulacak devleti dahili ve harici saldırılara karşı koruyacak etkin bir güç olarak, ABD ve İngiltere açık bir şekilde bu görevi üstlendiği takdirde oluşumu engellemek çok zor ve risklidir.

Irak'ın kuzeyinde bir devlet kurabilmek için ne kadar güce ihtiyaç vardır?

Bunun cevabı, bu devlete karşı olan ülkelerin potansiyel güçlerini dengeleyecek kadar askeri güce ihtiyaç olacaktır.

Ülke	Nüfusu	Kara Kuvveti	Hava Kuvveti	Silahli Kuvvetleri Toplamı
İran	72 Milyon	350.000	50.000	545.000
Irak	24 *	375.000	50.000	430.000
Suriye	17 *	215.000	40.000	316.000
Ürdün	6 *	40.000	27.000	104.000
S.Arap.	18 *	106.000	22.000	105.000
Türkiye	65 *	525.000	63.000	639.000
Toplam	202 Milyon	1.611.000	252.000	2.139.000

Görüldüğü üzere; Irak'ın kuzeyinde bir uydu devletin kurulması için fazla miktarda askeri güce ihtiyaç olacaktır. Burada esas olan, uydu devletin kuruluşuna mani olacak "Siyasi" iradedir. Bölge ülkeleri kuvvetli siyasi irade gösterdikleri takdirde bu kolay olmayacaktır. Ancak bu irade konusunda şimdilik ciddi endişe vardır.

Bu oluşuma ciddi olarak karşı duran Türkiye, İran, Suriye ve bölgedeki bazı Arap ülkeleri ortak potansiyel askeri güçlerini dikkate alarak, karşı iradeyi göstermeleri gerekir. Bunun için de, güçlerini birleştirecek kadar samimi bir tavır sergilemeleri gerekir.

Bunu yapabilmek için, ABD'ye karşı ortak çıkarları bir olan bu ülkelerin açıkça askeri güçlerini kullanacaklarını deklare etmeleri gerekir.

Irak'ın kuzeyinde bir devlet kurmaya hazırlanan "Kürt" toplumunun gücü hiçbir zaman

tek başlarına sözde Kürt devletini kurmaya müsait değildir. Bunun için mutlaka bir dış destek olması gereklidir. O zaman, dış desteğin engellenmesi için, bölge ülkelerinin sıkı durması ve tavırları net ve politikalarında asla bir gevşeme olmaması gerekir.

Bunun için de; bu ülkelerin milli çıkarları Irak'ın kuzeyinde bir devlet kurulmasına asla izin vermeyecek kadar hayati bir sorun olarak görüp kabul ediyorlarsa ki öyledir. O zaman ABD ve İngiltere'nin örtülü ve ikiyüzlü politikalarının bir devlet kurmak için girişimleri sonuçsuz kalmaya mahkumdur. Çünkü bu hamî devletlerin; kendi askeri güçlerini kullanabilmek için, toplumlarının desteğini alabilmeleri zordur. Bölgede meydana gelecek kargaşa ve çatışmalardan, bu ülkeler de çok zarar göreceklerdir.

Irak'ın kuzeyinde devlet kurmak isteyen toplum, kendi devletini yaşatabilmek için ne kadar güç yaratabilir?

Bu bölgenin iç dinamikleri zayıftır. Birlik ve beraberlik sağlamaları güçtür. Aşiret yapısı, kişisel hırs ve çıkar arzuları birlik sağlamayı güçleştirir. Her bakımdan kaynakları yetersizdir.

Kendilerinin meydana getirecekleri azami 100-150 bin civarında hafif silahlarla donatılmış bir askeri güç olabilir. Önemli olan bu gücün ağır silahlarının olmamasıdır.

ABD ve İngiltere; bu bölgeden bir cephe açarsa, o zaman mahalli güçlerin ağır silahlara sahip olması önlenemez, o zaman tehlike ve tehdit büyük olur. Bunun için, Irak'ın kuzeyinden ABD ve İngiltere'nin bir cephe açması ve/veya ağır silahları sevk etmesi önlenmelidir. Türkiye'nin direnç göstereceği temel konu budur.

Anılan bölgede bir devletin kurulup yaşatılabilmesi için, dış güç desteği ne kadar olmalıdır?

Halen mevcut olan politik destek devam etse bile, bunun psikolojik savaş açısından önemi büyüktür. Ancak fiili askeri güç (fiziki güç) yaratma bakımından çok da önemli değildir.

Esas olan destek, bölge ülkelerini caydıracak ve onların askeri güçlerine karşı koyacak büyüklükte dışarıdan büyük çapta bir kara gücüne ihtiyaç olacaktır. Bu kuvvetin büyüklüğü, donanımı, desteklenmesi ve savaş yeteneği gibi pek çok etkenler dikkate alınarak kabaca hesap edilebilir. Böyle bir durumda; ABD ve İngiltere'nin bölgede kullanacağı hava gücü

Irak'ın
kuzeyinde
devlet
kurmak
isteyen
toplum,
kendi
devletini
yaşatabilmek
için
ne kadar
güç
yaratabilir?

vardır. Ancak esas olan Irak'ın kuzeyinde kullanılacak kara gücüdür.

Bu güç bölge ülkelerinin algıladıkları tehdit ve geliştirecekleri askeri stratejilere göre kullanacakları kuvvetler ve bu kuvvetlerin koordineli olarak yönetilebilmesi için geliştirecekleri koordinasyon ve işbirliği esasları da dikkate alınarak, büyük çapta bir askeri güç ortaya koydukları takdirde, bölge için sinsi emelleri olan karşı güçlerin kullanacakları kara kuvvetleri yeterli olmayacaktır.

ABD ve İngiltere'nin, bölgeye sokmaya çalıştıkları kara gücü basında yer aldığı kadarıyla şimdilik, 80-90 bin kişilik bir kuvvet olup, bu da uydu devletin kurulmasına yetmez. Ancak buna rağmen, bu kuvvetin tehlikesi, bölgede fazla kalması halinde, bölgenin askeri güç dengelerini bozması, bölgede örtülü hareketlere girişmesi ve mahalli güçleri desteklemesi veya sonra bölgeden giderken önemli ölçüde ağır silah ve donanımını bölgedeki mahalli güçlere bırakırsa, o zaman tehlike büyür ve bölgenin uzun süreli bir kaosun içinde kalmasına sebep olur.

Devlet kurmak isteyen bölgedeki mahalli güçlerin silah ve donanımı nasıl karşılanır?

Bu durumda; askeri malzemelerin çevre ülkelerden temini mümkün olmaz. Ancak 8 Ocak 2003 tarihinde basında da yer aldığı gibi, Türkiye topraklarını kullanarak, Irak'ın kuzeyine ABD'nin sevk ettiği 60 kamyonluk malzeme sevkiyatı doğru ise ve bunlar hafif silahlar ve patlayıcılar olarak düşünülürse, bu sadece piyade silahı olarak, her kamyonun yükü, 1000 adet üzerinden, 60 adet kamyon yükü 60 bin silah demektir. Bu da, her taburu 1000 kişi düşünürsek, toplamda 60 piyade taburunun hafif silahı demektir ki, bu da Irak'ın kuzeyinde meydana getirilebilecek askeri gücün hafif silahlarının büyük bir kısmının tedarik edildiği anlamına gelir.

Ancak, yine basında yer aldığına göre, Barzani, kendi bölgesinde Türk sınırına yakın yerlerde, ağır uçaksavar silahlarını yerleştirerek, bir hava savunma sistemi kurmaya çalıştığı anlaşılıyor.

Bu silahların Türkiye topraklarından geçirilerek, ABD tarafından karşılandığı doğru olursa, Türkiye'nin bu kadar tehlikeli bir gelişmeye seyirci kalması, topraklarını kullandırması, bölge ülkelerine karşı da sorumluluklarını yerine getirmemiş anlamına gelir.

Bu silahlar nerede ve kime karşı kullanılacak?

Bu silahlar, şüphesiz Türk askerine karşı kullanılacaktır. Bunun hukuki, siyasi ve ahlaki hesabını kimin vereceğini tarih kaydedecektir. Bu silahların mühimmatı havadan ikmal edilebilir. Esas olan, en az hasarla ve en kolay yoldan bu silahların bölgeye intikal ettirilmiş olmasıdır.

Irak'ın kuzeyinde kurulacak bir devleti kim tanıır?

Böyle bir oluşumu destekleyen ülkeler ile bölge ülkelerinden İsrail Irak'ın kuzeyinde kurulacak bir devleti tanıyabilir. Çünkü İsrail'in güvenliğine tehdit oluşturan güçlü bir Irak, İsrail'in hiç arzu etmediği bir durumdur. Bundan dolayı, bölgede ilk tanıyan ülkelere birisi İsrail'in olması engellenemez. Diğer bölge ülkeleri tanımaz. Ancak bu oluşum Birleşmiş Milletlere gelirse pek çok ülke bunu tanıyacaktır.

Türkiye ne yapmalıdır?

Türkiye'nin bu bölge için üç temel seçeneği olacaktır. Bunlardan birincisi; Türkiye, ABD'ye her türlü desteği vererek birlikte, Irak hareketine katılması. Bu hareket tarzının Türkiye açısından faydaları şunlar olabilir:

-Kürt Devletinin kuruluşu, yakın zamanda engellenmiş olur.

-Türkiye, yakın dönemde, ekonomik sorunlarını hafifletip, sıkıntılarını atlatabilir.

-ABD'nin çok yönlü politik ve ekonomik desteğini sağlayabilir.

-İsrail ile ilişkileri daha da güçlenip, gelişebilir.

-Türkiye'nin ABD nezdinde saygınlığı artar.

-Kolaycı bir politika uygulanmış olur.

Bu Hareket Tarzının Mahsurları:

-Türkiye yalnızlaşır. Gelişmeleri kontrol edemez.

-ABD bölgede uzun zaman kalacağına göre, yaşanacak olumsuzluklardan Türkiye sorumlu tutulacaktır.

-ABD'nin kayıpları arttıkça, Türkiye'ye baskı artacaktır. İlave sorumluluklar yüklenecektir.

-Türkiye, Arapların ve bölge ülkelerinin düşmanlığını kazanır.

-İran'ın açık düşmanlığını kazanır. İran başta olmak üzere, tüm bölge ülkeleri Türkiye'yi hedef alarak, ABD ve İngiltere'ye duydukları düşmanlığın, Türkiye'ye yönelmesine sebep olur.

**İsrail
Irak'ın
kuzeyinde
kurulacak
bir
devleti
tanıyabilir.
Çünkü
İsrail' in
güvenliğine
tehdit
oluşturan
güçlü
bir Irak,
İsrail'in
hiç arzu
etmediği
bir
durumdur**

-Türkiye'nin bölge ülkeleri ile ticareti duracak, ekonomisi olumsuz yönde etkilenecektir.

-Bölge ülkeleri Türk mal ve hizmetlerine boykot uygulamak suretiyle ekonomiyi zora sokacaktır.

-AB ve bölge ülkeleri Türkiye'yi güvenilmez ve ABD'nin taşeron ülkesi olarak kabul ederler.

-Türkiye'nin iç dinamikleri bozulur. Çevre ülkeleri iç işlerimize karışarak, ülkenin huzur ve güvenliğini bozarlar.

-İç politik yapı buna müsait değildir. Halkın desteğini almayan bir hareket tarzıdır.

-ABD'nin İran veya diğer bölge ülkelerine yönelik politik hesaplarına karşı konulamaz. Talep ve isteklerin arkası kesilmez. Egemen ve bağımsız devlet kavramına hiç uygun olmayan, uydu ve teslimiyetçi bir devlet durumuna düşülür.

-Türkiye'nin bağımsızlık mücadelesini örnek almış uluslara ve devletin kuruluş felsefesindeki değerlere karşı saygısızlık yapılmış olur.

-ABD bölgeden ayrıldığında, Türkiye büyük sorunlar yaşar. Türkiye yalnız kalır.

-ABD ve İngiltere'nin iç politik değişiminden etkilenecek, Türkiye, kendisinin de sebep olduğu güvensizlik ve sorunlarla başbaşa kalır. Bu durum da Türkiye'yi yalnızlaştırır ve ülkeyi çıkmaza sokar.

Türkiye için İkinci Hareket Tarzı:

Türkiye'nin, ABD ve İngiltere'nin bu faaliyetine hiçbir şekilde destek vermemesi. Bu hareket tarzının; Türkiye açısından faydaları:

Yukarıda sıralanan birinci hareket tarzındaki mahsurlar, bu hareket tarzında Türkiye için fayda olarak ortaya çıkar. Ayrıca AB Türkiye'ye daha olumlu ve güvenilir bir ülke olarak destekleyebilir. Türkiye'nin saygınlığı çok artar.

Mahsurları ise;

-ABD ve İngiltere'nin dostluğunu kaybeder.

-Türkiye, ekonomik ve siyasi olarak krize sürüklenir.

dipnotlar:

- 1) 1 nci Milano deklarasyonu M.S. 212 Yılında Hıristiyanlığın Roma İMP.resmi dini olması ve İncilin yazılı hale getirilmesi, Bireylere ve topluluklara Roma Yuttaşlığının bağışlanması için Constitution Antoniniana emirnamesi deklarasyonu. Roma Dünyası, Tim Cornell John Matthews, Equinox/Phaidon Oxford.s.108

-ABD ve İngiltere, Türkiye'yi iç bünyedeki uzantıları ile karıştırır. Kürt kozunu da kullanarak ülkeyi istikrarsızlaştırır. Bölücü unsurları destekler ve uzun süreli terör ve iç kargaşayı körükler.

-Türkiye'nin çok büyük yekün tutan borçlarını ivedilikle ödenmesi taleplerini gündeme getirir.

Türkiye için Üçüncü Hareket Tarzı:

ABD ve İngiltere'ye sınırlı destek vermesi. Bu, bölge ülkelerinin tamamının veya büyük bir kısmının da katılması halinde uygulanabilecek bir hareket tarzıdır. Aksi takdirde, bu hareket tarzının bölge ülkelerine kabul ettirilmesi çok zor olacaktır. Gereçlerimiz tatminkar görülmeyebilir. Bölge ülkelerinden ABD'ye destek olmadan, Türkiye çok sınırlı olarak da olsa, yalnız olarak bu desteği vermesi halinde tam destek vermiş gibi sonuçlar doğurur. Bu durumda; birinci hareket tarzındaki mahsurların büyük bir kısmı bu hareket tarzında da mahsur olarak ortaya çıkacaktır. ABD ve İngiltere bu destekten tatmin olmayabilir. İlişkiler yine de zedelenebilir.

sonuç ve değerlendirme

Türkiye için temel sorun Irak'ın kuzeyinde bir uydu devletin kurulmasına mani olmaktır. Bunu sağlayacak hareket tarzı, Türkiye'nin her ne sebeple olursa olsun ABD ve İngiltere'nin yanında yer almamasıdır. Irak'a yönelik savaşın Türkiye açısından meşruiyeti olamaz.

Türkiye için yegane meşru savaş, sözde Kürt devleti oluşumunu önlemeyi veya böyle bir devlet ortaya çıkarsa, onun ortadan kaldırılması olabilir.

Türkiye bu günlerde olmasa da, yakın bir zamanda, ABD'ye rağmen, ulusal çıkarlarını koruyacak ve bağımsız politikalar üreterek, kendi ayaklarının üzerinde durmasını öğrenebilir. Mevcut koşullar buna uygun görünmüyor olsa da, milletimizden büyük bir fedakarlık isteyerek, bunu bu günlerde sağlamanın yol ve yöntemini bulmalıyız.

- 2) Halil Şimşek, Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Stratejisi İstanbul, 2002, s:170-218
- 3) NATO Genel Sekreteri Lord Robertsson' nun 23 Kasım 2000 tarihli İstanbul konuşması,
- 4) JEOPOLİTİK 4 ncü sayı, Halil Şimşek Ortadoğunun Geleceği

Bölge
ülkelerinden
ABD'ye
destek
olmadan,
Türkiye
çok sınırlı
olarak da
olsa,
yalnız
olarak
bu desteği
vermesi
halinde
tam
destek
vermiş
gibi
sonuçlar
doğurur

2000'lerde Filistin'de yine savaş...

giriş

Filistin-İsrail sorununu tekdüze ilerleyen, şiddet oranı giderek artan ve böyle giderse çözümü bulunmayacak ezeli ve ebedi bir bölgesel sorun ve çatışma kaynağı olarak görmek bir yanı sıra işaret ediyor. Sorunun gelişimini/çatışmaların hız kazanmasını salt güvenlik paradigmasıyla ve bütünüyle uluslararası dengelerin bir türevi olarak değerlendirmek de yanıltıcı olacaktır. 20. yüzyılın neredeyse yarısını kaplayan uzun bir tarihsel dönemde önemli dönemeç noktalarından söz edilebilir. Bunlar yalnızca savaşlarla değil, Arap ülkeleri arasındaki dengelerin değişmesi gibi faktörlerle de belirlenmiştir. 1967 savaşı sonrasında en kapsamlı ve etkili çözüm önerisi 1990'ların başlarında Oslo barış süreci döneminde ortaya konulmuştur. Körfez Savaşı sonrasında ve artık Sovyetler Birliği'nin mevcut olmadığı koşullarda kendi öncülüğünde yeni bir "barış" girişimi Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) çıkarına görülmüştür.¹ Taraflar arasında bir anlaşma zemini sağlanması bölgede barışı sağlamak konusunda dönemsel bir iyimserliğe yol açmış, hatta anlaşma koşullarının yeterli olmadığını ileri sürmek, kendi başına barışa karşı olmak şeklinde algılanmıştır. Oysa ki iyimserliğin en üst düzeye ulaştığı ve çeşitli uzun vadeli anlaşmaların imzalandığı 1993-1994 sonrasında, bölgenin kendi iç dinamiklerinden, İsrail ve Filistin'de toplum yapısı ve siyasetin geçirdiği evrimden ya da uluslararası gelişmelerden etkilenerek günümüzde geçerli olan ve giderek de hız kazanan çatışma ortamına ulaşılmıştır. Bu süreçte sorunlar ve karşılıklı güvensizlikler birikerek, günümüzde yaşanan ve her iki tarafta da büyük kayıplara neden olan savaş² ortamına gelinmiştir.

2000'li yıllarda yaşanan çatışmaları Oslo Barış Anlaşması'nın imzalanmasını izleyen iyimserlik döneminin hemen ardından, 1994'ten başlayarak ve 1996'da hız kazanan ve karşılıklı adımlarla günümüze dek devam eden terörist eylemler ve bunlara verilen yanıtlar dizisi olarak görüp kayıt tutmak yeterli değildir. Bu gelişmelerin nedenlerinin analiz edilmesi gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı, 2000'li yıllarda sorunun gelişimini irdelemek, görüşmelerin kesilmesini ve çatışmaların artmasını hızlandıran, bu yönde ek yükler geti-

ren ya da yön değişimlerine neden olan tarihsel dönüm noktalarına işaret etmektir.

2000'ler: gerginleşen ve kopan ilişkiler dönemi

1990'ların ikinci yarısından itibaren uluslararası topluluk ve kamuoyu tarafından desteklenen Oslo Anlaşması ve sağladığı barış zemininin sorunları çözmeye yetmediği görüldü. Farklı dönemlerde yapılan görüşmelerde yerleşimlerin İsrail'in güvenliğini artırmak gibi siyasi bir amaçla hızla artması ve Filistin topraklarının bir bütünlük oluşturacak ve birbiriyle serbestçe ilişkilendirecek şekilde düzenlenmesi tartışıldı ve bir sonuca ulaşılamadı. Bu coğrafi ve ekonomik bölünmüşlük ve kendine yeterlilikten uzaklık aslında günümüzde de geçerli olan -askerden arındırılmış ve Arafatsız- Filistin devleti önerisinin olanaksızlığını vurgulamak açısından önem taşıyor.³ Bugün görüşme ve karşılıklı tanıma zemini bile ortadan kalkmış görünüyor.

Geçen zaman içinde İsrail'in güvenlik kaygıları ortadan kalkmamış, "güvenlik sorunu"nun, aslında bölgede yaşayan insanların ekonomik koşulları, siyasi ve ideolojik belirlemeleri, yaşamlarından hoşnut olmalarıyla bağlantısı ise gündem dışı kalmıştır. Her iki tarafın da siyasi ve dini merkez kabul ettiği Kudüs sorunu çözülmemiştir. Kudüs ve çevre mahallelerinde yerleşim hareketi devam etmiştir. Filistin halkının üçte ikisi mülteci konumundadır. 3.6 milyon kayıtlı mülteci geri döndüğünde yalnızca sınırları dar Filistin topraklarına değil, artık İsrail sınırları içinde kalan ya da yerleşimler tarafından iskan edilmiş bulunan kendi topraklarına yerleşmek istemektedir.⁴ Filistin kendine verilen birbirinden kopuk bölgeler ve çöl alan dışında verimli topraklar talep etmektedir.

Filistin siyasetinde barış çabalarının temel aktörü olarak Arafat ve Oslo Anlaşması ile kurulan Filistin Özerk Yönetimi etkinliğini ve giderek siyasi itibarını kaybederken, köktendincilik ve radikalleşme eğilimleri artmıştır. İsrail iç siyasetinde de parçalanma eğilimleri artmış, milliyetçi, dinci ve sağcı partiler güç kazanmıştır. İsrail'de İzak Rabin'in öldürülmesinin ardından yapılan 1996, 1999 ve 2001 genel se-

E. Zeynep
Güler*

Filistin
Özerk
Yönetimi
etkinliğini
ve
giderek
siyasi
itibarını
kaybederken,
köktendincilik
ve
radikalleşme
eğilimleri
artmıştır

* Dr.
İ.Ü. SBF
Uls. İlg. Böl.

çimlerinde İşçi Partisi ve Likud Bloku'nun toplam oyları azalırken, meclis bileşiminde ortaya çıkan parçalı yapı, kendi içinde zorluklar taşıyan koalisyon hükümetleri kurulmasına ve dönem tamamlanmadan yeniden seçimlere gidilmesine neden olmuştur.⁵ İsrail iç siyaseti sandıldığı kadar bütünleşmiş değildir. Eski Aşkenazi-Mizrahi ayrılığı, ortodoks-laik karşıtlığı, nüfusun beşte birini oluşturan Araplarla Museviler arasındaki bölünmeler, İsrail'in "tek bir İsrail" olmadığını göstermektedir. Filistin sorunu ve savaşın olmadığı koşullarda, bu bölünmelerin daha fazla su yüzüne çıkacağı ileri sürülebilir.⁶ Diğer yandan İsrail iç siyasetinin ve seçim dönemlerinin temel sorununu Filistin meselesi oluşturmaktadır. Hatta bir çok yorumcuya göre Filistin meselesi, dinci ve milliyetçi sağın yükselişinin temel nedenlerinden birini oluşturmaktadır. 1990'ların ikinci yarısında birbiri ardına kurulan Netanyahu ve Barak hükümetleri döneminde Oslo süreci adım adım siyasal gündemden uzaklaşmıştır. 1996'da, Rabin'in öldürülmesinden birkaç ay sonra yapılan seçimlerde Likud bloğu zafer kazanmış ve Netanyahu başbakan olmuştur. O dönemde "güvenlik içinde barış" sloganı ortaya çıkmıştır. Likud'un temel sloganlarından bir diğeri de "Peres Kudüs'ü Bölecek'tir. 1999 seçimlerinde de Filistin sorunu öncelikli gündem maddeleri arasında yer almıştır. İşçi Partisi lideri Barak'ın yürüttüğü seçim kampanyasının da büyük farklılıklar taşımadığı görülmektedir: işsizliğin yüzde 8.7'ye ulaştığı koşullarda yeni iş ve herkese eğitim olanağı yaratılacağı vaad edilmiş; kampanyanın temel sloganı ise "Tek İsrail" olmuştur.⁷

1990'ların ikinci yarısında ortaya çıkan bu olumsuz tablo içerisinde çatışmaların yeniden hız kazanmasını tetikleyen en önemli olay Ekim 2000'de Ariel Şaron'un El-Aksa Camii'nin de bulunduğu Müslümanlar için kutsal kabul edilen yerleri ziyaretidir. Bu adım 1990'ların ikinci yarısında biriken büyük sorunlarla birlikte 1987-1988'den sonra ortaya çıkan en şiddetli ayaklanmanın, ikinci Filistin İntifadasının başlamasına neden olmuştur. Likud lideri Şaron 6 Şubat 2001'de yapılan seçimlerde, Barak karşısında seçimleri kazanarak iktidara gelişi ülkede sağ siyasetin daha da güçlenmesine neden olmuştur.⁸ Katılımın yüzde 62 gibi düşük bir oranda gerçekleştiği bu seçimlerde seçmen davranışını güvenlik kaygıları yönlendirmiştir. Barak seçim sonrasında parti içi baskılar nedeniyle siyasetten ayrılmış, 26 Şubat'ta İşçi Partisi Şaron'un Ulu-

sal Birlik Hükümeti'ne katılma kararı almıştır. Ulusal birlik hükümetinde yer almak İşçi Partisi'ni daha da zayıflatmış, son olarak da 2003'te yeni bir seçim yenilgisine uğramasına neden olmuştur.

Şaron iktidarı döneminde barışı yakınlaştıracak yaklaşımlar tümüyle terkedilmiştir. Görüşmelerde karşı tarafta güvenilir bir temsilci bulunmadığı düşüncesi İsrail'in barış yanlısı çevrelerinde bile kabul görmektedir. Şaron'un "şiddet sona ermeden görüşmelere yeniden başlamama" yaklaşımı, İsrail halkının büyük çoğunluğu tarafından desteklenmektedir. Şiddetin arkasında da Arafat ve Filistin Yönetimi görülmektedir. Aynı dönemde uluslararası ortamı etkileyen bir önemli gelişme de ABD'de yapılan Başkanlık seçimleridir. Bu seçimlerin sonucu olarak uluslararası ilişkilerde gerilimi tırmandırmayı ve uluslararası örgütlerin etkinliğini azaltan aktif askeri müdahaleleri tercih eden ikinci Bush dönemi başlamıştır.

Filistin'de İntifada sürecinde Oslo barış sürecinin bir ürünü olan Filistin Yönetimi siyasal açıdan giderek işlevsiz hale gelmiş, silahlı mücadeleyi savunanlar artmıştır. Bir öncekinden farklı olarak El-Fetih de dahil olmak üzere tüm Filistin örgütleri işgal altındaki topraklarda yaşayan Filistin halkına ayaklanma ve direniş çağrısında bulunmuştur. İntifada hareketi, Gazze ve Batı Şeria'da İsrail birlikleri ile sivililer ve Filistin polisi arasında çatışmalar şeklinde devam etmiştir. Karşılıklı olarak üst düzey görevlileri ve sivil halkı içeren suikastlar ve ölümle sonuçlanan çatışmalar, intihar saldırıları artmıştır. İsrail, Gazze ve Batı Şeria'da Yahudi yerleşimlerini ve kent merkezlerini, sivilileri hedef alan intihar saldırılarına karşılık olarak sorumluluk üstlenen örgütlerin yöneticilerine dönük "suikast siyaseti"ni devreye sokmuştur. Karşılıklı bir "şiddet döngüsü" olarak da değerlendirilen bu tür olayların en önemli örneklerinden biri, 2001 yılı Ağustos ayında Filistin Halk Kurtuluş Cephesi lideri Abu Ali Mustafa'nın öldürülmesidir. Buna karşılık olarak 17 Ekim'de Şaron Hükümeti'nin sağ kanat temsilcilerinden, İsrail birliklerinin El-Halil'den çekilmesini reddeden ve bu nedenle bakanlıktan istifa edeceğini açıklayan, Kudüs'ün tümünün İsrail'e ait olması gerektiğini savunan Turizm Bakanı Rehavam Ze'evi öldürülmüştür. Saldırıyı FHCK üstlenmiştir.⁹

Şaron Hükümeti göreve geldiği ilk aylardan itibaren, işgal altındaki topraklarda toplam 20 bin boş konut bulunmasına karşın, Batı Şeria'da yeni yerleşimler kurma siyaseti izle-

**Şaron'un
"şiddet
sona
ermeden
görüşmelere
yeniden
başlamama"
yaklaşımı,
İsrail
halkının
büyük
çoğunluğu
tarafından
desteklen-
mektedir**

miştir. Gazze ve Batı Şeria'da bulunan Filistin mülteci kampları İsrail tankları ve buldozeleri tarafından yerle bir edilmiş, Hamas ve İslami Cihad gibi İslamcı örgütlerin üye ve liderleri, El-Fetih'in yerel liderleri öldürülmüştür. İsrail birlikleri Cenin ve Ramallah'a girmiştir. Bu saldırılara Filistinliler ve diğer Arap ülkelerinden büyük tepkiler gelmiştir. İsrail askeri birliklerinin verdiği karşılıklar uluslararası kamuoyu tarafından "aşırı ve oransız" bulunmuştur. Doğrudan Filistinli çocukların etkilendiği "oyuncak bombalar"ın patlaması sonucu bir çok çocuk yaşamını yitirmiştir.¹⁰ Sorumluluğunu Hamas'ın üstlendiği intihar saldırıları ve ölümler birbirini izlerken, Şaron Arafat'ı kişisel olarak sorumlu tuttuğunu, Filistin Özerk Yönetiminin terörü desteklediğini resmi olarak açıklamıştır. Bu açıklamalar İsrail hükümeti içinde görüş ayrılığı ve bölünmelere neden olmuş, Dışişleri Bakanı Peres açıklamanın Filistin Yönetimini çökerten bir içeriği olduğunu, İsrail'e diplomatik bir muhatap kalmayacağını, siyasetinin bütünüyle güce dayanmak zorunda kalacağını söylemiştir.¹¹

başarısız barış girişimleri

2000 yılı ortalarında bir dizi görüşme şeklinde gerçekleşen Camp David zirvesi Doğu Kudüs ve mülteciler konularında anlaşmaya varılamayarak sonuçsuz kalmıştır. Bu girişimin başarısızlığı 13 Eylül'de Filistin Devleti'ni ilan etmeyi planlayan Arafat'a da, iç siyasetteki başarısını bu anlaşmaya dayandıran Barak'a da felaket getirmiştir. 2001 yılı Ocak ayında Mısır'da, Taba kentinde düzenlenen resmi görüşmelerde ABD Başkanı Clinton başgörsüz bir Filistin devleti kurulması ve Kudüs konusunda daha esnek yaklaşımlarda bulunmuş, ancak bunlar görevi bırakmasından on üç gün ve İsrail seçimlerinden bir ay önce gerçekleşmiştir.

Geçen iki yıl içinde gerçekleşen bir dizi önemli arabuluculuk ve barış sağlama girişiminden söz edilebilir: Bunlardan ilki ve en önemlisi Mayıs 2001'de yayınlanan Mitchell Raporu'dur.¹² ABD Senatörü George Mitchell başkanlığında bir komite Filistin'de intifada hareketinin ortaya çıkma koşullarını araştırmıştır. Hazırlanan raporun, taraflar arasında gelişen "şiddet döngüsü"nü durdurulmasına ilişkin önerileri Bush yönetimi tarafından da olumlu karşılanmıştır. Rapor taraflar arasındaki düşmanlığın ve şiddetin ön koşulsuz olarak durdurulmasını şart koşmaktadır. Şaron'un Haremüşşerif ziyaretinin zamansız ve provo-

katif olduğu öne sürülmekte, ayrıca Filistin liderliğinin planlı bir şiddet kampanyasına girişmiş olduğu kabul edilmemektedir. Rapor teknik ayrıntıların yanı sıra taraflar arasında ortaya çıkan ve gerginliği artıran psikolojik faktörlere de yer vermektedir. İsrail yerleşim hareketinin durdurulması, Filistinlilerin gösterilerine karşı ölümcül müdahalelerde bulunulmaması, Filistin Yönetimi bölgelerine uygulanan ablukanın kaldırılması, vergi gelirlerinin Filistin Yönetimi'ne aktarılması önerilmektedir. Filistin tarafından da İsrail hedeflerine yönelik terörist saldırıların durdurulması için elinden gelen çabayı göstermesi istenmektedir. Mitchell planı özellikle İsrail tarafından sert bir biçimde eleştirilmiş ve uygulanır bulunmamıştır.

2001 yılı Haziran ayında CIA Başkanı George Tenet önderliğindeki misyon Arafat ile görüşmüş ve acil bir ateşkesin yürürlüğe konması konusunda anlaşmışlardır. Bu anlaşma, Hamas ve İslami Cihad üyelerinin tutuklanması koşulunu da içermektedir. Buna karşılık İsrail Filistin kontrolündeki bölgelerde askeri operasyonlarını durduracak ve daha sonra da Gazze ve Batı Şeria'daki belirli bölgelerden çekilecektir. Ancak bu plan da uygulamaya konulamaz.¹³ Taraflar ardarda tek yanlı ateşkes ilan ederler, ancak bunlar intihar saldırıları, bombalamalar ya da keskin nişancıların gerçekleştirdiği suikastlar nedeniyle bozulmaktadır. Arafat, Bush yönetimi tarafından saldırıları durduracak bir şey yapmamakla suçlanmakta, bu tür saldırıları düzenlediği düşünülen kişi ya da örgütlere ve ailelerine yönelik suikast ve saldırılar da tansiyonu ve şiddet düzeyini yükseltmektedir. İsrail sık sık "toplu cezalandırma" yöntemine başvurmaktadır. Arafat ve İsrail Dışişleri Bakanı Şimon Peres Mayorka'da ve daha sonra da Brüksel'de bir araya gelmiş, ateşkes koşullarını tartışmışlardır. Peres Arafat'a "Ya siz kontrol sağlarsınız, ya da biz" demiştir. Çoğunluğu Gazze'de bulunan FHKC ve İslami Cihad üyesi 60 kişi Filistin Yönetimi tarafından yasal prosedürlere uyulmaksızın tutuklanmış, ancak bu gelişme Filistin'de büyük tepkilere yol açmış ve Filistin iç siyaseti karışmıştır. Şaron, şiddet eylemleri son bulmadan Arafat ile görüşmeyi reddetmektedir. İsrail yetkili ağzlarından İkinci İntifadanın başlangıcından itibaren Arafat'ın, El-Fetih ve askeri kanadının, Filistin Yönetimi'nin güvenlik güçleriyle birlikte Batı Yakası ve Gazze'de yerleşimlere ve askeri hedeflere karşı gerilla faaliyetlerine girişmek için izin verdiği dile getirilmektedir.¹⁴ İntifada hareketi

Camp David
zirvesinin
başarısızlığı
13 Eylül'de
Filistin
Devleti'ni
ilan
etmeyi
planlayan
Arafat'a da,
iç siyasetteki
başarısını
bu anlaşmaya
dayandıran
Barak'a da
felaket
getirmiştir

İsraili yetkililer tarafından Hizbullah'ın Güney Lübnan'da yürüttüğüne benzer bir taktik olarak algılanmaktadır: İsrail kamuoyu güvenlikten tümüyle yoksun kalacak ve buradan çekilmeye ikna olacaktır. Aslında bu terör yöntemlerinin karşılıklı kullanımını meşrulaştırmaya yönelik bir yaklaşımdır.

Aynı dönemde Ramallah kuşatılmış ve 50 bin Filistinli kentte hapis kalmış, 29 Mart 2001'de ise İsrail helikopterleri Arafat'ın Gazze ve Ramallah'daki karargahlarına saldırmıştır. Mayıs ayında El-Fetih'in bürolarına füze saldırısı düzenlenmiş ve Filistinli sivililer ile bazı subaylar ölmüştür. Karşılığında İsrail'de sivil hedeflere karşı intihar saldırıları gerçekleştirilmiştir. İsrail 2002 yılı başlarında ABD başkanının özel temsilcisi Anthony Zinni'nin ziyareti sırasında Batı Yakası'ndan çekileceğini açıklamış, ancak İsrail tankları Ramallah'da Filistin Yönetimi karargahına yakın bir noktada konumlanmayı sürdürmüştür. Tarafar arasında iplerin bütünüyle koptuğu görülmektedir. Şubat ayında Ariel Şaron bir İsrail gazetesine "Arafat'ı yirmi yıl önce Lübnan'ı işgal ettiğimizde ortadan kaldırmadığımız için pişmanız" açıklamasını yapmıştır.¹⁵

ekonomik koşullar

1990'ların ilk yarısında, İsrail işgal ettiği topraklardan bütünüyle çekilse dahi, barış sürecinin devamının Filistin Özerk Yönetimi altındaki bölgelerde yaşanacak ekonomik gelişmeye bağlı olduğu dile getirilmekteydi. 1967'den beri işgal altında bulunan topraklarda gelişen Filistin ekonomisi, daha önceki dönemden de devralınan büyük handikaplar ve çarpıklıklar içeriyordu. Bölgede önemli bir alt yapı eksikliği bulunmaktaydı. 1993 sonrasında ekonomik gelişme uluslararası yardımlara, İsrail ile geliştirilecek ekonomik ilişkilere, yabancı yatırımların artmasına ve Filistinlilerin dış pazarlara ulaşımının sağlanmasına bağlanmıştı.¹⁶ Ancak Oslo Anlaşması'ndan sonra geçen yıllar boyunca Filistin ekonomisinin bütünüyle İsrail'e bağımlı olma hali sürdü, Batı Yakası ve Gazze'de ekonomik koşullar giderek kötüleşti. Dünya Bankası raporlarına göre Filistin topraklarında hane gelirleri düşerken, işsizlikte keskin bir artış yaşandı, yoksulluk yaygınlaştı. 1998 yılı ortalarından itibaren Filistin ekonomisi tehlike işareti vermeye başladı. Yaşam standardının düşmesi, yüksek oranda ve artan yoksulluk, çok yüksek oranda ve dalgalanan işsizlik oranları, İsrail'de iş olanaklarının azalması, kişi başına düşen gelirde

büyük azalma ve ticaretin ciddi ölçüde gerilemesi Filistin topraklarında yaşamı güçleştirdi.

Filistin ekonomisinin geliştirilmesine yönelik Oslo Anlaşması hükümlerinden hiç biri gerçekleştirilmezken, barış sürecinin ekonomik temelleri ortadan kalktı. Ama tersinden, ekonomideki olumsuz gidiş barış sürecinin yarattığı iyimserlik havasının çok kısa sürmesinden de kaynaklandı. İsrail'in sınırları kapatması, iş izni vermemesi ya da verdiği izinleri iptal etmesi, yatırımcılar üzerindeki sınırlamalar, işgal zamanında olduğu gibi Askeri Yasaların uygulanması, tapu kayıtlarında engellemeler, ticaret yolları üzerindeki güvenlik kontrollerinin ticaret maliyetini artırması, tarım ürünlerinin ihracının bu şekilde kaybı, temelleri zaten zayıf olan Filistin ekonomisinin bütünüyle çökmesine neden oldu. Ele alınan dönemde bu gelişmeler, uygulanan ambargo ve sınır kapatmaları sonucu yaklaşık 100 bin Filistinli İsrail'deki işlerine gidemedi ve bu gelişmeler Filistin topraklarına ekonomik çöküş getirdi. İsrail'de resmi izinli olarak çalışan Filistinli işçi sayısı 1992'de 116 bin iken, 1996'da 28.500'e düştü. On binlerce işçi yasal olmayan yollarla İsrail'de çalışıyor, dolayısıyla son derece düşük ücret alıyordu. İşsizlik 1995 yılı Eylül ayında yüzde 18.2 iken, 1996'da yüzde 28.4'e yükseldi. İşsizlik İntifada sonrasında sınırların kapatılması, sokağa çıkma yasağı ya da çatışmalar nedeniyle Batı Yakası'nda yüzde 20, Gazze'de yüzde 40 ve mülteci kamplarında yüzde 50'lere ulaştı.¹⁷

Filistin Yönetimi ise zaten son derece dar olan bütçesini yüksek "güvenlik" harcamalarıyla tüketti. Filistin Yönetimi'nin karıştığı yolsuzluk olayları ve yozlaşma da ekonomik bozukluğun nedenleri arasında yer aldı. Filistin Yönetimi denetimindeki ağırlıklı olarak gıda maddelerine yönelik tekeller İsrail kaynaklarına bağımlıdır. Filistin ekonomisi yönetimi birbirinden tümüyle ayırık ve kopuk -biri Gazze'de, diğeri Ramallah'da olmak üzere- iki parçalı halde çalışmaktadır.¹⁸ Kasım 1999'da bazı meclis üyeleri, muhalefet liderleri ve bağımsız popüler liderler Filistin yönetimini yolsuzluklar ve ulusal bütçenin yanlış ve üretken olmayan güvenlik harcamalarıyla kötü kullanılması nedeniyle eleştiren bir belgeyi imzalamışlardır.

1990'lar boyunca Filistinli özel girişimcilerin neredeyse açlık sınırında ücretlerle işçi çalıştırması özendirilmiştir. Gazze ve Batı Şeria'da tekstil üretiminde kadın işçilere günde üç dolar ücret verilmektedir. İkinci İntifada sonrasında İsrail tüm Filistin'e yönelik sert ekonomik yaptırımlar uygulamaya başlamıştır.

Oslo
Anlaşması'ndan
sonra
geçen
yıllar
boyunca
Filistin
ekonomisinin
bütünüyle
İsrail'e
bağımlı
olma
hali
sürdü

İsrail'de Filistinlilerin yerine başka yabancı işçi çalıştırılması gündeme gelmiştir. Şaron Hükümeti görüşmeler konusunda zorluklar çıkarır, intihar saldırıları artarken Filistin topraklarında yaşanan hayal kırıklıkları ve ekonomik kayıplar Filistin Yönetimi'nin gücünü ve meşruluk zeminini kaybetmesine, Filistin halkının radikalleşmesine neden olmuştur. İsrail tarafından tek yanlı olarak uygulanan ekonomik boykot, ekonomik baskı ve ambargo da şiddetin artmasından başka bir işe yaramamıştır. Gerek Avrupa Birliği (AB) ve gerek Arap ülkeleri bu konuda ayrı ayrı girişimlerde bulunmuştur. AB Arafat yönetiminin itibar kaybedip, yıkılmasını önlemek amacıyla zaman zaman ekonomik yardım paketleri devreye sokmuş, 2001 yılı Mart ayında düzenlenen Arap zirvesi sonucunda da Arap ülkeleri, Filistin Yönetimi'ni mali yardımı artırma kararı almıştır.

Ekonomik çöküş kendini önce aile birikimlerinin erimesinde, artan borçlulukta, daha sonra evde bulunan değerli eşyaların zorunlu olarak satılmasında göstermektedir. Filistin toplumunda yaygın olarak bulunan geniş ailelerin, ekonomik dayanışmaya ve dolayısıyla ekonomik çöküşü geciktirmeye olan katkısı büyük olmuştur. Yurt dışında çalışan bir aile ferdi ya da çalışmakta olan iki genç bütün bir aileye bakmaktadır. Ancak Filistin topraklarında geçen yıllarda Dünya Sağlık Örgütü'nün mikro beslenme bozukluğu ya da "gizli açlık" olarak tanımladığı bir beslenme yetersizliği yaygın olarak ortaya çıkmış durumda. Çocukların büyüme ve gelişme fonksiyonlarını olumsuz etkileyen, kansızlık ve bağışıklık sistemi yetersizliğine yol açan bu açlık türü Afrika'da görülen protein yetersizliğine bağlı ve dramatik sonuçları görünür halde olan açlıktan daha az tehlikeli değildir. Filistinli çocukların yüzde 22'si kuraklık ya da doğal felaketlerden kaynaklanmayan akut ya da kronik beslenme yetersizliği çekmektedir. Birleşmiş Milletler'e (BM) bağlı bir yardım örgütü olan UNRWA İntifada'nın başlangıcından önce Batı Yakası ve Gazze'de 11 bin aileye yiyecek sağlamış, geçen iki yıl içinde yardım programı zorunlu olarak nüfusun yarısını kapsayacak şekilde genişletilmiştir.¹⁹ Bütün bunlar Filistin ekonomisinin kendi başına ayakta duramayacak konumda olduğunu, İsrail ve uluslararası topluluğun yardımlarına muhtaç hale geldiğini göstermektedir.

barbarlar geliyor: 11 Eylül 2001

Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'u hedef alan 11 Eylül saldırısı, "uygar olmayan"

dünyadan, uygar dünyaya ve demokrasiye karşı terörist bir saldırı olarak değerlendirildi. Saldırı ABD'nin dünyayı güce dayanarak ve "daha yakından", bizzat yönetme ve güvenlik eksenli bir dünya kurma çabalarını hızlandırdı. ABD kendine yönelik saldırıyı, ulusal çıkarlarını her ne pahasına olursa olsun -gerektiğinde BM ve hatta NATO zeminini dahi aşarak- savunma ilkesi geliştirerek kullandı. 1990'ların başından beri farklı bir içerik kazanmakta olan uluslararası hukuk bu saldırı sonrasında güçlü olanın, günümüz koşullarında ABD'nin, müdahale gücünü ve müdahale alanını genişletecek şekilde yeniden yorumlanıyor. 11 Eylül sonrasında uluslararası hukuk ve uluslararası örgütlerin önemi biraz daha azaldı. IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşların kredi ve mali yardım kararlarını bile "terörle mücadele önceliklerine" göre vereceği bir dönem açıldı. Saldırı ABD'nin planlı uluslararası müdahalelerinin de yolunu açtı ve bu tür hareketlere bir çeşit meşruluk kazandırdı. ABD'nin Afganistan'a müdahalesinde sonra Irak'a saldırı gündeme geldi.

11 Eylül'ün ardından Filistin'de de ortam gerginleşti. Gazze'de üniversite öğrencilerinin 8 Ekim'de düzenlediği kalabalık gösteri ABD'nin Afganistan'a yönelik saldırı siyaseti protesto edilir, Usame Bin Laden'i destekleyen sloganlar yükselirken, Filistin polisi olaylara müdahale etti ve bu sırada üç Filistinli öldürüldü. 11 Eylül saldırılarının yarattığı psikolojik ortamda İsrail tüm Filistinlileri terörist ilan etti. Şaron, Arafat için "İsrail'in Usame Bin Laden'i" ifadesini kullandı. İsrail açısından bu dönemde Filistin'e daha sert bir biçimde saldırmanın zamanı gelmiş gibi görünüyordu.

ABD 11 Eylül'e kadar İsrail'in karşı terör eylemlerinin şiddet döngüsüne hizmet ettiğini söylerken, bu olay tutumunda değişik yarattı. 11 Eylül sonrasında Filistin sorununun bölgede istikrarsızlık sağlayan başlıca etmen olduğu ve küresel teröre karşı mücadelede önemli bir engel oluşturduğu saptaması yapıldı. Diğer yandan Müslüman Filistin ve Arap kamuoyunun bu denli ABD karşıtı olması, değerlendirilmesi ve değiştirilmesi gereken bir faktör olarak ele alındı. Arap dünyasından İsrail ve Batıya karşı geniş bir koalisyon oluşması olasılığı korku yarattı. ABD Dışişleri Bakanlığı Filistin-İsrail barışının ABD'nin El-Kaide'ye karşı değişik Arap ülkelerinin desteğini alabilmesi açısından gerekli olduğunu düşünüyordu. Bush bağımsız Filistin devleti kurulmasına olumlu yaklaştıklarını açıklarken, zaman zaman İsrail'i yavaşlatmaya çalıştı. Bakan

11 Eylül sonrasında uluslararası hukuk ve uluslararası örgütlerin önemi biraz daha azaldı

Ze'evi'nin Ekim ayında öldürülmesi üzerine ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell Şaron'u arayarak "Usame Bin Laden'e karşı koalisyonumuzu tehlikeye atacak bir şey yapmayın" uyarısında bulundu. Powell bu dönemde Şaron'u her gün arayarak Filistin'e karşı yumuşak davranmasını istedi.²⁰ ABD ile İsrail arasındaki dönemseller gerilimler Şaron'un "Arap devletlerine, İsrail'e rağmen kolaylıklar sağlamayın... Bugünden sonra yalnızca kendimize güveneceğiz..." türünden açıklamalar yapmasına neden oldu.²¹ Afganistan'da savaş başladıktan sonra, Aralık ayından itibaren İsrail geniş çaplı operasyonlara girişti. Gazze ve Batı Şeria'da Filistin denetimindeki bölge ve yerleşimlere düzenlenen bu saldırılar Filistin Yönetimine ait binaları ve merkezleri de hedef aldı. Artık Arafat ve Filistin Yönetimi tüm saldırı ve şiddet olaylarından bizzat sorumlu tutulmakta ve onları da hedef alan yeni saldırı dalgası ABD yönetimince de desteklenmekteydi.

kuşatma ve cenin katliamı...

11 Eylül sonrasında Filistin'de yeni bir işgal ve tutuklamalar dalgası ortaya çıkmıştır. Arafat'ın Gazze'de bulunan karargahı, helikopterleri, Tulkarem'de koruma birlikleri, Nublus'ta Filistin Yönetimine ait karargah, Cenin'de polis karakolları saldırıya uğramıştır. Bu gelişmeler son yılların bir diğer kritik dönem noktasına, Arafat'ın Ramallah'ta kuşatılmasına kadar artarak devam etmiştir. Artık daha önceki dönemlerden farklı olarak Arafat ve Filistin Yönetimi de düşman ilan edilmiş durumdadır. Filistin kentleri ve mülteci kampları işgal edilmiş, yüzlerce Filistinli öldürülmüş, yaralılara tıbbi yardım engellenmiş, evler ve altyapı yıkılmış, toplu katliamlar gerçekleştirilmiştir. Bu gelişmeler İsrail'in Cenin kentine saldırısıyla doruk noktasına ulaşmıştır. Savaş tüm Filistin topraklarında yaygınlık kazanmış, yerleşimleri ve işgali zor kullanarak kalıcılaşmaya yönelmiştir. 2002 yılı başlarında İsrail buldozerleri Rafah mülteci kampına girmiş, evleri yerle bir etmiştir. Mart ayında İsrail'in Filistin mülteci kamplarına uyguladığı askeri baskın artmış, Cenin ve Rafah'ta aralarında çocukların da olduğu bir çok Filistinli öldürülmüştür. BM Genel Sekreteri Kofi Annan ilk kez İsrail'i Filistin topraklarını yasadışı bir biçimde işgal etmekle suçlamıştır. Bu tür olaylar ve yaptırımlar olarak ortaya konulan intikam eylemleri karşılıklı olarak devam etmiştir. Gelişmeler her türlü adil ve kalıcı barış denemesini ve şansını ortadan kaldırmıştır.

Mart ayı içinde Bush'un özel temsilcisi Anthony Zinni ve Başkan Yardımcısı Dick Cheney, Şaron ile görüşmeye gelmişler, Arafat'la görüşmelerine izin verilmemiştir. İsrail artık Arafat'ın sürgüne gitmesini istemektedir. Arafat bu nedenle Arap Birliği zirvesine katılmaktan vazgeçmiştir. Arap Birliği zirvesi sonuç bildirgesinde İsrail'e işgal ettiği toprakların bütününden çekilmesi, başkenti Doğu Kudüs olan Filistin devleti kurulması ve Filistinli mülteciler için adil bir çözüm bulunması karşılığında barış, güvenlik ve normal ilişkiler teklifinde bulunulmuştur.

Ancak 29 Mart 2002'de Arafat Ramallah'da bulunan karargahında İsrail tankları ve buldozerlerince kuşatılmış, en yakın çalışma arkadaşları öldürülmüştür. Arafat sığındığı bodrumda "teslim olmaksızın ölürüm" açıklamasını yapmıştır. Şaron bu savaşın sınır tanımayan, uzun ve karmaşık bir savaş olacağını söylemiştir. Arafat ABD tarafından da şiddeti durdurmaya davet edilmiştir. İsrail tankları Nublus, Bethlehem ve El-Halil kentlerine girmiştir. Batı Şeria'da sokağa çıkma yasağı devam etmektedir. Nisan ayında İsrail askerleri 200 silahlı Filistinlinin sığındığı Bethlehem'deki Doğu Kilisesi'ni kuşatmıştır. Arafat uzun bir aradan sonra Filistin meclisinde yaptığı konuşmada reform ve altı ay içinde seçim vadedinde bulunur, Filistin anayasası hazırlanması için bir çerçeve oluşturulur.

Cenin mülteci kampına giren gazeteciler kampta sessiz bir harabe ile karşılaştıklarını söylemişlerdir. Kamp bütünüyle yıkılmıştır, bir kitlesel katliamdan söz edilmektedir. Uluslararası Kızılhaç Komitesi İsrail'i Cenin mülteci kampında sivillerin yaşamlarını ve mülklerini ciddi biçimde tehdit etmekle suçlamıştır. 2002 yılı boyunca Batı Şeria kentleri ve mülteci kampları ile Gazze'ye yönelik şiddetli saldırılar devam etmiştir. Büyük Filistin kentleri tekrar ve tekrar işgal edilmiş, binalar buldozerler tarafından yıkılmıştır.

Bush Haziran ayında, belirgin bir takvim vermeden, iki devletli çözümünü desteklediğini açıklar. Ancak Filistinlilerin kurumlarını reformdan geçirmeleri, batı tipi demokrasi benimsemeleri ve liderlerini değiştirmeleri gerekmektedir. Arafat'ın görevden alınması konusunda ise ABD ile Avrupa ülkeleri arasında görüş ayrılığı su yüzüne çıkar. AB ülkeleri Bush'un siyaset değişikliğinin ortada tehlikeli bir siyasi boşluk bırakacağı korkusuyla bir barış inisiyatifini geliştirmeye çalışır. Arafat Filistin Meclisinde Eylül ayında, 18 aydan sonra ilk kez yaptı-

Daha önceki dönemlerden farklı olarak Arafat ve Filistin Yönetimi de düşman ilan edilmiş durumdadır

ği konuşmada İsraili sivillere yönelik her türlü terör eylemini itham eder ve intihar saldırılarını yasakladığını söyler. El-Fetih de 10 Eylül'de yaptığı açıklamada saldırıları tek taraflı olarak durdurduğunu, diğer militan Filistin gruplarının da intihar saldırısı yapmalarını engellemeye çalışacağını duyurur. Eylül ayında intihar saldırıları devam eder. Bunun üzerine İsrail Ramallah'a girerek Arafat'ın da içinde bulunduğu binalara saldırır. İsrail tankları 29 Eylül'de Irak gündemi nedeniyle Arap kamuoyunun desteğine ihtiyaç duyan ABD'nin yoğun baskısı üzerine Arafat'ın karargahından çekilir. Ekim'de İsrail askeri birlikleri, Nisan'dan sonra gerçekleşen en büyük intihar saldırısı üzerine Cenin'e tekrar saldırmış ve kontrolü ele geçirmiştir.

24 Eylül'de BM Güvenlik Konseyi, İsrail'in Filistin kentlerinden çekilmesi ve Filistin mülklerine zarar vermeye son vermesini içeren bir karar çıkarır. Tony Blair ise barış sürecini yeniden başlatmak amacıyla bir uluslararası konferans toplanması çağrısında bulunur. Bu çerçevede Ocak ayında Londra'da İngiliz Dışişleri Bakanı Jack Straw'un öncülük ettiği barış görüşmelerinden söz etmek gerekir. Filistinli temsilcilerin bir çoğunun İsrail'in engellemesi nedeniyle katılmadığı ya da video konferans aracılığıyla katılabildiği toplantılarda ekonomik, mali ve anayasal reformlar tartışılmıştır. İsrail'in Filistin kentlerinden askerlerini çekmesi koşuluyla Filistin Yönetiminde reform yapılması konusunda bir uzlaşma zemini sağlanmıştır. Üzerinde konuşulan belgelerde Filistin Yönetiminin demokratik anayasaya sahip olması ve yapısal bir reform geçirmesi, 100 gün içinde seçim yapılacağı vaadi yer almış, Filistin devleti konusu tartışılmıştır. Belgelerde Filistin siyasi sistemine başbakanlık eklenmesi önerilmektedir. Ancak başbakanın yetkileri ve örneğin kendi kabinesini mi oluşturacağı yoksa Arafat'ın kabinesine mi başkanlık edeceği belirgin değildir. Filistinli delegeler reformun, sorunun arkasında yatan büyük açmazları halletmeyeceğini ileri sürmektedirler. İsrail Hükümeti ise bu konferansa katılan Filistinli delegeleri terörist örgütün bir parçası olarak kabul ettiğini açıklamıştır.²²

sonuç

Savaşın devam etmesi Filistin toplumunu umutsuzluğa sürüklemekte, İsrail'de demokrasi ve insan hakları açısından olumsuz sonuçlara yol açmaktadır. Savaş ortamı ırkçılığın boy vermesi için uygun koşulları sağlamış,

ekonomik krizin ve işsizliğin artmasına neden olmuştur. Şaron gelişmeleri "teröre karşı kısa bir savaş" olarak nitelendirmektedir. Ancak savaş üç yıldır yıkıcı sonuçlarıyla devam etmektedir.

Filistin sorunu ABD tarafından uzun yıllar soğuk savaş bağlamında ele alınmıştı. Günümüzde "terörizm ve kötülüğe karşı haçlı seferi" bağlamında değerlendiriliyor. ABD uluslararası platformlarda hep İsrail'in arkasında yer almış, "tavşana kaç, taziye tut" siyaseti izlemiştir. Bush yönetimi Filistin yönetiminin değiştirilmesi ve Filistin'de oluşacak yeni barış girişimlerinin Arafatsız bir biçimde yeniden örgütlenmesi gerektiğini düşünüyor. Ancak dikkate alınması gereken bir diğer faktör, Filistin halkının yalnızca yüzde üçünün görüşme masasına geri dönmekten yana olduğu gerçeğidir.²³ Bu yol yine de denenmektedir. Özellikle Irak hareketi sırasında ve sonrasında ABD bölgeye yeniden ve kendi kontrolünde şekil verme siyasetinin bir parçası olarak Filistin sorununa yönelik çeşitli girişimlerde bulunacaktır.

Irak'a yönelik saldırı, kendi aralarında çeşitli görüş ayrılıkları ve yarılmalar ortaya çıkan "büyük güçler"ın Filistin sorununa yaklaşımlarını da yeniden gözden geçirmelerine neden olacaktır. İsrail gelinen noktada işgal altındaki toprakların yüzde 30-40'lık bir kısmından çekilmeyi, ama bölgede hızla yaygınlaşan Yahudi yerleşimlerini korumayı, Filistinlilere coğrafi olarak bölünmüş ve içinden yerleşimleri birbirine bağlayan ve güvenliği İsrail tarafından denetlenen geniş yolların geçtiği, bütünlük oluşturmayan toprak parçaları bırakmayı, Kudüs'ü kesinlikle kendi denetiminde tutmayı ve su kaynaklarını kontrol etmeyi istemektedir. Karamsar görülebilir, ancak bu şartlarda barışın sağlanması ve egemen bir Filistin devleti kurulması mümkün görünmemektedir. Sorunun çözümü için uluslararası güç kullanımı istenmesi, İsrail'i uzun bir süre bölgedeki çıkarlarının koruyucusu olarak destekleyen, başta ABD olmak üzere, uluslararası güçlerin sorunun çözümü için adres olarak görülmesi son derece yanlıştır. Böyle bir uluslararası gücün bölgedeki mevcudiyeti, sorunu ortadan kaldırmayacağı gibi, yeni faktörler eklenmesine neden olacaktır. Her iki halkın da yaşamlarını altüst eden savaş ortamından kurtulabilmesi için Filistin halkının toprağına ve demokratik haklarına kavuşabilmesi gerekmektedir. Bu her şeyden önce Araplarla içiçe yaşayan İsrail toplumu da siyasal ve ekonomik açıdan, güvenlik açısından rahatlatacak yegane çözümdür.

Her iki halkın da yaşamlarını altüst eden savaş ortamından kurtulabilmesi için Filistin halkının toprağına ve demokratik haklarına kavuşabilmesi gerekmektedir

dipnotlar:

- 1) Samuel W.Lewis, "The United States and Israel: Evolution of an Unwritten Alliance", *Middle East Journal*, v.53, no.3, Yaz 1999, s.369.
- 2) Filistin-İsrail sorununda savaş yerine "çatışma" terimi kullanılıyor. Ancak çatışmaların boyutu ve kayıpların büyüklüğü düşünüldüğünde uzun süren bir savaştan söz edilmesi daha doğru olacaktır.
- 3) Filistin devleti kurulması, bu noktanın gelecekte bir barış anlaşmasının ayrılmaz bir parçası olacağı İsrail ve ABD tarafından kabul edilmiştir. Ancak bu devletin coğrafi konumu ve sınırları üzerinde anlaşma sağlanmış değildir. Filistin devletinin Ürdün'ü de kapsayacak şekilde ve esas olarak Şeria Nehri'nin doğusunda yer alacağı, Şaron'un 1980'lerde yaptığı çeşitli konuşma ve röportajlarında dile getirilmiş bir düşüncedir. Şaron Filistin devletini Judea ve Samaria'yi ve Gazze'yi içermeyecek şekilde tarif etmekte, Filistin'in Ürdün olduğunu ve burada yabancı olanların Haşimi Hanedanı olduğunu söylemektedir. Yerleşim siyasetinin da bu yaklaşımın bir parçası olduğu ileri sürülmektedir. Bkz.Sam Bahour, "Israel's Jordan is Palestine Option", Çevrimiçi: <http://www.mediamonitors.net/sambahour1.html>, 29.01.2003.
- 4) Hussein Agha ve Robert Malley, "The Last Negotiation", *Foreign Affairs*, Mayıs/Haziran 2002, s.15.
- 5) Avishai Ehrlich, "Israel's Religious Right and the Failure of the Peace Process", *Monthly Review*, c.53, no.5, Ekim 2001, ss.20-21.
- 6) Jonathan Freedland, "The War Within", Çevrimiçi: *The Guardian*, 28.01.2003.
- 7) Shmuel Amir, "Israeli Elections: Much Ado About Not Much", *Monthly Review*, c.51, no.4, Eylül 1999, s.8.
- 8) "Election of Sharon as Prime Minister", *Keesing's Record of World Events*, Şubat 2001, s.44025.
- 9) *Keesings...*, Ekim 2001, s.44424.
- 10) 2000 yılı Aralık ayından 2001 Kasım ayına kadar yaşanan çatışmalarda 18 yaşın altında 144 Filistinli, 31 İsraili genç yaşamını yitirmiştir. *Keesings...*, Kasım 2001, s.44480.
- 11) *Keesings...*, Aralık 2001, s.44531.
- 12) Mitchell Raporu için bkz.*Keesings...*, Mayıs 2001, ss.44184-44185.
- 13) Daniel Mandel, "U.S. Diplomacy: Even-Handed, Empty-Handed", *Middle East Quarterly*, c.9, no.3, Yaz 2002, s.7.
- 14) Gal Luft, "The Palestinian H-Bomb", *Foreign Affairs*, Temmuz/Ağustos 2002, s.3.
- 15) *Guardian*, Şubat???
- 16) David P.Fidler ve Fadi G.Harb, "Palestinian Economic Development in the Era of Globalization", *Palestine and International Law: Essays on Politics and Economics* içinde, der.Sanford R.Silverburg, Londra: Mc.Farland and Company, Inc. Publishers, 2002, ss.339-340.
- 17) Marwan Bishara, *Palestine/Israel: Peace or Apartheid*, Güncelleştirilmiş İkinci Baskı, Londra: Z Books, 2002, s.122.
- 18) Sara Roy, "Palestinian Society and Economy: The Continued Denial of Possibility", *Journal of Palestine Studies*, c.30, no.4, Yaz 2001.
- 19) Peter Hansen, "Hunger in Palestine ", 10 Aralık 2002, Çevrimiçi: http://www.pna.net/details.asp?subject_id=202
- 20) *Newsweek International*, 29 Ekim 2001 ve 27 Ocak 2002 sayılarından derlenmiştir.
- 21) Bkz.*Keesings...*, Ekim 2001, s.44425.
- 22) Simon Jeffery, "Straw hails Palestinian reform talks", 14.Ocak.2003. Jonathan Steele ve Chris McGreal, "Palestinians promise major reforms", 15.Ocak.2003. Çevrimiçi: <http://www.guardian.co.uk/Israel>, 15.Şubat.2003.
- 23) Birzeit Üniversitesi'nin düzenlediği bir kamuoyu yoklaması sonucundan akt.Edward W.Said, "Filistinliler Kuşatma Altında", *Yeni İntifada* içinde, der.Roana Carey, İstanbul: Everest Yay., s.62.

kaynaklar

Hussein Agha-Robert Malley, "The Last Negotiation", *Foreign Affairs*, Mayıs-Haziran 2002, ss.10-18.

Shmuel Amir, "Israeli Elections: Much Ado About Not Much", *Monthly Review*, c.51, no.4, Eylül 1999, ss.1-11.

Sam Bahour, "Israel's Jordan is Palestine Option", Çevrimiçi:

<http://www.mediamonitors.net/sambahour1.html>, 29.01.2003.

Marwan Bishara, *Palestine/Israel: Peace or Apartheid*, Güncelleştirilmiş İkinci Baskı, Londra: Z Books, 2002.

Avishai Erlich, "Israel's Religious Right and the Failure of the Peace Process", *Monthly Review*, c.53, no.5, Ekim 2001, ss.16-30.

David P.Fidler ve Fadi G.Harb, "Palestinian Economic Development in the Era of Globalization", *Palestine and International Law: Essays on Politics and Economics* içinde, der.Sanford R.Silverburg, Londra: Mc.Farland and Company, Inc. Publishers, 2002.

Jonathan Freedland, "The War Within", Çevrimiçi: *The Guardian*, 28.01.2003.

Peter Hansen, "Hunger in Palestine ", 10 Aralık 2002, Çevrimiçi: http://www.pna.net/details.asp?subject_id=202

Keesing's Record of World Events, Washington DC., 2000 ve 2001 Yıllıkları.

Samuel W.Lewis, "The United States and Israel: Evolution of an Unwritten Alliance", *Middle East Journal*, c.53, no.3, Yaz 1999, ss.364-378.

Gal Luft, "The Palestinian H-Bomb", *Foreign Affairs*, Temmuz-Ağustos 2002, ss.2-7.

Daniel Mandel, "U.S. Diplomacy: Even-Handed, Empty-Handed", *Middle East Quarterly*, c.9, no.3, Yaz 2002, ss.3-16.

Sara Roy, "Palestinian Society and Economy: The Continued Denial of Possibility", *Journal of Palestine Studies*, c.30, no.4, Yaz 2001.

Edward W.Said, "Filistinliler Kuşatma Altında", *Yeni İntifada* içinde, der.Roana Carey, İstanbul: Everest Yayınları, 2002.

ortadoğu'da barış çabaları

2000 yazı İsrail için olağanüstü güzel bir yazdı. 1982 yılından beri ilk kez kuzey sınırlarını tanıyan İsrail, ordusunu Lübnan'ın güneyinden geri çekmişti. Umud vaat eden yeni başbakan Ehud Barak; İsrail işgaline son vermek ve Filistin sorununu çözmek için Rabin, Peres, Arafat ve Clinton'un başladığı işi tamamlamak üzere Camp David zirvesine doğru yola koyulmuştu.

Filistin sorunu artık İsrail toplumunun öncelikli bir sorunu olmaktan çıkmıştı; Filistinlilerin kendi hükümetleri, polisleri ve politik liderliği vardı. Gazze şeridinde ve özellikle de Batı Şeria'da İsrail işgaline dair bir belirti yoktu ve nihai anlaşma sadece birkaç detayın halledilmesine kalmıştı.

Politik istikrarın sağlanmış olmasının yanı sıra, İsrail ekonomisi büyüme ve yatırım rekorları kırıyordu. Turizm sektöründeki canlılık yıllardan beri gördüğü en yüksek düzeye ulaşmış, Papa'nın da dahil olduğu pek çok turist ülkeyi ziyarete gelmişti... yeni milenyuma mükemmel bir başlangıç yapılmıştı.

Barış kampı açısından bu yıllar altın yıllar olarak hafızalarda yerini koruyacak. Büyük İsrail fikri, iki taraf arasında barış ve güvenliğin sağlanacağı bir gelecek için terk edilmişti. İsraililerin önceden maruz kaldığı tehdit ve hissettiği korku o günlerde ortadan kalkmıştı. İsrail toplumunun büyük bir çoğunluğu Oslo antlaşmasının bir gerçeklik olduğuna, işgalin sonuna yaklaşıldığına ve geri dönmemek üzere barış yoluna girildiğine inanıyordu.

Camp David zirvesinin şok edici başarısızlığının ardından Filistinli şiddet dalgasının yoğunlaşması, iki halk açısından büyük bir felaket oldu. Bu, özellikle iki taraftaki barış kampları açısından yıkıcı bir darbeydi.

Bu zor zamanlara rağmen, geçtiğimiz yıl boyunca, Barış Şimdi Grubu hiç olmadığı kadar aktif oldu. Mayıs ayında 60.000 kişilik gösteri yaptık. İsrail'in büyük şehirlerinde Cumartesi gecesi eylemlerini örgütledik. İsrail ve Filistin vatandaşlarını bir araya getiren, İsrail-Filistin Barış Koalitionsu'nun ve Halkların Barış Kampanyası'nın örgütlenmesi çalışmalarına katıldık. Sharon hükümetinin (Filistin topraklarında) yeni yerleşimler kurma politikasını protesto etmeyi sürdürüyoruz. Birkaç gün ön-

ce, birkaç illegal yerleşim daha ortaya çıkardı.

Camp David zirvesinin başarısızlığa uğramasından bu yana, İsrail'deki barış kampı üç ana soruyla karşı karşıya geldi:

1. Filistinliler niçin Clinton'un önerdiği şekilde uzlaşmaya yanaşıp, Doğu Kudüs'ü başkentleri yaparak kendi devletlerini kurup, İsrail işgalini sona erdirmediler?
2. Filistinliler, çözüm için politik müzakerelere son vererek, bunun yerine neden İsrail Devleti'nin kendilerini korumaları için verdiği silahlarla şiddete başvurmayı tercih ettiler?
3. Filistin liderliğinin terör eylemleri düzenlediği ve gerilimi kışkırttığı bir gerçeklikse, İsrail tarafı çözüm için kiminle masaya oturacaktır?

Bu sorular her İsrailinin zihnini kurcalamakta ve bölgedeki son olaylar kamuoyunda olumsuz bir etki yaratmaktadır. Tüm bu yaşananlar, Barış Kampı'nın İsrail halkının zihinlerine ve yüreklerine ulaşmasını güçleştirmektedir.

Akşam haberleri trajik ölümlerin detaylarını gösterdiği sürece, bir halkı, barışı, güvenliği ve uzlaşmayı tartışmaya ikna etmek zor bir iştir.

Bu süreçte, barış hareketleri, sıradan bir İsrail vatandaşına ve hayal kırıklığı yaşayan kendi üyelerine ulaşmak için yeni metotlar geliştirmeye başladı.

Ana hedeflerden bir tanesi, İsrail halkına, son iki yıldaki felaketin neden meydana geldiğini ve neden kontrolden çıktığını açıklamaktır.

Hareket noktamız, yukarıda sorduğumuz üç önemli sorunun cevabını açıklayabilmektir. Filistin liderliğinin Clinton'un önerisini reddederek tarihsel bir hata yaptığının bugün artık çok açık olduğunu kabul ederek işe başlıyoruz. Bununla birlikte İsrail başbakanının da uyumlu davranmadığını ve politik durumu iyi tahlil edemediğini, belki her iki tarafın da bu tür tarihsel kararlar almaya henüz hazır olmadıklarını ifade ediyoruz.

Barak hükümetinin Camp David zirvesinden önceki politikaları, bir dereceye kadar barış kampının yaklaşımlarıyla çelişmekteydi, mesela (o dönemde bile) yeni yerleşim bölgelerinin kurulması sürdürülüyordu.

Yariv
Oppenheimer*

Çeviri:
Canan
Özatalay

Filistin
liderliğinin
Clinton'un
önerisini
reddederek
tarihsel
bir hata
yaptığının
bugün
artık
çok
açık
olduğunu
kabul
ederek
işe
başlıyoruz

* "Barış Şimdi"
Sözcüsü

Filistinlilerin güç kullanmasının, bölgedeki duyarlılığı gösterdiğini ve "aşırı uçların" bölgedeki tüm huzuru kaçırma potansiyeline sahip olduğunu halkımıza anlatmaya çalışıyoruz. Bununla beraber, "aşırı uçların" geleceğimizi belirlemesine ve kaçınılmaz barışı engellemelerine izin vermeyeceğimizi ısrarla vurguluyoruz.

Filistin tarafının liderliğinde bir boşluk olduğu noktasında halkla ortak bir düşüncüyü paylaşıyoruz, bununla beraber Filistinlilerin liderinin kim olacağına İsrail'in karar veremeyeceğini de biliyoruz. Sonuç olarak, İsrail'in Filistin'in iç politikalarına müdahalede bulunmasının, sadece içerden gelişebilecek reformları engelleyeceğinin farkındayız. Aynı zamanda, Filistinlilerin aldıkları (yardım) fonlarını sıradan yurttaşlara yardım etmek için kullanmaları ve liderlerin(in) teröre karşı olmaları konusunda ısrar etmelerinde AB ve ABD'ye destek olan İsrail politikasına da tamamen bağlıyız.

Buna rağmen, İsrail'in sol kanadı nihai zafere hiçbir zaman bu kadar yakın olunmadığı-

na inanmaktadır, çünkü İsrail vatandaşlarının büyük çoğunluğu barış için büyük bedeller ödenmesi gerektiğinin artık farkındalar. Çatışmanın tek mantıklı çözümünün İsrail Devleti'nin yanında Filistin Devleti'nin kurulması olduğu gün gibi ortadadır.

Kudüs'ün bir bölümünün Filistin kontrolü altında olması ve bir diğer kısmının uluslararası yönetime tabi olması kabul görmektedir.

Diğer yandan, İsrail'in binlerce mülteciyi "Geri dönme hakkı" altında kabul edemeyeceği ve etmeyeceği açıktır.

Nihai uzlaşmanın ana öğeleri şimdiden bellidir. Ayrıca savaşın bedelinin ne olacağı her iki taraf için de açıktır. Şimdi esas soru, nihai barışın ne zaman ve nasıl yapılacağı ve bu yolda daha kaç insanın hayatını yitireceğidir.

Nobel Barış Ödülü alan Simon Peres yakın zamanda şöyle demişti: "Sürecin başında, sonunda ışık görülmeyen bir tünel vardı, şimdi ise ışık var fakat tüneli yitirdik."

**İsrail'in
Filistin'in
iç politikalarına
müdahalede
bulunmasının,
sadece
içerden
gelişebilecek
reformları
engelleyece-
ğinin
farkındayız**

düzeltilme

"2003'e Girerken Sorunlar ve Arayışlar" başlıklı 432 no'lu İktisat Dergisi İktisatçılar Haftası Özel Sayısı'nda, 80. sayfanın birinci sütunun "Tam tersine" sözcükleriyle başlayan ve ikinci sütunda devam eden Prof. Dr. Kemal Saybaşı'ya ait ifade, bir yanlış anlamaya mahal verilmemesi için kendi isteği üzerine aşağıdaki şekilde düzeltilmektedir:

"Tam tersine iktidarın parlamento çoğunluğu, seçim yasasını kendi hesapları doğrultusunda değiştirmek için kullanılmıştır. Örneğin, ilk kez 1986 yılında yapılan bir düzenlemeyle, seçim çevresi barajı konusunda da değişiklikler yapılmıştır. Bu çerçevede, bir seçim çevresinden kaç milletvekili çıkacağına bağlı olarak değişen, ancak her zaman yüzde 10 üzerinden gerçekleşen, yüzde 10 ülke barajına ek ikinci engel, 1987 seçimlerinden önce, iktidar partisi lehine yükseltilmiştir."

doğu-batı enerji koridoru"nun ilk basamağı gerçekleşiyor: bakü-tiflis-ceyhan ham petrol boru hattı projesi

I. proje'nin gelişimi

Hazar Denizi'nin soğuk suları altında yatan "zengin" hidrokarbon rezervlerinin, uluslararası enerji piyasalarına ulaştırılması meselesi, 10 yılı aşkın bir süredir Türk ve Dünya kamuoyunun yakından, merakla ve dikkatle takip ettiği çok önemli bir gündem maddesidir.

Kuşkusuz, BTC HPBH Projesi'nin hayata geçtiği bugünlere gelinmesinde, Hazar Denizi'nde yer alan Azeri, Çıracık ve Güneşli sahalarındaki petrolün arama, üretim ve paylaşımı konusunda Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi "SOCAR" ile yabancı petrol şirketleri arasında, 20 Eylül 1994 tarihinde, Bakü'de "Azerbaycan Petrollerinin Üretim Paylaşım Anlaşması" imzalanmasının ve böylece AIOC'nin kurulmasının çok kritik bir rolü vardır.

Ana İhraç Boru Hattı inşasının uzun bir süre gerektireceğini gözönünde bulunduran AIOC Konsorsiyumu üyeleri, Haziran 1995 tarihinde, ilk yıllarda üretilecek ham petrolün (*Erken Petrol*) mevcut altyapının kullanımı yoluyla ihraç edilmesine karar vermiştir.

Türkiye, Ağustos 1995'de, ham petrolün "Batı güzergahı" üzerinden Supsa İhraç Terminali'ne (Gürcistan) ulaştırılmasını kapsayan bir teklif sunmuştur. Ancak Konsorsiyum, Ekim 1995'de, "Erken Petrol Üretimi"nin, Batı ve Kuzey güzergahları kullanılarak, iki hat halinde ihraç edilmesini kararlaştırmıştır. Bu karar doğrultusunda, 1998 yılı itibarıyla her iki güzergahtan 5 Milyon ton/yıl düzeyinde ham petrol sevkiyatına başlanmıştır. Ancak özellikle Kuzey Hattı'nın bir kaç kez kesintiye uğraması ve Temmuz 1999'da saldırıya uğraması sonucu bu hattın taşımacılık tamamen durmuştur. Özellikle hattın güvenliği meselesi nedeniyle tüm üreticilerin ve enerji dünyasının dikkati ve ilgisi bir anda güvenli, ekonomik bir boru hattı alternatifini sunan BTC Projesi'ne yönelmiştir.

BTC HPBH Projesi kapsamında, Bakü'den başlayıp, Ceyhan'da son bulacak bir boru hattı ile başta Azeri petrolü olmak üzere

Bölge'de üretilecek petrolerin Ceyhan'a taşınması ve buradan da tankerlerle dünya pazarlarına ulaştırılması planlanmaktadır. Bu kritik proje, petrolün uluslararası piyasaya ihracı için kullanılacak emniyetli bir taşıma sisteminin tesis edilmesini amaçlamaktadır. Kaldı ki, sözkonusu proje ile hem ekonomik açıdan uygun hem de çevresel açıdan sürdürülebilir bir taşıma sistemi kurulmuş olacaktır.

Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Ana İhraç Boru Hattı Projesi ile ilgili olarak Dünya Bankası finansmanı ile müşavir PLE firmasına hazırlatılan fizibilite raporu, 1997 yılı sonunda tamamlanmış ve Ağustos 1998'de Banka tarafından onaylanmıştır. Sözkonusu fizibilite etüdünde, Proje'nin teknik ve ekonomik yapılabilirliği irdelenmiş; bunun yanı sıra finansal ve hukuki yapılanmaya yönelik çeşitli model önerilerine de yer verilmiştir. Ayrıca detaylı bir Çevresel Etki Değerlendirme Etüdü de hazırlanmıştır.

Proje'nin resmiyet kazanmasına yönelik çerçeve anlaşması niteliğindeki "Hükümetlerarası Anlaşma-IGA", 18 Kasım 1999'da, İstanbul'da yapılan son AGİT Zirvesi'nde biraraya gelen Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye Cumhurbaşkanı tarafından, ABD Başkanı'nın da şahitliğinde imzalanmıştır. Ayrıca, "Ev Sahibi Ülke Anlaşması-HGA", "Anahtar Teslim Mütteahhitlik Anlaşması-TA" ve "Hükümet Garantisi Anlaşması-GG" da bu tarihte parafte edilmiştir.

3 Ekim 2000'de Azerbaycan, BTC Projesi'ni desteklemek üzere bir "Sponsor Grup" meydana getirmiştir. 17 Ekim'de, AIOC üyesi 8 şirketten (SOCAR, BP, Unocal, Statoil, TPAO, Itochu, Ramco ve Delta-Hess) oluşan bu yeni grubun üyeleri, bir "Sponsor Grup Finansman ve İşbirliği Anlaşması" imzalayarak Ana İhraç Boru Hattı (MEP) Katılımcıları adını almıştır.

MEP Katılımcıları, 17-18 Ekim 2000 tarihlerinde sırasıyla Azerbaycan ve Gürcistan ile "Ev Sahibi Ülke Anlaşmaları"ni tamamlamış; 19 Ekim 2000 tarihinde ise Türkiye Cumhuri-

Cenk Pala*

Bakü'den başlayıp, Ceyhan'da son bulacak bir boru hattı ile başta Azeri petrolü olmak üzere Bölge'de üretilecek petrolerin Ceyhan'a taşınması planlanmaktadır

* BOTAŞ, Dış İlişkiler ve Strateji Geliştirme Daire Başkanı

yeti ile "Ev Sahibi Ülke Anlaşması" ve "Hükümet Garantisi Anlaşması"nı, BOTAŞ ile de "Anahtar Teslim Müteahhitlik Anlaşması"nı imzalamıştır. Böylece, artık bir "Dünya Projesi" haline de dönüşen bu önemli boru hattı projesinin realize edilmesinin önündeki tüm engeller ortadan kalkmış ve BTC hattı için onay alınmıştır.

ENI'nin katılımı Proje'nin geleceği açısından çok önemli bir dönüm noktası olmuştur. Böylece, ilk kez AIOC üyesi olmayan, yani taşınacak petrolün sahibi olmayan bir firma MEP Katılımcısı ünvanını almıştır. ENI katılımının önemli bir diğer özelliği ise, BTC hattı ile Kazak petrolerinin de taşınmasının önünü açmış olmasıdır. Gerçekten de, ENI'nin alt kuruluşu

bakü-tiflis-ceyhan hpbh proje kronolojisi

MUHTELİF GÖRÜŞMELER	(1992-1997)
İSTANBUL MUTABAKAT ZAPTI	(Mayıs 1998)
Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye	
ANKARA DEKLARASYONU	(Ekim 1998)
Azerbaycan, Gürcistan, Türkiye, Kazakistan, Özbekistan Devlet Başkanları (ABD Enerji Bakanı şahit)	
İSTANBUL PROTOKOLÜ	(Nisan 1999)
Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye (ABD yetkilisi şahit)	
IGA'nın İMZALANMASI	(Kasım 1999)
Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye Devlet Başkanları (ABD Başkanı şahit)	
İSTANBUL DEKLARASYONU	(Kasım 1999)
Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan ve Türkiye Devlet Başkanları (ABD Başkanı şahit)	
HGA'nın İMZALANMASI	(Ekim 2000)
Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye	
TA'nın İMZALANMASI	(Ekim 2000)
HÜKÜMET GARANTİSİ'nin İMZALANMASI	(Ekim 2000)
TEMEL MÜHENDİSLİK	(15 Kasım 2000 - 15 Mayıs 2001)
DETAY MÜHENDİSLİK	(19 Haziran 2001 - 18 Haziran 2002)
DETAY MÜHENDİSLİK-İŞ TAMAMLAMA BELGESİ	(28 Ağustos 2002)
ARAZİ TEMİN VE İNŞAAT- İŞE BAŞLAMA BİLDİRİMİ	(29 Ağustos 2002)
ARAZİ TEMİN VE İNŞAAT- RESMİ BAŞLANGIÇ TARİHİ	(10 Eylül 2002)
BTC TEMEL ATMA TÖRENİ-BAKÜ	(18 Eylül 2002)
BTC TÜRKİYE KESİMİ SÖZLEŞMELERİ İMZA TÖRENİ-ANKARA	(20 Eylül 2002)
BTC CEYHAN TERMİNALİ TEMEL ATMA TÖRENİ-ADANA	(26 Eylül 2002)

Aralık 2000'de Ramco şirketinin AIOC konsorsiyumundaki tüm hissesi Devon Energy, Unocal ve Delta-Hess şirketleri tarafından satın alınmıştır. Böylece, AIOC konsorsiyumundaki şirket payları değişmiş ve AIOC içinde meydana gelen bu değişiklik, BTC Sponsor Grubu'na da yansımıştır. Daha önce bu oluşuma katılmamış olan "Devon Energy" şirketi, Ramco'nun Sponsor Grup içindeki hisselerinin bir kısmını alarak gruba dahil olmuştur. Ramco hisselerinin geriye kalanı ise Unocal ve Delta-Hess şirketlerine devredilmiştir. Devon Energy daha sonra Sponsor Grup'dan çekilmiştir. Gerek AIOC Konsorsiyumu gerek Sponsor Grup liderliğini BP şirketi üstlenmektedir.

18 Ekim 2001 tarihinde Sponsor Gruba (MEP) İtalyan dev petrol ve enerji firması

olan Agip, Kazakistan'daki dev Kaşagan sahasının operatörü "Agip KCO Konsorsiyumu"nun lideri konumundadır.

Fransız TotalFinaElf, Japon Inpex ve Amerikan ConocoPhillips firmalarının da katılımıyla Sponsor Grup içerisindeki şirketler ve payları zaman içerisinde değişmiş olup, pay dağılımı aşağıdaki gibi olmuştur:

MEP Katılımcıları, 1 Ağustos 2002'de, inşaat ve işletme faaliyetlerini yürütmek amacıyla "BTC Co." ve finansman işlerinden sorumlu olmak üzere ise "BTC Invest" şirketlerini kurarak, BTC hattının hayata geçirilmesi konusundaki kararlılıklarını bir kez daha kanıtlamışlardır. BTC Co. üyelerince gerek Kazak petrolünün de BTC hattı ile taşınması gerek dış finansman sağlanması kapsamında yürütülen

18 Ekim 2001'de
Sponsor
Gruba
(MEP)
İtalyan
dev petrol
ve
enerji
firması
ENI'nin
katılımı
Proje'nin
geleceği
açısından
çok
önemli
bir
dönüm
noktası
olmuştur

Sponsor Grup içindeki şirketlerin pay dağılımı (%)

BP Exploration (Caspian Sea) Ltd.	30.10
SOCAR	25.00
Unocal BTC Pipeline Ltd.	8.90
Statoil BTC Caspian As	8.71
TPAO	6.53
ENI	5.00
TotalFinaElf	5.00
Itochu Oil Exploration (Azerbaijan) Inc.	3.40
INPEX	2.50
ConocoPhillips	2.50
Delta-Hess (BTC) Ltd.	2.36

görüşmeler çok olumlu şekilde devam etmektedir. BTC boru hattı inşaatının yüzde 30'unun BTC Co.'daki hisseleri oranında şirketler tarafından ve geriye kalan yüzde 70'inin ise uluslararası finansal kuruluşlarca karşılanması planlanmaktadır.

Anahtar Teslim Anlaşması çerçevesinde müteahhit olarak görevlendirilen BOTAS, her biri Proje'nin ana aşamalarını da temsil eden, "Temel Mühendislik" çalışmalarını 6 ay, "Detay Mühendislik" çalışmalarını 12 ay içinde başarıyla tamamlamıştır. BOTAS, 10 Eylül 2002 itibarıyla resmi olarak başlatılan üçüncü ve son aşama "Arazi ve İnşaat" çalışmalarını ise 32 ayda bitirmekle yükümlüdür. Tüm hattın tamamlanması ve devreye alınması için hedeflenen tarih ise 2005 yılı bahara aylarıdır.

II. özet proje bilgileri

II.1. proje yatırım maliyeti

PLE Mühendislik firması tarafından yapılan fizibilite etüdünde Proje'nin toplam sistem için yatırım maliyeti 2,4 milyar \$ olarak hesaplanmıştır. Türkiye kesiminin tahmini maliyeti ise kamulaştırma dahil 1,4 Milyar \$ düzeyindedir.

Türkiye kesiminin tüm finansmanı, Türkiye tarafından değil; bizzat projeye iştirak eden şirketlerce karşılanacak olup, işin zamanında bitirilmesi durumunda Proje, Türkiye'ye hiçbir maliyet getirmeyecektir. Türkiye, 1,4 Milyar \$'lık Türkiye kesimi yatırım maliyetinin aşılması durumunda, karşılıklı anlaşmaya bağlı olarak devreye girip girmeyeceği tespit edilecek 300 Milyon \$ tutarında Hükümet Garantisi sağlamış bulunmaktadır.

II.2. proje süresi

Esas süre 40 yıl olmakla birlikte, Proje Katılımcılarının talep etmesi durumunda, 10'ar yıllık dönemler halinde iki kez uzatılması mümkündür.

II.3. proje'nin teknik özellikleri

Maksimum Kapasite	50 MTY (1 Milyon varil/gün)
Toplam Uzunluk	1,774 km
Azerbaycan	440 km
Gürcistan	260 km
Türkiye	1,074 km
Boru Çapı	42"/34"
Dizayn Basıncı	100 Bar
Toplam Pompa İstasyonu	8
Türkiye	4

II.4. proje'den sağlanacak gelir

BTC Projesi'nden sağlanacak dolaylı kazançlar bir yana bırakılırsa, Türkiye'nin, bu Proje'den "geçiş vergisi ve işletmecilik hizmetleri" karşılığında; taşınacak kapasiteye bağlı olarak, 1-16. yıllar arasında 140 ile başlayıp 200 Milyon \$'a ulaşan, 17-40. yıllar arasında ise 200 ile başlayıp 300 Milyon \$ civarına çıkan bir yıllık gelir elde etmesi beklenmektedir. Özellikle 50 MT'luk maksimum yıllık kapasiteye ulaşıldığında BTC'den sağlanması beklenen gelirin, Irak hattından sağlanan gelirin üzerinde olacağı anlaşılmaktadır. Bu rakamlar, BTC'nin Türkiye açısından önemini daha da somutlaştırmaktadır.

II.5. proje'nin türkiye'ye ve doğu-batı enerji koridoru'na diğer katkıları

Ekonomik etkileri kısaca gözden geçirilirse, hattın gerçekleşmesi ile, geçiş ücreti ve sahalardaki payımızdan dolayı önemli ölçüde gelir elde edilecek; taşıma maliyetlerinin minimuma indirilmesi, finansman ve navlun ücretlerinden sağlanacak tasarruf gibi nedenlerle daha ucuza ham petrol temin etmek mümkün olacaktır. BTC hattından alınacak petrol ile, ithalata bağımlı ülkemizin enerji arz güvenliğine yapılacak katkı açısından da çok ciddi bir avantaj tesis edilmiş olacaktır.

İnşaat aşamasında yaratılacak yeni istihdam ve iş olanakları ile de hem Türk özel sektörünün önü açılacak hem de hattın geçtiği bölgelerde ekonomik canlanma yaşanacaktır. Özellikle inşaat aşaması boyunca, kısa, orta ve uzun vadeli istihdam olanakları yaratması açısından Proje'nin, gerek boru hattı güzergahı üzerinde, gerek deniz terminali mücavir alanlarında bulunan yerleşim birimleri için pek çok imkan yaratması beklenmektedir. Halihazırda, geliştirilme aşamasında olan sosyal ve çevresel yatırım programları ile de boru hattı ve deniz terminali civarında bulunan genel çevre ve yerleşim alanlarına bir takım faydalar sağlanması mümkün olacaktır.

Türkiye kesiminin tüm finansmanı, Türkiye tarafından değil; bizzat projeye iştirak eden şirketlerce karşılanacaktır

BTC hattı içinde ve Ceyhan terminalindeki ham petrol sayesinde, kriz zamanlarında arz esnekliği sağlamak üzere, Türkiye'nin stratejik petrol stok kapasitesi de artacaktır. Proje ile, Ceyhan terminali önemli bir uluslararası petrol piyasası merkezi haline gelirken; yaratılan sinerji ile Mersin ve İskenderun limanları da hızla canlanacaktır. Bugüne kadar siyasi, ekonomik, stratejik ve güvenlik bakımından en uygun çözüm olduğunu tüm dünyaya kanıtlayan BTC HPBH Projesi, Türk Boğazları'ndaki aşırı trafik yükünden kaynaklanan geçiş risklerinin en aza indirilmesi sayesinde çevresel etkiler bakımından da açık ve önemli bir avantaj sağlayacaktır.

Doğu-Batı Enerji Koridoru'nun en kritik ayağını oluşturan BTC HPBH ile hem Türkiye'nin jeopolitik önemi artacak hem de Azerbaycan ve Gürcistan'ın siyasi ve iktisadi istikrarına katkı yapılacaktır. Proje ile, Azerbaycan, dünya genelinde sayılı üreticiler arasına girerken, Gürcistan da en önemli geçiş ülkesi olarak ön plana çıkacaktır.

Çeşitli ulusal ve uluslararası platformlarda da pek çok kereler vurgulandığı üzere, hattın geçeceği güzergah Doğu ile Batı arasında bir enerji köprüsü oluşturacak ve her şeyden önemlisi bu Proje, Bölge ülkelerinden dünya pazarlarına ham petrol ve doğal gaz nakledecek diğer boru hattı projelerine de öncülük edecektir.

BTC'yi, sırasıyla, Azeri gazını Türkiye ve Avrupa'ya ulaştıracak Şah Deniz Doğal Gaz Boru Hattı Projesi ve Türkmen gazını ülkemiz ve Avrupa piyasalarına taşıyacak Hazar Geçişli Türkmenistan-Türkiye-Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı Projesi izleyecektir. Bu hatlar, bugün ikisi de hızla ilerleyen Türkiye-Yunanistan-İtalya ve Türkiye-Bulgaristan-Romanya-Macaristan-Avusturya Doğal Gaz Boru Hattı projelerine bağlandığında koridor tamamlanacak ve Türkiye gerek petrol gerekse doğal gazın Batı piyasalarına aktarımı bakımından tam anlamıyla bir enerji terminaline dönüşmüş olacaktır.

III. btc hpbh projesi'ni diğerlerinden farklı kılan unsurlar

III.1. btc hpbh proje anlaşma paketi türkiye ve botaş açısından bir ilktir:

BTC HPBH Projesi, hattın geçeceği üç ülkenin resmi düzeyde imzaladığı "Hükümetlerarası Anlaşma (IGA)" ve her bir hükümetin MEP Katılımcıları ile ayrı ayrı imzaladığı, birbi-

rinden bağımsız 3 adet "Ev Sahibi Ülke Anlaşması (HGA)" çerçevesinde yürütülmektedir. Türkiye ile imzalanan Ev Sahibi Ülke, Anahtar Teslim Müteahhitlik Anlaşmaları ve Hükümet Garantisi, BTC HPBH Projesi'nin Türkiye kesimi için uygulanacak ulusal ve uluslararası hukuk kurallarını belirlemektedir.

BTC HPBH Projesi'nin hukuki, ekonomik ve teknik çerçevesini belirleyen, 3 ülke ve bugün 9 adet uluslararası petrol şirketinin taraf olduğu yukarıda değinilen sözleşmelerden oluşan "Anlaşma Paketi"; kapsamı, birbirine bağlı ve senkronize işleyen hükümleriyle hem uluslararası standartlara uygun olarak hazırlanmış dünya çapında önemli bir örnektir hem de Türkiye ve BOTAŞ'ın taraf olduğu bu boyutta ve ayrıntıda hazırlanmış bir ilk anlaşma niteliği taşımaktadır.

18 Kasım 1999'da, İstanbul'da yapılan AGİT Zirvesi'nde biraraya gelen Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye Cumhurbaşkanı tarafından, ABD Başkanı'nın da şahitliğinde imzalanan; 'Paket' içinde yer alan ana anlaşma statüsündeki "Hükümetlerarası Anlaşma", bu üç devletin birbirlerine karşı sorumluluklarını ve Proje'ye sağlayacakları destek konusundaki temel prensipleri tanımlamaktadır. Petrolün serbest geçişine ilişkin prensipleri de belirleyen bu Anlaşma, hukuki altyapıların harmonizasyonunu ve birbiriyle uyumlu devletlerüstü düzenleyici kuralların uygulanmasını da hükme bağlamaktadır.

17-19 Ekim 2000 tarihlerinde, her üç devlet tarafından (Türkiye adına T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı) ayrı ayrı MEP Katılımcıları ile imzalanan her bir "Ev Sahibi Ülke Anlaşması (HGA)" ise, BTC HPBH Projesi'nde uygulamaya konulacak mali ve hukuki esas ve düzenlemeleri tanımlayan, hukuken bağlayıcı bir anlaşma niteliğindedir. Bu belgeler, ulusal ve uluslararası standartlar ve kılavuz hükümlerin yanı sıra, yerel ve bölgeye özel çevresel ve sosyal standart ve uygulama esaslarına ilişkin düzenlemeleri de hükme bağlamaktadır.

Özetle, geçiş ülkelerinin Proje iştirakçilerine yönelik taahhütlerini belirleyen HGA, anlaşmanın yürürlükte kalacağı toplam süre boyunca uygulanacak transit geçiş ücretlerinin tespit ve uygulama esasları ile bu ücretlere ilişkin vergi çatisını da belirlemektedir. HGA, devletlerin boru hattının genel güvenliğinin sağlanması ile arazi temini ve izinler konusunda (transit geçiş hakkı) gerekli desteği ver-

Doğu-Batı
Enerji
Koridoru'nun
en kritik
ayağını
oluşturan
BTC
HPBH
ile
hem
Türkiye'nin
jeopolitik
önemi
artacak
hem
Azerbaycan
ve
Gürcistan'ın
siyasi
ve
iktisadi
istikrarına
katkı
sağlanacaktır

melerini öngörmekte, muhtelif devlet kurum ve kuruluşlarının idari sorumlulukları ve anlaşma kapsamında yeralan sorumlulukların yerine getirilmemesi durumundaki yükümlülükler ile tazminatları da belirlemektedir. HGA, ayrıca, çevresel ve sosyal etki değerlendirmeleri de dahil, MEP Katılımcıları tarafından üstlenilerek yürütülmesi gereken iş ve görevleri de tanımlamaktadır. Özellikle ÇED Raporu'nun hazırlanması, izin sürecinin en önemli adımlarından biri olup, Proje'nin uygulanması için bir ön koşuldur.

19 Ekim 2000'de, Ankara'da, BTC HPBH Projesi Türkiye kesimi ana müteahhidi olarak seçilen BOTAŞ ile MEP Katılımcıları arasında imzalanan "Anahtar Teslimi Müteahhithlik Anlaşması (TKA)", BOTAŞ'ın belirlenen bir tarihte, götürü usulü sabit fiyatla; 'Temel Mühendislik', 'Detay Mühendislik', 'Arazi Temini ve İnşaat' olarak belirlenen toplam üç faz halinde Proje'yi teslim etmesini öngörmektedir. Hakediş ödemelerinin İşveren (MEP Katılımcıları) tarafından seçilecek Bağımsız Mühendis'in sıkı denetimi altında yapılmasını öngören Anlaşma, MEP Sistemi'nin tamamlanması öncesinde performans gereksinimlerini belirlemektedir. Karşılıklı yükümlülükleri sınırlayan TKA, gecikmeden doğabilecek tazminatları da belirlemektedir.

Proje'nin Azerbaycan ve Gürcistan kesimi inşaat çalışmaları ise, MEP Katılımcıları tarafından seçilen müteahhitlerce ve MEP Katılımcıları'nca onaylanan takvime uygun olarak Türkiye kesimi çalışmaları ile eş zamanlı bir şekilde gerçekleştirilecektir.

19 Ekim 2000'de, Ankara'da nihayetlenen son anlaşma ise, T.C. Hazine Müsteşarlığı ile MEP Katılımcıları arasında imzalanan "Hükümet Garantisi"dir. Türkiye ile imzalanmış ayrı bir anlaşma olarak ele alınan söz konusu anlaşma; garanti kapsamı, gecikme, performans zararları ve olası maliyet artışını içermekte olup; finansmanı da kapsayan garanti miktarının bir kısmı likit enstrüman şeklinde sağlanacaktır.

Son olarak, Anlaşma Paketi'nin, gerek hükümleri ve tarafların yükümlülükleri gerek bu çapta bir projeyi gerçekleştirmeye imkan veren hukuki, ekonomik ve teknik çatı bakımından, Dünya ve Türkiye hukuk fakültelerinde ayrı bir ders olarak incelenebilecek detayda hazırlanmış, çok önemli dokümanlar olduğunu eklemek gerekir.

III.2. btc hpbh projesi, Türkiye ve botaş tarafından değil mep katılımcıları'nca finanse edilecektir:

Daha önce belirtildiği üzere Türkiye kesiminin tüm finansmanı, bizzat projeye iştirak eden şirketlerce karşılanacaktır. Yine, işin zamanında bitirilmesi durumunda Hazine Garantisi devreye girmeyecek ve böylece Proje ülkemize hiç bir maliyet getirmeyecektir. Bugüne kadar yapılan çalışmalardan elde edilen sonuçlar, Proje'nin takvime uygun olarak, başarılı bir şekilde ve bütçesi içinde yürütüldüğünü göstermektedir.

BTC HPBH Projesi'nin BOTAŞ tarafından yürütülen diğer projelerden farkı, daha önce yürütülen boru hattı projelerinde "işveren" olarak yatırım finansmanı dahil tüm harcamaları üstlenen BOTAŞ, bu projede "müteahhit" rolüne soyunarak finansmana katılmamaktadır.

BOTAŞ, bu Proje ile, ekonomik açıdan zor günler geçiren ülkemize yabancı sermaye çekmeyi de başaracaktır. Azerbaycan'da iş alan müteahhitlerimizin son 11 yılda ulaştığı toplam rakamın 1.35 Milyar \$ olduğu hatırlanırsa, BTC HPBH Projesi kapsamında, sadece 5 yıl içinde, sahalardaki payımız, ilave istihdam ve iş olanakları gibi dolaylı kazançlar dışında bırakılsa bile, 1.4 Milyar \$ tutarında döviz kazandıracak BOTAŞ'ın Türkiye ekonomisine yapacağı katkı çok daha iyi anlaşılacaktır.

BOTAŞ, inşaat çalışmaları ve gerekli test işlemlerinin tamamlanmasını takiben 2005 yılı bahar aylarında faaliyete geçmesi planlanan BTC boru hattı Türkiye kesiminin "işletmecisi" de olacaktır. 1996 yılında BOTAŞ tarafından kurulmuş olan BOTAŞ International Ltd. (BIL) firması, T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından BTC HPBH Türkiye Kesimi İşletme Şirketi olarak atanmıştır. İşletme Anlaşması müzakerelerinin sonuçlanması ile 25 Ekim 2002 tarihinde söz konusu anlaşma imzalanmıştır. BIL şirketi aracılığıyla boru hattı ve terminalin işletimi, BOTAŞ ve Türkiye'nin kazanacağı gelirin süreklilik arz etmesinin teminatı olacaktır. BOTAŞ tarafından tek kuruluş para harcanmadan inşa edilecek BTC hattından "geçiş vergisi ve işletmecilik hizmetleri" karşılığında sağlanacak olan gelir, Irak-Türkiye boru hattının maksimum kapasitede çalıştırılması esnasında sağlanan yıllık gelirin dahi üzerinde olacaktır.

**BOTAŞ,
bu
Proje ile,
ekonomik
açıdan
zor
günler
geçiren
ülkemize
yabancı
sermaye
çekmeyi de
başaracaktır**

III.3. btc hpbh projesi uluslararası standartlara uygun olarak gerçekleştirilecek ve botaş'ın diğer projeleri açısından da önemli bir örnek teşkil edecektir:

BTC HPBH Projesi'ni yürütmek üzere, BOTAŞ bünyesinde yapılan hazırlık çalışmaları sonrasında, BOTAŞ Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak, Genel Müdür Yardımcılığı düzeyinde, "BTC HPBH Proje Direktörlüğü" ihdas edilmiştir. Direktörlük, Ocak 2000 tarihi itibarıyla resmi olarak faaliyete geçmiştir. Bunun yanı sıra ISO/TSE sertifikasının alınması amacıyla çalışmalarını yürütmek üzere yine BOTAŞ Genel Müdürlüğü'ne bağlı bir kurul oluşturulmuş ve çalışmalarına başlamıştır.

Bu çalışmalar meyvesini vermiş ve BTC HPBH Projesi kapsamında dünyada ve ülkemizde bir ilk daha gerçekleştirilmiştir: BTC HPBH Proje Direktörlüğü, oturmuş olduğu sistem ve yoğun çalışmaları neticesinde, Temel Mühendislik çalışmaları tüm hızıyla devam ederken, 21 Mart 2001 tarihinde ISO 9001 "Kalite Yönetim Sistemi", ISO 14001 "Çevre Yönetim Sistemi" ve OHSAS 18001 "İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetim Sistemi" sertifikalarının tümünü, aynı anda almaya hak kazanmıştır. Böylece, Direktörlüğümüz, hem bu üç önemli uluslararası sertifikaya sahip ilk kamu kuruluşu hem de dünya çapında bu üç sertifikayı aynı anda alan ilk kuruluş ünvanını almıştır.

Bugün, BTC HPBH Projesi kapsamında yürütülen tüm çalışmalar, çevreye duyarlı, insan sağlığı ve güvenliğini daima önde tutan, uluslararası standartlara uygun şekilde gerçekleştirilmektedir.

BTC HPBH Proje Direktörlüğü'nce elde edilen bu başarı, aynı zamanda, BOTAŞ'ın Kalite, Sağlık ve Güvenlik ile Çevre konularında yeni bir vizyon ve misyonla yola çıktığı, 'dünyada saygın, bölgesinde lider ve sektörde yönlendirici bir kuruluş olmak' amacının da önemli bir parçası olacaktır.

Yeni dönemde BOTAŞ, mevcut ulusal yapısını, "uluslararası arenada faaliyet gösteren saygın ve aranan bir şirket olmak" yönünde dönüştürmek istemektedir. Bu amaçla BOTAŞ, bir ilk aşama olarak 'Entegre Yönetim Sistemi' uygulamasını başlatmış olup, daha önce BTC HPBH Proje Direktörlüğü tarafından yürürlüğe konulan kalite, çevre ve iş güvenliği alanındaki uluslararası standartları ana kuruluş genelinde de uygulamayı hedeflemektedir.

Bu süreç sonundâ 12 Aralık 2002 tarihi itibarıyla alınan ISO 9001, ISO 14001 ve OHSAS 18001 sertifikaları ile BOTAŞ, uluslararası kalite, çevre ve iş güvenliği standartlarına uygun çalışan örnek bir enerji şirketi haline gelecektir. BOTAŞ, sektörde, hem kamu hem de özel sektör açısından çitayı biraz daha yükseltmeyi amaçlamaktadır.

Ülkemizin geleceği açısından en stratejik hedef olan 'Doğu-Batı Enerji Koridoru'nun tesisi ile "21. Yüzyılın İpek Yolu"nu inşa edecek kuruluş konumundaki BOTAŞ açısından, yeni dönemde tüm uluslararası standartlara uygun çalışılıyor olmasının önemini ise tartışmaya dahi gerek yoktur. Bu bakımdan, BOTAŞ'ın başlatmış olduğu Entegre Yönetim Sistemi çalışmalarının, tüm kamu kurum ve kuruluşlarına yaygınlaştırılması ile büyük yararlar sağlanacağına inanılmaktadır.

Bu sistem tamamlandıktan sonra BOTAŞ ile iş yapan tüm müteahhitlerde de aynı şartlar aranacak; kalite, çevre ve iş güvenliği ile ilgili uluslararası sertifikalara sahip olmayan şirketler ihalelere davet edilmeyeceklerdir.

BOTAŞ, uygulamaya koyduğu bu yeni anlayışın, yakın gelecekte kamu sektörü genelinde yaygınlaştırılması ile, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile uyum sürecine de önemli bir katkı yapılacağına inanılmaktadır.

III.4. diğer botaş projelerinden farklı olan btc, botaş'a geçmiş deneyimlerini uluslararası arenaya taşıma fırsatı verecek öncü bir projedir:

BTC HPBH Projesi, 28 yıllık boru hattı inşaat, taşımacılık ve işletim deneyimine sahip olan BOTAŞ'a yepyeni bir kimlik daha kazandırmaya adaydır. BOTAŞ, bu Proje ile, daha önceki projelerde sahip olduğu ve daha çok ulusal nitelik arzeden "işveren" kimliğine, bu kez, uluslararası kabul görmüş tüm standartlara uygun çalışan bir "müteahhit" kimliği de eklemektedir.

Konuyu, Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı (ITP) Türkiye kesimi ile BTC HPBH Türkiye kesimi çalışmalarını karşılaştırarak özetlemek mümkündür. Yukarıdaki tablodan da izlenebileceği gibi, her iki projenin tek ortak noktası, boru hattı güvenliğinin devletimizin ilgili birimleri tarafından sağlanacak olmasıdır. Bunun dışında her iki proje nitelik olarak birbirinden oldukça farklı bir yapıdadır.

ITP Türkiye kesimi yatırım maliyeti, işletme ve bakım ile hattın petrole doldurulması gibi masraflar BOTAŞ tarafından üstlenilmiş-

BOTAŞ,
mevcut
ulusal
yapısını,
"uluslararası
arenada
faaliyet
gösteren
saygın
ve
aranan
bir şirket
olmak"
yönünde
dönüştürmek
istemektedir

tır. Böyle olunca, ITP için belirlenen 'Taşıma Tarifesi' içinde, gerek yatırım ve işletme/bakımdan kaynaklanan maliyetler gerekse geçiş vergisi yer almıştır. Ayrıca, sınırdan giren mali gemide teslim etme yükümlülüğü de yine BOTAS'tadır. Hattın inşaat çalışmaları ise BOTAS tarafından değil ihaleyi kazanan müteahhit şirketlerce gerçekleştirilmiştir.

Oysa, BTC HPBH Türkiye kesiminde ise tüm yatırım maliyeti, işletme/bakım masrafları, boru hattının petrolle doldurulması MEP Katılımcıları tarafından karşılanacak olup, sınırdan giren mali gemide teslim etme yükümlülüğü de yine MEP Katılımcıları tarafından üstlenilecektir. BTC HPBH Türkiye kesimi için belirlenen Tarife Esası ise sadece geçiş vergisine dayalı olacaktır. ITP'den farklı olarak BOTAS, bu kez işveren değil, belirli bir sürede işi teslim etmekle yükümlü ana müteahhit konumundadır. Ayrıca arazi temin etmekle de yükümlü olan BOTAS, MEP Katılımcıları adına Türkiye kesimi işletmeciliğini de üstlenecektir.

Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi'nin tamamlanması ile BOTAS'ın işlettiği ulusal ham petrol boru hatlarının toplam uzunluğu 3368 km'ye, taşıma kapasitesi ise yılda 130.2 Milyon tona ulaşacaktır.

Ayrıca, BOTAS, 1987 yılından günümüze, 77 Milyar m³'ü boru hatlarından, 23 Milyar m³'ü ise sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) olarak deniz taşımacılığı yoluyla toplam 100 Milyar m³ doğal gaz alımı da yapmış ve bu gazı müşterilerine en uygun koşullarda teslim etmiştir. Yeni doğal gaz yasasına göre yakın bir gelecekte, serbest piyasa koşullarında diğer firmalarla rekabet edecek olan BOTAS, özel bir şirket gibi davranarak ulusal ve uluslararası arenada önüne çıkan uygun fırsatları değerlendirilmeyi hedeflemektedir.

Uluslararası alanda özellikle bölgesinin en güçlü şirketlerinden biri olarak tanınan BOTAS, önümüzdeki dönemde dünya çapındaki ham petrol ve doğal gaz projelerine daha aktif olarak katılmayı ve bu sayede deneyimlerini

btc hpbh projesi-irak boru hattı karşılaştırması

	BTC BORU HATTI TÜRKİYE KESİMİ	IRAK BORU HATTI TÜRKİYE KESİMİ
YATIRIMCI	MEP KATILIMCILARI	DEVLET - BOTAS
İŞLETME / BAKIM	MEP KATILIMCILARI	DEVLET - BOTAS
BORUNUN PETROLLE DOLDURULMASI	MEP KATILIMCILARI	DEVLET - BOTAS
SINIRDAN GİREN MALİ GEMİDE TESLİM ETME	MEP KATILIMCILARI	DEVLET - BOTAS
GÜVENLİK	DEVLET	DEVLET
TARİFE ESASI	GEÇİŞ VERGİSİ	TAŞIMA TARİFESİ (Yatırım+İşletme/Bakım) +Geçiş Vergisi
MÜTEAHHİT	BOTAS	-
ARAZİ TEMİNİ	BOTAS	-
İŞLETMECİ MÜTEAHHİT	BOTAS/BAĞLI KURULUŞU	-

BTC HPBH Projesi'nin ana aşamalarını temsilen, son 1,5 yılda başarıyla ve ardarda gerçekleştirilen Temel ve Detay Mühendislik çalışmaları ve 32 ay sürecek Arazi Temin ve İnşaat çalışması ile geçmiş deneyimlerine yenilerini ekleyecek BOTAS, doğal gaz konusundaki tecrübelerini de kullanarak, uluslararası özel bir mühendislik/müteahhitlik şirketine dönüşmek istemektedir.

Yılda toplam 80.2 milyon ton taşıma kapasiteli, 2297 km uzunluğunda, değişik çaplardaki ham petrol boru hatları aracılığıyla BOTAS, bugüne kadar yaklaşık 100 Milyar varil petrol taşımıştır. Ülkemizin gururu Bakü-Tiflis-

ülke sınırları dışına taşıyarak ülke ekonomisi açısından ilave katma değer yaratmayı da amaçlamaktadır. Bugün dünyanın çeşitli yörelerinde gerçekleştirilen bu tip projelerde yer alan pek çok uluslararası şirketin yanlarına BOTAS'ı da almak istemeleri, bu hedefin ne kadar doğru seçilmiş bir hedef olduğunu kanıtlamaktadır.

BOTAS, uluslararası arenada üzerine düşen görevi layıkıyla yerine getirebilmek ve 28 yıllık boru hattı taşımacılık tecrübesini katma değere çevirebilmek için, gerek proje geliştirme safhasında gerek inşaat yönetimi ve işletme gibi deneyimli olduğu alanlarda çok daha

ITP'den farklı olarak BOTAS, bu kez işveren değil, belirli bir sürede işi teslim etmekle yükümlü ana müteahhit konumundadır

aktif rol almanın gerekliliğine inanmış durumdadır.

Devletimizin bizlere gösterdiği hedef doğrultusunda, BOTAŞ gibi stratejik önemdeki tüm kamu kuruluşlarının artık dünyaya açılması gerekmektedir. Bu konuda, başlatmış olduğumuz Entegre Yönetim Sistemi'ni, kamu ve kamu ile iş yapan özel sektör geneline yaygınlaştırmanın Avrupa Birliği'ne girişimizi kolaylaştıracak büyük avantajlar sağlayacağı düşünülmektedir.

III.5. btc hpbh projesi çerçevesinde uluslararası standartlara uygun olarak yürütülen çed ve sosyal etki çalışmaları, kapsamı bakımından türkiye ve botaş için bir ilktir:

BTC HPBH Projesi kapsamında yürütülen, Proje'nin finansmanı açısından da büyük öneme sahip çevresel etki çalışmaları ve yine bu kapsamda ele alınan sosyal etki analizi, bugüne kadar Türkiye'de bu boyutta ve kapsamda gerçekleştirilmiş ilk çalışma özelliği taşımaktadır.

Her şeyden önce, BTC HPBH Projesi Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) Raporu, bir yandan Dünya Bankası kılavuz hükümleri, AB Direktifleri ve Türkiye Cumhuriyeti mevcut çevre mevzuatında yer alan husus ve düzenlemelerin gereğini yerine getirmek amacıyla hazırlanmış ve öte yandan Proje'yi gerçekleştirecek MEP Katılımcıları'nın kabul ettiği standartları da karşılayacak şekilde tasarlanmıştır.

ÇED Raporu kapsamındaki çalışmaları yürütmek üzere yerli şirketler ENYV (Enerji ve Çevre Yatırımları A.Ş.) ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi bünyesinde faaliyet gösteren Karadeniz ve Orta Asya Araştırmaları Merkezi (KORA) ile İngiliz kökenli ERM (Environmental Resources Management) şirketi görevlendirilmiştir. Ayrıca, güzergah üzerindeki arkeolojik alanlarda gerekli incelemeleri yapmak ve saha çalışmalarını yürütmek üzere yine OD-TÜ'ye bağlı TAÇDAM ile anlaşılmıştır.

Bugüne kadar sürdürülmüş ÇED çalışmalarının temel amacı, Proje'nin fiziki ve biyolojik çevre ile insan yaşamı üzerindeki tüm olası etkilerinin detaylı bir şekilde araştırılmasını, raporlanmasını ve mümkün olduğu kadar olumsuz etkilerin azaltılmasını ve yönetilmesini sağlamaktır. Bu anlamda ÇED Raporu gerek çevresel ve gerek sosyal konularla ilgili tüm değerlendirmeleri bünyesinde toplamaktadır.

Resmi ÇED süreci, 2000 yılı yazında MEP Katılımcıları ile Türkiye Cumhuriyeti idari ma-

kamları arasında boru hattı koridoruna ilişkin seçenekler müzakere edildiği esnada başlamıştır. O tarihten günümüze kadar yürütülen ÇED çalışmaları, boru hattının geçeceği güzergahın belirlenmesine büyük katkıda bulunmuş olup, ayrıca Proje nedeniyle meydana gelmesi olası etkilerin belirlenmesi, değerlendirilmesi ve azaltılması için ihtiyaç duyulan tüm teknik uygulamaların tespit edilmesine de yardımcı olmuştur.

BTC HPBH Projesi Türkiye kesiminde çevresel ve sosyal etkilere neden olması muhtemel tüm faaliyetler yerli ve yabancı ÇED uzmanlarınca raporlanmış durumdadır. Yapılan araştırmalar, güzergah üzerindeki mevcut duruma ilişkin kapsamlı çalışmalar ve büyük bir dikkat ve özenle hazırlanmış bir halkla istişare programı ile de desteklenmiştir.

Proje çalışmaları esnasında entegre edilen 'Çevre ve Sosyal Etki Değerlendirme' çalışmaları kapsamında, halkın bilgilendirilmesine yönelik çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmiş; bu amaçla deniz terminali ve boru hattı güzergahı çevresinde yaşayan kişiler, il idari yetkilileri, diğer mahalli yöneticiler, kamu kuruluşları, eğitim ve öğretim müesseseleri, uluslararası ve ulusal sivil toplum örgütleri ve diğer çıkar gruplarının temsilcileri ile kapsamlı görüşmeler, halk toplantıları ve odak grup toplantıları yapılmıştır. Ayrıca, Ankara ve İstanbul'daki Sivil Toplum Örgütleri ile de geniş katılımlı 'bilgilendirme toplantıları' gerçekleştirilmiştir.

Halkla istişare, diğer bir ifadeyle halkın bilgilendirilmesi ve katılımının sağlanması süreci, Proje'nin üçüncü taraflar üzerindeki dolaylı ve dolaysız etkilerinin belirlenmesi ve bu etkilerin azaltılması ya da önlenmesi için gerekli tedbirlere ilişkin ilgili tüm tarafların görüşlerinin alınması bakımından hayati bir öneme sahiptir. İstişareden elde edilen bilgilerin, Proje'nin tasarım ve uygulama aşamalarının planlanmasında önemli bir etkisi olmuştur. İstişare aynı zamanda yerel halkın, gerçekleştirilmesi planlanan faaliyetler hakkında yetkili şahıslar tarafından önceden bilgilendirilmesidir.

BTC HPBH Projesi kapsamında yapılan halkla istişareler, ulusal mevzuat, Uluslararası Finans Kuruluşu (IFC) hüküm ve esasları çerçevesinde ve uluslararası kabul görmüş en iyi uygulamalar doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. BTC HPBH Projesi Temel ve Detay Mühendislik aşamasında gerçekleştirilen bu tip istişarelere, inşaat, işletme ve faaliyetin sona ermesi aşamaları boyunca da belirli aralıklarla devam edilecektir.

Bugün
dünyanın
çeşitli
yörelere
gerçekleştirilen
bu tip
projelerde
yer alan
pek çok
uluslararası
şirketin
yanlarına
BOTAŞ'ı da
almak
istemeleri,
bu hedefin
ne kadar
doğru
seçilmiş
bir hedef
olduğunu
kanıtlamaktadır

Buraya kadar ele alınan hususlardan da anlaşılacağı üzere, BTC HPBH Projesi ÇED ve Sosyal Etki Değerlendirme raporları, bugüne kadar Türkiye'de gerçekleştirilen en kapsamlı çalışmadır. Özellikle ÇED çalışmasında, boru hattının toprak, hava ve yeraltı-yerüstü su kaynaklarına verebileceği muhtemel zararlardan arkeolojik alanların dikkate alınmasına, ayrıntılı deprem riski ve alınacak önlemlerden gürültü kirliliğine kadar detaylı bir değerlendirme yapılmıştır. İnilen detayı göstermek açısından, güzergah boyunca tüm kuş türlerinin, kahverengi ayıların, diğer memeli türlerinin, ayrıca terminal bölgesinde deniz kaplumbağaları ve tüm balık türlerinin etkilenme olasılıklarının da incelendiğini ve bu konuda yerli ve yabancı uzmanlarca oldukça kapsamlı rapor-

lar hazırlandığını belirtmek yeterlidir. Öyle ki, çalışmalar esnasında boru hattının, nadir bir kuş türü olan Huş Tavuğu'nun yaşadığı bir alandan geçtiğinin tespit edilmesi üzerine, güzergah tümüyle değiştirilmiştir. Hazırlanan Çevre Etki Değerlendirme Raporu, 17 Ekim 2002 tarihinde T.C. Çevre Bakanlığı'nca onaylanmıştır.

BTC HPBH Projesi, hayata geçtiğinde, sadece en emniyetli ve en ekonomik proje olduğunu ispatlamakla kalmayacak, çevre duyarlılığı ve bilincine yapılan katkı açısından da Türkiye'de ilk ve öncü bir Proje olmanın haklı gururunu da her zaman yaşayacaktır. Amacımız, BTC'de yakalanan çevre bilincini, BOTAŞ'ın diğer projelerine de dahil etmektir.

Beçya

ekonomi ve savaş

aşılamayan durgunluk

11 Eylül saldırısı ile ağırlaşan ekonomik durgunluk 2002 yılı başlarında yerini bir canlanma sürecine bırakma işaretleri vermekle birlikte, yılın sonuna doğru tekrar genelleşme eğilimine girmişti. Gerçekten de para ve bütçe politikaları yolu ile yapılan müdahaleler 2002 yılının ilkbaharında Avrupa'da ve ABD'de olumlu etkiler yaratmıştı. Fakat bu ülkede özellikle iletişim alanında bir önceki dönemden devralınan yatırım fazlalığının henüz emilememiş olması ve tüketicilerin geleceğe dönük güvenlerindeki azalma gibi nedenler firmaların karlılık oranlarının düşmesine neden olmuştu. Birbirinin ardı sıra patlayan muhasebe skandalları ve firmaların risk oranlarının artması bankaların kredi açmakta gönülsüz davranmalarına neden olmuş, sermaye maliyetlerinin artması yatırımcıyı tedirgin bir bekleyişe sokmuş, finansal piyasalar olumsuz bir trende girmişlerdi. Tüm bu nedenler ekonomide beklenen canlanmayı geriye itmiş, resesyondan kesintisiz ve süratli bir çıkışı engellemişti.

resesyon ve kuramsal yaklaşımlar

Yukarıda kısaca değinilen gerileme süreci 1990'lı yılların başından itibaren yapılan kimi tahminleri -en azından şimdilik- boşa çıkardı.

Gerçekten de bu dönem kimi iktisatçılar tarafından Amerika açısından "mükemmel" olarak nitelenmekte, "kesintisiz büyüme"nin "yeni ekonomi" ile sağlandığı ileri sürülmekte idi. "Üçüncü sanayi devrimi" ile başlayan yeni dönemin analizleri nihayet iktisadi çevrim dönüsünün kırılacağı tezinde odaklaşıyordu.

Her ne kadar yeni ekonominin sonuçları uzun dönemli bir analizi ve değerlendirmeyi gerektiriyorsa da, gelinen nokta iktisadi çevrimleri tekrar gündeme taşımaktadır. Ayrıca aşılamayan iktisadi durgunluk ile savaşın eşzamanlılığı, bu iki olgu arasındaki nedensellik bağlarının da tekrar irdelenmesini gerektirmektedir.

Resesyonun nedenlerine ilişkin iki temel ve farklı kuramsal yaklaşım bu bağlamda savaş ve ekonomi ilişkisinin tahlilinde de ipuçları verebilir:

A- avusturya okulu

Ekonomideki gerileme devresini temelde kar oranındaki düşüşe bağlamakla birlikte, Hayek'in başını çektiği yaklaşım, bu süreci bir "yatırım fazlalığı" ile açıklar. Şöyle ki; neoklasik kuramda "doğal" olarak adlandırılacak faiz oranı ile oluşan yatırım tasarruf eşitliği, Merkez Bankası'nın gevşek para politikası yüzünden oluşan kredi bolluğu nedeni ile bozulur. Sermayenin kar oranının düşmesi bu sürecin sonunda gerçekleşir. Nitekim yakın dönemlerde Japon ve Amerikan krizi bu yaklaşımla tahlil edilebilmektedir.

B- keynesçi yaklaşım

Kuramda hareket noktası geleceğin belirsizliğinden kaynaklanan yatırımcının davranışidir: Risklerini azaltma motifi ile davranan girişimci diğer aktörlerle aynı anda hareket etmeyi daha güvenli görecektir. Bu durumda kötümser beklenti hızla tüm karar alıcıları etkileyecek ve gerileme süratlenecektir. Ekonominin otomatik, "kendiliğinden" güçleri bu süreci tersine çevirebilme imkanına sahip değildir. Örneğin, talebin daralacağı öngörüsündeki girişimci yatırımları kısacak ve ekonominin durgunluğa sürüklenmesi yolunda ilk adımı atacaktır. 11 Eylül saldırısı ve bir çatışma beklentisi dışsal bir şok olarak böyle bir süreci başlatmıştır.

Ayrıca büyüme aşamasındaki bir ekonomide bile aktörlerin geleceğe ait endişelerinin varlığı olumsuz beklentiyi belli aşamalarda kaçınılmaz kılacaktır.

Bu yaklaşımları G.Doğu Asya (1997-1998) ve ABD krizlerinde değerlendirmek gerekirse ikisinin de açıklama gücü olduğunu, fakat Keynesçi talep motifinin, bu olguların tahlilinde nispeten yetersiz kaldığı, karlardaki düşüş ile aktiflerin değer yitirmesinin ve atıl üretim kapasitelerinin tümü kullanılıncaya kadar kalkınma sürecinin başlayamayacağını ileri süren Avusturya okulunun çözümlenmede daha etkili olduğu anlaşılmaktadır.

iktisadi dalgalanmalar ve savaş

İktisadi durgunluğu ve resesyonu farklı nedenlere bağlayarak açıklayan bu iki kuram-

Metin Sarfati*

İktisadi durgunluk ile savaşın eşzamanlılığı, bu iki olgu arasındaki nedensellik bağlarının da tekrar irdelenmesini gerektirmektedir

* Dr. Marmara Üni.

sal yaklaşım doğal olarak çıkış için de değişik yollar getirmesine rağmen, ortak bir paydaya da sahip bulunmaktadırlar. Şöyle ki; ekonomideki dengesizliğin temelinde "arz fazlası" veya "emilemeyen stoklar" yatmaktadır. Keynesçi öneri burada Avusturya ekolünden ayrılarak iktisadi aktörlerin, geleceğin belirsizliği karşısında sergileyecekleri davranışlar sonucunda bozulan dengenin ancak talebin desteklenmesi yolu ile yeniden tesis edilebileceğini savunmaktadır. Devletin yükleneyeceği bu işlev piyasada iyimserliği hakim kılacak, talebi yükseltecek ve düşmüş karlılık oranlarını yeniden yükseltecektir.

Resesyondan çıkışta devlete yüklenen bu görev diğer yandan ekonomi ile savaş olguları arasında nerede ise tek yönlü bir belirleyicilik ilişkisinin kurulması sonucunu da getirmiştir.

Gerçekten de kapitalist sistemde "savaşın" ancak iktisadi çevrimlerle anlaşılacağı hem akademik hem siyasi çevrelerde I. Dünya Savaşı'ndan bu yana yoğunlukla tartışılmıştır. Temelleri Kondratieff tarafından oluşturulan kapitalist ülkelere özgü "uzun dönemli dalgalar" daha sonraları bu süreç ile savaş olgusu ilişkileri açısından Toynbee'den Schumpeter'e, Schumpeter'den Wallerstein'a kadar birçok bilim insanı tarafından ele alınmıştır. Ancak daha sonraları kapitalist ekonomilerin uzun dönemli dalgalara tabi olduğunu ileri süren Kondratieff'in tezlerinin yeni ekonomi ile birlikte aşıldığı kanısı bunların rafa kaldırılmasına neden olmuştur. Günümüzde ise çevrimsellüğün tekrar tartışılmaya başlıyor olmasını öncelikle bu sürecin niteliğini değiştirerek de olsa yukarıda belirtildiği gibi geçerliliğini koruduğunun anlaşılmasına, ayrıca 11 Eylül'den sonra yoğunlaşan bunalımın ardı arkası kesilmeyecek gibi görünen savaş sürecine dönüşmesinde daha önce de olduğu gibi bir tahlil aleti; bir öngörü aracı olarak kullanılmak istenmesine bağlayabiliriz.

Gerçekten de iki dünya savaşında, Kore ve Vietnam çatışmalarında olduğu gibi Körfez ve Irak bunalımlarında da çatışmaların kapitalist sisteme özgü dalgalanmalarla çok yakından ilişkili olduğu ileri sürülmüştür.

Bu bağlamda iktisadi çevrimlerin çağdaş ekonomileri ve hemen yanı sıra savaşçı açıklama gücü üzerine kimi tespitler yapmak gerekiyor:

* Çevrimsel büyüme Batı ekonomilerinin tarihsel bir geçişi olmuştur.

* İktisadi çevrimlerin geçerliliğini koruduğu şimdilik açık olmakla birlikte niteliklerinde kimi değişimler olmuştur ve para-maliye politikaları ile nispeten daha kolay yönlendirilebilmektedirler. Ayrıca borsanın modern ekonomilerdeki yeri düşünüldüğünde, iktisadi çevrimlerin belirleyiciliğinin ve etkinliğinin daha az güçlü olduğu söylenebilir.

* Nihayet, çevrim-savaş ilişkilerinin yönü yeni analizlerin doğrultusunda tekrar tartışmaya açılmak durumundadır. Şöyle ki; özellikle büyük savaşlar ile Kondratieff'in uzun dönem dalgaları arasında sıkı bir bağlantı olduğu açıksa da, savaşların bunların kaynağında mı, sonucunda mı olduğu sorusu önemini korumaktadır. Nitekim Prof. Joshua Goldstein'a göre savaşlar Kondratieff dalgalarının sonucu olmaktan çok başlangıç noktasında bulunmakta ve iktisadi daralma dönemlerinde olduğu kadar, iktisadi genişleme dönemlerinde de ortaya çıkmaktadır.

Satırbaşları ile yapılan bu saptamaların doğrultusunda resesyondan çıkış politikalarının genellikle savaş harcamalarını gerektireceği tezinin yeni baştan ele alınması gerekliliği doğmaktadır.

resesyon, abd ve savaş

Yukarıda verilen kuramsal yaklaşımların doğrultusunda savaş harcamalarının ABD'nin içinde bulunduğu resesyondan çıkış sürecindeki muhtemel etkilerini irdelemek mümkündür. Öncelikle şu tespitleri yapmak yeterli olacaktır; Kore Savaşı'nın 1950-53 tarihleri arasında büyüme üzerinde yüzde 6,23 oranında, Vietnam Savaşı'nın 1965-73 arasında yüzde 4,38 oranında olumlu bir etki, işsizlik oranlarında da aynı dönemde yüzde 5,3'ten yüzde 2,9'a 1965'de yüzde 4,5'ten, 1969'da yüzde 3,5'lük bir gerileme yarattığı görülmekle birlikte, bu iyileşmenin kısa sürüp 1954'de büyüme oranının yüzde 0,7'ye, 1974'te yüzde 0,6'ya düştüğünü, aynı şekilde işsizlik oranlarının da 1954'de 5,5'a, 1971'de yüzde 5,9'a fırladığını görüyoruz. Amerikan ekonomisi açısından çok olumlu seviyeler yakalanmasına rağmen, II. savaşın ertesinde de 39-45 dönemine göre nispi olarak aynı gerilemeler yaşanmıştır.

Sonuçta bu savaşlardan ABD ekonomisinin uzun süreli bir kazanım sağlayamadığı görülmektedir.

II. Savaş'tan bu yana ise ABD ekonomisi küçümsenmeyecek değişimler yaşamıştır. Savaş sırasında savunma kredileri GSYH'nin

Büyük savaşlar ile Kondratieff'in uzun dönem dalgaları arasında sıkı bir bağlantı olduğu açıksa da, savaşların bunların kaynağında mı, sonucunda mı olduğu sorusu önemini korumaktadır

yüzde 41,1'ine yaklaşırken, savunma harcamalarının günümüzde bütçede yüzde 3,4'lük bir yer tutması bu anlamda dikkat çekicidir.

Gerçi son dönemde yükselen savaş harcamaları kimi firmaların 2002'nin ikinci döneminde karlılıklarını arttırmalarını sağlamış ve yine aynı yılın son üç aylık döneminde büyüme üzerinde bir miktar etkili olmuştur. Fakat 100 milyar \$ civarında tahmin edilen savaş harcamalarının 10.000 milyar dolarlık Amerikan ekonomisi içindeki payının çok abartılması gerekmektedir. Kaldı ki savunma harcamalarının büyük kısmının ülke dışındaki birliklerin ihtiyaçları için kullanıldığı düşünüldüğünde, yurt içindeki efektif talep üzerindeki etkisi daha da sınırlı olacaktır. Bu bağlamda resesyonist süreçten çıkış ile savunma harcamaları arasındaki bağ ABD ekonomisi açısından çok açık görünmemektedir.

Özetle, savunma harcamalarının yukarıda belirtilen süreçle ABD ekonomisinin durgunluğu aşmasında çok etkili olmadığı, günümüzde ise bu etkinin daha da zayıf olabileceği söylenebilir.

sonuç

Ekonomi-savaş bağlantısı iktisatçılar tarafından büyük bir tutku ile incelenmesine rağmen,

kaynaklar

- * Cycles Kondratieff, nouvelle phase A ou retour d'un mythe :Eric Bosserelle
- * Les cycles économiques :Jean Paul Fitoussi et Philippe Sigogne
- * Le nouvel age de l'économie Americaine :Anton Brender et Florence Pisani

men, bu konudaki öngörülerinin her zaman çok doğru ve tutarlı olduğunu söylemek maalesef mümkün değildir.

İktisadi dalgaların her aşamasında çıkabilen savaşların resesyona giren ekonomileri canlandırma unsurlarını her zaman içinde taşıdığı önerisi kuramsal düzeyde de tarihsel boyutu ile de tartışılmaya muhtaç görünmektedir. İki olgu arasında var olabilen bağa rağmen, tek yönlü bir belirleyicilik ilişkisini geliştirmek yanıltıcı olabilecektir.

Savaşı evrensel bir sosyal fenomen olarak kabul edersek, genelde ekonominin, özelleşen resesyonun bunun belirleyici nedenlerinden, önemli ama sadece biri olduğunu kabul etmek daha anlamlı gibi görünmektedir.

Bu şekilde "insana" ilişkin "herşeyin" savaş olgusunu kavramakta daha etkili olacağı ve savaşın ekonomik faktörlerin yanı sıra antropolojik, sosyolojik, siyasal nedenlerle birlikte değerlendirilmesi gerektiği açıktır .

Nihayet cari açığı 2004 yılında yüzde 5'i geçmesi beklenen ve karlılık oranlarının düşmesi ile dünya tasarruflarını ülkesine çekmekte zorluklarla karşılaşabilmesi muhtemel olan ABD'nin resesyondan çıkmayı ve doların değer kaybını önlemeyi savaşın birçok nedeninden sadece biri olarak görmek daha gerçekçi olmaktadır.

* Cycles d'hier et d'aujourd'hui :Revue de l'OFCE

* J.A.Schumpeter :Histoire de l'analyse économique

* Nouvelle histoire de le pensée économique :Alain Béraud et Gilbert Faccarello

Savunma harcamalarının büyük kısmının ülke dışındaki birliklerin ihtiyaçları için kullanıldığı düşünüldüğünde, yurt içindeki efektif talep üzerindeki etkisi daha da sınırlı olacaktır

“uzun dalga” teorileri ve savaşlar

Kapitalizmin belli aralıklarla girdiği krizlerle savaşlar arasındaki ilişkiyi çözümlenmek özellikle 20. yüzyılın başından itibaren güncellik kazanmıştır. Bunda kuşkusuz kapitalizmin tarihsel gelişiminin doğrusal bir seyir izlemeyip, belli aralıklarla krize girmesi ile bu krizlerin gerçekleştiği dönemlerde yaşanan büyük toplumsal alt üst oluşlar (özellikle savaşlar) arasında bir koşutluğun gözlenmesi önemli rol oynamıştır. “İlk büyük depresyon, birinci dünya savaşına yol açan koşullarda noktalanmıştı. İkinci büyük depresyonun sonu ise ikinci dünya savaşı oldu. Ya üçüncü büyük depresyonun sonu ne olacak?” (Müller-Plantenberg, 1985) sorusuna verilebilecek bilimsel cevaplar içinde kuşkusuz en açıklayıcı olma özelliği taşıyan yaklaşım **Uzun Dalga** teorisidir.

Uzun dalga teorisi kapitalist gelişmenin, kısa süreli, konjonktürel (5-6 yıllık) iktisadi çevrimlerin yanı sıra, uzun dönemli (40-50 yıllık) dalgalanmalara maruz kaldığını; ya da başka bir ifadeyle kapitalizmin (kapitalist sermaye birikiminin) alçalan (yavaşlayan) ve yükselen (hızlanan) evrelerden geçtiğini söyler. Uzun dalga yaklaşımının temsilcileri (Kondratieff, Trotski, Schumpeter, Mandel, Rostow) analizlerinde söz konusu evrelerin dönemleştirilmesi ve izlenmesi gereken göstergelerin ötesinde, temelde, uzun dalgaların nasıl açıklanması gerektiği konusunda ayrışmaktadırlar.

Uzun dalga yaklaşımının kendi içinde temel ayrışma noktası yeni bir “genişleyici” evrenin ortaya çıkmasının kapitalizmin iç dinamikleriyle mi yoksa dış dinamiklerle mi belirlendiğidir. Burada asıl sorun neyin içsel neyin dışsal etkenler olduğunun saptanmasıdır. Savaşlar ve sınıf mücadeleleri kapitalist üretim tarzının işleyiş mekanizmalarına “dışsal” mıdır, yoksa onun çelişkili gelişiminin bir sonucu mudur? 1920’lerin başında Sovyetler Birliği’nde “kapitalizmin istikrarı” etrafında dönen bu tartışmada Kondratieff (ve daha sonra ondan esinlenerek Schumpeter) sistemin kendi iç dinamikleriyle (başta teknolojik gelişmelerin itici gücü olmak üzere) bir “**yaratıcı yıkıcılık**”

evresinden (işsizlik, iflaslar ve savaşlarla açığa çıkan) geçerek kendi istikrarını tekrar sağladığını ve kendini yeniden üretme/yenileme kapasitesine sahip olduğunu ileri sürer. Kondratieff (ve daha sonra Schumpeter) “uzun çevrimleri” içsel ve ekonomik bir mekanizmanın ürünü olarak (kısa süreli iktisadi çevrimlere benzer şekilde) düşünerek kapitalizmin *otomatik* olarak kendini yeniden düzenleyebileceği varsayımından hareketle, kapitalizmin kendini iyileştirebilen özelliklere sahip olduğunu savunmuştur.

Buna karşılık yükselen bir uzun dalganın uzun bir alçalış döneminden sonra *kendiliğinden* ortaya çıkmadığı **saptaması** Trotski ve Mandel tarafından **temsili edilen Marksist** uzun dalga teorisinde çok önemlidir ve onu diğer uzun dalga/çevrim teorilerinden ayırır. Krizden çıkışı tayin eden kapitalizmin hareket yasaları değil, **bütün bir tarihsel dönemin sınıf mücadelelerinin sonuçlarıdır** (Mandel, 1991). Uzun bir durgunluk dönemi otomatik olarak, yani içsel olarak yeni bir genişleme evresine götürmez. Bu tür bir dönüm noktası dışsal etkenlerin (yeni doğal kaynakların keşfi, işçi hareketinin tarihsel bir yenilgisi, savaşlar) bir sonucu olarak, uzun dönemde koşulların sermaye birikimi için daha elverişli hale gelmesinden ortaya çıkar. Trotski’ye (ve daha sonra onu izleyen Mandel’e) göre içsel etkenler *doğrudan* değer yasası tarafından belirlenmişken (örneğin kar oranının düşme eğilimi), dışsal etkenler bu yasaların *dolaylı* etkilerinin bir ifadesidir. Bu “dışsal” olguların her biri sadece birer “etken” olarak görülemez. Bu olgular ilgili dönemin bütün boyutlarını tanımlayan unsurlardır. Mandel hızlanan bir sermaye birikimine dayalı uzun dalgaların başlangıç tarihleri olarak 1793, 1848, 1894 ve 1945’i verir. Bu tarihlerden her biri dünya pazarının yapısının belli bir politik değişimle çakıştığını göstermektedir: Fransız Devrimi, 1848’in Avrupa Devrimleri, klasik emperyalizme geçiş ve İkinci Dünya Savaşı’nın sonu.

Kondratieff ve Schumpeter’de vurgu sisteme için mekanizma olarak yenilik yatırımları-

na kayarak, dolayısıyla "yaratıcı şahsiyetlerin aniden ortaya çıkiverişleriyle" (Mandel, 1991) açıklanmaktadır. Bu teorinin zayıf yanı, yükselen bir evreye geçiş için harekete geçirici güç olarak yenilikçi kişilerin, girişimcilerin varlığına aşırı güvenmesidir. Oysa Trotski ve Mandel'in savunduğu Uzun Dalga yaklaşımı, "kapitalizmin geleceği" hakkında ileri sürülen iki uç iddianın da - kapitalizmin varlığını sürekli sürdürebileceği ve kaçınılmaz olarak çökeceği - karşısında yer alırlar. Kapitalizmin çöküşü üretici güçlerin az çok sürekli bir ilerleyişi şeklinde bir kendiliğinden gelişim olmadığı anlamına gelmektedir. Ama ekonominin uzun vadeli eğilimi, sınıf mücadelelerinin, emperyalistler-arası mücadelenin sonucuna bağlı olacaktır.

Günümüzde enformasyon teknolojilerine dayalı "yeni ekonominin" dünya kapitalizminin

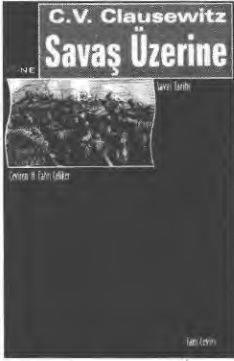
canlanmasına yol açacağı, neoliberaler, sosyal demokratlar ve bir çok muhalif akım (başta "hayırsever" sosyalistler olmak üzere) tarafından paylaşılan yaygın ve iyimser bir kanıdır. Bununla birlikte giderek derinleşen dünya iktisadi krizinin bir üçüncü dünya savaşına yol açma tehlikesini taşıdığı konusundaki öngörüsüyle Marksist uzun dalga yaklaşımı, ekonomi ile politikayı, sınıf mücadelesi, emperyalistler-arası rekabet ve savaş ile kapitalizmin gelişim eğilimlerini bir *bütün* olarak değerlendirerek sadece bir teorik analizin ötesine geçmekte ve insanlığa ağır bedeller ödetmiş olan ve ileride de ödeyebilecek kapitalist sermaye birikim döngüsünü kırabilmede uyarıcı bir işlev de görmektedir. Çünkü ancak tarihsel *zorunlulukların* ("insanların önlerinde buldukları koşullar") kavranması durumunda tarihsel inisiyatif ("insanların tarih yapması") gerçekleştirilebilir.

kaynaklar

U. Müller-Plantenberg (1985): "Kapitalizmin Üçüncü Büyük Bunalımının Tarihsel ve Siyasal Bir Yorumu", içinde: Dünya Sorunları Dizisi, Kriz, Neo-Liberalizm ve Reagan Dosyası, çev. Y. Öner, S. 23-41, Alan yay.

E. Mandel (1991): Kapitalist Gelişimin Uzun Dalgaları, çev. D. Işık, Yazın yay.

E. Mandel (1993): "Uzun Dalgalar", içinde: Marksist Düşünce Sözlüğü, çev. Z. Dicleli, S. 575-77.

Savaş Üzerine Savaş Tarihi (Vom Kriege)

C.V. Clausewitz

Özne Yayınları / Savaş Tarihi Dizisi

"... biz, savaşın, politikanın diğer araçlarının karışmasıyla, devamından başka bir şey olmadığını iddia ediyoruz. Başka araçlar diyoruz, çünkü aynı zamanda şunu da iddia ediyoruz ki, bu politik ilişkiler savaş nedeniyle kendiliğinden sona ermez, tamamen değişmez, aksine, kullanılan araçlar ne olursa olsun ilişkiler özde aynı kalırlar. Savaş olaylarının izlediği ve bağlı olduğu ana hatlar, barışa kadar devam eden politikanın ana hatlarından başka bir şey değildir."

Clausewitz, savaş nedir ve hangi politik ve toplumsal ilişkiler içerisindedir, savaş ile barış arasındaki ilişki nasıl düzenlenir, mümkün olduğu kadar çabuk barışa ulaşmak için askeri hareketin hedefi ne olmalıdır gibi soruları savaş teorisi açısından incelemektedir.

O, "Savaş Üzerine"de Napoleon savaşları ve Fransız Devrimi'nin tarihsel deneyimlerinden yola çıkarak, stratejik ve taktiksel düzeylerde savaşın temel ilkelerini ortaya koymuştur. Bu ilkeleri sadece askeri hareket düzeyinde değil, savaş felsefesi açısından da yorumlamıştır. Clausewitz'in kapsamlı çalışması kuşkusuz kendi alanında, henüz aşılamamış bir klasiktir.

Çeviri: H. Fahri Çeliker

712 s. - İstanbul, Haziran 1999

Barış Zamanı Savaş Bush, Clinton ve Generaller (War in a Time of Peace)

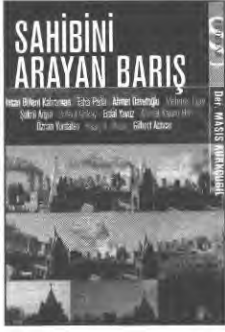
David Halberstam

Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları / Tarih Dizisi

Elinizdeki kitap 2000'ler ABD'sini ve dünyada oynadığı rolü anlamak için önemli bir anahtar. Pentagon'un her mesele için 20 senaryosunun olduğu tezinin bir efsaneden ibaret olduğunu göreceğiz, ABD'de bir konuda politika oluşturmanın son derece karmaşık, birbirleriyle çatışan güç ve çıkar çevreleri arasındaki dengeye bağlı ve zor bir süreç olduğunu anlayacaksınız. ABD'nin Bosna ya da Somali'deki katliamlar karşısında sessiz kalmasının nedenlerini, buralara müdahaleyi geciktiren derin korkularını hissedeceksiniz. Ve bilinenin aksine, generallerin ABD politikaları ve başkanları üzerinde müthiş ağırlıklarını fark ettiğinizde şaşıracaksınız. Barış Zamanı Savaş bir portreler galerisi. Yalnız Bush ve halefi Clinton değil, Reagan'dan Kissinger'a, Colin Powell'dan Al Gore'a, Madeleine Albright'dan Dick Cheney'e ABD ve dünyaya yön veren politikacı ve askerlerin çarpıcı öykülerinden oluşan bir galeri.

Çeviri: Abdullah Yılmaz

538 s. - İstanbul, Eylül 2002

Sahibini Arayan Barış

Derleme

Everest Yayınları / İnceleme Dizisi

11 Eylül'ün üzerinden aylar geçti, ama 11 Eylül rüzgarının fiilen dünyaya yeni bir model biçmenin bir uğrağı haline geldiği de her gün biraz daha ortaya çıkmaya başladı. Dünya artık eskisinden daha güvensiz ve öngörülebilir bir gelecekte bu durumun değişmeyeceğini, üstelik giderek daha fazla kötüleşeceğini söylemek için kahin olmaya gerek yok.

Masis Kürkçügil'in hazırlamış olduğu bu derleme, 11 Eylül'ün sisi dumanı dağıldıktan sonra, dünyanın yeni ortaya çıkan durumuna daha soğukkanlı ve analitik bir gözle bakmayı, büyük devletleri yönetenlerin iyice fütursuzlaşmış politikalarla dünyamızı nasıl bir yok oluşa sürüklediğini gözler önüne serip bundan çıkış yolları aramayı amaçlıyor.

Her biri kendi alanında etkili görüşleriyle bilinen yazarların kaleminden çıkmış bu yazılarda, yeni bir Soğuk Savaş ve McCarthyizm döneminin başladığı iddialarından, sistemik risk analizlerine, yeni-emperyalizm saptamasından Afgan savaşının en hararetli günlerini yaşayan Kuetta ve Peşaver profillerine, Sol'un kendini yeni bir tarifile ortaya koyması gerekliliğinin acilliğinden ABD'nin bir dönem kendi çıkarları için kullandığı siyasal İslam'ı gözden çıkarmasına kadar, çok geniş bir bakış açısına sahip bir tablo çiziliyor önümüze.

Yazı: Taha Parla, Hasan Bülent Kahraman, Kaan H. Ökten, Şükrü Argın, Bülent Gökay, Özcan Yurdalan, Ahmet Davutoğlu, Mehmet Uğur, Gilbert Achcar, Erdal Yavuz, Ahmet Kasım Han

Derleyen: Masis Kürkçügil
359 s. - İstanbul, Şubat 2002

Ortadoğu'da Arap Birliği Rüyası Saddam'ın BAAS'ı

Doğan Şentürk

Alfa Yayınları

20. yüzyılın ilk yarısında Ortadoğu'ya damgasını vuran Baas Partisi'nin beslendiği 'Arap Birliği' bir rüya mıydı yoksa tarihin tanıdığı bir fırsatın geri tepilmesi mi?

Baas'ın ideolojisi ve politikaları Ortadoğu'nun günümüzdeki görünümünü nasıl etkilemiştir?

Baas, Suriye ve Irak'ta iktidarsa da ne kuruluş amacına hizmet eden bir ideolojisi ne de doğuş felsefesi kalmıştır. Özellikle de Irak'ta parti, iç çatışmalarla parçalanmış, ama dış tehlikelere karşı dayanışma içinde olan bir klandan öteye gitmemektedir. Onun başındaki Saddam Hüseyin'in ise silaha dayanan iktidar oyununun daha ne kadar süreceği belirsizdir.

Öyle görülüyor ki Saddam Hüseyin Baas Partisi'ni sadece ismen temsil etse de iktidardan düştüğü an, bir zamanlar Ortadoğu'da diriliş rüzgarları estiren bu kurumun tabelası da inmiş olacaktır. Partinin Suriye'de de giderek zayıfladığını dikkate alırsak Baas ismi belki bir rüya, belki onurlu bir çaba olarak tarihin sayfalarında kalacaktır.

228 s. - İstanbul, Şubat 2003

EDİNEBİLECEĞİNİZ SAYILAR

SAYI

KONULAR

353-354	SOLUN YENİ EKONOMİ POLİTİKALARI
362	KÜRESELLEŞME, ULUS DEVLET VE KİMLİK
366-367	KAPİTALİZM VE AZ GELİŞMİŞLİK
368	TÜRKİYE'DE SERMAYE, DEVLET, SİYASET
369	SENDİKALAR VE KÜRESELLEŞME
370-371	İŞGÜCÜ, ESNEKLİK VE SERMAYE
373	GELİŞME, İTAAT, DEĞİŞİM
374	SEÇİM SİSTEMLERİ, TEMSİL KRİZİ VE TÜRKİYE
375	ULUSLARARASI SİSTEMDEKİ DEĞİŞMELER VE TÜRKİYE
376	ÜNİVERSİTELER, BİLİM VE İKTİSAT EĞİTİMİ
377	KADINLAR VE ÇALIŞMA HAYATI
378	FINANS, RANT VE KÜRESEL İLİŞKİLER AĞINDA TÜRKİYE
379	ENFLASYON, EŞİTSİZLİKLER VE ENGELLER
380	TÜRKİYE'NİN DİNAMİKLERİ
381	KÜRESELLEŞEN SERMAYENİN ANAYASASI: MAİ
382	GENÇ İKTİSATÇILARIN MESLEK REHBERİ, GLOBALLEŞME, DEVLET
383	75. YILINDA CUMHURİYET
384	KRİZ
385	KONSOLİDE BÜTÇE
387	SERMAYE PİYASALARI VE BANKALAR
388	TÜRKİYE'DE SİYASETİN BOYUTLARI
390-391	YÜZYIL BİTERKEN GELECEĞE BAKIŞ
392-393	SOSYAL DEMOKRASİ
394	DEVLET-İ ALİYYE'NİN MİRASI
395	ULAŞTIRMA EKONOMİSİ
396	SEÇMELER - İKTİSAT YAZILARI
397-398	BÜTÇE VE MALİYE POLİTİKALARI
399	TÜRKİYE - AB - AVRASYA
400	BORSANIN GELİŞİMİ
401-402	DEĞİŞEN DÜNYA'DA TÜRKİYE'NİN YERİ
403	DEVLET VE KAPİTALİZM I
404	DEVLET VE KAPİTALİZM II
405	EKONOMİDE İSTİKRAR ARAYIŞLARI
406	DÜNYA EKONOMİSİNDE YENİ OLUŞUMLAR
407	BÜTÇE
408	AVRUPA BİRLİĞİ - GÜMRÜK BİRLİĞİ VE TÜRKİYE
409	BİRLİĞİN AVRUPA'SI VE TÜRKİYE
412	YOL AYRIMINDAKİ TÜRK TARIMI
413-414	İKTİSAT - İSTİKRAR - TÜRKİYE
415	NASIL BİR İKTİSAT EĞİTİMİ?
416	DÜNYA EKONOMİSİ NASIL YÖNETİLİYOR?
417	FINANS SEKTÖRÜ VE BANKACILIK
418-419	GELİR DAĞILIMI, YOKSULLUK, POPÜLİZM
420	KRİZİN GÖLGESİNDE TÜRKİYE BÜTÇESİ
421-428	KRİZ VE MALİYE POLİTİKALARI
429	YOL AYRIMINDA TÜRKİYE, YOL AYRIMINDA DÜNYA
430	EV EKSENLİ ÇALIŞMA

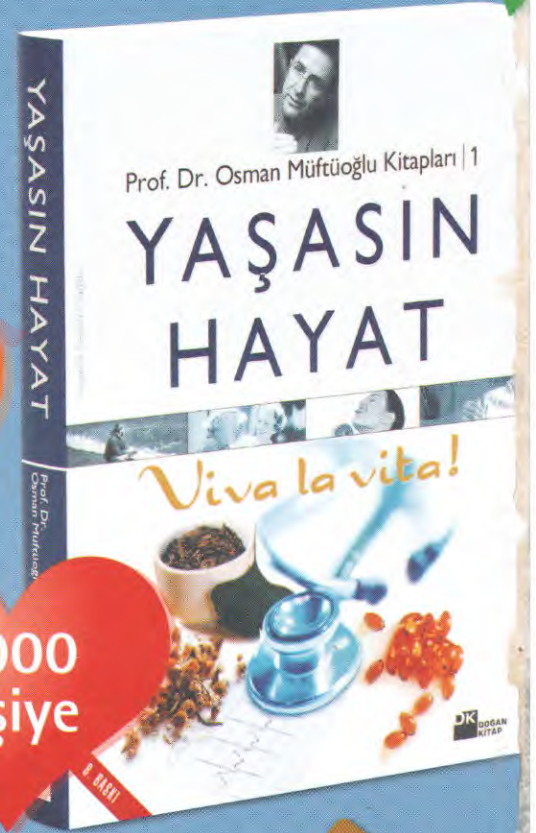
Annenizin "Yaşasın Hayat" diyeceği bir armağanımız var!

1-10 Mayıs
arasında

Oyak Bank
Kredi
Kartı'yla

en çok
harcama
yapan

2000
kişiye

444 0 600

www.oyakbank.com.tr

OYAK BANK